

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**SERBEST TİCARET BÖLGESİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ
KARŞILAŞTIRMASI: İSVİÇRE VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**

Doktora Tezi

Önder ÖZDİYEN

Ankara, 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**SERBEST TİCARET BÖLGESİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ
KARŞILAŞTIRMASI: İSVİÇRE VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**

Doktora Tezi

Önder ÖZDİYEN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Belgin AKÇAY

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
EKONOMİ MALİYE BİLİM DALI

SERBEST TİCARET BÖLGESİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ KARŞILAŞTIRMASI:
İSVİÇRE VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Belgin AKÇAY

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Belgin AKÇAY

.....

2- Prof. Dr. Türkmen GÖKSEL

.....

3- Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

.....

4- Prof. Dr. Aylin EGE

.....

5- Doç. Dr. M. Sait AKMAN

.....

Tez Savunması Tarihi

13.07.2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Prof. Dr. Belgin AKÇAY danışmanlığında hazırladığım “Serbest Ticaret Bölgesi ve Gümrük Birliği Karşılaştırması: İsviçre ve Türkiye Örnekleri” adlı yüksek lisans ☐ - doktora/bütünleşik doktora ☒ tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Önder ÖZDİYEN

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Belgin AKÇAY başta olmak üzere, tez izleme komitesinin değerli üyeleri Prof. Dr. Türkmen GÖKSEL ve Doç. Dr. M. Sait AKMAN'ın yaptıkları akademik katkının ve verdikleri desteğin payı ve önemi çok büyüktür. Kendilerine minnettarım ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Yine doktora sürecinde desteklerini esirgemeyen, yardım eden ve sabır gösteren bütün yakınlarım, dostlarım ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Şüphesiz sevgili eşim ve biricik kızım Ece, daha büyük bir teşekkürü hak ediyorlar. Gösterdikleri sabır ve anlayış olmasaydı, bu çalışma da mümkün olamazdı. Sonsuz teşekkürlerimle...

Önder ÖZDİYEN
Temmuz 2020/Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
İÇİNDEKİLER	2
KISALTMALAR	5
TABLolar LİSTESİ	7
GRAFİKLER LİSTESİ	9
EKLER LİSTESİ	10
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ VE SERBEST TİCARET BÖLGESİNİN KURAMSAL ANALİZİ

1.1.Gümrük Birliği Teorisi	20
1.2.Viner'in Gümrük Birliği Yaklaşımı: Viner Muğlaklığı	20
1.3.Viner Sonrası Gümrük Birliği	22
1.3.1.Gümrük Birliğinin Tüketim Etkileri	22
1.3.2.Ticaret Yaratıcı Bir Gümrük Birliğinde Tüketim Etkisi	25
1.3.3.Ticaret Hadleri ve Gümrük Birliği	26
1.3.4.Ölçek Ekonomileri ve Aksak Piyasa Yapısında Gümrük Birliği	28
1.3.5.Gümrük Birliğinin Gelenek Dışı Etkileri	28
1.3.6.Tarife Dışı Engellerin Kaldırılması	29
1.4.Serbest Ticaret Bölgesi	30
1.5.Kuramsal Açıdan Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Bölgesinin Karşılaştırılması	35
1.6.Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları	46
1.7.Dünya Ticaret Örgütü Açısından Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Bölgesi	53

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ, İSVİÇRE VE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

2.1.Avrupa Birliğinin Dış Ticaret Politikası	59
--	----

2.2.İsviçre'nin Dış Ticaret Politikası	70
2.3.Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası	77
2.4.İsviçre ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Karşılaştırılması	84
2.5.Dünya ve AB Dış Ticaretinde İsviçre ve Türkiye'nin Yeri	92
2.6.Türkiye ve İsviçre'nin Dış Ticaret Dengesi ve Başlıca Ekonomik Göstergeler Açısından Karşılaştırılması	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSVİÇRE VE TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİNİN KAPSAMI

3.1.İsviçre'nin iktisadi gelişim süreci ve bu bağlamda Avrupa ile ilişkiler	107
3.2.AB-İsviçre ekonomik ilişkilerinin hukuki dayanakları ve bu kapsamda temel özellikleri	115
3.3.Türkiye'nin iktisadi gelişim süreci ve bu bağlamda Avrupa ile ilişkiler	129
3.4.AB-Türkiye ekonomik ilişkilerinin hukuki dayanakları ve bu kapsamda temel özellikleri	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İSVİÇRE'NİN, AVRUPA BİRLİĞİ İLE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN SONUÇLARININ AMPİRİK ANALİZİ: TÜRKİYE-AB VE İSVİÇRE-AB EKONOMİK BÜTÜNLEŞME ÖRNEKLERİNİN İHRACAT VE GSYİH ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1.Giriş	143
4.2.Literatür	145
4.2.1.İsviçre-AB Ekonomik Bütünleşmesinin Etkileri	145
4.2.2.Türkiye-AB Gümrük Birliğinin Etkileri	149
4.3.Kuramsal Çerçeve	158
4.4.Metodoloji	159
4.4.1.Modelin Oluşumu	162
4.4.2.Verit Seti	166
4.5.Ampirik Analiz ve Sonuçları	167

4.5.1.Türkiye – Sentetik Türkiye	168
4.5.2.İsviçre – Sentetik İsviçre	175
4.5.3.Türkiye - İsviçre Karşılaştırması	179
SONUÇ	184
KAYNAKÇA	198
EKLER	211
ÖZET	229
ABSTRACT	231

KISALTMALAR

AA	Ankara Anlaşması
AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
AEA	Avrupa Ekonomik Alanı
AEOI	Otomatik Bilgi Değişimi (Automatic Exchange of Information)
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AS	Armonize Sistem (Harmonized System)
BTA	Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
CETA	AB-Kanada Kapsamlı İktisadi ve Ticari Anlaşması (Canada-EU Comprehensive Economic and Trade Agreement)
CH	İsviçre Konfederasyonu (Confoederatio Helvetica)
DB	Dünya Bankası
DGÖ	Dünya Gümrük Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EASO	Avrupa İltica Destek Ofisi (European Asylum Support Office)
EDA	Avrupa Savunma Ajansı (European Defence Agency)
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association)
EGNOS	Avrupa Yerdurağan Konumlama Yer Paylaşımı Hizmeti (European Geostationary Navigation Overlay Service)
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
EUROSTAT	Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (The Statistical Office of the European Union)
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services)
GATT	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GB	Gümrük Birliği

GSYİH	Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
IPR	Fikri Mülkiyet Hakları (Intellectual Property Rights)
KP	Katma Protokol
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
ODTP	Ortak Dış Ticaret Politikası
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TiSA	Hizmet Ticareti Anlaşması (Trade in Services Agreement)
TPP	Trans-Pasifik Ortaklığı (Trans-Pacific Partnership)
TR	Türkiye
TRIMs	Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması (Agreement on Trade-Related Investment Measures)
TRIPs	Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)
TTIP	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (Transatlantic Trade and Investment Partnership)

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. 1: Balassa'ya Göre Ekonomik Bütünleşme Türleri.....	19
Tablo 1. 2: DTÖ+ ve DTÖ-X Alanları	49
Tablo 1. 3: Mega Serbest Ticaret Anlaşmaları	50
Tablo 2. 1: AB'nin Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları*	67
Tablo 2. 2: İsviçre'de AB Meseleleri Hakkında Yapılan Referandumlar	71
Tablo 2. 3: İsviçre'nin Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları	76
Tablo 2. 4: 1960-1980 İthalat Programlarına Göre İthalat Listeleri.....	79
Tablo 2. 5: Dönemler itibarıyla ithalat politikaları.....	80
Tablo 2. 6: 1980'li yıllarda İhracat Teşvik Sistemi Araçları	81
Tablo 2. 7: Türkiye'nin Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları.....	83
Tablo 2. 8: İsviçre İhracatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS* 2'li	85
Tablo 2. 9: 2017 yılı İsviçre İhracatının Ürün Bileşimi, İlk On Ürün	86
Tablo 2. 10: İsviçre İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS 2'li.....	87
Tablo 2. 11: 2017 yılı İsviçre İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün)	88
Tablo 2. 12: Türkiye İhracatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS 2'li.....	89
Tablo 2. 13: 2017 yılı Türkiye İhracatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün)	90
Tablo 2. 14: Türkiye İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS 2'li.....	90
Tablo 2. 15: 2017 yılı Türkiye İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün)	91
Tablo 2. 16: İsviçre ve Türkiye'nin Dünya Mal Ticaretindeki Yeri*	93
Tablo 2. 17: AB-28 Dış Ticaretinde İsviçre ve Türkiye'nin Yeri	94
Tablo 2. 18: 2004-2017 Döneminde AB(28)'in İsviçre ve Türkiye İle Dış Ticaret Dengesi (Milyar Avro)	95
Tablo 2. 19: İsviçre'nin En Çok İhracat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017).....	96
Tablo 2. 20: İsviçre'nin En Çok İthalat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017)	97
Tablo 2. 21: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017).....	98
Tablo 2. 22: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017).....	99
Tablo 2. 23: 2004-2017 Toplam GSYİH ve Kişi Başı GSYİH	100
Tablo 2. 24: 2004-2017 Büyüme oranları (%)	101
Tablo 2. 25: 2004-2018 Enflasyon oranları (%).....	102
Tablo 2. 26: 2004-2017 İşsizlik/Toplam İş Gücü Oranı (%).....	103
Tablo 2. 27: 2004-2017 Cari Denge/GSYİH ve Mal Dengesi	105

Tablo 3. 1: İsviçre-AB İlk İkili Anlaşmaları	116
Tablo 3. 2: İsviçre-AB İkili Anlaşmalar I	119
Tablo 3. 3: AB'nin 2016 Yılı Balıkçılık ve Kültür Balıkçılığı Ürünleri İhracatı	123
Tablo 3. 4: İsviçre-AB İkili Anlaşmalar II	125
Tablo 3. 5: AB ve İsviçre İç Piyasa Referans Fiyatları	126
Tablo 3. 6: Tarımsal Girdi Payları.....	127
Tablo 3. 7: İsviçre-AB Yakın Dönem Anlaşmaları.....	128
Tablo 3. 8: Türkiye'nin II. Dünya Savaşı Sonrası Katıldığı Çok Taraflı Anlaşmalar..	130
Tablo 3. 9: Türkiye'nin 1990-2003 arası GSYİH büyüme oranları (%)	134
Tablo 3. 10: Gümrük Birliğine geçiş öncesi indirim ve uyum kararları.....	137
Tablo 3. 11: 1993-1996 yılları arasında bazı ürünler için gümrük vergileri	138
Tablo 3. 12 Türkiye-AB ve İsviçre-AB ekonomik bütünleşme ilişkisinin gelişimi.....	142
Tablo 4. 1: Sentetik Bölge Oluşumunda Kullanılan Değişkenler Matrisi	162
Tablo 4. 2: Sentetik Bölgenin Oluşumu İçin Kullanılan Değişkenler	167
Tablo 4. 3: Sentetik Türkiye İçin Tahmin Sonuçları	168
Tablo 4. 4: Sentetik Türkiye İçin Ülke Ağırlıkları	169
Tablo 4. 5: Sentetik İsviçre İçin Tahmin Sonuçları.....	175
Tablo 4. 6: Sentetik İsviçre İçin Ülke Ağırlıkları.....	176

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 4. 1 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, İhracat, (ABD \$)	170
Grafik 4. 2 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, GSYİH, (ABD \$)	171
Grafik 4. 3 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, İthalat, (ABD \$)	172
Grafik 4. 4 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, Mal ve Hizmet İhracatı/GSYİH (%)... 173	
Grafik 4. 5 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre, İhracat, (ABD \$).....	177
Grafik 4. 6 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre, GSYİH, (ABD \$).....	177
Grafik 4. 7 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre, İthalat, (ABD \$).....	178
Grafik 4. 8 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre Mal ve Hizmet İhracatı/GSYİH (%)	179
Grafik 4. 9 Türkiye-İsviçre Gerçek-Sentetik Ayrışma Oranları: İhracat.....	180
Grafik 4. 10 Türkiye-İsviçre Gerçek-Sentetik Ayrışma Oranları: GSYİH	181

EKLER LİSTESİ

Ek I	GATT 1947 Anlaşması Madde XXIV Fıkra 5,6,7,8.
Ek II	Armonize Sistemin Fasıl Düzeyinde Ürün Sınıflandırması
Ek III	Sentetik Kontrol Metodunun Matematiksel Gösterimi
Ek IV	Değişkenlere İlişkin Veri Kaynakları, Değişken Tanımları Ve Öncül Analizler

GİRİŞ

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) verilerine göre, 2020 yılı başı itibarıyla, serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliği anlaşmalarını kapsayan 275 bölgesel ticaret anlaşması bulunduğu görülmektedir. Serbest ticaret bölgesi ve gümrük birlikleri, ekonomik bütünleşmenin aşamaları ya da ekonomik bütünleşmenin ayrı birer biçimi olarak sayılmaktadır. Ekonomik bütünleşme farklı biçimlerde tanımlanmış olsa da, genel olarak ekonomik bütünleşmelerin, bütünleşmeye taraf ülkeler arasındaki ticarete engellerin kaldırılmasını veya azaltılmasını, sonraki aşamalarda ise ortak para ve maliye politikalarının uygulanmasını hedeflediği ileri sürülebilir. Bu doğrultuda Balassa, ekonomik bütünleşmeyi, dar bir kapsamdan geniş bir kapsama doğru genişleyen bir sıra içinde tanımlamıştır. Bu sıralama serbest ticaret bölgesi ile başlamakta, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik ile devam edip, tam ekonomik bütünleşme ile son bulmaktadır. Balassa'ya (1969) göre, serbest ticaret bölgesinde, üye ülkeler arasında yapılan ticarete tarifeler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmakta, gümrük birliğinde ise, serbest ticaret bölgesindeki bütünleşme kapsamına ilave olarak, gümrük birliğine üye ülkelerin üçüncü ülkelerle yaptıkları ticarete ortak gümrük tarifesi (OGT) uygulanmaktadır.¹

Ekonomik bütünleşme teorisinin, 1950'li yıllarda başlayan ve Avrupa Birliğinin (AB) kurulmasına kadar uzanan AB ekonomik bütünleşme sürecine paralel olarak geliştiği söylenebilir. AB'nin bu süreç sonunda ulaştığı aşama ise, AB'yi ekonomik bütünleşmenin dünyadaki en başarılı örneklerinden biri haline getirmiştir. AB'nin ekonomik bütünleşme süreci ortak pazar hedefiyle başlamış, zaman içerisinde daha derin

¹ B.Balassa, **The Theory of Economic Integration**, London, George Allen & Unwin Ltd, 1969, s. 2;
E.Uçkan-Dağdemir, **Çok Taraflı Ticaret Sistemi Çerçevesinde Ekonomik Entegrasyon Teorisi Geleneksel Yaklaşımdan Yeni Yaklaşımlara**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 65.

bir bütünleşme (ekonomik ve parasal birlik) hedefine doğru gelişmiştir. Bu bakımdan, AB ekonomik bütünleşmesi, benzerine az rastlanır dinamik bir ekonomik bütünleşme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB'nin başlangıçta 6 ülkeyi kapsayan ekonomik bütünleşme serüveni, zaman içinde daha derin bir bütünleşmeye yönelirken, daha fazla Avrupa ülkesinin Birlikte yer almaya başladığı ve üye sayısının 1 Temmuz 2013 tarihinde Hırvatistan'ın katılımıyla 28'e ulaştığı görülmektedir. Günümüzde ulaştığı üretim düzeyi ile AB, dünya ekonomisinde, ABD ve Çin'in de yer aldığı üç büyük ekonomiden birisi haline gelmiştir.

AB bütünleşme süreci giderek derinleşirken, sürecin tavizler içerdiği de ileri sürülebilir. Bununla birlikte, İngiltere'ye bütünleşme sürecinde verilen tavizler, İngiltere'de AB'ye yönelik mesafeli yaklaşımın iyileşmesinde yeterli olamamıştır.² İngiltere'de, 23 Haziran 2016 tarihinde, 2007-2008 global ekonomik krizinin Avrupa'da yarattığı olumsuz etkiler ve son yıllarda Avrupa'ya yönelen göçte yaşanan artıştan kaynaklanan endişelerin etkisi altında yapılan halkoylaması sonucunda, %51,9 oy oranıyla üyelikten çekilme kararı verilmiştir.³ Çekilme anlaşmasının 31 Ocak 2020 günü gece yarısında yürürlüğe girmesiyle, İngiltere resmi olarak da AB'den ayrılmış bulunmaktadır.

İngiltere halkının AB'den ayrılma kararı vermesi, hem İngiltere hem de AB açısından önemli bir ekonomik sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekonomik bütünleşmenin oldukça ileri bir aşamasındayken alınan çekilme kararından sonra, İngiltere-AB arasındaki ekonomik ilişkilerin nasıl bir yapı içinde yürütülmesi gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar kapsamında, Türkiye-AB ve İsviçre-AB

² L.Guiso, P.Sapienza ve L.Zingales, Monnet's Error?, **Economic Policy**, 31(86), 2016, s. 258.

³ Ö.Mengiler, **BREXIT'in Düşündürdükleri**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2017.

bütünleşme ilişkisi de birer seçenek olarak ileri sürülmüştür.⁴ AB, bazı tarım ürünlerinde (kuru üzüm, kuru incir, fındık, tütün) 1963 yılından başlayarak, çoğu sanayi ürününde 1971 yılından başlayarak Türkiye'ye tek taraflı tavizler sağlamış, 1996 yılında ise Türkiye-AB arasında gümrük birliği ilişkisi kurulmuştur. İsviçre-AB arasında 1972 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşması ise, iki taraf arasında 2002 yılına kadar ekonomik bütünleşmenin temelini teşkil etmiş, bu yıldan başlayarak imzalanan ikili anlaşmalar ile ekonomik bütünleşme derinleşmeye başlamıştır. Bu arada, Türkiye-AB arasında kurulan gümrük birliğinin güncellenmesi ve İsviçre-AB arasındaki ekonomik bütünleşmenin geliştirilmesi yönündeki tartışmalar da gündeme gelmiştir. Dolayısıyla, son yıllarda yaşanan bu gelişme ve tartışmalar, serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliği karşılaştırmasının, İsviçre ve Türkiye örnekleri ele alınarak yapılmasında bir motivasyon sağlamıştır.

Bu motivasyon ile yapılan karşılaştırmada temel olarak, Türkiye ve İsviçre'nin AB ile kurdukları ekonomik bütünleşmelerinin, bu ülkelerin ihracatını ve GSYİH'sini ne yönde etkilediği ve etkinin iki bütünleşme ilişkisinden hangisinde daha güçlü olduğunun ortaya konulmasına çalışılmıştır. İlk bakışta, İsviçre ve Türkiye'nin karşılaştırma yapmak bakımından birbirlerinden oldukça farklı ülkeler oldukları düşünülse de, İsviçre ve Türkiye'nin birbirleri karşısındaki mutlak pozisyonları karşılaştırılmamakta, iki ülkenin ekonomik bütünleşmeden elde ettikleri kazançlar, çalışmada kullanılan sentetik kontrol metodu sayesinde, bu ülkelere en çok benzeyen ülkelerin çıktıları dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Sentetik kontrol metodu kullanılarak elde edilen sonuçlar, sonraki aşamada iki ülkenin benzerlerinden ne düzeyde ayrıştıklarının belirlenmesinde

⁴ T.Carpenter ve G.Floater, BREXIT: Impacts on UK and EU Trade, **The Graduate Institute Geneva Policy Brief 002**, Cenevre, 2016; B.Akçay ve A.A.Bilgin, "BREXIT: Nedenleri ve İngiltere Ekonomisine Olası Etkileri", B.Akçay ve A.Ege (eds.), **AB Üzerine Yazılar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, ss. 223-264.

kullanılmış, bu sayede bütünleşme etkisinin iki bütünleşme örneğinin hangisinde daha güçlü şekilde ortaya çıktığı gözlenmeye çalışılmıştır.

Sentetik kontrol metodu, karşılaştırma içeren çalışmalarda belirli üstünlükler sağladığı ileri sürülen görece yeni bir yöntemdir. Özellikle AB konularında yapılacak çalışmalarda kullanımının artması beklenmektedir.⁵ Metod, bir olayın ya da müdahalenin etkilerini, bu olay ya da müdahale olmasaydı sonuçların ne olabileceğini ortaya koyarak tahmin etmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada olay ya da müdahale, Türkiye için sanayi ürünleri ticaretinde AB'den tek taraflı tavizler sağlanmaya başlanması; İsviçre için ise AB ile serbest ticaret anlaşması akdedilmesi olarak ele alınmıştır. Sentetik kontrol metodu, olay ya da müdahale öncesindeki verileri kullanarak, Türkiye ve İsviçre'ye en çok benzeyen ancak olay ya da müdahaleye maruz kalmamış ülkelerden ağırlıklarına göre yapay birer Türkiye ve İsviçre oluşturmaktadır. Olay veya müdahale sonrasında, Türkiye ve İsviçre'nin değerleri ile sentetik örneklerinin değerleri arasındaki fark, iki ülkenin ekonomik bütünleşmeden ne şekilde etkilendiğini göstermiş olmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye ve İsviçre'nin sentetik örneklerinin oluşturulmasında, 21 ülke ve 9 değişken kullanılabilmiştir. Ülke ve değişken sayısında bir sınır bulunmamakla birlikte, veri bulunmaması veya verilerdeki noksanlık, ülke ve değişken sayısını etkileyebilmektedir. Bununla birlikte, sentetik kontrol metodu kullanılarak yapılan analiz sonuçları, Meksika, Güney Kore ve Fas gibi ülkelerin sentetik Türkiye'nin; İsveç, Norveç ve İrlanda gibi ülkelerin sentetik İsviçre'nin oluşumunda ağırlık oluşturdıklarını göstermektedir. Türkiye ve İsviçre'ye benzerlik göstermeleri bakımından makul sayılabilecek bu ülkelerin sentetik Türkiye ve sentetik İsviçre'nin oluşumunda ağırlık

⁵ F.Bouvet, A Note on the Synthetic Control Method and Its Application to the Study of the European Union and European Countries, <https://www.eustudies.org/eusa-forum/eusa-interest-section-essays/7/download> (Erişim tarihi: 10.06.2020).

göstermesi, aynı zamanda metodun seçim konusundaki becerisini de ortaya koyabilmektedir. Dolayısıyla metod, en başta Türkiye ve İsviçre'ye örnek olabilecek ülkelerin niteliksel olarak seçilmesine ve sonrasında bu ülkeler arasından niceliksel bir yaklaşımla sentetik Türkiye ve İsviçre'nin oluşturulmasına izin veren yapısıyla, niteliksel ve niceliksel yaklaşımı da bir araya getirmektedir.

Çalışmanın hipotezi, klasik ekonomik bütünleşme teorisinde genel olarak ileri sürüldüğü üzere, ekonomik sonuçları bakımından serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birliklerinin benzer durumda olacakları veya bazı varsayımlar altında serbest ticaret bölgelerinin gümrük birliklerinden üstün olacağı yönündedir. Hipotez, sentetik kontrol metodu kullanılarak, ekonomik bütünleşmenin ihracat ve GSYİH üzerindeki etkileri bakımından sınanmış olacaktır. Ancak, ekonomik bütünleşme teorisi, bir serbest ticaret bölgesi veya bir gümrük birliğinden elde edilecek sonuçların, değişik koşullara bağlı olarak farklılık gösterebileceğini de ileri sürmektedir. Ülkelerin coğrafi konumu, ekonomik gelişmişlik düzeyleri, siyasal ve kültürel benzerlikler veya farklılıklar, üretim ve tüketim yapısı, dış ticaret politikaları ve tarife yapıları gibi unsurlar ekonomik bütünleşmelerin sonuçlarını etkileyebilmektedir. Yine gümrük birliği söz konusu olduğunda ortak gümrük tarifesinin hangi düzeyde belirlendiği, serbest ticaret bölgesi söz konusu olduğunda menşee kurallarının trafik sapmasını ne ölçüde engellediği, bütünleşmeden beklenen ekonomik etkileri farklılaştırabilmektedir. Teoride ileri sürüldüğü üzere, ekonomik bütünleşmelerin başarısı önceden bilinmeyen pek çok unsur ve değişkene bağlı bulunmakta, ancak bütünleşmede yer alan ülkelerin ekonomik özellikleri az da olsa biliniyorsa, bütünleşmenin sonuçları bakımından tahminlerde bulunulabilmektedir.

Bu nedenle, sentetik kontrol metodu kullanılarak Türkiye ve İsviçre için yapılacak ampirik analiz sonuçlarının değerlendirilmesi, bu sonuçların ekonomik bütünleşme

teorisinin hesaba kattığı hangi durum ve varsayımlarla örtüştüğünün, Türkiye ve İsviçre'nin ekonomik özelliklerinin, ekonomik bütünleşmelerinin kapsamının, yine ekonomik bütünleşme tercihlerini ve sonuçlarını etkileyebilecek benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunun gözden geçirilmesini de gerekli kılmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, dört bölüm halinde sunulmuştur. Birinci bölümde Viner analizinden başlayarak gümrük birliğinin teorik gelişimi üzerinde durulmuş, serbest ticaret bölgesinin teorik gelişimine ayrıca yer verilmiştir. Gümrük birliği ile serbest ticaret bölgesinin teorik düzeyde karşılaştırmasını içeren bu bölümde, serbest ticaret bölgelerinin kapsamlarının genişlemesi sonucu sayılarında artış gözlenen yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları da ele alınmıştır. Yine çok taraflı ticaret müzakerelerinin yürütüldüğü ve akdedildiği önemli bir zemin olan DTÖ'nün gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerine yaklaşımının ne olduğu birinci bölümde gözden geçirilmiştir.

İkinci bölümde, AB, İsviçre ve Türkiye'nin dış ticaret politikaları temel yönleri itibarıyla tanımlanmaya çalışılmış, bu politikalarının yürütülmesinde bir araç olarak kullanılan ticari anlaşmaları sıralanmıştır. Bu bölümde ayrıca, İsviçre ve Türkiye'nin AB ve dünya ticaretindeki yeri, dış ticaret ürün bileşimi ve bazı ekonomik göstergelerine ilişkin verilere yer verilerek ve bu verilere ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

İsviçre ve Türkiye ekonomilerinin tarihsel gelişiminin gözden geçirilmesini, bu ekonomilerin dönemlere göre niteliklerinin ve değişimlerinin belirlenmesini hedefleyen üçüncü bölümde, temel olarak İsviçre ve Türkiye'nin iktisadi gelişimleri ve bu bağlamda AB ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Bu bölümde aynı zamanda, iki ülkenin AB ile geliştirdikleri ekonomik bütünleşme modeline dayanak teşkil eden hukuki metinler

gözden geçirilerek, bu metinlerin kapsamaları ve dikkat çekici özelliklerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

Sentetik kontrol metodu kullanılarak yapılan ampirik analizi ve sonuçlarını içeren dördüncü ve son bölümde ise, İsviçre ve Türkiye'nin AB ile geliştirdikleri ekonomik bütünleşme modellerinin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yapılan ihracat ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) değişkenleri üzerindeki etkisi analiz edilmiş, sonrasında ise, iki ülkenin analizinden elde edilen sonuçlar, bu değişkenler üzerindeki etkinin hangi modelde daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığının belirlenmesinde kullanılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, çalışma sonucunda elde olunan bulgulara değinilerek, İsviçre ve Türkiye'nin AB ile geliştirdikleri ekonomik bütünleşmelerinin ihracat ve GSYİH'yi ne yönde etkilediği, bunun yanında, iki bütünleşme örneği arasındaki fark ve benzerliklerin neler olduğu, ekonomik bütünleşme teorisinin varsayımları, ülkelerin özellikleri ve sentetik kontrol metodunun ortaya koyduğu sonuçlar dikkate alınarak değerlendirilmiş, politika önerilerimiz belirtilip çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmanın ekonomik bütünleşme alanındaki literatüre birkaç bakımdan katkıda bulunması olasıdır. Literatürde İsviçre-AB ekonomik bütünleşme modelinin tanımlanması ve bu modelin ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi konusunda kısıtlı çalışmalar bulunduğundan, bu alandaki literatürü zenginleştirmesi beklenmektedir. Öte yandan, çalışma ile, Türkiye-AB ve İsviçre-AB ekonomik bütünleşmesinin etkileri ilk defa karşılaştırılmış olacaktır. Karşılaştırma, iki ülkenin iktisadi tarihini, dış ticaret politikalarının ve AB ile olan ilişkilerinin gelişimini göz ardı etmemekte, ekonomik bütünleşme açısından iki model arasındaki benzerlik ve farkların belirlenmesinde daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca, Türkiye-AB gümrük birliğinin ekonomik

etkilerinin 1970'lerin başlarına kadar geriye giden bir dönem içerisinde gözlemlenecek olması da, çalışmayı, genel olarak gümrük birliğinin etkilerini görece daha kısa bir dönem içinde analiz eden diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Bunun yanında çalışmanın, Türkiye ve İsviçre'nin AB ile gelecekteki ilişki yapısının daha iyi konumlandırılması bakımından yol gösterici olabileceği de ileri sürülebilir. Bununla birlikte, son yıllarda dünyada korumacılığın ve milliyetçiliğin yükselmesi nedeniyle, ekonomik bütünleşmelerin geleceğinin, sadece olası iktisadi sonuçlarına göre değil, yaşanacak siyasal ve kültürel değişimlerin etkisiyle de şekilleneceğini söylemek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ VE SERBEST TİCARET BÖLGESİNİN KURAMSAL ANALİZİ

Ekonomik bütünleşme ve ekonomik işbirliği kavramlarını net bir şekilde birbirinden ayıran Balassa, ekonomik bütünleşmeyi, en dar kapsamlı olandan en geniş kapsamlı olana doğru bir sıra içinde tanımlamıştır.⁶

Tablo 1. 1: Balassa'ya Göre Ekonomik Bütünleşme Türleri

Sıra	Bütünleşme Türü	Kapsam
1	Serbest Ticaret Bölgesi	Üye ülkeler arasında tarifelerin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması
2	Gümrük Birliği	1 + Ortak gümrük tarifesi
3	Ortak Pazar	2 + Faktör hareketlerinin serbestleşmesi
4	Ekonomik Birlik	3 + Ekonomi politikaları uyumu
5	Tam Ekonomik Bütünleşme	4 + Parasal, mali, sosyal, konjonktürel politikaların birleştirilmesi ve ulusüstü otorite teşkili

Kaynak: Balassa, 1969, s.2.

Tablo 1.1'deki ekonomik bütünleşme aşamaları dikkate alındığında, ekonomik bütünleşmenin dinamik bir süreç olduğu ve zaman içerisinde bir üst bütünleşme aşamasına geçiş olabileceği açıktır. Ayrıca, pek çok çalışmaya göre, her bir bütünleşme aşaması, aslında birbirinden bağımsız olan ve özgün bulunan birer ekonomik bütünleşme türünü (örneğin serbest ticaret bölgesi) ifade etmektedir.⁷ Bu durum, ekonomik bütünleşmeyi bir süreç ve durum olarak tanımlayan Balassa'yı teyit etmektedir.⁸

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ve İsviçre örnekleri dikkate alınarak, ekonomik bütünleşme aşamalarından gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesini karşılaştırmak olduğundan ekonomik bütünleşmenin kuramsal analizi, bu iki bütünleşme türünü

⁶ Balassa, op.cit., s. 2.

⁷ A.Tovias, A Survey of the Theory of Economic Integration, *Journal of European Integration*, 15(1), 1991, s. 16.

⁸ Balassa, op.cit., s. 1.

kapsamaktadır.

1.1.Gümrük Birliği Teorisi

Ekonomik bütünleşmenin teorik analizi, gümrük birliğinin analizi ile başlamıştır. Gümrük birliği, ticaretin taraf ülkeler arasında serbestçe yapıldığı, üçüncü ülkelerle yapılan ticarete ise ortak kuralların uygulandığı bir ekonomik bütünleşme türüdür. İlk ekonomik bütünleşme örneği olarak kabul edilen Alman gümrük birliği (Zollverein) 1833 yılında kurulmuş olmasına rağmen, gümrük birliğinin teorik analizi, 1950 yılında ilk kez Viner ile başlamıştır. Gümrük birliğinin sadece tam rekabet piyasası koşullarında üretim etkilerine odaklanan Viner yaklaşımı daha sonra geliştirilerek, gümrük birliğinin tüketim üzerinde, ölçek ekonomileri ve ticaret hadleri üzerinde etkileri incelenmiştir.

1.2.Viner'in Gümrük Birliği Yaklaşımı: Viner Muğlaklığı

Viner'in 1950 yılında yayımlanan “Gümrük Birliği Meselesi” başlıklı çalışmasında gümrük birliğinin sağlanması için belli koşulların gerçekleşmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁹ Aşağıda sıralanan koşullar, gümrük birliğinin bugün de geçerli olan unsurlarını oluşturmaktadır:

- Gümrük birliğine taraf olan ülkeler arasındaki gümrük tarifelerinin kaldırılması.
- Gümrük birliğinin dışında kalan ülkelere yapılan ithalata ortak bir gümrük tarifesinin uygulanması.
- Birlik dışından elde edilen gümrük gelirlerinin, üzerinde anlaşılmış bir formüle uygun olarak üye ülkeler arasında paylaşılması.¹⁰

⁹ J.Viner, **The Customs Union Issue**, London, Carnegie Endowment for International Peace, 1950, s. 5.

¹⁰ ibid, s. 5.

Viner'e (1950) göre, gümrük birlikleri üzerine yazılmış literatür genel olarak gümrük birliği oluşturulmasının avantajlı olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Ancak Viner'in serbest ticareti savunan bir ekonomist olarak gümrük birliğine şüpheli yaklaştığı görülmektedir.¹¹ Bu durum literatürde "Viner muğlaklığı" olarak ifade edilmektedir.¹²

Viner muğlaklığı, serbest ticaretin ortaya çıkaracağı "ticaret yaratıcı" etki ve "ticaret saptırıcı" etki toplamının pozitif mi yoksa negatif mi olacağının başlangıçta tahmin edilemeyeceği bir durumu ifade etmektedir.¹³ Diğer bir ifadeyle gümrük birlikleri, serbest ticaret bakış açısı ile ne mutlaka iyidir ne de mutlaka kötüdür.¹⁴ Yüksek maliyetli birlik içi üretimin düşük maliyetli birlik dışı üretimin yerini alması ve düşük maliyetli birlik üyesinin diğer üye ülke üretiminin yerini alması gibi iki olası sonucun üyeler ve dünya hasılası üzerindeki etkileri, ancak her bir gümrük birliği oluşumunun ayrı olarak analizi ile açıklanabilir.¹⁵ Viner'in (1950) analizi, gümrük birliğinin üretim etkilerine odaklanmıştır. Küçük bir ülkenin kısıtlı bir piyasaya sahip olması nedeniyle birim üretim maliyetlerini düşürmesi pek olası değilken, geniş bir pazara üretim yapma fırsatı sağlayan gümrük birliği birim üretim maliyetinin düşmesini sağlayabilir. *A* ve *B* ülkelerinin gümrük birliği oluşturduğunu varsayalım. *C* ülkesi ise, gümrük birliği dışındadır. Gümrük birliği sayesinde *A* ülkesi *X* malının üretimine başlamış ya da üretimini artırmıştır. *B* ülkesinin ithalatının *C* ülkesinden *A* ülkesine kayması, bunun yanında *A* ülkesinin *C* ülkesinden yaptığı ithalatın kesilebilmesi, *A* ve *B* ülkeleri için fayda

¹¹ ibid, s. 5.

¹² R.Baldwin ve C.Wyplosz, **The Economics of European Integration**, London, McGraw-Hill Education, 2015, s. 121.

¹³ ibid, s. 121.

¹⁴ Viner, op.cit., s. 52.

¹⁵ F.Gehrels, Customs Union from a Single-Country Viewpoint, **The Review of Economic Studies**, 24(1), 1956-1957, s. 61.

sağlayabilir. Ancak A ülkesinin C ülkesinden yaptığı ithalatın kesilmesinin faydalı mı yoksa zararlı mı olacağı farklı koşullara bağlıdır.

X malının A ülkesindeki üretim maliyeti artık öncekine göre düşüktür. Bu durumda A ülkesindeki ilave üretim B ülkesine ihraç edilmektedir. Ancak A ülkesi, yeni maliyet düzeyi C ülkesinin maliyetinden (tarife hariç) yüksekse kayıp, düşükse ilave bir kazanç sağlayacaktır. B ülkesi ise, A ülkesinden ithal ettiği X malının fiyatının C ülkesinin fiyatını aşan tutarı kadar kayıp yaşayacak; sadece, A ülkesinden ithal ettiği X malının fiyatının C ülkesinin fiyatından (tarife hariç) düşük olması durumunda kazanç elde edecektir. Dolayısıyla gümrük birliği sayesinde, gümrük birliğinin iki ülkesinden biri; her ikisi ve/veya bir bütün olarak gümrük birliği için kazanç olasılığı belirecek, fakat aynı zamanda, söz konusu her durumda kayıp yaşama olasılığı da bulunacaktır.¹⁶

Viner'in (1950), gümrük birliğinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerini içeren bu analizi, çalışmasında matematiksel ve grafiksel anlatım kullanmaması nedeniyle eleştirilmiştir. Eleştiri konusu, Viner'in görüşlerinin tam olarak anlaşılmasını önemli ölçüde engellemiştir.¹⁷

1.3.Viner Sonrası Gümrük Birliği

1.3.1.Gümrük Birliğinin Tüketim Etkileri

Viner'in (1950) kendine özgü anlatımı, Meade tarafından 1955 yılında yorumlanarak modern ekonomiye aktarılmıştır.¹⁸ Meade, “Gümrük Birlikleri Teorisi” başlıklı kitabında, mallar arasında ikameye yer vermeyen Viner'in aksine, gümrük birliği

¹⁶ Viner, op.cit., s. 44-46.

¹⁷ Baldwin ve Wyplosz, op.cit., s. 121.

¹⁸ ibid, s. 121.

analizine tüketimi de katmıştır. Ancak, Viner'i eleştirirken yanlış bir intiba uyandırmaktan endişe etmiş ve Viner'in konuya olan katkısının çok önemli olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Meade'ye (1955) göre, ülkelerdeki sabit talep ve sabit üretim maliyeti koşulları terk edildiğinde, artık sadece farklı coğrafi alanlardaki üretim maliyetlerinin karşılaştırılmasıyla yetinilmeyecek ve tüketmek için belirli bir ürünün daha fazlasına, fakat diğer ürünlerden daha azına sahip olunurken, hesaplama fayda, tatmin, tercih, mutluluk gibi veya vatandaşın gönenci gibi unsurları da katmak gerekecektir.²⁰

Bu yönden yapılan analiz, Viner'in (1950) ihmal ettiği ve gümrük birliğini destekler konumda bulunan, gümrük birliğinden doğan kazançlar ve kayıpların hesaplanmasında yeni bir araç sağlamıştır. İthalattaki vergi indirimi, ticaretin ucuz dış kaynaktan gümrük birliğine taraf olan ülkeye kaymasına neden olabilir, fakat ithalatçı konumundaki ülkedeki piyasa fiyatlarının düşmesi sonucunda ortak ülkeden yapılan ithalat genişleyecektir. İthalatçı ülkede oluşan en baştaki fiyat, ortak ülkenin üretim maliyetinin üzerinde olduğu sürece -ki aradaki fark ilave kaynak yaratımı demektir- ticaret sapmasının ortaya çıkardığı ilave üretim maliyetini karşılayan ekonomik bir kazanç bulunmaktadır.²¹

Viner (1950) gümrük birliğinin dünya üretiminde bir gelişme veya gerilemeye neden olup olmadığını araştırmamış olduğundan, Meade (1955) aynı zamanda, gümrük birliğinin dünya tüketimi örneğinde bir gelişme veya gerileme yaratıp yaratmayacağını analiz etmiştir. Analizine göre, bir gümrük birliği, birliği oluşturan ülkelerin ürünlerinin kendi aralarında ikame edilebilirliği ne denli yüksekse ve birliği oluşturan ülkelerin ürünleriyle

¹⁹ J.E.Meade, **The Theory of Customs Unions**, Amsterdam, North Holland Publishing Company, 1955, s. 33.

²⁰ ibid, ss. 37, 38.

²¹ ibid, s. 40.

üçüncü ülkelerin ürünlerinin ikame edilebilirliği ne denli düşükse, gönenci o denli yükseltecektir.²² Yine tüketimdeki ikame etkisini analiz eden Lipsey (1960), söz konusu etkinin önemini, Meade'nin (1955) bu analizlerine ve Gehrels'e (1956-1957) yaptığı atıfla ayrıca vurgulamıştır.²³

Lipsey (1960), analizinin sonucunda gümrük birliklerinin üretim etkileri ile tüketim etkileri arasında ayırım yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Tüketimdeki ikameyi dışlayan Viner (1950) analizi, Lipsey'i (1960) de tüketimdeki ikame etkilerine vurgu yapmaya itmiştir. Buna rağmen Lipsey (1960), yapılan ayırımın tatmin edici olmadığını ve tüketim etkilerinin bizatihi üretimde değişikliğe neden olduğunu da ileri sürmektedir. Daha tatmin edici ayırım, ülkeler arası ikame ve mallar arası ikame gibi bir ayırım olabilir. Ülkeler arası ikame, belli mal için arz kaynağı olarak bir ülke diğeri ile ikame edildiğinde, Viner'in (1950) ticaret yaratımı ve ticaret sapması şeklinde olabilir. Mallar arası ikame ise, en azından marjinal kullanımda, göreceli fiyat değişiminin bir sonucu olarak belli diğeri mal için bir mal ikame edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Lipsey'in (1960) analizi mallar arası ikame etkisini de dikkate almıştır. Genel olarak bu değişikliklerin ikisi de, hem tüketimde hem üretimde değişikliğe neden olacaktır.²⁴

Lipsey'in (1960) açıkça belirttiği üzere, gümrük birliklerinin tüketim etkilerinin analizinde Gehrels de katkıda bulunmuştur. Gehrels (1956-1957) çalışmasında, gümrük birliği sonucunda üye ülkeler arasında gümrük tarifesinin ortadan kalkması ile ithal fiyatlarında gözlenecek düşüşe tüketicilerin vereceği tepkiyi ilave bir unsur olarak dikkate almıştır. Analizine göre, ticaret saptırıcı etki gözlenen gümrük birliğine üye bir ülke

²² ibid, ss. 44, 52.

²³ R.G.Lipsey, The Theory of Customs Unions: A General Survey, **The Economic Journal**, 70(279), 1960, s. 501.

²⁴ ibid, s. 504.

kendisini daha iyi veya daha kötü bir pozisyonda bulabilir. Ticaret yaratıcı etkiye sahip bir gümrük birliğinde ise, önceden ülke içinde üretilen miktarda ürünün düşük maliyet ile sağlanması yanında fiyat düşüşü nedeniyle tüketiciler için görece ucuzlayan bu üründen daha fazla ithal edilmesi ve tüketilmesi, üye ülkenin durumunu daima iyileştirecektir.²⁵

1.3.2.Ticaret Yaratıcı Bir Gümrük Birliğinde Tüketim Etkisi

Aslında Gehrels (1956-1957) ve Johnson'u (1960), Meade (1955) ve Lipsey'den (1960) ayıran, tüketim etkisini ticaret yaratıcı gümrük birlikleri için de analiz etmeleri idi. Corden'e (1984) göre Johnson'un (1960) analizinin öncekilerden birinci farkı, ölçek ekonomilerine odaklanmasıdır. İkinci farkı ise, daha fazla ticarete yol açan tüketim değişimini ilave olarak değerlendirirken, ticaret yaratıcı etkiyi sadece daha fazla ticaret sonucunu veren üretim değişimi olarak gören Meade-Lipsey kullanımına bağlı kalmak yerine, ticaret yaratıcı etkiyi, üretim ve tüketim etkisinin bir bileşimi olarak ele almasıydı. Meade-Lipsey yaklaşımı, ticaret saptırıcı etki taşıyan bir gümrük birliğinden tüketim etkisi ile telafi edilen bir kazancın olabileceğini ifade etmekteydi. Johnson (1960) ise, ticaret yaratan tüm etkileri bir araya getirmeyi daha uygun bulmuş ve bu etkileri ticaret sapmasının refah azaltıcı etkilerini telafi etmekte kullanmıştı.²⁶

Tovias (1991), neoklasik ticaret teorisinin gümrük birliklerini ekonomik açıdan ikinci en iyi olarak değerlendirdiğini belirtmektedir. Öncesinde genel olarak gümrük birliklerinin oluşturulma nedenleri siyasi, duygusal ve kültürel unsurlarla açıklanmıştı. 1950'lerde artık gümrük birliklerinin ekonomik nedenler ile yaratıldığının farkına varılmıştı. Ancak, Tovias'ın (1991) aktarımına göre, 1960'ların ortasında Johnson ve Cooper-Massell,

²⁵ Gehrels, op.cit., ss. 61-64.

²⁶ W.M.Corden, Harry Johnson's Contributions to International Trade Theory, **Journal of Political Economy**, 92(4), 1984, s. 576.

yabancı firmalar arasında ayrımcılık yaratmaksızın gümrük tarifelerinin tek taraflı olarak kaldırılmasının gümrük birliklerinde gözlenen olumlu sonuçları sağlayabileceğini belirttiler. Bundan ötürü ticari bütünleşme, ticareti serbestleştiren bir araç olarak değil korumacılığın özel bir mekanizması olarak anlaşılmalıydı. Özünde gümrük birliklerinin gerçekte neden kurulduklarını açıklamaya çalışan bu araştırmalar neoklasik düşünceden ayrılmıştı.²⁷

1960'ların ortalarına kadar gümrük birliklerinin üretim, tüketim ve ticaret akışı üzerindeki etkisi araştırıldı. Bundan sonraki dönemde yapılan çalışmalar, sonraki başlıklarda değinileceği üzere, dört farklı yöne kaymaya başlamıştır:

- Ekonomik bütünleşme anlaşmalarının, ticaret hadleri üzerindeki etkisi.
- Ölçek ekonomilerinin ve aksak rekabetin temel modeli nasıl etkilediğinin analizi.
- Gümrük birliği teorisinin bütünleşmenin diğer biçimlerine doğru genişlemesi.
- Belirsizlik ve tarife dışı engellerin mevcudiyeti kapsamında teorisinin genişlemesi.²⁸

1.3.3.Ticaret Hadleri ve Gümrük Birliği

Kısmi denge koşulları altında, sonsuz arz esnekliği varsayımına dayalı olarak yapılan gümrük birliği analizlerinde, bu tür ekonomik bütünleşmelerin ticaret hadleri üzerindeki etkisi göz ardı edilmiştir.²⁹ Ticaret hadleri etkisini dikkate alan çalışmalar, üye ülkeler ve üye olmayan ülkelerin hangi koşullar altında kazançlı çıkacakları, hangi koşullar altında kayıp yaşayacaklarını irdelemektedir. Vanek (1965), gümrük birliği anlaşmasının dış ticaret hadleri üzerinde etkisini incelemiştir. Vanek'in 1965 yılında yazdığı "Uluslararası

²⁷ Tovas, op.cit., ss. 8-10.

²⁸ ibid, ss. 6, 10.

²⁹ ibid, s. 11.

Ayrımcılığın Genel Dengesi: Gümrük Birlikleri Vakası” başlıklı kitabında yer alan analiz, benzer ekonomilere sahip olmayan ülkeler arasında oluşan bir gümrük birliği ilişkisinin, bu ilişkide yer alanların ticaret hadlerinde iyileşme sağladığını, dışarda kalanları ise olumsuz etkilediğini göstermiştir. Bu nedenle başarılı bir gümrük birliği, gümrük tarifelerinin birlik dışında kalanların birlik ile olan ticaret hadlerini kötüleştirmeyen düzeyde belirlendiği bir birlik olabilirdi.³⁰

Vanek ile başlayan ve Kemp, Negishi ve Caves’in çalışmaları ile devam eden genel denge modelleri üzerindeki çalışmaların ana sonucu, gümrük birliğinden önce ağırlıklı olarak birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin bu birlikten yarar sağlayacağı, dünyanın geri kalanı ile ticareti fazla olan ülkelerin ise kayba uğrayacağı, bu gruptaki ülkelerin, dünyanın geri kalanı ile olan ticaret hadlerini iyileştiremedikleri sürece de bu kaybın devam edeceği yönünde idi. Buna rağmen oldukça etki yaratan 1976 yılındaki çalışmalarında Kemp ve Wan, birlik içi transferler ve doğru belirlenmiş bir ortak gümrük tarifesi sayesinde birlik içinde ve dışında oluşan zararların telafisi suretiyle gümrük birliklerinin dünya refahına katkı yapacağını belirtmişlerdi. OGT’yi kullanarak ticaret hadleri etkisini ortadan kaldırmak mümkündü.³¹ Ancak Krugman’ın 1990 yılındaki çalışması, farklı sonuca ulaşmıştır. Gümrük birliği sonrasında üyelerin uygulayacağı optimal OGT’nin, üyelerin önceki gümrük tarifelerinden yüksek olması durumunda gümrük birlikleri, üye olmayan ülkelerin ve bazı durumlarda da tüm dünyanın refahını azaltıcı etki gösterecektir. Pearce’ye (1970) göre ise, gümrük birliği, ticaret hadlerini tek başlarına etkileyemeyen küçük ülkeler için özellikle tavsiye edilebilir. Pearce (1970), küçük bir ülkenin, gümrük

³⁰ F.V.Meyer, General Equilibrium of International Discrimination: The Case of Customs Unions. By J.Vanek, **The Economic Journal**, 77(305), 1967, ss. 121, 122.

³¹ Tovias, op.cit., s. 12.

birliğine katılmasından elde edeceği avantajın, birlik ortaklarının beraber hareket edebilmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.³²

1.3.4.Ölçek Ekonomileri ve Aksak Piyasa Yapısında Gümrük Birliği

Bazı çalışmalar, gümrük birliğinin ölçek ekonomileri etkilerini analiz etmiştir ve birlik sonrasında daha büyük pazara erişimin, daha düşük maliyetle üretim yapmaya olanak vereceğini ileri sürmektedir.³³ Tovias'ın (1991) aktardığına göre, Corden (1972) bunu kabul etmekte, ancak, birliğe üye olan ülkelerin, birlikten önce tüm ihtiyacını üye olmayan ülkelere sağladığı bir durumda, ortalama maliyeti OGT eklenmiş fiyatın altında kalan ve etkin olmayan bir üyenin gümrük birliği ile birlikte üretime başlayabileceğini, bunun ise diğer birlik üyeleri için ticaret saptırıcı etki doğuracağını ileri sürmektedir. Gümrük birliklerinin karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan endüstriler arası ticaret yerine endüstri içi ticareti artıracığı yönündeki beklentiler ve ulaşılan sonuçlar, gümrük birliğinin etkilerinin, tekeli rekabet ve aksak piyasa ekonomileri temelinde yapılmasına yol açmıştır. Birlikten sonra farklılaştırılmış ürünler için ortaya çıkan yarı tekeli bir yapı, bu ürün fiyatlarını tahammül edilebildiği bir noktaya kadar yükseltebileceğinden, gümrük birliğinden kazançlı çıkabilmek için, birlik üyelerinin ortak bir rekabet ve ticaret politikası uygulamaları gerekmektedir.³⁴

1.3.5.Gümrük Birliğinin Gelenek Dışı Etkileri

Gümrük birliği oluşturan üyeler arasında bulunan özellikle gelişmekte olan ülkeler için birliğe katılımı artıran güvence ve pazarlık gücü etkileri, gümrük birliğinin gelenek dışı

³² ibid, ss. 11-13.

³³ C.Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 393.

³⁴ ibid, s. 394; Tovias, op.cit., ss. 13-16.

etkileri arasında sayılmaktadır. Gümrük birliği öncesinde, bir araya gelseler bile dünya fiyatlarını etkileyemeyecek olan küçük ülkelerin gümrük birliğine katılımının kendileri için bir bakıma sigorta işlevi göreceği, belirsizliğin ortadan kalkmış olması nedeniyle gümrük birliği lehinde bir kanıt olarak görülmüştür. Tovias'a (1991) göre, ülkenin birliğe üye olması ile belirsizliğin ortadan kalkması, aynı zamanda birlik içinde kendisi için belirli bir pazarlık gücü anlamına geldiğinden bir paradoks oluşturmaktadır.³⁵

1.3.6.Tarife Dışı Engellerin Kaldırılması

Bazı çalışmalar, gümrük birliğinin oluşumuyla tarife dışı engellerin kaldırılmasının, gümrük birliğine dahil olan ve dışında kalan ülkeleri ne şekilde etkileyeceğini araştırmışlardır. Birlik dışı tüm ülkeler için uygulanan kısıtlama değişmeden üye ülkeler arasındaki miktar kısıtlamalarının kaldırılması ticaret saptırıcı bir etki yaratmasına rağmen ithalatçı ülkeler ve birlik dışı ülkeler için bir zarar oluşturmaz.³⁶ Tovias'ın (1991) Pelkmans ve Winters'den (1988) aktardığına göre, tarife engelleri gelir yaratıcı, tarife dışı engeller maliyet artırıcı bir niteliğe sahip olduklarından, tarife dışı engellerin (örneğin sertifika talebi) kaldırılması sonucunda ticaretin üye ülkelere kayması refah azaltıcı bir etki yaratmaz, ama uygulamada maliyet artırıcı tarife dışı engeller, gümrük birliği kurulduktan sonra kaldırıldığından, üye olmayan ülkelere yapılan ithalat üzerinden alınan OGT'den elde olunacak gelir kaybedileceğinden ticaret sapması refah azaltıcı etki yaratabilir. Winters (1988) aynı zamanda, başta ticaret sapmasını engellemek için birlik içinde üçüncü ülke mallarının aktarılmasına ilişkin olarak getirilmiş miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının refah artırıcı etkisi olduğunu göstermiştir.³⁷

³⁵ Tovias, op.cit., ss. 17, 18.

³⁶ ibid, s.18.

³⁷ ibid, ss. 18, 19.

1.4.Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret anlaşmaları, esasen bir serbest ticaret bölgesi kuran anlaşmalardır.³⁸ Tercihli ticaret³⁹ anlaşmalarına ekonomik bütünleşme sınıflandırmasında yer vermeyen Balassa, sınıflandırmasında ilk sırada bulunan serbest ticaret bölgesini⁴⁰, üye ülkeler arasında gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, üye ülkelerin serbest ticaret bölgesi dışındaki ülkelere kendi gümrük tarifelerini uygulamayı sürdürdüğü bir ekonomik bütünleşme örneği olarak tanımlamıştır.⁴¹ Yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları ve özellikle AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmaları söz konusu olduğunda ise, geleneksel tanım unsurlarını aşan, ticaret politikasının sınırlarının geniş tutulduğu ve sınır-ardı olarak da bilinen farklı politika konularını içeren derin ve kapsamlı niteliğe haiz serbest ticaret anlaşmaları kastedilmektedir.⁴²

Daha önce belirtildiği gibi, ekonomik bütünleşme konusundaki teorik literatür esas olarak gümrük birliği meselesine odaklanmıştır ve serbest ticaret bölgelerinin teorik analizi geriplanda yer almıştır. DTÖ'ye yapılan bildirimler anlaşma tipine göre sınıflandırıldığında, 26 Ocak 2020 itibarıyla 257 serbest ticaret anlaşmasının (STA) ve 18 gümrük birliği anlaşmasının mevcut olduğunu göstermektedir. Günümüzde ulaşılan sayısal üstünlüğe

³⁸ Serbest bölgeleri (free trade zones), serbest ticaret bölgeleri (free trade areas) ile karıştırmamak gerekir. Çünkü serbest bölgeler, ülke topraklarının bir parçası olmakla beraber gümrük ve sair mevzuatın uygulanması bakımından ülke dışı sayılan yerlerdir. Bu nedenle, serbest bölgeler, ekonomik bütünleşme aşaması olarak değerlendirilemez.

³⁹ DTÖ, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (Generalized System of Preferences) içinde ya da karşılıklı olmayan tarzda yapılan ve karşı tarafa fayda sağlayan tarife uygulamalarını tercihli ticaret içinde ele almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, tercihli ticaret bölgesi ile serbest ticaret bölgesi arasındaki fark belirginleşmektedir. DTÖ'nün sınıflandırmasına göre, serbest ticaret bölgelerini ve gümrük birliklerini kuran anlaşmalar bölgesel ticaret anlaşmaları içinde değerlendirilmekte, tercihli ticaret anlaşmaları, tek taraflı sağlanan ticari ayrıcalıkları kapsamaktadır. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve karşılıklı olmayan diğer ayrıcalıklı ticaret örnekleri, tercihli ticaret anlaşmalarının konusunu oluşturur.

⁴⁰ Balkır, op.cit., ss. 360, 362.

⁴¹ Balassa, op.cit., s. 2.

⁴² M.S.Akman, "Dış Ticaret Politikası", B.Akçay ve İ.Göçmen (eds.), **AB Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 654.

rağmen teörinin gelişiminde serbest ticaret alanlarının analizine yönelik ilginin gümrük birliğinin gerisinde kalması dikkat çekicidir.

Literatürde, serbest ticaret bölgesine ilişkin tanımın ilk kez Havana Şartı'na⁴³ ilişkin metinde yapıldığı görölmektedir. Buna göre bir serbest ticaret bölgesi, iki veya daha fazla ülke tarafından oluşturulan ve aralarındaki ticaretin esaslı bir kısmında bu ülkeler kaynaklı ürünler üzerindeki tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırıldığı bir alandır.⁴⁴ Bu tanım, büyük ölçüde bugün de DTÖ tarafından kabul edilmektedir: Bir serbest ticaret bölgesi ifadesinden, kendi ülkeleri menşeli malları kapsayan ticaretin önemli bir kısmı üzerinden gümrük vergileri ve diğer kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırmış bulunan iki veya daha fazla ülkeden oluşan bir grup anlaşılacaktır.⁴⁵

Gümrük birliği teörisinin diğer bütünleşme biçimlerine doğru genişlemesi konusundaki ilk çalışmalar Shibata tarafından yapılmıştır.⁴⁶ Shibata (1971), serbest ticaret bölgesinin, bölge içi ticaretin tam bir serbestlik içinde yapıldığı bir bölge olarak tanımlanamayacağını belirtmiştir. Serbest ticaret bölgesi, sadece katılımcı ülkelerin toprakları menşeli olan veya menşeli sayılan malların bölge içinde serbest ticaretine izin veren ve ticaret sapmasını engelleyen menşe kuralları⁴⁷ ile donatılmış olmalıdır. Aksi halde, ithalatın bölge dışı ülkelere en düşük tarifeyi uygulayan katılımcı ülke üzerinden yapılması yoluyla ticaret sapması yaşanacaktır.⁴⁸

⁴³ 21 Kasım 1947 ila 24 Mart 1948 tarihleri arasında Havana'da sürdürölen konferans sonucunda ortaya çıkan "Birleşmiş Milletler Ticaret ve İstihdam Konferansı Nihai Senedi"ni ifade etmektedir.

⁴⁴ Viner, op.cit., s. 115.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek I.

⁴⁶ Tovias, op.cit., s. 16.

⁴⁷ Menşe kuralları (rules of origin), bir ürünün ülkesel kaynağını belirlemek için gerekli olan kriterlerden oluşur. Menşe kuralları, ithal ürönlere uygulanacak gümrük tarifesi ve kısıtlamalar, ürünlerin hangi ülke kaynaklı olduğuna göre belirleneceğinden önem arz eder.

⁴⁸ H.Shibata, "A Theory of Free Trade Areas", P.Robson (ed.), **International Economic Integration** içinde, Harmondsworth, Penguin, 1971, ss. 68, 69.

Shibata (1971) çalışmasındaki temel düşüncüyü, ticaret sapması engellendiği sürece, bölgedeki en az etkin üretici ve bölge dışındaki en etkin üretici aleyhine bölgedeki etkin üreticinin bölge pazarına arz için üretimini artırmasının mümkün olduğunu göstermek şeklinde ifade etmiştir. *A* ve *B* ülkeleri serbest ticaret bölgesi oluşturmakta, *C* ülkesi bölge dışında kalmaktadır. Serbest ticaret bölgesinin kurulmasıyla, etkin *A* ülkesi üretimini artıracak, daha az etkin *B* ülkesine ve en etkin olmakla birlikte bölge dışında kalan *C* ülkesine nazaran daha iyi bir konum elde edecektir. Gümrük birliğinde olduğu gibi, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı bu etki beklentisini, ithalat ile rekabet halindeki yerli üreticilerin serbest ticaret alanına katılımı desteklemesinde önemli bir unsur olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹

Shibata'ya (1971) göre, gümrük birliğinde, tüm üyelerin birlik dışı ülkelere karşı uyguladıkları gümrük tarifelerinin eşitlenmesi suretiyle farklı gümrük tarifelerinin uygulanması halinde ortaya çıkacak kâr fırsatları ortadan kaldırıldığı için trafik sapması yaşanmayacaktır. Öte yandan, serbest ticaret bölgesinde uygulanacak menşe kuralları bölge dışı menşeli malların bölge içinde dolaşımına engel olmaya çalışacaktır. Farklı gümrük tarifelerinin uygulanmasına ve ticaret sapmasına izin verildiğinde mallar, nihai olarak nerede tüketildikleri sorun teşkil etmeksizin en düşük tarifeyi uygulayan ülkeden serbest ticaret bölgesine ithal edilecektir. Böylece ticaret sapması, yüksek gümrük tarifeleri uygulayan diğer üye ülkelerin hedeflediği korumanın etkinliğini olumsuz etkileyecektir. Yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülkeler, gelirlerini kaybedecekler ve ulusal gümrük tarifeleri geçersiz hale gelecektir. Yine yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülkelerin hasılası düşecek, en düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkeninki ise aynı kalacaktır. Bölge içi fiyatın düşmesi ile üretim ve tüketim miktarı arasında artan fark, bölge dışı ülkelerdeki üretim artışı ile karşılanacaktır. Bu sonuç, Viner'in (1950) ticaret

⁴⁹ ibid, s. 71.

yaratıcı etkisinin Lipsey'in (1960) tüketim etkisi ile birleştirilmiş haline benzemektedir. Bu durum, gümrük birliği ile mukayese edildiğinde, OGT'nin en düşük seviyede belirlendiği bir gümrük birliği örneği ile benzer olacaktır.⁵⁰

Ancak serbest ticaret bölgeleri menşe kuralları ile donatıldığından, sözü edilen mal arzı bölge menşeli veya bölge menşeli sayılan mallar ile sınırlandırılacaktır. Bölgedeki üreticiler bölge dışı üreticilerin rekabet baskısından kurtulacak, bölgedeki görece etkin üreticiler, üretimlerini artırma fırsatı bulacaklardır. Böyle bir durumda görece etkin olmayan üreticinin zararı, herhangi bir ticaret sapması tedbirinin olmadığı duruma göre daha azdır. Böyle bir serbest ticaret bölgesi örneği ile, OGT olarak, birlikten önce en düşük tarife uygulayan üyenin tarifesiyle daha yüksek bir tarifenin belirlendiği bir gümrük birliği arasında benzerlik bulunmakla birlikte, gümrük tarifesi yine de kısmen geçersiz hale gelmektedir. Bunun nedeni, serbest ticaret bölgesi kurulduktan sonra düşük tarife uygulayan ülkenin, yurt içi talebi serbest ticaret bölgesine üye olmayan ülkelere yapacağı ithalat ile karşılaşması ve kendi üretimini ise yüksek tarife uygulayan ülke piyasasına göre ayarlamasıdır. Düşük tarife uygulayan ülke, serbest ticaret bölgesine üye olmayanlardan daha fazla ithalat yapacağından, net ticaret sapması, yüksek tarife uygulayan ülkenin üye olmayanlardan daha önce yaptığı ithalat miktarından daha az olacak, hatta harici ticaret yaratımı ile net ticaret sapması negatif olabilecektir.⁵¹

Shibata'dan (1971) farklı olarak, Bond vd. (2002), iki ülke arasında serbest ticaret bölgesi kurulmasının, bölge içi ve bölge dışı tüm ticaret ortaklarının gümrük tarifeleri ve refah düzeylerini nasıl etkileyeceğini üç ülkeli genel denge modeli altında analiz etmişlerdir. Bu analiz, iki varsayıma dayanmaktadır. Birincisi ulusal refahı maksimize etmek için

⁵⁰ ibid, s. 71, 72.; Tovias, op.cit., s. 16.

⁵¹ Tovias, op.cit., s. 16.

bağımsız bir şekilde seçilen harici gümrük tarifelerinin, ülkelerce belirlenen içsel tarifelere eşit olmasıdır. İkincisi ekonomik olarak eşit büyüklükteki iki ülkenin bir serbest ticaret bölgesi oluşturduğudur.⁵²

Analizin sonuçları, bir serbest ticaret bölgesi kurulmasının üyelerin harici gümrük tarifelerini düşürmek için bir teşvik sağlaması nedeniyle üye olmayan ülkelerin ticaret hadlerini ve refahını artıracaklarını göstermektedir. Serbest ticaret bölgesine üye ülkeler için birbirine zıt iki etki bulunmaktadır. Etkilerden biri, üye ülkelerin, üye olmayan ülkeler ile olan ticaret hadleri olumsuz etkilendiğinden, refah kaybıyla karşılaşmalarıdır. Diğer etki ise, aynı zamanda bölge içi ticaret artacağından, bu durumun bölgede yer alan ülkelerin refahını arttırmasıdır. Üye ülkeler, yeterli ölçüde büyük olduğu sürece ticaret yaratıcı etki ön planda olacak ve üyelerin her biri serbest ticaret bölgesinde yer aldıkları için fayda sağlayacaktır.⁵³

Bond vd. (2002), bu analiz bulgularının, tipik olarak harici gümrük tarifelerinde daha küçük bir indirim yapan –hatta bu tarifeleri artıran- bir gümrük birliği altında ortaya çıkan sonuçlardan farklı olduğu sonucuna varmışlardır. Çünkü gümrük birliğine üye ülkeler harici gümrük tarifelerini birlik refahını maksimize etmek için ortak bir şekilde belirlemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, daha avantajlı pazar gücü etkileri nedeniyle bir gümrük birliği, bir serbest ticaret bölgesine daima tercih edilecektir. Bond vd.’nin (2002) modeli, serbest ticaret bölgesi lehine bir teori oluşturmamakta, ama uluslararası bölüşüm etkilerinin gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi arasında nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, üyeler için görece liberal bir gümrük

⁵² E.Bond, C.Syropoulos ve R.Riezman, A Strategic and Welfare Theoretic Analysis of Free Trade Areas, 2002, s.1, <https://www.biz.uiowa.edu/faculty/rriezman/papers/newftas8.pdf>, (Erişim tarihi: 28.01.2020).

⁵³ ibid, ss. 24, 25.

tarifesi uygulama olanağı sunduğu için serbest ticaret bölgelerinin kısa vadede dünya refahı açısından daha cazip bir oluşum olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Bond vd.'ye (2002) göre, serbest ticaret bölgeleri Pareto anlamında refah artırıcı olabilir, ancak, serbest ticaret bölgelerinin küresel düzeyde serbest ticaretin sağlanmasındaki rollerinin ayrıca incelenmesi gerekmektedir.⁵⁴

1.5.Kuramsal Açıdan Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Bölgesinin

Karşılaştırılması

Viner (1950), tercihli ticaret anlaşmaları ve serbest ticaret bölgelerinin gümrük birlikleri karşısındaki konumu ile ilgili kısmi değerlendirmeler yapmıştır. Tam bir gümrük birliği üye ülkeler arasındaki gümrük tarifelerinin doğası gereği ayrımcı olmayan bir biçimde ortadan kaldırılmasını içermekte, gümrük birliğinde üye ülkelere ticari tercih dolayısıyla yansıyan faydalar zararlarla birlikte ortaya çıkmaktadır. Tercihli ticaret anlaşmaları gümrük birliklerinin aksine seçici nitelik taşıdıklarından seçili tercihlerin baskın bir biçimde ticaret saptırıcı etki içermesi mümkündür. Gümrük birliği olmaksızın seçici olmayan tam bir tercihli ticaret durumundan bahsedildiğinde ise ikincisi ekonomik olarak gümrük birliği kadar iyi ya da gümrük birliği kadar kötü olacaktır.⁵⁵

Viner'e (1950) göre, serbest ticaret bölgeleri gümrük birliği ile karşılaştırıldığında, serbest ticaret bölgesinin düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkesinin yüksek tarife uygulayan ortağının talebini karşılamak için tarifesini yükseltmek ya da yüksek tarife uygulayan üyesinin düşük tarife uygulayan ortak ülkenin talebini karşılamak için tarifesini düşürmek gibi bir ihtiyacının olmadığı görülmektedir. Ancak serbest ticaret

⁵⁴ ibid, ss. 25, 26.

⁵⁵ Viner, op.cit., ss. 50, 51.

bölgeleri gümrük birliğinde karşılaşılmayacak bazı güçlükler taşır. Bu güçlüklerden bir tanesi, bir üye ülkenin, kendisi tüketim ihtiyacını ithalat ile karşılarken ve gümrük gelirleri kendi hazinesine akarken, korunmuş yüksek maliyetli endüstrisinin ürünlerini diğer üye ülkeye satmasının nasıl engelleneceğidir.

Bir üye ülkenin diğer üye ülkeden çok daha büyük olması durumunda iki bütünleşme örneği arasındaki fark önemli bir siyasi anlam taşır. En azından teoride, serbest ticaret bölgesi üyeleri bölge dışı ülkelere karşı farklı tarife politikaları uyguladıklarından ve bölge dışı ülke menşeli vergilendirilebilir malların gümrüksüz girişine karşı kendi aralarında tarife duvarlarına ihtiyaç gösterdiklerinden, ortak tarife politikalarına ve birleşmiş bir gümrük idaresine daha az meyilli olurlar. Sonuçta küçük ülke büyük ülkenin kurallarına uyum sağlamak konusunda baskı da hissetmez.⁵⁶

Bu durum, ekonomik bütünleşme teorisyenlerinin serbest ticaret anlaşmalarının tarife ortalaması hedefleyen gümrük birliklerinden daha liberal bir bütünleşme biçimi olduğu görüşü ile tutarlıdır.⁵⁷ Serbest ticaret anlaşmalarının daha liberal olarak betimlenmesindeki kasıt, ticaretin ayırım yapılmaksızın tüm ülkeler ile serbestleştirilmesi değil, bu anlaşmaların, serbest ticaret anlaşmasına taraf olan ülkelere üçüncü ülkeler ile olan ticari ilişkilerinde uygulayacakları ticaret politikalarında bağımsız hareket edebilme olanağını sunmasıdır. Kısacası üye ülkeler üçüncü ülkelere karşı kendi politikalarını belirlemekte özgürdürler. Serbest ticaret anlaşmasının üçüncü ülkelere yapılan ithalatta düşük tarife uygulayan ülkesi vergileri artırmaya zorlanmadığından ticaret saptırıcı etki ortadan kalkmaktadır. Bunun yanında, üçüncü ülkelere yapılan ithalatın

⁵⁶ ibid, ss. 124, 125.

⁵⁷ Tovas, op.cit., ss. 16, 17.

yerini düşük tarife uygulayan ülkenin üretiminin alması durumunda, yüksek tarife uygulayan ülkedeki fiyatlar düşme eğilimine girer.⁵⁸

Bir gümrük birliğinde OGT'nin optimal bir düzeyde belirlenmiş olması beklenmektedir. Bu düzeyin belirlenmesinde bir tarife ortalaması hedeflenebilir. Tarife ortalaması, aralarında gümrük birliği kuran ülkelerin OGT'yi, en yüksek tarife uygulayan ülke ile en düşük tarife uygulayan ülkenin tarifesinin OGT olarak uygulandığı iki ayrı senaryonun sakıncalarını ortadan kaldırmak için, belli bir düzeyde belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle bazı çalışmalarda, gümrük birliği ile serbest ticaret bölgesi tercihleri arasında mutlak bir üstünlük belirlemesi yerine, gümrük birliğinin serbest ticaret bölgesine tercih edilebilir olmasının belirlenen OGT düzeyine bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Bununla beraber, ticaret anlaşmalarının mevcut biçimlendirmelerinde, OGT'nin tarife ortalaması anlamında DTÖ ölçütlerini karşıladığı söylenememektedir.⁵⁹

Viner'e (1950) göre, milliyetçilik, korumacılık ve planlı ekonomi eğilimi gümrük birliklerinin oluşumunda zorlayıcı unsurlardır. Bu belli ölçüde serbest ticaret bölgeleri için de geçerlidir. Gümrük birliğinde gözlenebileceği üzere serbest ticaret bölgesine katılım görece yüksek fiyatlara ve maliyet yapısına sahip ülkede deflasyonist baskıya, ödemeler dengesi ve işsizlik sorununa yol açabilir. Benzerliğe rağmen, serbest ticaret bölgesine üye ülke bölge dışından yapılacak ithalata uyguladığı gümrük tarifelerini ve diğer engelleri artırmak suretiyle bu baskıyı telafi edebiliyorken gümrük birliğindeki ortak tarifenin bu konuda daha zor ve daha yavaş iyileşme sağlaması bir fark yaratmaktadır.⁶⁰

⁵⁸ ibid, ss. 16, 17.

⁵⁹ K.A.Clausing, Customs Unions and Free Trade Areas, *Journal of Economic Integration*, 15(3), 2000, ss. 418-435.

⁶⁰ Viner, op.cit., ss. 135-137.

Shibata (1971) ise, serbest ticaret bölgesi analizinin, bu bölgenin oluşumunun ekonomik etkileri ile gümrük birliğinin etkilerinin benzerlik gösterdiğini belirtmiş ve bu iki bütünleşme türü arasındaki farklılıkları aşağıdaki gibi sıralamıştır.

Serbest ticaret bölgesi oluşturulduğunda, öncesinde diğer üye ülkelere nazaran bir ürüne en düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkenin, serbest ticaret bölgesine katılımı tüketicilerin durumunu hiçbir zaman kötüleştirmez. Gümrük birliği oluşturulduğunda ise, eğer OGT, birlikten önceki en düşük tarife dikkate alınarak belirlenmezse, tüketiciler yüksek fiyatlar ile karşılaşır.

OGT sayesinde gümrük birliğindeki üreticiler, eşitlikçi bir rekabet ortamına sahip olurlar. Serbest ticaret bölgesinde ise, taşıma maliyetinin olmadığı varsayımı altında, üreticilerden bölge dışı ülkelere hammadde ve yarı mamul maddeye erişimi olmayanlar dezavantajlı konuma gelirler.

Diğer bir fark, gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesinde diğer ekonomi politikalarının uyumlaştırılmasına ilişkin bakış açısındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Gümrük birliğinde, üye ülke piyasalarındaki hammadde, yarı mamul madde ve nihai ürün fiyatları eşitlenirken, serbest ticaret bölgesinde sadece bölge kaynaklı hammaddelerin ve bölgede üretilen yarı mamul madde ve nihai ürünlerin fiyatlarının eşitlenmesi garanti edilmektedir.

Serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliği karşılaştırması söz konusu olduğunda, yine hangisinin daha iyi olduğunu başlangıçta söylemek için yeterli dayanağın mevcut olmadığı görülmektedir. Çünkü ticaret yaratıcı etkiler, ticaret saptırıcı etkiler ve tüketim

etkilerinin net etkisinin ne olacağı, etkilenen ürünlerin talep ve arzı gibi çok sayıda bilinmeyen değişkene bağlıdır. Bununla birlikte, ülkelerin ekonomik özellikleri az da olsa biliniyor ise iki bütünleşme örneğinin sonuçları hakkında tahminlerde bulunulabilir:

Örneğin, oldukça uzmanlaşmış ve dolayısıyla OGT korumasına ihtiyaç hissetmeyen bir ülkenin, serbest ticaret bölgesine katılması beklenirken, pek çok üründe rekabet gücü yüksek bir üretim yapısına sahip bir ülkenin gümrük birliğine katılmayı tercih etmesi beklenmektedir.⁶¹

Yine, aralarında serbest ticaret bölgesi anlaşması yapan ekonomilerin, rakip mal üreten bir grup ülkeyi temsil etmesiyle, ekonomileri tamamlayıcı olan bir grup ülkeyi temsil etmesi arasında fark bulunmaktadır. Rakip ekonomilerden oluşan bir serbest ticaret bölgesine üye olan bir ülkenin, gümrük tarifelerinde bir değişiklik yapması, bölgedeki tüm üreticilerin ürün fiyatları üzerinde doğrudan bir etki yaratması beklenmektedir. Böylece, birbirlerinin bölge dışı ülkelere uyguladıkları tarifelerinin düzeyinin önemi artacak ve tarifelerin özgürce belirlenmesi zorlaşacaktır. Bu ise, rakip ekonomilerden oluşan serbest ticaret bölgesinde istikrarsızlık olasılığını artırır.⁶²

Diğer bir örnek, büyük bir ülke ile küçük bir ülkenin serbest ticaret bölgesi oluşturması durumudur. Böyle bir durumda, küçük ülkedeki ürünün yurt içi fiyatının, tamamıyla büyük ülkenin bu ürün için bölge dışı ülkelere uyguladığı gümrük tarifesi tarafından belirlenmesi mümkün olabilir. Bu nedenle de, iki farklı büyüklükteki ekonomi serbest ticaret bölgesi oluşturduğunda, büyük ülkenin diğer ülkeden bağımsız olarak, tarifesini düşürmemesi beklenir.

⁶¹ Shibata, op.cit., s. 83.

⁶² ibid, ss. 84, 85.

Serbest ticaret bölgeleri ile gümrük birlikleri arasında, toplanan gümrük vergileri açısından farklılık olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. Gümrük birliğinden önce yasaklayıcı düzeyde gümrük tarifesini uygulayan ülkenin birlikten sonra etkin koruma oranı öngören OGT'yi uygulaması gümrük gelirlerini artırabilir. Birlikten önce etkin koruma oranında tarife uygulayan ülkenin birlikten sonra düşük bir OGT ile karşılaşması ise gümrük gelirlerini azaltacaktır. Serbest ticaret bölgesinde, belli bir mal için diğer üyelerden daha yüksek tarife uygulayan ülkenin gümrük gelirleri neredeyse sıfıra düşecektir. Ticareti yapılan mal sayısı birden fazla olduğuna göre, üye ülkeler arasında çoğu mal için gümrük tarifesini en düşük düzeyde belirlemiş olan ülkenin gümrük gelirleri artarken, birçok mal için diğer ülkelerden daha yüksek gümrük tarifeleri uygulayan ülkenin gümrük gelirleri ciddi derecede düşecektir.⁶³

Literatürde, gümrük birliğinin ekonomik etkilerinin analizinin oldukça zor olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur.⁶⁴ Curzon (1974) da bunu teyit etmiş, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) örneğini esas alarak serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliği karşılaştırmasını, A ve B gibi iki ülkeyi kapsayan altı farklı durum altında yapmıştır:

- i-)** X malı için, B tüketim anlamında küçük, üretim anlamında etkin ve büyük bir ülke. A ülkesi için tersi durum geçerli.
- ii-)** A ve B ülkeleri tipik talep verilerine sahip. B ülkesindeki üretim görece esnek ve rekabetçi. A ülkesi için tersi durum geçerli.
- iii-)** B ülkesi görece rekabetçi ve esnek, fakat A'nın talebini karşılayamamakta.

⁶³ ibid, ss. 81-86.

⁶⁴ V. Curzon, *The Essentials of Economic Integration Lessons of EFTA Experience*, London, Palgrave-Macmillan, 1974, s. 253.

iv-)A ve B ülkeleri tipik talep verilerine; görece esnek ve rekabetçi olmayan üretim verilerine sahip.

v-)A ve B ülkeleri görece esnek ve rekabetçi olmayan üretim verilerine sahip. A ülkesinde talep ya büyük ya da çok esnek.

vi-)B görece rekabetçi ancak en düşük maliyete sahip ülke konumunda değil. A ülkesi X malının tüketicisi ancak üreticisi değil.

Curzon (1974), başka alternatif durumların da analize katılabileceğini, ancak bu durumda gerçekten gittikçe uzaklaşılabileceğini belirtmiştir. Curzon'a (1974) göre bir, iki ve altıncı alternatifler, EFTA'nın tüm ticaret ilişkilerini kapsamaktadır.⁶⁵ A ve B ülkesinin serbest ticaret bölgesi oluşturdıkları ve gümrük birliği kurdukları iki alternatif için altı farklı koşul altında yapılan analiz sonuçları, bütünleşmenin statik etkileri, yani ticaret yaratıcı etkileri bakımından, serbest ticaret bölgeleri ile gümrük birlikleri arasında benzerlik olduğu ya da serbest ticaret bölgelerinin gümrük birliklerine tercih edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu analizin sonuçlarına göre, serbest ticaret bölgesinin gümrük birliğine kıyasla geride ve önemsiz bir bütünleşme örneği olmadığı ileri sürülebilmektedir.⁶⁶

Robson (1998), bir gümrük birliğinin, kaynak dağılımı ve uluslararası uzmanlaşma, ölçek ekonomilerinden faydalanma, ticaret hadleri, üretim faktörlerinin verimliliği, kâr payları, ekonomik büyüme oranları ve gelir dağılımı üzerinde etkiler yarattığını ileri sürmektedir. Robson'a (1998) göre, klasik gümrük birliği teorisi, gümrük birliğini kaynak dağılımı, uzmanlaşma, ölçek ekonomileri ve ticaret hadleri üzerindeki etkileri bakımından ve sadece nihai ürünler üzerinden ele almıştır. Hatta ilk başta sadece, kaynak dağılımı,

⁶⁵ ibid, ss. 264-266.

⁶⁶ ibid, s. 267.

uzmanlaşma ve refah etkilerinin analiz edildiği görülmektedir. Robson (1998) da gümrük birliğinin etkilerini analiz ederken klasik teorinin yöntem ve anlayışını kullanmıştır. Ayrıca, benzer yaklaşımı izleyerek serbest ticaret bölgelerinin etkilerini de analiz etmiştir. Bu analizinde, serbest ticaret bölgesinin tek ülke ve iki ülke üzerindeki etkilerini ayrı ayrı incelemiştir. Analizinin sonuçları, gümrük birliği seçeneğinin serbest ticaret bölgesi seçeneğinden daha iyi olmadığını göstermektedir.⁶⁷

Görüldüğü gibi, klasik teorik analizler ağırlıklı olarak iki bütünleşme örneğinin benzer ya da belli durumlarda serbest ticaret bölgesinden yana sonuçlar doğuracağını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, Krueger'in (1997) çalışması, tümüyle teoriden farklı sonuca ulaşmıştır. Krueger'in (1997) analiz sonuçlarına göre, serbest ticaret bölgesi yaratan anlaşmalar gümrük birliği ilişkisinden daha fazla ticaret yaratıcı etkiye yol açmadığı gibi, daha fazla ticaret saptırıcı etkiye sahiptir. Krueger'e göre, OGT'nin her ürün için, gümrük birliği öncesinde uygulanan en yüksek ve en düşük tarifenin arasında bir düzeyde belirlendiği, etkin koruma oranının artırılmadığı ve arz eğrilerinin sabit veya yukarı eğimli olduğu varsayıldığından, menşe kuralları ticaret saptırıcı bir etki ortaya çıkaracak, serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasıyla ulaşılan ticaret yaratıcı etkiyi değiştirmeyecektir. Bu durumda serbest ticaret bölgesi, gümrük birliğinden daha fazla refah artırıcı ya da gümrük birliğine göre daha az refah azaltıcı olamaz. İki bütünleşme örneğinde de gümrük tarifeleri sıfır olduğundan, serbest ticaret bölgesinde veya gümrük birliğinde bir üretim artışı olacaksa, bu üretim maliyetlerin düşük olduğu ülkede olacaktır.⁶⁸

⁶⁷ P.Robson, **The Economics of International Integration**, London, Routledge, 1998, ss. 17-36.

⁶⁸ A.O.Krueger, Free Trade Agreements versus Customs Unions, **Journal of Development Economics**, 54, 1997, ss. 177-181.

Yine Krueger'e göre, gümrük birliğinde görülebilecek ticaret yaratıcı etki, serbest ticaret bölgesinde de görülebilir ve bu etkinin serbest ticaret bölgesinde daha fazla olabilmesi için ayrı bir mekanizma yoktur. Birlikten önce yüksek tarifeye sahip ülkenin üretici, düşük tarifeye sahip ülkenin ithalatçı olduğu ve sonrasında gümrük tarifelerinin gözden geçirildiği bir gümrük birliğinin olduğu bir durumda ticaret saptırıcı etki mümkün olabilir. Ancak, OGT'nin yüksek maliyetli ülkedeki düzeyin altında belirlenmesi halinde gümrük birliği altında bu ülkenin üretimi azalacak, serbest ticaret bölgesi söz konusu olduğunda ise ülke üretimden çekilecektir. Birincisinde ticaret yaratıcı etki mevcut iken, ikincisinde ticaret yaratıcı etki azalmıştır. Krueger'in (1997) analiz sonuçları özetle, daha fazla ticaret yaratıcı etkisi değil, daha fazla ticaret saptırıcı etkisi olduğunu ve serbest ticaret bölgelerinin potansiyel refah etkileri bakımından gümrük birliklerinden üstün olmadığını göstermektedir. Ancak Krueger (1997), açık bir şekilde Shibata (1971) ve Curzon'un (1974)  alı malarını göz ardı etmiştir. Belirli varsayımlar altında ve kısıtlı düzeyde gözleme dayalı olarak ortaya koyduğu hipotezinin, genel olarak Shibata (1971) ve Curzon'un (1974) grafiksel anlatımının gücü, özel olarak serbest ticaret bölgesinde menşe kurallarının engel olamadığı ticaret sapması etkisinin harici ticaret yaratıcı etkiye d n  ebilmesi olasılığı karşısında teoriye katkısının sınırlı kalması olasıdır.

Panagariya ve Findlay'ın (1994)  alı ması da, gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerinin refah etkileri kar ıla tırmasının benzer sonuçlar yarattığını göstermiştir. Viner ile ba layan analizlerde ticaret politikaları dışsal olarak değerlendirilmektedir. Politikaların içsel olarak belirlendiği, diğer anlatımla lobi faaliyetinin hüküm sürdüğü şartlarda refah etkileri değişmektedir. Yaygın kanıya göre gümrük birliği koruma talep eden çıkar gruplarının etkisini azaltmak için bir araç olabilir. Ancak, gümrük birliğinde lobi faaliyetinin hangi ülkede gerçekleştiği OGT'nin belirlenmesinde önemli bir etkidir. OGT'yi belirleyen ülke serbest ticaret bölgesi  yesi olduğu duruma kıyasla daha iyi bir

düzeye ulaşacak, gümrük birliğinin diğer ortağı kendisini daha kötü bir düzeyde bulacaktır. Bunun sebebi, diğer ortağın serbest ticaret bölgesi üyesi olduğu duruma kıyasla daha yüksek bir OGT ile karşılaşabilmesidir. Gümrük birliğinin serbest ticaret bölgesine karşı üstünlük elde etmesi ise, üye sayısının artması ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla, refah etkileri bakımından gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri arasında sıralama yapılamamaktadır.⁶⁹

Gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisi ağır bastığında refah arttırıcı, ticaret saptırıcı etkisi ağır bastığında refah azaltıcı olması yeni bir belirleme değildir. Dikkat çeken nokta ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki büyüklüğünün sadece gümrük birliğince tetiklenen ticaret hacmi değişikliklerine değil buna eşlik eden fiyat ve maliyet değişikliklerine dayanmasına rağmen, ticaret yaratımı ve ticaret sapması terimlerinin bazen yalnızca hacim değişiklikleri için kullanılmış olmasıdır.⁷⁰ Buna rağmen ticaret hacmindeki değişiklikler gümrük birliğinin etkileri konusunda fikir verecektir.

Baier ve Bergstrand'ın (2007) bu doğrultudaki çalışmaları, serbest ticaret bölgesi kuran anlaşmaların bölge üyesi ülkelerin uluslararası ticaret hacimlerini artırıp artırmadığı sorusuna yanıt aramıştır. 96 ülkeyi temsil eden panel veri kullanılarak yapılan tahmin, serbest ticaret bölgesi kuran bir anlaşmanın 10 yıl sonra iki ülkenin ticaretini yaklaşık olarak %100 arttıracakını ileri sürmektedir. Baier ve Bergstrand (2007), çekim modeli kullanan çalışmalarının, açık ve ikna edici gözlemsel kanıtlar sunduğunu belirtmektedir. Bu nedenle sonuçlar politika belirleyiciler için daha fazla netlik sağlamaktadır. Çalışma bu yönden bir analiz içermese de, ekonomilerinin büyüklüğü, kişi başına düşen milli gelir

⁶⁹ A.Panagariya ve R.Findlay, A Polical-Economy Analysis of Free Trade Areas and Customs Unions, **The World Bank Policy Research Working Paper Series**, 1261, 1994, ss. 1-23.

⁷⁰ Robson, op.cit., s. 20.

ve hatta aralarındaki coğrafi uzaklık gibi unsurları serbest ticaret bölgesi kuran iki ülke ticaretini etkileyebilecek unsurlar arasında görmektedir.⁷¹

Roy (2010) ise, Clausing (2000) ve Krueger'in (1997) gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi karşılaştırması yapan yakın dönem çalışmalarının teorik düzeyde kaldığını ileri sürmektedir. Roy (2010), serbest ticaret bölgesi kuran anlaşmalar ile gümrük birliğinin, üyelerinin ikili ticaret hacimleri üzerindeki etkilerini karşılaştırmıştır. Çalışmasının sonucu, genel olarak, gümrük birliği üyesi ülkelerin serbest ticaret bölgesi kuran anlaşmaya taraf olan ülkelere önemli ölçüde daha fazla ikili ticaret hacmine ulaştığını göstermektedir⁷²

Facchini vd. (2013), oligopolcü rekabet koşulları altında, gümrük birliği ve serbest ticaret alanının refah etkilerini karşılaştırmıştır. Facchini vd.'nin (2013) çalışması, temsili demokrasi çerçevesinde delegasyonun stratejik rolüne dikkat çekmekte, önceki çalışmaların aksine, refah etkilerinin gümrük birlikleri lehine olması gerekmediğini ortaya koymaktadır. Ülke içi gelir eşitsizliğinin düşük olduğu durumlarda, gümrük birliğinde daha fazla korumacı üyelerin yer alacağını ve OGT'nin daha yüksek belirlenerek, bu durumun serbest ticaret bölgesine göre gümrük birliğine taraf olan ülkelerin refahını daha fazla olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşmışlardır.⁷³

Ancak, refah etkileri bakımından serbest ticaret bölgelerine nazaran gümrük birliklerinin üstün olduğunu ortaya koyan sınırlı sayıda çalışma olduğu da görülmektedir. Bu ise günümüzde, gümrük birliklerinin ekonomik ve politik açıdan daha cazip olduğunu

⁷¹ S.L.Baier ve J.H.Bergstrand, Do Free Trade Agreements Actually Increase Members' International Trade? **Journal of International Economics**, 71(1), 2007, ss. 72-95.

⁷² J.Roy, Do Customs Unions Members Engage in More Bilateral Trade than Free-Trade Agreement Members, **Review of International Economics**, 18(4), 2010, ss. 663-681.

⁷³ G.Facchini, P.Silva ve G.Willmann, The Customs Union Issue: Why Do We Observe So Few of Them? **Journal of International Economics**, 90(1), 2013, ss. 1-36.

söylemek için yeterli değildir. DTÖ'ye yapılan bildirimler anlaşma tipine göre sınıflandırıldığında, 26 Ocak 2020 itibarıyla 257 serbest ticaret anlaşmasının ve 18 gümrük birliği anlaşmasının mevcut olduğunu göstermektedir. Serbest ticaret bölgesi kuran anlaşma sayısı gümrük birliği sayısının 14 katıdır. Bu bütünleşme biçimi sayısındaki artış eğiliminin arkasındaki itici gücün ne olduğu karmaşık bir mesele olsa da, serbest ticaret bölgesi kuran anlaşmalar bulaşıcıdır. Bir ülkenin ticaret ortakları arasında akdedilen serbest ticaret anlaşmaları, domino etkisiyle, bu ülkenin dış ticaret politikasını gözden geçirmesine ve serbest ticaret anlaşması imzalama olasılığının artmasına neden olmaktadır. Söz konusu bulaşıcılık düzeyi ise tarafların pazarlarının önemine bağlı bulunmaktadır.⁷⁴

1.6.Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları

Geleneksel ekonomik bütünleşme teorisince kabul edilen bütünleşme aşamalarının tasnifinde yakın dönemde ortaya çıkan yeni nesil STA'ların yerini tayin etmenin güç olduğu gözlenmektedir. Bu durum, yeni nesil STA'ların melez yapısından kaynaklanmaktadır.

En başarılı ekonomik bütünleşme örneği sayılan AB'yi günümüzde ulaştığı ekonomik bütünleşme aşamasına ulaştıran süreç, gümrük birliği, iç pazarın oluşturulması ve ekonomik ve parasal birlik (EPB) aşamalarından geçmiştir. Bir yeni nesil STA, geleneksel anlamda bir serbest ticaret bölgesi kurarken sermayenin ve hizmetlerin serbestçe dolaştığı bir alan yaratarak, kısmen iç pazar kuran özellikler taşıyabilir. Anlaşma bunların yanında ekonomi politikaları ve vergilendirme konusunda kurallar

⁷⁴ R.Baldwin ve D.Jaimovich, Are Free Trade Agreements Contagious? **Journal of International Economics**, 88(1), 2012, ss. 1-16.

getirerek kısmi de olsa bir ekonomik birliği hedefleyebilir. Bütünleşme kapsamına çevre, sağlık ve kültürel konular da girerse, yeni nesil STA'ların, ekonomik bütünleşme aşamalarının klasik sınıflandırmasında nerede yer alacağını belirlemek zor olabilir.

2000'li yıllardan itibaren yeni nesil STA'lara yönelik ilginin artması haklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Vakti bir yana, tarifeleri ve kısıtlayıcı diğer tedbirleri ortadan kaldıran veya azaltan ekonomik bütünleşme örnekleri artarken, bunların tüm dünyayı kapsamasının daha akılcı olacağı düşüncesinin⁷⁵, klasik ekonomik bütünleşme kapsamındaki konuları aşan başka birçok konuyu gündemine alan ve mega anlaşmalara evrilme yolunda bulunan yeni nesil STA'lar karşısında haklılık payı bulunmaktadır.

Yeni nesil –mega- bölgesel ticaret anlaşmalarının (örneğin TTIP, TPP) gündeme gelmesi, DTÖ zemininde süren müzakerelerin beklenen sonuçları vermemesi sonucunda, dünya ticaretinde söz sahibi olan ekonomilerin yeni arayışlar içine girmesinden kaynaklanmaktadır. Dünya ticaretinde yüksek paya sahip olan AB ve ABD'nin uluslararası piyasaların işleyişine yönelik kuralların belirlenmesinde, önemli etkiye sahip olduğu açıktır.⁷⁶ Bu ülkelerin, bir serbest ticaret alanı oluşturmak üzere bir araya gelerek yeni nesil STA'lar grubunda yer alan bir STA anlaşmasını müzakereye açmalarının nedenleri dört grupta sıralanabilir. Birincisi DTÖ üyeleri arasında 2001 yılında başlayan Doha Raundu'nda, konuların karmaşıklığı ve çatışan çıkarlar nedeniyle uzun süreden beri bir uzlaşma sağlanamamasıdır. İkincisi Doha Raundu başarılı olsa bile DTÖ'nün kuralları ve yükümlülüklerince şekillenen ortak paydanın ihtiyaçları karşılamada yetersiz görülmesidir. Küreselleşme olgusu, 1947 yılında imzalanan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) “bir yerde üret bir yerde sat” şeklindeki geleneksel anlayışını, “bir

⁷⁵ Krugman'dan aktaran Tovias, op.cit., s. 22.

⁷⁶ H.Horn, P.C.Mavroidis ve A.Sapir, **Beyond the WTO? An anatomy of EU and US preferential trade agreements**, Brüksel, Bruegel Blueprint Series VII, 2009, ss. 3, 4.

çok yerde üret ve dünyaya sat” anlayışına taşımıştır. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) kapsamındaki taahhütler günceli yakalayamamış ve hizmet ticareti meselesi tarımsal ticaret ve diğer meselelerin gerisinde kalmıştır. Üçüncüsü, düzenleyici kurallardan oluşan engellerin gümrük hududundaki klasik engellerin yerini alması ve bunların uluslararası ticarete gümrük tarifelerinden daha önemli engeller oluşturmasıdır. Tarife dışı bu engeller aynı zamanda, farklı risk algılarının ve farklı kültürlerin birer yansıması olmuştur. Çok taraflı müzakerelerde ise bu algıları ve kültürleri temsil eden birçok unsur bulunmakta, karşılıklı tanıma⁷⁷ ve standartları denk sayma, uyum ve işbirliği stratejilerinin yürütülmesindeki güçlük, müzakerelerin bölgesel düzeyde yapılmasına neden olmaktadır. Dördüncü neden, Doha Raundu’nda beklentilerin karşılanamamasının sonucunda, bir yandan ikili anlaşmaların sayısının artması, diğer yandan yeni nesil – mega- ticaret anlaşmaları yoluyla ikili anlaşmalar ağının çok taraflı hale gelmesidir.⁷⁸

Aslında klasik serbest ticaret anlaşmalarının ve/veya yeni nesil STA’ların sayısındaki artış ve kapsamlarındaki genişleme, Doha Raundu’nda yaşandığı gibi sadece DTÖ’nün performansına bağlanamayabilir. Küresel üretim ve ticaret ağlarındaki değişim, yükselen ekonomilerin dünya ticaretinden aldıkları payın artması, dünya ekonomilerini tehdit eden kriz ve durgunluk yeni nesil STA’ların diğer motivasyon kaynakları arasında sayılabilir.⁷⁹

⁷⁷ Karşılıklı tanıma ilkesi (the principle of mutual recognition) AB İç Pazar Hukukunun gelişimi sürecinde ortaya çıkmış bir ilkedir. Bu ilke, ulusal standartların tam olarak uyumlaştırılmadığı durumlarda ve bu uyumun yerine, ulusal düzenlemelerin karşılıklı olarak denk sayılmasının önünü açan bir araç durumundadır. Bu ilkeye göre, bir üye ülkede o ülkenin kurallarına uygun olarak üretilen mallar veya kurallara uygun olarak elde olunan mesleki nitelikler diğer üye devletlerdeki muadillerine denk sayılacaktır. S.Kahraman, “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası”, B.Akçay ve İ.Göçmen (eds.), **AB Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 138; İ.Göçmen, “İç Pazar”, B.Akçay ve İ.Göçmen (eds.), **AB Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 392.

⁷⁸ S.Griller, W.Obwexer ve E.Vranes, “Mega-Regional Trade Agreements New Orientation for EU External Relations?” S.Griller, W.Obwexer ve E.Vranes (eds.), **Mega-Regional Trade Agreements CETA, TTIP, and TISA New Orientations for EU External Economic Relations** içinde, Oxford University Press, 2017, ss. 3-16.

⁷⁹ M.S.Akman, AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 13(1), 2014, ss. 5-7.

Horn vd. (2009), yeni nesil STA'ların niteliklerini, kapsamlarını ve DTÖ'nün düzenlediği konuları referans alarak, bu anlaşmalarda DTÖ düzenlemelerini aşan konuları iki grupta toplamıştır.⁸⁰ DTÖ+ ve DTÖ-X olarak gruplandırılan bu konular esasen AB ve ABD'nin akdettiği tercihli ticaret anlaşmalarının kapsamlarını yansıtmaktadır.⁸¹ Bu anlaşmalardaki DTÖ-X alanlarına ilişkin hükümlerin etkin bir şekilde uygulanabilir olup olmadığı tartışılrsa da, Tablo 1.2, yeni nesil STA'lardaki DTÖ-X alanlarının arttığını ve çeşitlendiğini göstermektedir.

Tablo 1. 2: DTÖ+ ve DTÖ-X Alanları

<i>DTÖ+</i>	<i>DTÖ-X</i>	
Sanayi Ürünleri STA'sı	Yolsuzlukla mücadele	Sağlık
Tarım Ürünleri STA'sı	Rekabet politikası	İnsan hakları
Gümrük İdaresi	Tüketicinin Korunması	Yasadışı göç
İhracat vergileri	Verilerin korunması	Uyuşturucu ile mücadele
Gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı	Çevre hukuku	Endüstriyel işbirliği
Ticarette teknik engeller	Yatırım	Bilgi toplumu
Devlet işletmeleri	Sermayenin dolaşımı	Madencilik
Anti-damping	İşgücü piyasası düzenlemeleri	Kara para aklama
Telafi edici tedbirler	Fikri mülkiyet hakları (IPR)	Nükleer güvenlik
Devlet yardımları	Tarım	Siyasi diyalog
Kamu alımları	Mevzuat yakınlaştırması	Kamu idaresi
Ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri (TRIMs)	Görsel işitsel endüstri	Bölgesel işbirliği
Hizmet ticareti genel anlaşması (GATS)	Sivil savunma	Araştırma ve teknoloji
Ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları anlaşması (TRIPs)	Yenilikçilik politikaları	Küçük ve orta ölçekli işletmeler
	Kültürel işbirliği	Sosyal meseleler
	Ekonomik politika diyalogları	İstatistik
	Eğitim öğretim	Vergilendirme
	Enerji	Terörizm
	Mali yardım	Vize ve sığınmacılık

Kaynak: Horn vd., 2009, ss. 14, 15.

Yeni nesil STA'lar, ticari konuları bakımından “modern, derin ve kapsamlı” anlaşmalardır. Örneğin AB-Japonya Ekonomik Ortaklık Anlaşması, AB-Kanada

⁸⁰ Horn, Mavroidis ve Sapir, op.cit., ss. 14, 15.

⁸¹ DTÖ düzenlemelerinde yer alan ancak bu düzenlemelere göre daha ileri kurallar içeren anlaşma konuları DTÖ+; DTÖ düzenlemelerinde yer almayan anlaşma konuları ise DTÖ-X olarak sınıflandırılmaktadır.

Kapsamlı İktisadi ve Ticari Anlaşması (CETA), Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) müzakereleri ile DTÖ zemini dışında yürütülen Hizmet Ticareti Anlaşmasına (TiSA) dair çoklu müzakereler, klasik ekonomik bütünleşme teorisinin sınırlarını zorlamaktadır. Uluslararası ticaret artık daha karmaşık bir yapıda olup, derin ve kapsamlı düzenlemeler içeren serbest ticaret anlaşmalarının çok taraflı sisteme etkilerinin analizi, geleneksel ekonomik bütünleşme yaklaşımlarının ötesinde bir bakış gerektirmektedir.⁸² Ancak, yeni nesil STA'ların yaratacağı ekonomik faydalar bakımından yapılan analizler ve öngörüler, klasik dış ticaret teorisinin serbest ticaretten elde edilecek fayda analizinin ticaret ve refaha artışına odaklanan temel fikrinden ayrılmaz.

Yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarının kapsadıkları coğrafyanın geniş olması ve bu anlaşmalara katılan ekonomilerin büyüklüğü dolayısıyla, önemli ekonomik etkileri olabilecektir. Griller vd.'ne (2017) göre TTIP, TiSA, CETA ve TPP'nin sağlayacağı olası ekonomik faydalar, Tablo 1.3'te gösterilmektedir.

Tablo 1. 3: Mega Serbest Ticaret Anlaşmaları

<i>Anlaşma/Girişim</i>	<i>Tahmin</i>
Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)*	AB ekonomisinde yıllık 120 milyar Avro artış ABD ekonomisinde yıllık 90 milyar Avro artış AB'de kişi başına düşen reel gelirden %3,9 artış ABD'de kişi başına düşen reel gelirden %4,9 artış
Hizmet Ticareti Anlaşması (TiSA)	Toplamda 1 trilyon ABD doları düzeyinde ekonomik kazanç
AB-Kanada Kapsamlı İktisadi ve Ticari Anlaşması (CETA)	Kanada milli gelirinde yıllık 12 milyar ABD doları artış AB-Kanada ikili ticaretinde %20 artış (İki etki ekonomik olarak 80 bin yeni istihdam anlamına gelmektedir)
Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP)	2025 yılına kadar küresel düzeyde yıllık 295 milyar ABD doları kazanç

*TTIP görüşmeleri 2013 yılında başlamış ve 2016 yılının sonunda bir sonuca ulaşmadan sona ermiş bulunmaktadır. <https://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/> (Erişim tarihi 27.04.2020).
Kaynak: Griller vd., 2017, ss. 6, 7.

⁸² Baldwin'den aktaran Akman, 2014, op.cit., s. 13.

Diğer yeni nesil serbest ticaret anlaşması örnekleri arasında yer alan ve 01.02.2019 tarihinde yürürlüğe giren AB-Japonya Ekonomik Ortaklık Anlaşmasının AB'ye sağlayacağı kazançlara ilişkin öngörüler içeren çalışmalarda ise, GSYİH'nin %0,06 ila %0,14 aralığında büyüyeceği gösterilmiş, istihdamda önemli değişiklikler olmayacağı, hatta geçici işsizliğe yol açabileceği belirtilmiştir.⁸³ AB-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşmasının uygulanması sonucu ortaya çıkan GSYİH artışı ise, AB için %0,03; Güney Kore için %0,3 olarak hesaplanmıştır.⁸⁴ Bununla birlikte, TTIP, TPP, CETA ve AB-Japonya Ekonomik Ortaklık Anlaşması gibi yeni nesil STA'ların gelişmekte olan ülkelere etkisinin, gelişmekte olan bu ülkelerin, bu anlaşmaların tarafları ile olan ticaret ilişkilerinin yoğunluğuna bağlı olarak değişkenlik göstereceği ileri sürülmektedir. Örneğin Avrupa Birliği ile güçlü ekonomik bağları olan Türkiye ve ABD ile yakın ticari ilişkileri olan Meksika'nın, TTIP dolayısıyla refah kaybına uğramalarının olası olduğu belirtilmektedir. Yine belirtilen anlaşmaların tamamının yürürlüğe girdiği yeni bir dünya ticaret düzeni altında yapılan tahminlerde dahi, bu anlaşmaların gelişmekte olan ülkelere gelir artışı bakımından çok düşük düzeyde (Ortalama %0,07) katkı sağlayacağı, hatta bazı gelişmekte olan ülkelerin bu anlaşmalar nedeniyle kayba uğrayacakları hesap edilmiştir.⁸⁵

Sözü edilen anlaşmalara dair yapılan tahminler genel olarak yeni nesil STA'ların olası ekonomik yansımalarının önemli olduğunu gösterse de, Madner (2017), bu tür anlaşmalara ilişkin yapılan tahminlerin çok sayıda varsayım içermesi nedeniyle,

⁸³ S.Chowdhry, A.Sapir ve A.Terzi, The EU-Japan Economic Partnership Agreement, 2018, ss. 30, 32, http://bruegel.org/wp-content/uploads/2018/10/EXPO_STU2018603880_EN.pdf, (Erişim tarihi: 16.03.2019).

⁸⁴ Avrupa Birliği Komisyonu AB-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması Değerlendirme Raporu. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/june/tradoc_155673.pdf, 2017, ss. 94, 99. (Erişim tarihi: 17.03.2019).

⁸⁵ Griller vd., op.cit., s. 7; G.Felbermayr ve R.Aichele, **How to Make TTIP Inclusive for All? Potential Economic Impacts of the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) on Developing Countries**, Münih, Ifo Institute, Report, 30.08.2015.

gerçekleşenden yüksek düzeyde bir sapma gösterebileceğini ileri sürmektedir.⁸⁶ Bütünüyle örtüşmese de, Madner'in (2017) bu görüşü, Viner muğlaklığını çağrıştırmaktadır. Yani, yeni nesil STA'ların, daha başından olumlu mu yoksa olumsuz mu sonuçlar vereceğini tahmin etmek mümkün değildir.

Klasik dış ticaret teorisi, serbest ticareti herhangi bir ekonomi için optimal bir dış ticaret politikası olarak saymaktadır. Ancak, dahili kurallar, düzenlemeler ve standartları da kapsayan yeni nesil STA'lar, bu kuralların etkinliği bakımından hangi ülkenin referans alınması gerektiği kolaylıkla bilinemeyeceğinden, ekonomik anlamda etkin sonuçlar üretmeyebilir. Üstelik bu sonuç, serbest ticaret anlaşması mevcutken ve ticaret ve yatırımın arttığı bir ortamda ortaya çıkabilir. Bunun bir sebebi, yeni nesil STA'lar akdedilirken bazı özel çıkarların gözetilmesi olabilir. Örneğin, yeni nesil STA'ların, uluslararası bankalar, ilaç şirketleri ve çokuluslu şirketler vb.nin kâr arayışının bir sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle, Rodrik'e (2018) göre ekonomistler, yeni nesil STA'ların faydaları açık olarak gösterilinceye kadar bu tür anlaşmalara mesafeli durmalıdırlar.⁸⁷

İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı ve ABD'de korumacı politikalara yönelim, yakın dönemin şaşırtıcı gelişmeleri arasındadır. ABD'nin dış ticaret politikalarındaki değişim yeni nesil STA müzakerelerine de yansımıştır. Örneğin, TTIP görüşmeleri 2016 yılında kesintiye uğramış, ABD'nin ticaret anlaşmalarından çekilmesi tehditten öte bir hal almıştır. Diğer taraftan, aralarında Nobel ödüllü akademisyenlerin de bulunduğu bir grup iktisatçı, 3 Mayıs 2018 tarihinde ABD Başkanı Trump'a ve Kongre'ye açık mektup

⁸⁶ V.Madner, "A New Generation of Trade Agreements An Opportunity Not to Be Missed?" S.Griller, W.Obwexer ve E.Vranes (eds.), **Mega-Regional Trade Agreements CETA, TTIP, and TiSA New Orientations for EU External Economic Relations** içinde, Oxford University Press, 2017, ss. 307-313.

⁸⁷ D.Rodrik, "What Do Trade Agreements Really Do?", **Journal of Economic Perspectives**, 32(2), 2018, ss. 73-90.

yazarak, Amerikalıların, içinde ticaret anlaşmalarından çekilmek de bulunan korumacı bir faaliyetle karşı karşıya bulunduklarını, Kongre'nin 1930 yılında iktisatçıların tavsiyelerini dikkate almadığını ve bedelini tüm Amerikalıların ödediğini, iktisatçıları olarak aynı hatanın tekrarlanmamasını istediklerini belirtmişlerdir.⁸⁸ Bu düşünceye göre serbest ticaret, aksinin ortaya çıkaracağı vahim sonuçlar karşısında rasyonel bir tercihi ifade etmektedir. Çünkü aşırı korumacılık, milliyetçilikle birlikte yükselmekte, bu da ülkeler arasında çekişme ve gerginliklere ve hatta çatışmalara yol açabilmektedir. Bu bağlamda, yeni nesil STA'ların geleceği de dünya siyasetindeki gelişmelere bağlı olacaktır.

1.7.Dünya Ticaret Örgütü Açısından Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Bölgesi

Dünya Ticaret Örgütü, dünya ticaretinin serbestleştirilmesini hedefleyen bir örgüttür. DTÖ sayesinde ülkeler, ticaret anlaşmalarını çok taraflı ve geniş katılımlı bir düzeyde müzakere edebilmektedirler. DTÖ aynı zamanda, uluslararası ticarete belirlenen kuralların işletilmesini gözetmekte ve üyeler arasında ortaya çıkabilecek ticari anlaşmazlıkların çözümü için bir zemin sunmaktadır. Günümüzde üye sayısı 164'e ulaşmış bulunan DTÖ, çok taraflı ticaretin belli ilkeler altında yapılmasını amaçlamaktadır. Çok taraflı ticarete ayrımcılık yapılmaması, ticaretin giderek serbestleşmesi, yine ticaretin öngörülebilir, şeffaf ve rekabetçi koşullar altında yapılması ve az gelişmiş ülkelerin gözetilmesi ilkeleri, DTÖ'nün çok taraflı ticarete benimsediği ilkeler arasındadır. Bölgesel ticaret anlaşmaları (BTA) ise, ticarete ayrımcılık yapılmaması ilkesinin, diğer anlatımla en çok kayırılan ülke ilkesinin uygulanmasında bir istisna oluşturmaktadır.

⁸⁸ ABD Başkanı Trump'a ve Kongre'ye Açık Mektup. <https://www.ntu.org/library/doclib/Embargoed-Economists-Letter-2018-1.pdf> (Erişim tarihi: 15.03.2019).

Viner (1950), gümrük birliklerinin yaygın olmamasına neden olarak en çok kayırılan ülke ilkesini değil, gümrük birliklerini kurma yolunda karşılıklı anlaşmanın önündeki engelleri göstermiştir.⁸⁹ En çok kayırılan ülke ilkesinin uluslararası hukuk metinlerinde yer alması oldukça eskiye dayanmaktadır. Schütze (2017), 1713 Utrecht Antlaşması'nın 8 inci maddesinin en çok kayırılan ülke ilkesine benzediğini belirtir.⁹⁰ XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yapılan dostluk, ticaret ve denizcilik antlaşmalarının önemi en çok kayırılan ülke ilkesini de içermeleridir.⁹¹ En çok kayırılan ülke ilkesini kapsayan ikili antlaşmaların, 1860 yılında İngiltere ve Fransa arasında yapılan Cobden-Chevalier ticaret antlaşmasından sonra yaygınlaştığı görülmektedir.⁹² Dolayısıyla, günümüzde DTÖ'nün dünya ticaret politikasına yön veren ilkelerinden biri olan bu ilke, 300 yıl eskiye dayanan bir antlaşmalar hukuku terimidir.

Uluslararası ticaretin serbestleşmesinin dünya refahında artış sağlayacağı düşüncesi de eskilere dayanır. Adam Smith'in 1776 yılındaki eseri klasik dış ticaret teorisinin başlangıcı sayılır. Mutlak üstünlüklere sahip iki ülke karşılıklı ticaretten iki taraflı olarak fayda sağlamak ve dünya refahı artmaktadır. Dünya ticaretinde tam serbesti sağlanamadığında, sonraki en iyi alternatif olarak gösterilen ikinci en iyi yaklaşımının uygulanması beklenmektedir. "İkinci en iyi teorisi", Pareto-optimum şartlarının birinin karşılanamaması durumunda optimum durumun sadece Pareto-optimumdan uzaklaşarak sağlanacağını ileri sürmektedir. Ancak, bu uzaklaşmanın yönü ve büyüklüğü oldukça değişken olduğundan, Pareto-optimum şartlarını sağlamayan çeşitli

⁸⁹ Viner, op.cit., s. 14.

⁹⁰ R.Schütze, From the "Closed" to the "Open" Commercial State: A Very Brief History of International Economic Law, **Journal of the History of International Law**, 19(4), 2017.

⁹¹ M.Sarıbeyoğlu, **Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2010, s. 34.

⁹² A.Tena-Junguito, M.Lampe ve F.T.Fernandez, How Much Trade Liberalization Was There in the World Before and After Cobden-Chevalier? **The Journal of Economic History**, 72(3), 2013, s. 709.

durumlar hakkında önceden bir yargıda bulunmak mümkün bulunmamaktadır. Buna rağmen, Lipsey ve Lancaster'e (1956-1957) göre, gümrük birliği teorisi ikinci en iyi teorisinin kullanımına iyi bir örnektir. Serbest ticaret yanlıları, Viner'in (1950) analizine dek, gümrük tarifelerindeki bir düşüşün, dünya üretim verimliliği ve refahında mutlaka bir artışa neden olacağına inanmıştı. Viner'in (1950) gümrük tarifelerindeki indirimin dünya üretim verimliliğinde bir düşüşe de neden olabileceğini ileri sürmesi ise, gümrük birliklerinin ikinci en iyi durumu yansıttığı tartışması için yeterliydi.⁹³

Bu bakımdan hedeflenen dünya ticaretinin olabildiğince ve hatta tam anlamıyla serbestleşmesidir. DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşmasına taraf ülkeler, GATT Anlaşmasını, ticaretin serbestleşmesi yönünde geçmişte gösterilen çabaların sonuçlarını ve Uruguay Çok Taraflı Müzakereler Turu'nun tüm sonuçlarını kapsayan bütünleşik, daha etkin ve kalıcı bir çok taraflı ticaret sistemi geliştirmeyi kararlaştırmıştır. Ticaretin serbestliği ilkesi, ticarete ayrımcılık yapılmaması, öngörülebilirlik ve rekabetin geliştirilmesi ilkeleri ile birlikte DTÖ'nün temel ilkeleri arasında yer almaktadır.⁹⁴

Gümrük birliği ticaretin tam serbesti içinde gerçekleştiği ayrımcı olmayan bir sisteme nazaran ikinci en iyi olarak değerlendirildiğinde, BTA'ların hangi ilkeler altında akdedilmiş olduğunun dünya ticaretinin serbestleştirilmesi çabasının kurumsal yapıya dönüşmüş hali olan DTÖ'nün ilgisi dışında kalamayacağı açıktır. 15 Nisan 1994 tarihinde akdedilen Marakeş Anlaşması oldukça kapsamlı bir metindir.⁹⁵ 1994 DTÖ anlaşmalarının parçası olan 1947 GATT Anlaşmasının hükümleri⁹⁶, DTÖ'yü kuran anlaşmanın bir bileşeni durumundadır. Gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri ile

⁹³ R.G.Lipsey ve K.Lancaster, The General Theory of Second Best, **The Review of Economic Studies**, 24(1), 1956-1957, ss. 11, 13.

⁹⁴ Sarıbeyoğlu, op.cit., ss. 61, 73, 74.

⁹⁵ Daha fazla bilgi için Bkz. 25.02.1995 tarihli 22213 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete.

⁹⁶ Ülkemizde 31.12.1953 tarihli 8597 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

ilgili hükümler GATT 1947 Anlaşmasının XXIV üncü maddesinde yer alır. 1994 Anlaşmasının bu maddenin yorumu ile ilgili mutabakatı, gümrük birliklerinin, serbest ticaret bölgelerinin ve gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi oluşturmaya yönelik geçici anlaşmaların, XXIV üncü madde hükmüne uyum sağlamak üzere, maddenin 5, 6, 7 ve 8 inci fıkraları hükmünü karşılamış olması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁷

GATT 1947 Anlaşmasının gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri ile ilgili söz konusu hükümleri, bunların oluşturulmasında genel olarak üç koşulun karşılanmasını gerektirmektedir. Birincisi, gümrük vergileri ve ticari düzenlemelerin birliğe veya bölgeye katılmayan üyelere önceden uygulanana kıyasla daha yüksek ve kısıtlayıcı olmamasıdır. İkincisi gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi oluşturulması planından anlaşmaya taraf ülkelere bilgi verilmesi ve belli durumlarda onaylarının alınmasıdır.⁹⁸ Bununla birlikte, XXIV üncü maddenin 10 uncu fıkrasına göre üye ülkeler gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına yönelik teklifleri 5 ila 9 uncu fıkra hükümlerine tamamen uygun olmasalar dahi üçte iki çoğunlukla alacağı bir kararla onaylayabilmektedir. Öte yandan, bilgilerin birliğin veya bölgenin kurulmasından sonra verilmesi nedeniyle yaptırım ile karşılaşılacağından endişe duyulmadığında bildirim mekanizmasının maddi hukukta tasarlanandan daha özgürlükçü işleyeceği açıktır.⁹⁹ Üçüncüsü ise, gümrük vergilerinin ve ticaretteki kısıtlayıcı düzenlemelerin ticaretin önemli bir kısmı üzerinden kaldırılmış olmasıdır.

DTÖ uluslararası ticaretin giderek serbestleştirilmesini hedeflemekle birlikte, BTA'ların bu amaca hizmet edip etmediği oldukça tartışmalı bir konudur. Bununla birlikte, genel

⁹⁷ Bkz. Ek I.

⁹⁸ GATT 1947 Anlaşması Madde XXIV-7/b. ...Üye ülkeler böyle bir anlaşmayı (geçici) öneriler çerçevesinde düzeltmeye hazır olmadıkça duruma göre devam ettiremeyecek veya yürürlüğe koyamayacaktır.

⁹⁹ Sarıbeyoğlu, op.cit., ss. 204, 205.

olarak bakıldığında BTA'ların, ayrımcı olmadıkları ve üye katılımını sınırlandırmadıkları ölçüde, çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesine katkı sağlayacakları ileri sürülmüştür.¹⁰⁰ DTÖ de, üyelerini BTA'lar akdetme konusunda şartlı olarak serbest bırakmıştır. Tarife indirimleri konusunda ayrımcılık yapılmaması esas olmakla birlikte, 1947 yılında GATT Anlaşmasının imzalanmasına giden süreçte, katılımcı ülkeler, birkaç ülkenin kendi aralarında tarifelerini daha da düşürmelerini, yani serbest ticaret bölgesi ya da gümrük birliği oluşturmalarını engellemek istememişlerdir. Örneğin İngiltere, en çok kayırılan ülke ilkesine istisna getirilmemesi durumunda, ülkenin gümrük birliklerine engel olacağını ileri sürmüştür.¹⁰¹ Bu bağlamda, anlaşmanın en çok kayırılan ülke ilkesine BTA'lar bakımından getirdiği istisnanın anlaşmada hiç yer almamış olması durumunda DTÖ'nün uluslararası ticaretin serbestleşmesinde daha başarılı olacağını ileri süren bir düşüncenin oldukça iyimser olduğu da söylenebilir. DTÖ'ye üye ülkeler, istisnalar hariç miktar kısıtlamalarının tamamen kaldırmak zorundadırlar.¹⁰² Gümrük vergisi düzeyi ise üye ülkelerin verdikleri taahhütlerde yer alanlardan başka bir düzey değildir. Üstelik gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri kuran anlaşmaların DTÖ tarafından ticaret serbestini artıran bir araç olarak görüldüğü açıktır.¹⁰³ Bu şartlar altında ekonomik, tarihsel ve siyasal pek çok nedenin tetikleyebildiği, ivme kazandırdığı ve kolaylaştırdığı BTA'lara en başta yasaklama getirilmemesi gerçekçi bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım başarılı bir gümrük birliği örneği oluşturan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun da önünü açmış sayılır.

¹⁰⁰ A.S.Bhalla ve P.Bhalla, **Regional Blocs Building Blocks or Stumbling Blocs?**, London, Palgrave-Macmillan, 1997, ss. 199-204.

¹⁰¹ Viner, op.cit., s. 12.

¹⁰² GATT 1947 Anlaşması Madde XI. Miktar Kısıtlamalarının Tamamen Kaldırılması. 1. Hiçbir üye ülke gümrük vergileri ve diğer yükümlülükler haricinde diğer üye ülke menşeli bir malın ithali, diğer üyeye gönderilen bir malın ihracı veya ihraç amaçlı satışı üzerinde kontenjan, ithalat veya ihracat lisansları veya diğer herhangi bir yöntemle uygulanan yükümlülük veya kısıtlama getiremez veya mevcutları devam ettiremez.

¹⁰³ GATT 1947 Anlaşması Madde XXIV-4. Üye ülkeler, serbestçe akdedilecek anlaşmalar aracılığıyla bu anlaşmalara katılacak ülkelerin ekonomilerini birbirini daha yakın bütünleştirecek şekilde geliştirmek suretiyle ticaret serbestisinin artırılmasını önemli bir istek sayarlar; Sarıbeyoğlu, 2010, ss. 196, 199.

BTA sayısı arttıkça DTÖ'nün en çok kayırılan ülke ilkesi hükmü etkisizleşmektedir. BTA'lar kendisine bildirilmekte ve DTÖ bunların sınıflandırılması için bir veri tabanı oluşturmaktadır.¹⁰⁴ DTÖ'nün bundan daha öte bir rolünün olması gerektiği tartışılabilir. Ancak yakın dönemde gözlenen siyasi ve ekonomik kriz¹⁰⁵ ve gelişmeler, belli ölçüde milliyetçi¹⁰⁶ ve korumacı¹⁰⁷ belirtiler verdiğinden, en azından bu dönemde rolünün değişmeyeceğini göstermektedir.

¹⁰⁴ C.P.Bown, Mega-Regional Trade Agreements and the Future of the WTO, 2016, ss. 1-9, https://www.cfr.org/content/publications/attachments/Discussion_Paper_Bown_Mega-Regionals_OR.pdf, (Erişim tarihi: 02.10.2018).

¹⁰⁵ 2007-2008 global ekonomik krizi, 1929 yılında başlayan Büyük Buhran ile karşılaştırılmakta ve büyük ekonomik krizlerden sayılmaktadır.

¹⁰⁶ NAFTA Anlaşmasının gözden geçirilmesi görüşmeleri ile ilgili olarak Kanada Başbakanı Trudeau tarafından yapılan konuşmada Kanada vurgusu ağır basmaktadır: "It's an agreement that, when enacted, will be good for Canadian workers. Good for Canadian business. And good for Canadian families. ... Unless the new agreement achieved those objectives, we wouldn't sign it. Simply put, the new agreement had to be good for Canada and for Canadians."

¹⁰⁷ ABD Başkanı Trump, AB, Kanada, Meksika ve Çin'den yapılan ithalatta gümrük vergilerini yükseltmekte ve küresel ticareti temellerinden sarsmaktadır. <https://www.bbc.com/news/world-43512098> (Erişim tarihi: 02.10.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ, İSVİÇRE VE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

2.1. Avrupa Birliğinin Dış Ticaret Politikası

AB’nin dış ticaret politikası, zaman içerisinde üye ülkeler arasında mal ticaretinin serbestleştirilmesine odaklanan dar bir yaklaşımdan (yani gümrük birliğinden), günümüzde daha kapsamlı bir ticaret politikasına evrilmiştir. Bu doğrultuda dış ticaret politikasının kapsamı genişlemiş, üçüncü ülkeler ile yapılan ticari anlaşmaların içerdiği konular da çeşitlenmiştir.

Ortak dış ticaret politikasının (ODTP) kapsamını ilk dönemlerde mal ticareti oluşturmuştur.¹⁰⁸ Roma Antlaşması’nın 113 üncü maddesi hükmüne göre ODTP, tarife oranlarında değişiklik yapılması, tarife ve ticaret anlaşmalarının imzalanması, liberasyon tedbirlerinde yeknesaklığın sağlanması, ihracat politikası ve damping veya sübvansiyona karşı tedbirler alınması gibi konularda ortak ilkelere dayanmaktadır. Bu konularda, AB Konseyinde, anlaşmanın geçiş dönemi başında oybirliği ile, sonrasında ise nitelikli çoğunlukla karar alınması öngörülmüştür.¹⁰⁹

ODTP, AB’ye üye ülkeler arasında gümrük birliğinin sağlanması hedefinin bir parçasıdır.¹¹⁰ AB’nin gümrük birliği ile başlayıp iç pazara ve sonrasında EPB’ye uzanan ekonomik bütünleşme sürecinde, ODTP’nin kapsamı da buna paralel genişlemiştir. Günümüz itibarıyla gelinen noktada, Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın

¹⁰⁸ H.A.Baltalı, **AB’nin Dünya Ticaretindeki Yeri ve Dış Ticaret Politikası**, İstanbul, Derin Yayınları, 2016, s. 9.

¹⁰⁹ <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf> (Erişim tarihi: 03.10.2018).

¹¹⁰ Akman, 2016, op.cit., s. 645.

(ABİHA) 207 nci maddesi bu genişlemeyi yansıtmaktadır. Bu maddeye göre ODTP, Birliğin dış eyleminin ilkeleri ve hedefleri çerçevesinde yürütülecektir. AB Antlaşması'nın Birliğin dış eylemine ilişkin genel hükümler başlıklı ilk bölümünde, Birliğin ortak politika ve eylemler tanımlarken, diğer amaçlar yanında, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve uluslararası hukuk ilkelerini güçlendirmeyi ve desteklemeyi; öncelikli olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmasını desteklemeyi ve uluslararası ticaret üzerindeki kısıtlamaların tedricen kaldırılması da dahil tüm ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini teşvik etmeyi amaçlayacağını belirtmektedir.¹¹¹ Esasen AB-Türkiye ilişkilerinin gelişiminde de demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güçlendirilmesi amacına her dönemde önem atfedilmiş, Türkiye'de bu konularda yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin AB'ye yakınlaşmasının veya AB'den uzaklaşmasının nedeni olarak görülmüştür.

Avrupa komşuluk politikası biçimlenirken de belirtilen amaçlar gözetilmiştir. AB, politikanın hedefinde yer alan 16 ülke¹¹² ile ticaretin geliştirilmesinden iki tarafın sağlayacağı faydaları şu şekilde sıralamaktadır:

- Daha fazla ticaret, ekonomik krizin üstesinden gelmeye yardım edecek olan daha fazla büyüme anlamına gelir. Her şey eşit kabul edildiğinde, açık ekonomiye sahip olan ülkeler daha az ticaret yapan ülkelere kıyasla daha hızlı büyümektedir.
- Ticaret, hem AB'de hem de sözü edilen komşularında daha fazla iş daha az yoksulluk demektir.
- Ticaretin artması, tüketicilere daha düşük fiyatlarda daha geniş bir ürün yelpazesi sunar.

¹¹¹ <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim tarihi: 03.10.2018).

¹¹² Güney ülkeleri: Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Tunus, Ürdün. Doğu ülkeleri: Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna.

- AB ve sözü edilen ortakları arasındaki ticari anlaşmalar iş yapmayı kolaylaştırır.
- Ticaret, ülkeler arasındaki ekonomik bağları geliştirir ve sağlamlaştırır, siyasi istikrara katkıda bulunur.¹¹³

Avrupa komşuluk politikasının ticarete yaklaşımı, ABİHA'nın 3 üncü maddesinin 3 üncü fıkrasındaki ekonominin nitelik ve amacına ilişkin tanım ile uyumludur. Birlik, dengeli ekonomik büyümeye ve fiyat istikrarına, tam istihdamı ve sosyal gelişmeyi hedefleyen rekabet edebilirliği yüksek bir sosyal piyasa ekonomisine ve çevre kalitesinin yüksek düzeyde korunmasına ve iyileştirilmesine dayalı olarak, Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınması için çalışacak, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi destekleyecektir. Rekabet ve piyasa ekonomisi terimleri, bilimsel ve teknolojik üretimin desteklenmesi ve Avrupa iktisat tarihinin miras bıraktığı özel mülkiyetin korunması hassasiyeti bir arada değerlendirildiğinde, ekonomik yaklaşımın bir yönünün kapitalist özellikler gösterdiği anlaşılır. Bunun dış ticaret politikasına yansımalarının, ticaretin serbestleştirilmesi yönünde olması beklenebilir. Kapitalizm sözcüğünün yarattığı algı, ticaretin serbestleşmesinin arzu edilirliliği konusunda endişe uyandırmaktadır. Çünkü eksik tüketim teorisine göre kapitalist sistem içindeki ülkelerin birbirleri ile dış ticaret yapması artı değerin gerçekleşmesi için yeterli olamamakta ve bu ülkeler kapitalist olmayan pazarlar bulmak zorunda kalmaktadır.¹¹⁴ Neyse ki piyasa ekonomisinin sosyal yönü iç pazardaki kusurları, ticaret dahil üçüncü ülkeler ile olan ilişkilerin demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi kavramlara bağlılık ile birlikte gelişeceği vurgusu dış pazardaki kusurları giderecektir. Yakın dönem gelişmeleri ile revize edilen Avrupa komşuluk politikası, ortak ülkelerin reform çabalarındaki artışın daha fazla mali destek ve diğer destekler ile ödüllendirileceği bir “daha fazlası için daha fazlası” prensibi ile uygulanmaktadır.¹¹⁵

¹¹³ https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (Erişim tarihi: 04.10.2018).

¹¹⁴ M.Kaykusuz, **İktisadi Kriz Teorileri**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2016, ss. 68, 69.

¹¹⁵ https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (Erişim tarihi: 05.10.2018).

ABİHA'nın 207 nci maddesinin ODTP'nin kapsamını genişlettiğine değinilmiştir. Buna göre ODTP aşağıda belirtilen konularda yeknesak ilkelere dayanacaktır.

- Tarife oranındaki değişiklikler,
- Mal ve hizmet ticaretine ilişkin tarife ve ticaret anlaşmalarının akdedilmesi,
- Fikri mülkiyetin ticari veçheleri,
- Doğrudan yabancı yatırım,
- Liberasyon tedbirlerinde yeknesaklık sağlanması,
- İhracat politikası,
- Damping veya sübvansiyon durumunda alınacak ticari koruma tedbirleri.

Tarife ve ticaret anlaşmalarına hizmetlerin katılması, fikri mülkiyetin ticari veçheleri ve doğrudan yabancı yatırım gibi konular ODTP anlamında Roma Antlaşması kapsamında bulunmuyordu.¹¹⁶ Bu konuların zaman içinde ODTP kapsamına alınması önemli bir değişikliktir.

ODTP'nin kapsamının genişlemesi asıl olarak bu politikada kimin söz sahibi olduğu bakımından önemlidir. ABİHA'nın 3 üncü maddesinin ilk fıkrasına göre ODTP Birliğin münhasır yetki alanı içerisinde kalmaktadır. İkinci fıkrası anlaşmalar yapılması konusundaki yetkiye değinmekte, bir uluslararası anlaşmanın akdedilmesi, Birliğin bir yasama tasarrufunda öngörülüyorsa veya Birliğin iç yetkisini kullanabilmesi için gerekliyse ya da Birliğin ortak kurallarını etkiliyor veya bunların kapsamını değiştiriyorsa, Birliğin böyle bir anlaşmanın akdedilmesi konusunda münhasır yetkiye sahip olacağını hükme bağlamaktadır.

¹¹⁶ Hizmet ticareti ve fikri mülkiyet konuları esasen Amsterdam Antlaşması ile ilave edilmiştir.

Yetki, yasa yapma ve hukuken bağlayıcı tasarruflar kabul etme gücü olarak tanımlanabilmekte, AB'nin bir alanda münhasır yetkiye sahip olması, bu yetkinin sadece AB'ye mahsus olarak ve onun tekelinde kullanılabileceği şeklinde anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Antlaşma'nın 2 nci maddesinin 1 inci fıkrası, Antlaşmaların Birliğe belirli bir alanda münhasır yetki vermesi halinde, sadece Birliğin yasama faaliyetinde bulunabileceğini ve hukuken bağlayıcı tasarruflar kabul edebileceğini belirtmektedir. Üye devletler ancak Birlik tarafından yetkilendirilmeleri halinde veya Birlik tasarruflarının uygulanması amacıyla yasama faaliyetinde bulunabileceklerdir.

Avrupa Parlamentosu ve Konsey tüzükler vasıtasıyla ODTP'nin uygulanmasına ilişkin çerçeveyi tanımlayan tedbirleri kabul ederken olağan yasama usulü uyarınca hareket edecektir.¹¹⁸ Olağan yasama usulünde genel olarak, Avrupa Parlamentosu kullanılan oyların çoğunluğu; Konsey ise nitelikli çoğunlukla hareket eder.¹¹⁹

Konsey, ABİHA'nın 207 nci maddesinin ODTP kapsamına aldığı hizmet ticareti, fikri mülkiyetin ticari veçheleri ve doğrudan yabancı yatırım alanlarındaki bir anlaşmanın müzakere edilmesinde ve akdedilmesinde, anlaşmanın iç kuralların kabul edilmesi için oybirliği gerektiren hükümler içerdiği durumlarda, oybirliğiyle ilerleme sağlayacaktır. Konsey her durumda;

▪Kültürel ve görsel-işitsel hizmetlerin ticareti alanında Birliğin kültür ve dil çeşitliliğine zarar verme riski taşıyan anlaşmaların,

¹¹⁷ S.Baykal ve İ.Göçmen, **AB Kurumsal Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, ss. 251, 263, 264.

¹¹⁸ ABİHA Madde 207.

¹¹⁹ Baykal ve Göçmen, op.cit., s. 292.

▪Sosyal, eğitim ve sağlık hizmetlerinin ticareti alanında, söz konusu hizmetlere ilişkin ulusal organizasyonu ciddi biçimde bozma ve üye devletlerin bu hizmetleri sunma sorumluluğuna halel getirme riski taşıyan anlaşmaların,

Müzakere edilmesinde ve akdedilmesinde oybirliğiyle hareket edecektir.¹²⁰

AB'nin, ODTP üzerindeki münhasır ancak aynı zamanda önceden belirlenmiş kapsamla sınırlı¹²¹ yetkisinin hangi politika araçları ile kullanılacağı Antlaşma'da ayrıntılı olarak yer almamaktadır.¹²² ODTP'nin uygulamaları, aşağıdaki politika araçlarının kullanıldığını göstermektedir.¹²³

- OGT,
- İthalatın gözetimi,
- Miktar kısıtlamaları,
- Tarife kontenjanları,
- İthalatın kontrolü ve yasaklamalar,
- İthalatta lisans uygulaması,
- Haksız rekabete karşı anti-damping ve anti-sübvansiyon vergileri,
- Standartlar ve teknik engeller,
- İthalatın artışına karşı korunma önlemi,
- Ticaret engelleri,
- İhracatla ilgili ortak kurallar,
- İhracat teşvikleri ve kontrolleri,
- Ticaret anlaşmaları ve ticaret müzakereleri .¹²⁴

¹²⁰ ABİHA Madde 207.

¹²¹ Baykal ve Göçmen, op.cit., s. 264.

¹²² Baltalı, op.cit., s. 13.

¹²³ ibid, s. 13.

¹²⁴ Akman, 2016, op.cit., ss. 651, 652.

ODTP'nin zaman içerisindeki gelişimi, dünyadaki ekonomik ve ticari gelişmelerden soyutlanamamaktadır. 1960'lerden başlayarak her on yılın kendine özgü ticaret koşullarının ticaret politikası üzerindeki izlerini görmek mümkündür. 1990'lı yıllara kadarki ODTP, korumacılık yanlısı ve devletçi politikaları savunan Fransız dirijizmi ile daha liberal bir politikadan yana olan Anglo-Saxon liberalizminin bir bileşkesi olarak tanımlanmaktadır.¹²⁵ Young tarafından teyit edildiği üzere, AB'yi liberal veya korumacı olarak sınıflandırmak kolay değildir. Ticaret politikasının niteliği gündemde olan ticaret konusunun ne olduğuna bağlı olarak değişebilmektedir.¹²⁶

İç pazarın tamamlanması, ODTP bakımından da önemli bir dönemeç olarak kabul edilmektedir. Tek Avrupa Senedi 31 Aralık 1992 tarihinde sona erecek bir dönem içinde iç pazarın oluşturulması için gerekli tedbirlerin alınmasını öngörmüştür.¹²⁷ Bu tarihten itibaren üye ülkeler arasında ulusal sınır kontrollerinin kaldırılması gerekmektedir. İç pazarın kurulması ile birlikte üye devletler, AB kaynaklı olmayan ithalata karşı dahi etkin ulusal ticaret önlemlerini devam ettirmek için gerekli olan araçları kaybettiler. Önceden, üye ülkeler çeşitli ulusal düzenlemeler (kotalar, gönüllü ihracat kısıtlamaları, sağlık, güvenlik ve teknik standartlar gibi) yoluyla ithalatı kısıtlayabiliyordu. Bunun artık mümkün olmamasının altında yatan neden, ulusal ticaret önlemlerinin, AB üretimi olmayan malların önce daha liberal bir AB üyesi ülkeye ithali ve sonrasında ise daha korumacı bir üye ülkeye gönderilmesi suretiyle atlatılabilmesiydi.¹²⁸

İç pazarın kurulması süreci, 1986 ila 1994 yılları arasında devam eden Uruguay turunda AB'nin ortak bir tutum belirlemesini kolaylaştırmıştır. Bu sayede Uruguay turu sonunda

¹²⁵ ibid, s. 658.

¹²⁶ A.R.Young, Trade Politics Ain't What It Used to Be: The European Union in the Doha Round, **Journal of Common Market Studies**, 45(4), 2007, s. 807.

¹²⁷ Tek Avrupa Senedi Madde 13.

¹²⁸ B.T.Hanson, What Happened to Fortress Europe?: External Trade Policy Liberalization in the European Union, **International Organization**, 52(1), 1998, ss. 67, 68.

AB tarım ürünleri ticareti, hizmet ticareti ve fikri mülkiyet konularında belli kazanımlar elde etmiş, bu durum ilerdeki müzakerelerde daha etkin olunması yönünde istek oluşturmuştur.¹²⁹

AB'nin ticaretin daha fazla serbestleşmesi¹³⁰ ve rekabet, yatırımlar, kamu alımları ve ticaretin kolaylaştırılması gibi konuların çok taraflı müzakereler sürecinde ele alınması yönündeki bu eğilimi, 2001 yılında başlayan Doha turu ve DTÖ zemininde devam eden müzakerelerin çok yavaş ilerlemesi ve istenilen sonuçları vermemesi nedeniyle değişmiştir.¹³¹ Çok taraflı müzakerelerin aksine, ikili düzeyde yapılan müzakerelerde sadece karşılıklı menfaatler temsil edildiğinden daha hızlı ilerleme sağlanabilmektedir. Komisyon'un "Küresel Avrupa: Dünyada Rekabet Etmek" konulu raporuna dayanan Küresel Avrupa stratejisi, ticaret potansiyeli yüksek ülkelerle olan ticari ilişkilerin ikili zeminde sürdürülmesinin serbestleşme amacına ulaşılmasında daha uygun bir araç olacağını vurgulamaktadır.¹³²

AB'nin yakın dönemdeki ticaret müzakereleri veya anlaşmaları bu bağlamda değerlendirilebilecek olmakla birlikte, ticari anlaşmalar geçmişi neredeyse 1960'lara değin uzanır. Örneğin Türkiye ile AB arasında 01 Ocak 1996 tarihinde başlayan gümrük birliğinin temellerini de oluşturan Ankara Anlaşması (Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma) 1963 yılında akdedilmiştir. Bağımsızlığını kazanan deniz aşırı ülkeler ile yapılan Yaoundé I Anlaşması da yine 1963 yılında imzalanmıştır.

¹²⁹ Akman, 2016, op.cit., ss. 658, 659.

¹³⁰ Ticaretin serbestleşmesi, Lizbon stratejisine (2000) dayanan Küresel Avrupa stratejisinin (2006) bir hedefidir. Akıllı, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme stratejisi (2010) bu hedefi teyit eder niteliktedir.

¹³¹ Akman, 2016, op.cit., ss. 660, 669.

¹³² ibid, s. 662.

AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmaları, kapsamaları itibarıyla üç tip altında sınıflandırılmaktadır:

- İkili ticarete gümrük vergilerinin kaldırıldığı ve birlik dışından yapılan ithalata karşı OGT'nin oluşturulduğu gümrük birlikleri.
- İkili ticarete gümrük vergilerinin kaldırıldığı veya azaltıldığı ortaklık anlaşmaları, istikrar anlaşmaları, (derin ve kapsamlı) serbest ticaret anlaşmaları ve ekonomik ortaklık anlaşmaları.
- İkili ekonomik ilişkiler bakımından genel bir çerçeve sunan ve gümrük vergilerinde herhangi bir değişiklik getirmeyen ortaklık ve işbirliği anlaşmaları.¹³³

Tablo 2. 1: AB'nin Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları*

Sıra	Yürürlük Tarihi**	Taraf Ülke	Anlaşma	Tipi
1	01.01.1973	İsviçre	Anlaşma (STA)	STA
2	01.07.1977	Suriye	İşbirliği Anlaşması	STA
3	01.01.1991	Andora	Gümrük Birliği	GB
4	1994	İzlanda	Ekonomik Alan Anlaşması	STA
5	1994	Norveç	Ekonomik Alan Anlaşması	STA
6	31.12.1995	Türkiye	Gümrük Birliği	GB
7	01.01.1997	Faroe Adaları	Anlaşma (STA)	STA
8	01.07.1997	Filistin	Geçici Ortaklık Anlaşması	STA
9	01.12.1997	Rusya	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	---
10	01.03.1998	Tunus	Ortaklık Anlaşması	STA
11	09.09.1999	Ermenistan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	Kapsamlı STA
12	01.03.2000	Fas	Ortaklık Anlaşması	STA
13	01.06.2000	İsrail	Ortaklık Anlaşması	STA
14	01.10.2000	Meksika	Kapsamlı Anlaşma (STA)	STA
15	01.04.2002	San Marino	Gümrük Birliği	GB
16	01.05.2002	Ürdün	Ortaklık Anlaşması	STA
17	01.04.2004	Makedonya	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	STA
18	01.06.2004	Mısır	Ortaklık Anlaşması	STA
19	01.03.2005	Şili	Ortaklık Anlaşması ve Ek Protokol	STA

¹³³ <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> (Erişim tarihi: 09.10.2018).

20	01.09.2005	Cezayir	Ortaklık Anlaşması	STA
21	01.04.2006	Lübnan	Ortaklık Anlaşması	STA
22	2009	Arnavutluk	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	STA
23	01.05.2010	Karadağ	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	STA
24	01.09.2013	Sırbistan	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	STA
25	01.06.2015	Bosna Hersek	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	STA
26	01.04.2016	Kosova	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması	STA
27	01.07.2016	Gürcistan	Ortaklık Anlaşması	Kapsamlı STA
28	01.07.2016	Moldova	Ortaklık Anlaşması	Kapsamlı STA
29	01.07.2016	Güney Kore	Serbest Ticaret Anlaşması	Yeni nesil STA
30	05.02.2018	Botsvana	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Tercihli Ticaret
31	05.02.2018	Eswatini	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Tercihli Ticaret
32	05.02.2018	Lesoto	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Tercihli Ticaret
33	05.02.2018	Mozambik	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Tercihli Ticaret
34	05.02.2018	Namibya	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	Tercihli Ticaret
35	05.02.2018	Güney Afrika	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	STA
36	01.02.2019	Japonya	Ekonomik Ortaklık Anlaşması	STA

*Onay süreci bütünüyle tamamlanmış olanlar.

**Onay sürecinin tamamlandığı tarihi gösterir. Uygulama tarihi farklılık gösterebilir. Örneğin Güney Kore ile yapılan anlaşma bazı maddeleri hariç olmak üzere 01 Temmuz 2011 tarihinde uygulamaya geçmiştir.

Kaynak: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> (Erişim tarihi: 11.10.2018)

AB'nin altı ülke (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg) tarafından temellerinin atıldığı 1950'li yıllarda, İngiltere, Avrupa'yı altılar ve yediler (Avusturya, Danimarka, İngiltere, İsveç, İsviçre, Norveç, Portekiz) olarak bölecek bir birlikteliğe öncü olmuştur. Yediler grubu, 20 Kasım 1959 tarihinde, 44 maddeden oluşan kısa sayılabilecek EFTA Anlaşmasının metni üzerinde anlaşmış ve EFTA 4 Ocak 1960 tarihinde kurulmuştur.¹³⁴ Sonradan AB'ye üye olan Avusturya, İsveç, Danimarka ve Portekiz bir yanda tutulduğunda, Avrupa fikri¹³⁵ karşısında, İsviçre, Norveç ve Brexit

¹³⁴ L.Rye, The European Free Trade Association Formation, Completion and Expansion, 2018, https://www.researchgate.net/profile/Lise_Rye/publication/324910329_The_European_Free_Trade_Association_Formation_Completion_and_Expansion/links/5aeadbef45851588dd829996/The-European-Free-Trade-Association-Formation-Completion-and-Expansion.pdf?origin=publication_detail, (Erişim tarihi: 11.10.2018).

¹³⁵ Anthony Pagden, Avrupa Fikri başlıklı kitapta, Avrupa fikrinin tarihsel, antropolojik, siyasal ve hukuksal olmak üzere çeşitli disiplinler altında ele alındığını belirtmektedir. Bu nedenle Avrupa fikrinin

olarak adlandırılan ayrılma kararından sonra İngiltere'nin tüm yönleri ile olmasa da isteksiz Avrupalılar kimliği pekişmiş bulunmaktadır. Tablo 2.1'e bakıldığında, AB'nin ODTP'sinin yürütülmesinde bir araç olan ticari anlaşmaları tipinin bölge ve ülkelere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. EFTA ülkeleri olan Norveç ve İzlanda (ve Lihtenştayn)¹³⁶ ile AB arasında kurulan Avrupa Ekonomik Alanı (AEA), taraflar için genişlemiş bir iç pazar anlamına gelmiştir. EFTA'nın dört üyesinden biri olan İsviçre'nin AEA'ya katılımı ise, İsviçre'de yapılan halkoylamasıyla reddedilmiştir. 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren AEA, taraflar arasında malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlandığı, dolaşım özgürlükleri ile bağlantılı konularda, bunun yanında rekabet ve devlet yardımları konularında ortak kurallara dayanan bir iç pazar oluşturmuştur. Ancak AEA, bir gümrük birliği yaratmamakta, dolayısıyla ODTP uygulanmasını da gerektirmemektedir.

Yakın dönem gelişmelerine bakıldığında, ticaret potansiyeli yüksek ülkeler ile yapılacak derin ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmalarının AB dış ticaret politikasının olağan araçları arasında yer alacağı anlaşılmaktadır. Örneğin AB'nin Güney Afrika ile yapmış olduğu ticari anlaşma, sanayi ürünleri yanında tarım ürünleri ticaretinde de serbestiyi kapsamakta, hizmet ticareti, rekabet, kamusal destekler ile ilgili hükümler içermektedir.¹³⁷ Yine Güney Kore ile yapılan ticaret anlaşması gelenekselden öte geniş kapsamlı bir ticari ilişkiye işaret etmektedir.¹³⁸

kapsamı ve sınırları karmaşık olsa da, makul beklenti, AB ölçütlerini karşılayan ülkelerin Birlik üyesi olmasıdır. Pagden, A., **Avrupa Fikri**, 2010, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

¹³⁶ AB, ilgili web sayfasında Lihtenştayn'ı ihmal etmiş gözükmemektedir:

http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/#_in-place (Erişim tarihi: 12.10.2018).

¹³⁷ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.1999.311.01.0003.01.ENG&toc=OJ:L:1999:311:TOC (Erişim tarihi:

20.10.2018).

¹³⁸ http://publications.europa.eu/resource/cellar/a2fb2aa6-c85d-4223-9880-403cc5c1daa2.0022.03/DOC_1 (Erişim tarihi: 20.10.2018).

AB dış ticaret politikası araçları arasında yer alan ticari anlaşmalardaki değişim ve gelişim, Türkiye ile kurulmuş bulunan ekonomik bütünleşme modelinde yeni arayışları zorunlu kılmıştır. Birliğin yeni nesil ticaret anlaşması akdettiği bazı ülkeler (Örneğin Meksika ve Güney Afrika) ile Türkiye arasında benzer anlaşmalar yapılmasında yaşanan güçlükler, gümrük birliği modelinin gözden geçirilmesini daha acil bir gereksinim haline getirmiştir. Gümrük birliğinin güncellenmesi şeklinde ifade edilen bu gereksinimin iki tarafın beklentileri doğrultusunda ne ölçüde ve ne zaman karşılanacağı, ekonomik olduğu kadar birtakım siyasi değişkenlere de bağlı bulunmaktadır. Gümrük birliğinin modernizasyonu konulu 21 Aralık 2016 tarihli Avrupa Komisyonu önerisinin¹³⁹ üzerinden üç yılı aşan bir süre geçmiş olmasına rağmen ilerleme sağlanamaması güncelleme çalışmasının zaman alacağını göstermektedir.

2.2.İsviçre'nin Dış Ticaret Politikası

AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmalarından bir kısmı İsviçre ile yapılan ve giderek daha sıkı bir ticaret ilişkisini amaçlayan ticaret anlaşmalarıdır. İsviçre'nin dış ticaret politikasını, ülkenin bağımsızlık vurgusunun ve bu yönde gelişmiş dış politik kimliğinin bir belirtisi saymak mümkündür.¹⁴⁰ İsviçre'nin Avrupa coğrafyasındaki konumundan ötürü dış ticaretinde AB önemli bir yer tutmaktadır. Buna rağmen, Tablo 2.2'de görüldüğü gibi, bir referandumlar ülkesi olan İsviçre AB ve AEA dışında kalmayı tercih etmiş ve bu yöndeki kararlar İsviçre halkı tarafından alınmıştır.¹⁴¹

¹³⁹ http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/cia_2016_en.htm#trade (Erişim tarihi: 20.10.2018).

¹⁴⁰ İsviçre Anayasası'nın 54 üncü maddesine göre Konfederasyon, dış ilişkilerde İsviçre'nin bağımsızlığını ve refahını gözeterek, dünyadaki yoksulluğun azaltılmasına yardım edecek, insan hakları ve demokrasiye saygıyı, halkların barış içinde bir arada yaşamasını ve doğal kaynakların korunmasını destekleyecektir. <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19995395/index.html> (Erişim tarihi: 21.10.2018).

¹⁴¹ 1991-2018 yılları arasında yapılan toplam referandum sayısı 254'tür. Ortalama olarak her yıla 9 referandum düşmektedir. Toplam referandum sayısının sadece federal düzeyde yapılan referandumları kapsadığını da belirtmek gerekir. https://www.bk.admin.ch/ch/d/pore/va/vab_2_2_4_1.html (Erişim tarihi: 21.10.2018).

Tablo 2. 2: İsviçre’de AB Meseleleri Hakkında Yapılan Referandumlar

Referandum Tarihi	Oylama Konusu	Referandum Tipi	Sonuç	Evet (%)	Hayır (%)	Referanduma Katılım Oranı (%)
03.12.1972	İsviçre Konfederasyonu ve AT’nin AET’ye üye ülkeleri arasında kömür ve çelik konulu Anlaşma hakkındaki Federal karar.	Mutat zorunlu anlaşma referandumu	Evet	72,53	27,47	52,90
06.12.1992	AEA hakkındaki Federal karar.	Mutat zorunlu anlaşma referandumu	Hayır	49,66	50,34	78,73
08.06.1997	Vatandaş girişimi “AB’ye katılım müzakereleri: Halk karar versin”	Girişim	Hayır	25,95	74,05	35,44
21.05.2000	İsviçre ve AT ve/veya üyeleri veya Euratom arasında sektörel anlaşmaların onaylanması hakkındaki Federal karar	İhtiyari anlaşma referandumu	Evet	67,19	32,81	48,30
04.03.2001	Vatandaş girişimi “Avrupa’ya evet”	Girişim	Hayır	23,15	76,85	55,79
05.06.2005	İsviçre ve AB arasında Schengen ve Dublin Anlaşmaları konulu ikili anlaşmaların onayı ve uygulanması hakkındaki 17.12.2004 tarihli Federal karar.	İhtiyari anlaşma referandumu	Evet	54,63	45,37	56,63
25.09.2005	Bir tarafta İsviçre diğeri tarafta AB ve üye ülkeleri arasında kişilerin serbest dolaşımı anlaşmasının yeni AB üyesi ülkelere genişletilmesi konulu protokolün onayı ve uygulanması ile kişilerin serbest dolaşımına ilişkin ilave düzenlemelerin revizyonunun onayı hakkında Federal karar.	İhtiyari anlaşma referandumu	Evet	55,98	44,02	54,51
26.11.2006	Doğru Avrupa ülkeleri ile işbirliğı konulu 24.03.2006 tarihli Federal Kanun.	İhtiyari kanun referandumu	Evet	53,42	46,58	44,98
08.02.2009	Kişilerin serbest dolaşımı anlaşmasının devamı, Bulgaristan ve Romanya’nın kapsama alınması konulu Federal karar.	Referandum	Evet	59,60	40,40	51,44
17.05.2009	Biyometrik pasaporta geçiş konulu Federal karar (Schengen mevzuatına uyum)	Referandum	Evet	50,10	49,90	38,77
09.02.2014	Vatandaş girişimi, Kitlesel göçün durdurulması	Girişim	Evet	50,30	49,70	56,57
30.11.2014	Vatandaş girişimi, Aşırı nüfus artışının durdurulması, Ecopop derneğı	Girişim	Hayır	25,90	75,10	49,98
19.05.2019	AB Ateşli Silahlar Direktifi Konulu Federal karar	Referandum	Evet	63,70	36,30	43,88

Kaynak: Kuzelewska, 2013, ss. 88-89 ve www.bk.admin.ch/

İsviçre, dış ticaretinde dünyadaki politik ve ekonomik gelişmelere paralel olarak, pek çok ülke gibi bazı dönemlerde korumacı politikalar uygulamıştır. Ancak buna rağmen, GATT'ın yürürlüğe girdiği 1947 yılındaki ortalama gümrük tarifesi, petrol türevleri için uygulananlar dahil %8,4; petrol türevleri için uygulananlar hariç %7,5 oranındadır. Bu oranlar, GATT'ın petrol türevleri için uygulananlar hariç ortalama gümrük tarifesi (%40) ile mukayese edildiğinde, o dönemde İsviçre'nin görece oldukça düşük tarife oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Hatta o dönemlerde, İsviçre'nin uyguladığı gümrük tarifeleri Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gümrük tarifelerinden bir hayli düşüktü ve bu durum İsviçre'nin AET'ye üyeliğinin İsviçre Federal Konseyi tarafından onaylanmamasının nedenleri arasında sayılmaktadır. İsviçre Federal Konseyine göre, üye olunması halinde uygulanmak zorunda kalınacak yüksek gümrük tarifeleri, İsviçre'nin dünyadaki ekonomik konumunu olumsuz yönde etkileyebilir ve hammadde maliyetlerini artırarak rekabet gücünü azaltabilirdi.¹⁴²

İsviçre gümrük tarifelerinin ad valorem değil spesifik tarzda tahsil edilmesi yanında üç özelliği daha bulunmaktadır. Birincisi, İsviçre'nin gümrük tarifeleri indirimlerinde ülke ayrımı gözetmemesidir. İsviçre'nin aksine diğer sanayileşmiş ülkeler, DTÖ'ye üye ülkelere ya da en çok kayırılan ülke ilkesinin geçerli olduğu ülkelere uygulanan bağlı tarifeler ile diğer ülkelere uygulanan otonom tarifeler arasında ayırım yapmaktadır. İkincisi, diğer sanayileşmiş ülkelere kıyasla deri, deri ürünleri, ayakkabı, tekstil ve giyim eşyası üzerindeki gümrük vergilerinin, yerli sanayiye korumak için yüksek tutulmasıdır. Üçüncü özelliği ise, spesifik tarzda uygulanan İsviçre gümrük tarifelerinin yaklaşık yarısının, ad valorem tarzda hesaplandığında, ithal edilen malların değerinin %1 ini dahi

¹⁴² R.Senti, "Swiss Foreign Trade Policy", J.M.Gabriel ve T.Fischer (eds.), **Swiss Foreign Policy, 1945-2002** içinde, New York, Palgrave-Macmillan, 2003, ss. 196-198.

bulmamasıdır. Düşük düzeydeki gümrük tarifesinin, mali, yönetsel ve korumacılık yönleriyle anlamlı olmadığı ve İsviçre'nin diğer ülkelerle müzakerelerinde hareket alanı bırakmadığı ileri sürülmektedir.¹⁴³

İsviçre, GATT Anlaşmasına koşullu olarak üye olduğu 1958 yılından sonra, sırasıyla Dillon Raundu (1961-2) ve Kennedy Raundu'na (1964-7) katılmıştır. İsviçre, en başta, en çok kayırılan ülke ilkesini dikkate alarak genelleştirilmiş tercihler sistemine mesafeli yaklaşmıştır. 1960'lara gelindiğinde ise, en çok kayırılan ülke ilkesine istisna olarak, gelişmekte olan ülkelere ayrıcalıklı davranılacağı ve tercihli tarifeler uygulanacağını işaretlerinin verildiği görülmektedir. İsviçre'nin tercihli ticaret politikası, gümrük vergileri indiriminde olduğu gibi, gelişmekte olan ülkeler arasında ayırım gözetmemektedir. Diğer sanayileşmiş ülkeler ise, tek taraflı taviz sağlayacakları ülkelerin belirlenmesinde seçici davranmakta, tavizleri bu ülkelerin ihtiyacına göre sağlamakta ve gereklilik kalktığında geri çekmektedir.¹⁴⁴

Tarımsal üretimde kendi kendine yetebilen bir ülke olmayan İsviçre'nin, tarım ürünleri ticareti söz konusu olduğunda, pazarın tedrici olarak açılmaya başladığı 1980'li yıllara kadar korumacı bir politika izlediği görülmektedir. Tarım ürünleri ticaretini büyük ölçüde Avrupa ülkeleri ile yapan İsviçre'nin bu korumacı yaklaşımı, hem EFTA anlaşmasında hem de İsviçre ve AB arasındaki serbest ticaret anlaşmasında gözlenebilmektedir.¹⁴⁵

İsviçre'nin tarım ürünleri ticaretini serbestleştirmesinin ilk adımları, AEA'nın müzakere süreciyle atılmıştır. Ancak AEA'ya katılımın 1992 yılında halk oylaması ile reddedilmesi

¹⁴³ ibid, s. 198.

¹⁴⁴ ibid, s. 199.

¹⁴⁵ ibid, ss. 190, 191.

sonucunda, verilmesi planlanan tarımsal tavizler yürürlüğe girmemiştir. İsviçre daha sonra, AB ile ikili ve sektörel temelde başlayan müzakere sürecinde, tarım konusunun değil, bilimsel araştırma, ticarete teknik engeller, kamu alımları ve hava ve kara yolu taşımacılığı konularının gündeme alınması yönünde bir tavır izlemiştir. Ama AB, görüşülen konulara, işgücünün serbest dolaşımı ve tarımsal ürünler ticaretinin katılmasını istemiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, çerçeve anlaşma ve 11 ekten oluşan, belirli tarımsal ürünler için karşılıklı tavizler sağlayan ikili tarım anlaşması 1998 yılının Aralık ayında yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁶

Halk oylamaları sonucunda AB ve AEA dışında kalsa da, İsviçre'nin yeni stratejilerinin, ekonominin dünyanın geri kalanı ile eklemlenmesinde etkili olduğu ileri sürülmüştür. Mach vd. (2003), İsviçre'nin 1990'lı yıllarda, AB üyesi olmamasına ve referandumlarda alınan bütünleşme karşıtı kararlara rağmen, özellikle ekonomik düzenlemeler konusunda uluslararası ve ulusüstü nitelikteki düzenlemelere beklenmedik bir şekilde üst düzey uyumlaştırmalar yaptığını vurgulamaktadır. Özellikle rekabet politikası reformu, telekom sektörünün serbestleşmesi ve kamu ihaleleri politikasındaki reformlara odaklanan Mach vd. (2003), İsviçre yetkililerinin reformların içeriği ve politika süreçlerinde olağanüstü etkili olduklarını ve reform karşıtlarının bir anlamda izole edildiğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁷

GATT Anlaşmasına kesin üyeliği 1 Ağustos 1966 tarihinde gerçekleşen İsviçre, DTÖ'nün ilk üyeleri arasında yer almıştır.¹⁴⁸ DTÖ'nün (2017) İsviçre'ye ilişkin ülke raporunda, DTÖ'nün önemli bir destekçisi ve dünya ticaretinin daha fazla

¹⁴⁶ ibid, ss. 192, 193.

¹⁴⁷ A.Mach, S.Hausermann ve Y.Papadopoulos, Economic Regulatory Reforms in Switzerland: Adjustment without European Integration, or How Rigidities Become Flexible, **Journal of European Public Policy**, 10(2), Nisan 2003, ss. 301-318.

¹⁴⁸ https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/switzerland_e.htm (Erişim tarihi: 24.10.2018).

serbestleşmesinin bir savunucusu olarak tanımlanmaktadır. Mevcut durumda, az gelişmiş ülke kaynaklı ürünlerin İsviçre pazarına vergisiz ve kotasız eriştiği, gelişmekte olan ülkelere ise 7.000 adet tarifede muafiyet ve/veya indirim sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte, korumacı politika, tarımsal ürünler için hâlâ sürdürülmektedir. Tarımsal ürünlere uygulanan gümrük tarifesi ortalama %30,8 oranında iken, diğer ürünlere uygulanan tarife ortalama %2,3 oranındadır. Ad valorem tarifeye çevrilmiş en yüksek gümrük tarifesi, %1.850,6 oranı ile dondurulmuş sığır ciğeri ithalatında uygulanmaktadır. Sebze, et ve süt ürünleri ithalatına uygulanan gümrük tarifesi ise %100'ün üzerindedir.¹⁴⁹

İsviçre'nin dış ekonomik politikasının temel amacı, bir iş merkezi olarak ülkenin Avrupa'daki ve dünyadaki konumunu desteklemektir. Küreselleşme olgusu ulusal egemenliği belli ölçüde de olsa dışsal şekilde aşındırdığından, ülkeler ekonomik olarak dünya ile eklemlenmenin bir gereksinim olduğunu, varsa maliyetini üstlenmek pahasına kabul etmektedir. İsviçre hükümeti de, ülkenin bağımsız bir şekilde düzenlemeler yapma gücüne katkı sağlamadığı gibi, pazar erişimini de sınırlayan geleneksel ikili yaklaşıma bir alternatif olarak ve klasik serbest ticaret anlaşması seçeneğini bir yana bırakarak, AB ile yapılacak kapsamlı bir serbest ticaret anlaşmasının olası etkilerini tartışmaya başlamıştır.¹⁵⁰

Tablo 2.3'te İsviçre'nin DTÖ'ye bildirişi yapılan ve yürürlükte bulunan BTA'ları sıralanmaktadır. Görüldüğü üzere, İsviçre'nin bölgesel ticaret anlaşmalarının tamamı serbest ticaret anlaşmalarından oluşmaktadır. Bu serbest ticaret anlaşmalarının neredeyse

¹⁴⁹ World Trade Organization, **Trade Policy Report, Report by the Secretariat, Switzerland and Liechtenstein, 2017**, https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=238893,235617,118794,115582,72651,102591,73562,68263,23348&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True, (Erişim tarihi: 24.10.2018).

¹⁵⁰ ibid.

tamamı, İsviçre'nin EFTA üyesi olması nedeniyle, EFTA kapsamında yapılmış bulunan anlaşmalardır. Dikkat çeken nokta ise, İsviçre ve Lihtenştayn arasındaki gümrük birliğinin bu anlaşmalar arasında yer almamasıdır. Bunun nedeni, bu ülke ile ilke olarak malların serbest dolaşımı ile sınırlı bir gümrük birliği kuran anlaşmanın 1923 yılında yapılmış olmasıdır. Bu anlaşmaya göre, İsviçre'nin gümrük kuralları ve İsviçre tarafından üçüncü ülkelerle yapılan ticaret ve gümrük birliği anlaşmaları, Lihtenştayn için de geçerli olmakta, İsviçre bu tür anlaşmaların müzakeresinde Lihtenştayn'ı temsil edebildiği gibi, bu anlaşmaları Lihtenştayn'da etki doğuracak şekilde yapabilmektedir. Ayrıca, İsviçre ve Lihtenştayn, 1980 yılında İsviçre frangının kullanıldığı bir parasal birlik oluşturmuşlar ve yakın ekonomik ilişkileri üst aşamaya taşımışlardır.¹⁵¹

Tablo 2. 3: İsviçre'nin Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları

Sıra	Yürürlük Tarihi	Taraf Ülke	DTÖ Sınıflandırmasına Göre Tipi
1	03.05.1960	EFTA; Lihtenştayn, Norveç, İzlanda	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA)
4	01.01.1973	EU-28	STA
5	01.04.1992	Türkiye	STA (EFTA kapsamında)
6	01.01.1993	İsrail	STA (EFTA kapsamında)
7	01.03.1995	Faroe Adaları	STA
8	01.07.1999	Filistin	STA (EFTA kapsamında)
9	01.12.1999	Fas	STA (EFTA kapsamında)
10	01.07.2001	Meksika	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
11	01.05.2002	Makedonya	STA (EFTA kapsamında)
12	01.09.2002	Ürdün	STA (EFTA kapsamında)
13	01.01.2003	Singapur	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
14	01.12.2004	Şili	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
15	01.06.2005	Tunus	STA (EFTA kapsamında)
16	01.09.2006	Güney Kore	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
17	01.01.2007	Lübnan	STA (EFTA kapsamında)
18	01.08.2007	Mısır	STA (EFTA kapsamında)
19	01.05.2008	SACU*	STA (EFTA kapsamında)
20	01.07.2009	Kanada	STA (EFTA kapsamında)

¹⁵¹ <http://www.regierung.li/ministries/ministry-for-foreign-affairs/diplomatic-representations/berne-ch/bilateral-relations/> (Erişim tarihi: 25.10.2018).

21	01.09.2009	Japonya	STA-Ekonomik Bütünleşme
22	01.10.2010	Sırbistan	STA (EFTA kapsamında)
23	01.11.2010	Arnavutluk	STA (EFTA kapsamında)
24	01.07.2011	Peru	STA (EFTA kapsamında)
25	01.07.2011	Kolombiya	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
26	01.06.2012	Ukrayna	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
27	01.09.2012	Karadağ	STA (EFTA kapsamında)
28	01.10.2012	Hong Kong	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
29	01.07.2014	Çin	STA-Ekonomik Bütünleşme
30	19.08.2014	Orta Amerika**	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
31	01.01.2015	Bosna Hersek	STA (EFTA kapsamında)
32	01.09.2017	Gürcistan	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)
33	01.06.2018	Filipinler	STA-Ekonomik Bütünleşme (EFTA kapsamında)

*Botswana, Lesoto, Namibya, Güney Afrika, Esvatini.

**Kosta Rika, Panama.

Kaynak: DTÖ. <http://rtais.wto.org/UI/PublicSearchByMemberResult.aspx?MemberCode=756&lang=1&redirect=1> (Erişim tarihi: 25.10.2018)

2.3.Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası

AB'nin ikili ticaret anlaşmasından ziyade bölgesel ticaret anlaşması yaptığı ve STA'dan daha ileri olan gümrük birliği ilişkisi kurduğu ülkelerden biri Türkiye'dir. Türkiye'nin dış ticaret politikası da, AB ve İsviçre gibi, ülkedeki siyasal ve ekonomik ideolojinin, dünyadaki siyasal ve ekonomik gelişmelerin etkisinde şekillenmiştir. Örneğin dış ticarete öteden beri açık verilmesine rağmen, dünyadaki eğilim doğrultusunda, dış ticaret açığını artırma riski bulunan liberal politikalar uygulanabilmiştir.

Türkiye, ithal ikameci politikaların izlendiği 1960 ve 1970'li yıllar sonrasında dışa açılmış ve dış ticarete serbestleşmeye gidilmiştir. Takip edilen politikalar ihracatı teşvik, ithalatın liberalizasyonu ve yabancı sermaye konularına odaklanmıştır.¹⁵² Bununla

¹⁵² S.Togan, **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu**, İstanbul, Türk Eximbank, 1994, s. 17.

birlikte, dış ticarete aranan ithalat belgesi¹⁵³, ihracatçı belgesi¹⁵⁴, ithal müsaadesi¹⁵⁵ gibi kırtasiyeciliğin kaldırılması için 1990'lı yılları; kambiyo rejiminin dış ticareti ilgilendiren hükümlerinde¹⁵⁶ tam serbesti için 2000'li yılları beklemek gerekmiştir. Günümüzde ithalat veya ihracatta tam bir serbestiden bahsetmek mümkündür. Vergi numarasına veya kimlik numarasına sahip her gerçek veya tüzel kişi, prensip olarak dilediği her türlü malı ithal; ihracatçı birliğine üye olmak koşuluyla her türlü malı ihraç edebilmektedir. İthal veya ihraç kısıtlamaları ise, bu kısıtlamaları haklı çıkaran koşulların mevcudiyeti halinde mümkündür. Haklı çıkarma nedenleri insan, hayvan ve bitki sağlığının veya çevrenin korunması gibi hassasiyetler olabileceği gibi, yerli üreticinin-sanayicinin, ithalatçı veya ihracatçının ciddi zarar gördüğü dış ticaret koşullarının oluşması kaynaklı olabilir.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi büyük ölçüde 1980'li yıllara rastlasa da, II. Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden ilk yıllarda da, ülkemizde serbest dış ticaret yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Savaş sonrasında güç kazanan ABD'nin, batı ittifakına doğru yönelmekte olan Türkiye'ye liberal bir dış ticaretin benimsenmesi yönündeki tavsiyeleri ile ülkemizdeki iktidar değişikliğinin etkisinin bir araya gelmesi sonucunda, 1950-1952 yıllarında liberal politikalar uygulanmış, bu da dış ticaret açıklarının

¹⁵³ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (Mülga) 96/2 sayılı İthalat Tebliği Madde 1: "İthalat Rejimi Kararının 8 inci ve İthalat Yönetmeliğinin 3 üncü maddeleri çerçevesinde, daha önceki İthalat Tebliğleri uyarınca ithalat yapabilmek için alınması gereken 'İthalat Belgesi' uygulamasına son verilmiştir".

¹⁵⁴ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (Mülga) 96/1 sayılı İhracatçı Belgesine İlişkin Tebliği (Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme) Madde 1: "14 Şubat 1992 tarih ve 21142 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, İhracat Yönetmeliği'nin 19'uncu maddesi uyarınca yürürlükte olan İhracatçı Belgesi uygulamasının 15.1.1996 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılması kararlaştırılmıştır".

¹⁵⁵ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (Mülga) 31.12.1994 tarihli 22158 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İthalat Yönetmeliği Madde 2: "...İthal Müsaadesi: İthal edilecek maddelerin gümrükten çekilmesinde kullanılmak üzere Merkez Bankasınca veya Bankalarca verilen belge". Bu hüküm 31.12.1995 tarihli 22510 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İthalat Yönetmeliği'nde yer almamıştır.

¹⁵⁶ İhracat bedellerinin 180 gün içinde yurda getirilmesi, ithalat bedeli hesaplarının kapatılması gibi hükümler, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'da 08.02.2008 tarihli 26781 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2008/13186 sayılı Karar ile yapılan değişiklik ile kaldırılmıştır. 32 sayılı Karar Madde 8: "(1) İhracat bedellerinin tasarrufu serbesttir. Bakanlık ihtiyaç duyulması halinde ihracat bedellerinin yurda getirilmesine ilişkin düzenleme yapmaya yetkilidir". Madde 9: "(1) İthalat ve transit ticaret işlemlerine ilişkin yurt dışına döviz ve Türk Lirası transferi bankalarca yapılır".

büyümesine neden olmuştur.¹⁵⁷ Dolayısıyla 1953 yılından başlayarak yeniden ithalatı kısıtlayıcı tedbirler alınmış,¹⁵⁸ ithalat ve dolayısıyla üretimin zorlaşması enflasyonist baskıya yol açmıştır. 1958 yılında ciddi oranda bir devalüasyona gidilmiş, 2,80 TL olan ABD doları 9 TL'ye yükselmiştir.¹⁵⁹ Yaşanan ekonomik kriz ve siyasi gelişmeler, 1960'ların ilk yıllarına kadar ekonomik durgunluğa yol açmıştır.

1960'lardan başlayarak, ülkemizde ekonominin yönetiminde planlı kalkınma anlayışı benimsenmiş¹⁶⁰ ve kararlı bir dış ticaret politikası hedeflenmiştir.¹⁶¹ Bu hedef doğrultusunda, ödemeler dengesinin sağlanabilmesi için, ihracatın artırılması ve çeşitlendirilmesi, ithalatın ise seçici olması amaçlanmıştır. Sıkı ve bürokratik bir dış ticaret ve kambiyo rejimi aynı zamanda dönemin genel ekonomi politikasının bir yansımasıdır. Kullanılan diğer dış ticaret politika araçlarının etkileri bir yana, oranları dönemler itibarıyla değişkenlik gösteren ithalat teminatı uygulaması¹⁶², ithalatçı açısından başlı başına bir finansal yük anlamına gelmektedir. Özetle, 1950-1984 yılları arasındaki dönemde, gümrük vergileri, eş etkili vergiler, ithalat kotaları, ithalat yasakları, ithalatta teminat uygulaması ve döviz kontrolleri, yerli sanayiye koruma veya ödemeler dengesini sağlamanın başlıca araçları arasında yer almıştır.¹⁶³

Tablo 2. 4: 1960-1980 İthalat Programlarına Göre İthalat Listeleri

	Listeler*	Kapsam	Transferi İstenen Döviz Karşılığı Türk lirası teminatı	İthal Müsaadesi	İthalat Sertifikası	Uygunluk Belgesi
1	Liberasyon Listeleri	-	-	-	-	-

¹⁵⁷ Ş.Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, ss. 226, 227.

¹⁵⁸ Togan, op.cit., s. 21.

¹⁵⁹ A.Fırat ve F.Gökbayrak, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları**, İstanbul, Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2016, ss. 187-193.

¹⁶⁰ Togan, op.cit., s.21.

¹⁶¹ Fırat ve Gökbayrak, op.cit., s. 195.

¹⁶² ibid, ss. 197, 205, 209, 210.

¹⁶³ Togan, op.cit., s.23.

	I sayılı Liberasyon Listesi	Serbestçe ithal edilebilen hammadde ve yedek parçalar	+	+	-	-
	II sayılı Liberasyon Listesi	İthal müsaadeye bağlı mamul, yarı mamul ve hammaddeler	+	+	+	-
2	Tahsisli İthal Malları Listesi	İthal elzem görülmeyen tüketim malları	+	+	+	+
3	Anlaşmalı Ülkeler Kontenjan Listesi	Ticaret ve ödeme anlaşmaları kapsamında yapılan ithalat	-	-	-	-

*Listelerde yer almayan mallar ithal edilememektedir.

Kaynak: Togan, 1994, ss. 22, 23.

1970’lerde yurt içinde ve dışında yaşanan gelişmeler (Kıbrıs Barış Harekâtı ve bu nedenle Türkiye’ye uygulanan ambargo, petrol krizi, siyasi çekişmeler), bu yıllarda ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve dış ticaret açığının büyümesine yol açmıştır. Böylece 1970’li yılların ikinci yarısında ödemeler dengesi krizi, üretimde gerileme, kıtlıkların oluşması, işsizliğin artması ve iç barışın yitirilmesi gibi ekonomik ve sosyal anlamda ciddi sıkıntılar ile karşılaşmıştır.¹⁶⁴

Tablo 2. 5: Dönemler itibarıyla ithalat politikaları

Dönem	Politika
1923-1929	Serbest ticaret.
1929-1950	Kontrollü ithalat politikaları
1950-1952	Serbest ticaret.
1953-1960	Kısıtlayıcı politikalar, miktar/değer kotaları
1960-1980	Planlı kalkınma; ithal ikameci politikalar
1980’ler	Serbestleşmeye geçiş
	1981-İthalat kotalarının azaltılması 1984-Kota listelerinin kaldırılması
1990 sonrası	Serbest ticaret.

Kaynak: Togan, 1994.

Dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik politikalar sonucunda, 1980’li yıllar ve sonrasında dış ticaret hacmimiz sürekli artış göstermiştir. 1980’li yıllarla başlayan ve dış ticaret üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını da içeren liberalizasyon sürecinin etkileri,

¹⁶⁴ ibid, s.283.

1996 yılında gümrük birliğinin oluşturulmasına değin uzanmaktadır. Dönem içerisinde ihracat rakamları artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranlarında iyileşme görülmüştür.¹⁶⁵ Bununla birlikte, ihracata sağlanan desteklerden haksız yere yararlanmak için başvuru yöntemler, ülkeyi hayali ihracat ile tanıştırmıştır. Bugünün hayali ihracat eylemleri ise, yöntem, amaç ve sağlanan menfaat anlamında 1980’lerde yaşananlardan belli ölçüde farklıdır.

Tablo 2. 6: 1980’li yıllarda İhracat Teşvik Sistemi Araçları

Araç	Kapsam
Ucuz maliyetli ihracat kredisi	Azami faiz hadleri üzerinde verilen kredilerde faiz farkı ödemesi
Vergi iadesi sistemi	Ürünün bünyesine giren vergilerin tamamının veya bir kısmının iadesi: Normal iade, Ek iade, Vergi iadesi avansı
Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan yapılan ödemeler	İhraç ürününün ağırlığı, adedi veya metrekaresi dikkate alınarak yapılan ödeme.
İhracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı	Hammadde-ara malının gümrüksüz ithali, İhracatı Teşvik Belgesi kapsamında muafien ithalat, muafien fuel oil ithalatı, İstihsal Vergisi muafiyeti.
Katma Değer Vergisi muafiyeti	İmalatçıların ihraç kaydıyla satış ve teslimlerinde katma değer vergisi istisnası.
Döviz tahsisi	İhracatı teşvik belgesi alınması kaydıyla incelemeye tabi tutulmaksızın ithal müsaadesi temini.
Kurumlar Vergisi muafiyeti	Bir kısım mal ve hizmet ihracatından kaynaklanan hasılatın kurum kazancından indirilmesi.
Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu	İhracata tekabül eden net döviz geliri esas alınarak destekleme primi ödemesi.
Navlun primi	Dört grupta toplanan ülke limanlarına yapılan ihraç ürünü taşımalarında brüt ton başına destek ödemesi.
Konut Fonu muafiyeti	İhracatı teşvik belgesi alınması kaydıyla, 27.09-27.14 tarifeli eşyanın karayolu ile üçüncü ülkelere taşınmasında konut fonu muafiyeti.
İhraç karşılığı dövizlerden mahsup	İhracat bedeli dövizlerin yurt dışında kullanımı
Vergi, resim ve harç istisnası	İhracat kredilerinin, ihracat ile ilgili hizmetlerin ve ihracatı teşvik belgesi kapsamında yapılan ithalatın vergilerden istisna edilmesi.
Geçici kabul rejimi ile ithalat	Ham ve yarı mamul eşyanın ülke içinde tamamlayıcı işçiliğe tabi tutularak ithalinde muafiyet tanınması

Kaynak: Togan, 1994.

Dışa açılma ve gümrük birliği, statik ve dinamik etkilerini göstermiş, tüketim malları bollamış ve ucuzlamış, dış ticaretteki açık devam etmiştir. Kronik dış ticaret açığı ve

¹⁶⁵ ibid, ss. 217, 218, 221.

bunun yanında içsel ve dışsal diğer faktörler¹⁶⁶ 1994 ve 2001 yıllarında iki önemli kriz yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye 2000’li yılların başından bu yana, siyasi ve ekonomik alanda temel gereksinim olarak öne sürülen istikrarlı bir yapı altında idare edilmiş, dış ticaret hacmi artmaya devam etmiş ancak dış ticaret dengesindeki açığa herhangi bir iyileşme sağlanamamıştır. Tarımsal ürün ithalatında görülen artış ciddi eleştirileri beraberinde getirmiş, ülkenin tarımsal ürünlerde kendi kendine yeterliliği sorgulanır olmuştur. Genel kanıya göre dış ticaret açığı giderildiği ölçüde ülkenin ekonomik krizlere yatkınlığı azalacak, hangi ürünlerin ithal edilmesi ve hangi ürünlerin yurt içi üretim yoluyla elde edilmesinin gerektiği konusu daha az tartışılır olacaktır.

Türkiye’nin AB ile oluşturduğu gümrük birliği, ekonomik bütünleşme açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Fayda maliyet analizi yapılmak istendiğinde, bir ekonomik bütünleşme tercihi, bir dış ticaret politikası aracı olarak gümrük birliğini, çoğunlukla yapıldığı gibi, sadece uğranılan gümrük vergisi kaybı yönünden değerlendirmek, üretim, tüketim, yatırım, rekabet ve teknolojik etkilerini yadsımak anlamına gelmektedir. Kaldı ki dış ticarete korumacı tarife politikalarının dış ticaret dengesini ne ölçüde sağlayacağı ve yaratacağı maliyet, korumacı dönemler yaşamış ancak dış ticaret dengesinde iyileşme sağlayamamış Türkiye örneğinde tartışılması gereken bir konudur.

Tablo 2.7’de Türkiye’nin gümrük birliği dahil BTA’ları yer almaktadır. Belirtilen BTA’lar, Türkiye’nin dış ticaret politikasında, gümrük birliğinin oluşturulması ile ortaya çıkan etkiyi de yansıtmaktadır. Türkiye’nin on yıllar önce AB’ye katılımı hedefleyen bir sürece girmesi ve 1996 yılı başında gümrük birliğine geçilmesi, gümrük birliğinden sonra Avrupa ODTP’sine uyum kapsamında üçüncü ülkeler ile yapılan serbest ticaret

¹⁶⁶ Örneğin 1997-1998 Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 17 Ağustos 1999 Marmara depremi.

anlaşmaları ve daha önceden EFTA ile yapılan serbest ticaret anlaşması, ülkenin ticari anlamda Avrupalı kimliğinin de birer göstergesidir. Arnavutluk, Bosna Hersek, Fas, Filistin, Güney Kore, Gürcistan, İsrail, İsviçre, İzlanda, Karadağ, Makedonya, Mısır, Moldova, Norveç, Sırbistan, Suriye, Şili, Tunus ve Ürdün ile hem AB'nin hem Türkiye'nin ticari anlaşmaları bulunmaktadır.

Tablo 2. 7: Türkiye'nin Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları

Sıra	Yürürlük Tarihi	Taraf Ülke	DTÖ Sınıflandırmasına Göre Tipi
1	11.02.1973	14 ülke*	Kısmi kapsamlı anlaşma (Gelişmekte olan ülkeler arasında "Ticaret Müzakereleri Protokolü")
2	17.02.1992	İran	Kısmi kapsamlı anlaşma (Mal ticareti)
3	17.02.1992	Pakistan	Kısmi kapsamlı anlaşma (Mal ticareti)
4	01.04.1992	İzlanda	STA (EFTA)
5	01.04.1992	Lihtenştayn	STA (EFTA)
6	01.04.1992	Norveç	STA (EFTA)
7	01.04.1992	İsviçre	STA (EFTA)
8	01.01.1996	AB-28	Gümrük Birliği
9	01.05.1997	İsrail	STA
10	01.09.2000	Makedonya	STA
11	01.07.2003	Bosna Hersek	STA
12	01.06.2005	Filistin	STA
13	01.07.2005	Tunus	STA
14	01.01.2006	Fas	STA
15	01.01.2007	Suriye	STA
16	01.03.2007	Mısır	STA
17	01.05.2008	Arnavutluk	STA
18	01.11.2008	Gürcistan	STA
19	01.03.2010	Karadağ	STA
20	01.09.2010	Sırbistan	STA
21	01.03.2011	Şili	STA
22	01.05.2013	Güney Kore	STA
23	01.06.2013	Moritus	STA
24	01.08.2015	Malezya	STA
25	01.11.2016	Moldova	STA
26	01.10.2017	Singapur	STA-Ekonomik Bütünleşme

*Bangladeş, Brezilya, Filipinler, Güney Kore, İsrail, Meksika, Mısır, Pakistan, Paraguay, Peru, Sırbistan, Şili, Tunus ve Uruguay.

Kaynak: DTÖ. <http://rtais.wto.org/UI/PublicSearchByMemberResult.aspx?MemberCode=792&lang=1&redirect=1> (Erişim tarihi: 04.11.2018)

17 Ekim 1951 tarihinde GATT Anlaşmasına üye olan Türkiye, 26 Mart 1995 tarihinden bu yana da DTÖ'nün bir üyesidir. DTÖ'nün Türkiye'ye ilişkin hazırladığı ülke raporuna göre, Türkiye'de 2016 yılı itibarıyla uygulanan gümrük tarife ortalaması %12,8 oranındadır. Bağlı olan ve bağlı olmayan tarifeler genel olarak eşit bir ağırlığa sahip olmakla birlikte, bağlı tarifeler ile uygulanan tarifeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Tarımsal ürünler ile sanayi ürünlerinde ortalama olarak sırasıyla %49 ve %5,5 olan tarifeler oldukça farklılaşmaktadır. Aynı zamanda Türkiye, yakın dönemde ciddi bir korunma ve dampinge karşı önlem uygulayan bir ülke konumundadır.¹⁶⁷

2.4.İsviçre ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Karşılaştırılması

İsviçre, Avrupa coğrafyasının ortasında küçük bir ülke olmasına rağmen yarattığı markalar ile uluslararası ticaret ve yatırımlarda önemli bir konumdadır. 1866 yılında kurulan Nestlé günümüzde neredeyse tüm dünyaya ulaşabilen bir gıda markası olmuştur. Görece yeni (1974) kurulan Glencore International AG madencilik ve metalürji alanında dünya çapında faaliyet gösteren bir şirkettir. İsviçre, küresel rekabet endeksi sıralamasında birçok yıl ilk sırayı almış ya da sıralamadaki ilk ülkeler arasında yer almıştır.¹⁶⁸ Ülke, dünya çapında bilinen markaları ve üretim hacmiyle cari fiyatlarla GSYİH büyüklüğü bakımından dünyanın 20 nci büyük ekonomisidir.¹⁶⁹ 2017 yılı sonu itibarıyla, mal ve hizmet ihracatı toplamı GSYİH'nin %65'i, mal ve hizmet ithalatı toplamı ise %54'ü düzeyindedir. Bu oranlar, hem ithalat hem ihracatın GSYİH içindeki

¹⁶⁷ World Trade Organization, **Trade Policy Review, Report by the Secretariat, Turkey, 2016**, https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=230511,226788,56061,109720,70584,64797,33313,32142&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True, (Erişim tarihi: 06.11.2018).

¹⁶⁸ World Economic Forum, **The Global Competitiveness Report 2019**, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (Erişim tarihi: 22.05.2020).

¹⁶⁹ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> (Erişim tarihi: 13.11.2018).

payının %42 olduğu 1990 yılına ait rakamlarla karşılaştırıldığında, İsviçre'nin dış ticaret hacminin önemli ölçüde arttığını göstermektedir.¹⁷⁰

İsviçre düzeyinde olmasa da, Türkiye'nin dış ticareti toplamının GSYİH içinde payı da artan bir eğilim içerisindedir. 1990 yılında dış ticaret toplamı GSYİH'nin %31'i iken 2017 yılında %54'üne yükselmiştir.¹⁷¹ Yine Türkiye 1960 ve 1970'li yıllarda büyük ölçüde tarım ürünleri ihracatçısı iken,¹⁷² son yıllarda otomotiv ihracatı sürekli artmış ve ilk sıralara yükselmiştir. Avrupa coğrafyası dikkate alındığında, Türkiye 2017 yılında, Almanya, İspanya, Fransa ve İngiltere'den sonra adet bazında beşinci büyük binek otomobil ve ticari araç üreticisi olmuştur.¹⁷³ Türkiye diğer taraftan, aynı yıl itibarıyla cari fiyatlarla GSYİH büyüklüğü açısından dünya sıralamasında 19 uncuur.¹⁷⁴

Tablo 2. 8: İsviçre İhracatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS* 2'li

Yıllar	Ürün Sıralaması									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1998	84	30	85	29	91	90	71	39	32	73
1999	84	30	85	29	91	71	90	39	32	73
2000	84	30	85	29	91	71	90	39	32	73
2001	84	30	29	85	91	90	71	39	32	73
2002	84	30	29	91	85	71	90	39	32	27
2003	84	30	29	91	85	90	71	39	88	27
2004	30	84	29	85	91	90	71	39	27	32
2005	30	84	29	91	85	90	71	39	27	73
2006	30	84	29	91	90	85	71	39	27	73
2007	30	84	29	91	85	90	71	39	27	73
2008	30	84	91	29	85	90	71	27	39	73
2009	30	84	29	90	91	85	71	27	39	73
2010	30	84	29	91	71	90	85	27	39	73

¹⁷⁰ World Bank Country Profiles, <http://databank.worldbank.org/data/embed-int/CountryProfile/id/b450fd57> (Erişim tarihi: 06.11.2018).

¹⁷¹ World Bank Country Profiles, <http://databank.worldbank.org/data/embed-int/CountryProfile/id/b450fd57> (Erişim tarihi: 13.11.2018).

¹⁷² Fırat ve Gökbayrak, op.cit., s. 157

¹⁷³ <http://www.oica.net/category/production-statistics/2017-statistics/> (Erişim tarihi: 13.11.2018).

¹⁷⁴ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> (Erişim tarihi: 13.11.2018).

2011	30	84	91	29	71	90	85	27	39	73
2012	71	30	84	91	29	90	85	27	39	33
2013	71	30	84	91	29	90	85	39	27	33
2014	71	30	84	91	29	90	85	39	27	73
2015	71	30	84	91	29	90	85	39	33	73
2016	71	30	84	91	29	90	85	39	33	73
2017	71	30	84	91	29	90	85	39	33	73

*Armonize sistem.

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 06.11.2018)

Tablo 2.8, İsviçre'nin ihracatında, armonize mal tanım ve kodlama sisteminin (kısaca Armonize Sistem-AS)¹⁷⁵ 71 no.lu faslı (kıymetli metaller) kapsamındaki ürün ya da ürünlerin, ihracatındaki önemli bir sıçrama ile 2012 yılında ilk sıraya yükseldiği ve bu yıldan itibaren ilk sıraya yerleştiğini göstermektedir. Organik kimyasal ürünler, eczacılık ürünleri, makinalar ve mekanik cihazlar ve saatler gibi ürünlerin ihracat bileşimindeki sıralarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Elektrikli makina ve cihazların ihracat bileşimi sıralamasındaki yeri yıllar içerisinde gerilemiştir. Tablo 2.9'da, 2017 yılındaki ihracat ürün bileşimi armonize sistemin 6 haneli kod numarası kullanılarak daha somut olarak sıralanmıştır.

Tablo 2. 9: 2017 yılı İsviçre İhracatının Ürün Bileşimi, İlk On Ürün

Sıra	AS 6	Tanım	Milyar ABD doları	Pay %
1	710812	İşlenmemiş altın	63,1	21
2	300490	İlaç, perakende satılacak şekilde paketlenmiş	36,0	12
3	300215	Bağıışıklık ürünleri, dozlandırılmış veya perakende satışa hazır	23,7	8
4	711319	Altın ve diğer kıymetli metallerden (gümüş hariç) mücevherat	11,1	4
5	910221	Kol saatleri, otomatik kurmalı	9,4	3
6	710813	Yarı işlenmiş altın	4,8	2
7	910121	Kol saatleri, kıymetli metallerle kaplanmış	3,9	1
8	293359	Azotlu heterosiklik bileşikler	3,6	1

¹⁷⁵ Armonize sistem, DGÖ tarafından geliştirilen tek örnek bir ürün adlandırma ve numaralandırma sistemidir. Her biri 6 haneli bir kodla ifade edilmiş bulunan yaklaşık 5.000 ürün grubundan oluşur. 200 den fazla ülke tarafından kullanılan sistem, gümrük ve ticaret süreçlerinin uyumlaştırılmasına önemli katkıda bulunmaktadır. Armonize sistemin ürün gruplarını fasıl düzeyinde, yani ikili kod düzeyinde sınıflandırdığı liste için Bkz. Ek II.

9	999999	Diğer ürünler	3,6	1
10	293399	Azotlu heterosiklik bileşikler	3,4	1
		Toplam	162,6	54

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 08.11.2018)

İsviçre'nin altın ihracatındaki gücü, dünya ölçeğinde çıkarılan altının büyük bir kısmının ülkede rafine edilmesinden kaynaklanır. Dünyadaki önemli on rafinerinin dördü İsviçre kökenlidir.¹⁷⁶ Altın, AS'nin 71 no.lu faslı içerisinde yer almakta olup, İsviçre'nin altın ihracatının ithalata dayalı olduğu, Tablo 2.10'da belirtilen ithalat ürün bileşiminde görülebilmektedir.

Tablo 2. 10: İsviçre İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS 2'li

Yıllar	Ürün Sıralaması									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1998	84	85	71	87	29	30	39	90	27	94
1999	84	85	87	71	30	29	39	90	27	88
2000	84	85	87	71	30	29	27	39	90	94
2001	84	85	71	87	30	29	27	39	90	94
2002	84	30	87	85	71	29	27	90	39	94
2003	84	30	85	87	29	71	27	39	90	94
2004	84	30	85	87	29	71	27	39	90	94
2005	84	30	85	87	27	29	71	39	90	94
2006	84	30	27	71	85	87	29	39	90	94
2007	84	30	85	27	87	29	71	39	90	94
2008	84	27	30	85	71	87	29	39	90	94
2009	84	30	71	85	27	87	29	90	39	94
2010	84	30	71	85	27	87	29	39	90	94
2011	84	30	71	27	87	85	29	39	90	94
2012	71	30	27	84	87	85	29	90	39	94
2013	71	30	84	27	85	87	29	90	39	94
2014	71	30	84	87	85	29	27	90	39	94
2015	71	30	84	87	85	29	27	90	39	94
2016	71	30	84	87	85	29	90	27	39	94
2017	71	30	84	87	85	29	27	90	39	94

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 08.11.2018)

¹⁷⁶ Argor-Heraeus SA, Metalor Refining Group, PAMP SA ve Valcambi SA.
<http://goldbarsworldwide.com/major-gold-refiners-brands/> (Erişim tarihi: 08.11.2018).

Tablo 2.10'a göre, son yirmi yılda toplam değer yönüyle ilk ona giren ürün gruplarında değişiklik olmamıştır. 2017 yılı verileri, kıymetli metaller grubundan (altın) sonra, eczacılık ürünleri, makinalar ve mekanik cihazlar, motorlu kara taşıtları, elektrikli makina ve cihazlar, organik kimyasal ürünler, mineral yakıtlar ve yağlar, optik, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar vb., plastik ve mamulleri ile mobilya vb. ürün gruplarının, en çok ithalat yapılan ürün grupları olduğunu göstermektedir. AS'nin 6 haneli kodlaması kullanıldığında, 2017 yılında en çok ithalatı yapılan ürünler Tablo 2.11'deki gibi sıralanmaktadır.

Tablo 2. 11: 2017 yılı İsviçre İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün)

Sıra	AS 6	Tanım	Milyar ABD doları	Pay %
1	710812	İşlenmemiş altın	69,4	26
2	300490	İlaç, perakende satılacak şekilde paketlenmiş	14,7	6
3	711319	Altın ve diğer kıymetli metallerden (gümüş hariç) mücevherat	11,1	4
4	300215	Bağışıklık ürünleri, dozlandırılmış veya perakende satışa hazır	4,1	2
5	870332	Motorlu kara taşıtları (1500-2500 cm3 arası), benzinli	3,3	1
6	271019	Petrol yakıtları	3,1	1
7	293359	Azotlu heterosiklik bileşikler	3,0	1
8	870323	Binek otomobilleri (1500-3000 cm3 arası), dizel	2,7	1
9	300439	İlaç, perakende satılacak şekilde paketlenmiş	2,7	1
10	710239	Elmaslar, işlenmiş olsun olmasın	2,5	1
		Toplam	116,6	44

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 08.11.2018)

Tablo 2.12 ise Türkiye'nin ilk onda yer alan ihracat ürün gruplarını göstermektedir. Beklendiği üzere hazır giyim, demir çelik, demir veya çelikten eşya ve meyvelerden oluşan ürün grupları, Türkiye'nin ihracatında ilk on ürün grubu içerisinde yer almaktadır. Motorlu kara taşıtları grubu 2004 yılında ilk sıraya yükselmiş ve 2012 yılı hariç ilk sırada kalmıştır. Makina ve mekanik cihazlar ihracatı altıncı sıradan yıllar içerisinde ikinci

sıraya çıkmış, elektrikli makina ve cihazlar ağırlıklı olarak dört ve beşinci sıralarda yer almıştır. Tablo 2.12’de dikkat çeken değişikliklerden bir tanesi kıymetli metaller ihracatının 2008 yılında ilk on ürün grubu içerisine girmesidir. 2012 yılında en çok ihracat yapılan ürün grubu listesinde ilk sırayı aldığını da belirtmek gerekir. İkinci değişiklik ise, 2000’li yılların ortalarından itibaren mineral yağ ve yakıt ürün grubu ile plastik ve mamulleri ürün grubunun ilk on listesine girmiş olmasıdır.

Tablo 2. 12: Türkiye İhracatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS 2’li

Yıllar	Ürün Sıralaması									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1998	61	62	85	72	08	84	63	87	52	55
1999	61	62	85	72	87	84	08	63	52	55
2000	61	62	85	72	87	84	08	63	52	73
2001	61	62	87	85	72	84	08	63	73	52
2002	61	87	62	85	72	84	63	73	08	52
2003	61	87	62	85	84	72	63	08	73	52
2004	87	61	72	85	62	84	73	08	63	27
2005	87	61	85	84	72	62	73	27	08	63
2006	87	61	84	85	72	62	27	73	08	39
2007	87	84	72	61	85	62	27	73	39	08
2008	87	72	84	85	61	27	73	71	62	39
2009	87	84	72	61	85	71	73	62	27	39
2010	87	84	72	61	85	73	62	27	71	39
2011	87	84	72	85	61	27	73	62	39	08
2012	71	87	84	72	85	61	27	73	62	39
2013	87	84	72	85	61	71	27	73	62	39
2014	87	84	61	85	72	71	73	62	27	39
2015	87	84	71	61	85	72	62	73	39	27
2016	87	84	71	61	85	72	62	39	73	08
2017	87	84	71	61	72	85	62	73	39	27

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 08.11.2018)

Motorlu kara taşıtları, 2017 yılında en çok ihracatı yapılan ilk on ürün listesinde beş farklı araç sınıfı ile yer almıştır. Tablo 2.13’e göre, işlenmemiş altın ihracatı ilk sırada, gümüş dışı kıymetli metallerden (altın, platin) mücevherat ihracatı üçüncü sıradadır.

Tablo 2. 13: 2017 yılı Türkiye İhracatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün)

Sıra	AS 6	Tanım	Milyar ABD doları	Pay %
1	710812	İşlenmemiş altın	6,6	4
2	870421	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, brüt 5 tonu geçmeyenler	4,4	3
3	711319	Kıymetli metallerden mücevherat (gümüş dışı)	4,0	3
4	870322	Binek otomobilleri (1000-1500 cm3 arası)	3,1	2
5	721420	Demir veya çelikten çubuklar	2,5	2
6	999999	Çeşitli ürünler	2,3	2
7	271012	Petrol yakıtları	2,1	1
8	870340	Hibrit binek otomobilleri	2,0	1
9	870323	Binek otomobilleri (1500-3000 cm3 arası), dizel	2,0	1
10	870331	Binek otomobilleri (1500 cm3 altında olanlar)	1,8	1
		Toplam	30,8	20

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 08.11.2018)

Tablo 2.14, Türkiye'nin uzun yıllardır önemli bir mineral yağ ve yakıt ithalatçısı olduğunu göstermektedir. Makina ve mekanik cihazlar, elektrikli makina ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, demir çelik, plastik ve mamulleri ile organik kimyasal ürünler her dönemde Türkiye'nin toplam ithalatında ilk on sırada yer alan ürünlerdir. Yine eczacılık ürünleri 1998 yılı hariç ilk on ürün grubu listesindedir. Optik, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar vb. beş dönem hariç listede bulunmuştur. 2001 yılında ilk on ürün grubu listesinde ilk defa yer alan kıymetli metaller grubu, 2009 ve 2010 yılları hariç sonraki yıllarda listede yer almış, 2017 yılında dördüncü sıraya yükselmiştir.

Tablo 2. 14: Türkiye İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün Grubu), AS 2'li

Yıllar	Ürün Sıralaması									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1998	84	27	85	87	72	39	29	90	52	88
1999	84	27	85	87	72	39	29	90	30	48
2000	27	84	85	87	72	39	29	90	52	30
2001	27	84	85	87	72	39	29	30	71	90
2002	27	84	85	72	39	87	29	71	30	52
2003	27	84	85	87	72	39	71	29	30	52

2004	27	84	87	85	72	39	71	29	30	52
2005	27	84	87	85	72	39	71	29	30	90
2006	27	84	72	87	85	39	71	29	30	90
2007	27	84	72	85	87	39	71	29	30	74
2008	27	72	84	85	87	39	71	29	30	90
2009	27	84	85	72	87	39	30	29	90	48
2010	27	84	72	85	87	39	30	29	90	52
2011	27	84	72	87	85	39	71	29	30	74
2012	27	84	72	85	87	39	71	29	90	30
2013	27	84	72	85	87	71	39	29	90	30
2014	27	84	85	72	87	39	71	29	90	30
2015	27	84	85	87	72	39	29	90	30	71
2016	84	27	85	87	72	39	71	90	29	88
2017	27	84	85	71	87	72	39	29	90	30

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 08.11.2018)

İşlenmemiş altın 2017 yılında en çok ithali yapılan on ürün sıralamasında 2 nci sıradadır.

Tablo 2.15, Tablo 2.14'teki bileşimi teyit eder biçimde, Türkiye'nin ithalatında petrol yakıtları ile demir çelik hurda ve döküntülerinin önemli yeri olduğunu göstermektedir.

Cep telefonlarının en çok ithalatı yapılan on ürün listesinde 8 inci sırada bulunması dikkat çekicidir.

Tablo 2. 15: 2017 yılı Türkiye İthalatının Ürün Bileşimi (İlk On Ürün)

Sıra	AS 6	Tanım	Milyar ABD doları	Pay %
1	999999	Çeşitli ürünler	22,6	9,6
2	710812	İşlenmemiş altın	16,6	7,1
3	271019	Petrol yakıtları	8,9	3,8
4	720449	Demir çelik hurda ve döküntüleri	6,0	2,6
5	870332	Motorlu kara taşıtları (1500-2500 cm3 arası), benzinli	3,9	1,7
6	270112	Bitümenli taşkömürü	3,8	1,6
7	854140	Işığa duyarlı yarı iletkenler, LED	3,6	1,5
8	851712	Cep telefonları	2,8	1,2
9	740311	Katotlar ve katot parçaları	2,4	1,0
10	300490	İlaç, perakende satılacak şekilde paketlenmiş	2,1	0,9
		Toplam	72,7	31

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data> sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 08.11.2018)

İsviçre ve Türkiye'nin dış ticaretinde göze çarpan ilk on ürün toplamının, iki ülkenin toplam dış ticaret hacimleri içindeki payına bakıldığında, ilk on ürün toplamının İsviçre'nin toplam dış ticaretinin yarısına denk geldiği, Türkiye'nin ilk on ürün toplamının ise, toplam dış ticaretinde daha düşük bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buradan İsviçre'nin örneğin ilaç ve bağışıklık ürünlerinde olduğu gibi belirli ürünlerin ticaretinde ciddi ölçüde uzmanlaştığı ve yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak, İsviçre'nin bu konudaki oranlarını değerlendirirken, işlenmemiş altın ithal ve ihracının rakamsal büyüklüğünü de göz ardı etmemek gerekir.

2.5.Dünya ve AB Dış Ticaretinde İsviçre ve Türkiye'nin Yeri

ABD, Çin ve Almanya, dünya ticaretinden en büyük payı alan ilk üç büyük ülke konumundadır. Bu ülkeleri, Japonya, Fransa, Hollanda, Hong Kong, İngiltere, Güney Kore ve İtalya takip etmektedir. Bu on ülke, 2016 yılı sonu itibarıyla dünya mal ticaretinin %53 ünü gerçekleştirmiştir.¹⁷⁷ Dünya sıralamasında bu on ülkeyi takip eden 20'yi aşkın ülkenin dünya ticaretinden aldığı paylar ise sadece %1-%2 düzeyinde kalmaktadır. İsviçre ve Türkiye de bu grupta yer almaktadır.

Tablo 2.16'da görüldüğü gibi, Türkiye'nin dünya ihracatından aldığı pay 2004 yılında %0,69 iken, 2017 yılı sonunda %0,89 olmuştur. Türkiye'nin dünya ithalatından aldığı pay ise, aynı dönemde %1,03'ten %1,30'a yükselmiştir. İsviçre'nin 2004-2013 yılları arasında dünya ihracatından aldığı paylar %1,22 ila %1,38 arasında değişmekte iken, aynı dönemde dünya ithalatından aldığı paylar ise %1,06 ila %1,23 arasında değişkenlik

¹⁷⁷ https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/WTO_Chapter_02_e.pdf (Erişim tarihi: 18.11.2018).

göstermiştir. Bu paylarda, 2014 yılından itibaren ciddi bir artış gözlenmektedir. Görüldüğü gibi, ihracat payları açısından İsviçre ve Türkiye arasında bariz bir fark bulunmaktadır. 2017 yılı itibarıyla ise, İsviçre'nin ihracat payı, Türkiye'nin ihracat payının yaklaşık iki katıdır.

Tablo 2. 16: İsviçre ve Türkiye'nin Dünya Mal Ticaretindeki Yeri*

Yıllar	İsviçre'nin Payı (%)		Türkiye'nin Payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
2004	1,29	1,18	0,69	1,03
2005	1,25	1,17	0,70	1,08
2006	1,22	1,14	0,71	1,11
2007	1,23	1,13	0,77	1,19
2008	1,25	1,12	0,82	1,23
2009	1,38	1,23	0,82	1,11
2010	1,28	1,14	0,75	1,20
2011	1,28	1,13	0,74	1,31
2012	1,23	1,06	0,83	1,27
2013	1,22	1,06	0,81	1,33
2014	1,64	1,44	0,83	1,27
2015	1,76	1,51	0,87	1,24
2016	1,90	1,66	0,89	1,22
2017	1,69	1,49	0,89	1,30

*İhracat FOB, ithalat CIF değeri üzerinden hesaplanmıştır.

Kaynak: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarkState={%22impl%22:%22client%22,%22params%22:{%22langParam%22:%22en%22}} sitesi verilerinden yazarca derlenmiştir. (Erişim tarihi: 20.11.2018)

Tablo 2.17, İsviçre ve Türkiye'nin AB'nin dış ticaretindeki yerini göstermektedir. Her iki ülkenin de AB ticaretindeki payının genel olarak 2004-2017 döneminde değişmediği görülmektedir. Bu paylardaki istikrar dikkate alındığında, dönem içerisinde dış ticaret yapısında ve hacminde çok önemli değişiklikler olmadığı söylenebilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin 2004 yılından itibaren AB ithalatındaki payı azalan seyir izlemiş, ancak 2013 yılından itibaren tekrar artış trendine girerek 2017 yılında %3,8'e kadar yükselmiştir.

Tablo 2. 17: AB-28 Dış Ticaretinde İsviçre ve Türkiye'nin Yeri

Yıllar	İsviçre'nin Payı (%)		Türkiye'nin Payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
2004	8,0	6,1	4,3	3,2
2005	8,2	5,6	4,3	3,1
2006	7,7	5,2	4,3	3,1
2007	7,6	5,3	4,3	3,3
2008	7,7	5,2	4,2	2,9
2009	8,1	6,5	4,1	2,9
2010	8,2	5,6	4,6	2,8
2011	9,1	5,4	4,7	2,8
2012	7,9	5,9	4,5	2,7
2013	9,7	5,6	4,5	3,0
2014	8,2	5,7	4,4	3,2
2015	8,4	5,9	4,4	3,6
2016	8,1	7,1	4,5	3,9
2017	8,0	6,0	4,5	3,8

Kaynak: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
(Erişim tarihi: 20.11.2018)

Tablo 2.18, AB'nin hem İsviçre hem de Türkiye ile ticaretinde avantajlı konumda olduğunu göstermektedir. AB, her iki ülke ile 2004-2017 döneminde yaptığı ticarete her zaman fazla vermiştir. Diğer bir ifadeyle, İsviçre ve Türkiye açık vermiştir. İsviçre'nin dış ticaret açığındaki ilk ciddi artış 2005 yılında gerçekleşmiş, sonraki üç yılda önemli bir artış yaşanmamıştır. Önceki yıllara göre, 2010 yılından itibaren ciddi açıklar vermeye başlayan ülkenin dış ticaret açığının, 2013 yılında 74,6 milyar avro ile rekor kırdığı görülmektedir. Bu yıla müteakip azalsa da, önceki yıllara göre büyük ölçüde yüksek düzeyini korumaktadır. Türkiye'nin de 2014 yılına kadar AB ile ticaretindeki açığı artmış, daha sonra azalan seyir izlese de, 2004 yılı ile mukayese edildiğinde, 2017 yılında verdiği dış ticaret açığı 2004 yılının iki katı olarak gerçekleşmiştir. İki ülkenin AB ile ticaretindeki artan seyirli açık vermelerinin dışındaki diğer bir ortak yönleri, aynı yıl (2013) AB ile dış açıklarının zirve yapmasıdır. İsviçre ve Türkiye'nin AB ile ticaretine ilişkin bu rakamlar, her iki ülkenin de AB ile daha yoğun bir ticaret ilişkisine sahip

olduğunu göstermektedir. Her iki ülkenin AB ile aynı coğrafyada yer aldığı dikkate alınırsa bu beklenen sonuçtur.

Tablo 2. 18: 2004-2017 Döneminde AB(28)'in İsviçre ve Türkiye İle Dış Ticaret Dengesi (Milyar Avro)

Yıllar	İsviçre			Türkiye		
	İhracat	İthalat	Fazla	İhracat	İthalat	Fazla
2004	75,3	62,2	13,1	40,2	32,9	7,3
2005	86,3	66,7	19,6	44,6	36,2	8,4
2006	88,6	71,6	17,0	50,0	41,9	8,1
2007	93,2	77,0	16,2	52,8	47,4	5,4
2008	100,6	82,7	17,9	54,5	46,3	8,2
2009	88,8	80,9	7,9	44,5	36,4	8,1
2010	110,5	85,5	25,0	61,9	43,1	18,8
2011	142,1	93,5	48,6	73,3	48,8	24,5
2012	133,6	105,9	27,7	75,5	48,8	26,7
2013	169,1	94,5	74,6	77,6	50,7	26,9
2014	140,3	96,5	43,8	74,7	54,4	20,3
2015	150,5	102,4	48,1	79,0	61,7	17,3
2016	142,2	121,4	20,8	78,0	66,6	11,4
2017	150,2	110,7	39,5	84,4	69,8	14,6

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, Extra-EU Trade by Partner (Erişim tarihi: 22.11.2018).

Tablo 2.19 ve 2.20, İsviçre'nin en çok mal ihracatı ve ithalatı yaptığı dört AB (Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere) ülkesini göstermektedir. Tablo 2.19'a göre, İsviçre, ortalama olarak AB'ye yaptığı toplam ihracatın yaklaşık %70'ini Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yapmıştır. İsviçre'nin ihracatındaki en önemli ticaret ortağı Almanya'dır. 2004-2017 döneminde, AB(28) ülkelerine yapılan toplam ihracatın üçte birinden fazlası Almanya'ya yapılmıştır. Almanya'yı, Fransa, İtalya ve İngiltere takip etmektedir. İsviçre'nin Almanya ve Fransa'ya yaptığı ihracat, küresel krizin etkilerinin görüldüğü 2009 yılı hariç tutulduğunda, düzenli bir artış eğilimindedir. Ancak, İtalya'ya yapılan ihracat hacim olarak önemli bir değişiklik göstermemiş olsa da, toplam ihracat içinde bu ülkeye yapılan ihracatın payı yıllar içinde giderek azalmıştır. 2004 yılında %15 olan

İtalya'nın payı 2017'de %10'a gerilemiştir. İngiltere'ye yapılan ihracat ise, 2012 ve 2016 yıllarında, bir önceki yıla göre sırasıyla yaklaşık 1,5 kat ve 2 kat artmış, ancak takip eden yıllarda yarıya düşmüştür.

Tablo 2. 19: İsviçre'nin En Çok İhracat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017)

Yıllar	Milyar Avro				AB(28)'e yapılan toplam ihracatta % Pay			
	Almanya	Fransa	İtalya	İngiltere	Almanya	Fransa	İtalya	İngiltere
2004	22,0	9,4	9,3	4,0	35	15	15	7
2005	24,0	10,2	9,3	4,1	36	15	14	6
2006	26,4	10,5	10,3	4,6	37	15	14	6
2007	29,0	11,0	11,1	4,9	38	14	14	6
2008	30,0	11,5	11,3	7,4	36	14	14	9
2009	26,9	11,0	10,4	11,3	33	14	13	14
2010	31,0	12,3	10,2	8,0	36	14	12	9
2011	35,4	13,4	11,3	7,5	38	14	12	8
2012	35,7	13,9	11,0	19,7	34	13	10	19
2013	36,1	14,6	10,6	8,9	38	15	11	9
2014	36,8	15,3	10,4	8,8	38	16	11	9
2015	39,7	16,4	10,8	8,8	39	16	11	9
2016	41,8	16,3	10,6	25,6	34	13	9	21
2017	42,9	16,7	11,2	11,6	39	15	10	10

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database> DS016893 verisin den yazarca derlenmiş ve hesaplanmıştır. (Erişim tarihi: 26.11.2018)

Tablo 2.20, İsviçre'nin her dönemde, AB'den yaptığı toplam ithalatın %70'inden fazlasını Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'den yaptığını göstermektedir. İhracatta olduğu gibi, İsviçre'nin ithalatındaki en önemli ticaret ortağı Almanya'dır. 2004-2017 döneminde, AB(28) ülkelerinden yapılan toplam ithalatın ortalama olarak üçte birinden fazlası Almanya'dan gerçekleşmiştir. Almanya'yı, İtalya, Fransa ve İngiltere takip etmektedir. İsviçre'nin Almanya ve İtalya'dan yaptığı ithalat, hacim olarak dönem içerisinde neredeyse ikiye katlanmıştır. Ancak, bu ülkelerden yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı az da olsa azalmıştır. İngiltere'den yapılan ithalat hacim ve pay olarak dönem içinde büyük yükseliş ve düşüşler göstermiştir. Örneğin 2012 yılında

İngiltere’den yapılan ithalat toplamı 16 milyar Avro iken, 2013 yılında 3 katı aşkın artarak 52,3 milyar Avro’ya yükselmiştir. 2014 yılında yarıya düşmüştür. Bu denli yüksek tutarlı iniş ve çıkışların işlenmemiş altın ithalatından kaynaklandığı ileri sürülebilir.¹⁷⁸

Tablo 2. 20: İsviçre’nin En Çok İthalat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017)

Yıllar	Milyar Avro				AB(28)’den yapılan toplam ithalatta % Pay			
	Almanya	İtalya	Fransa	İngiltere	Almanya	İtalya	Fransa	İngiltere
2004	27,9	11,8	10,7	4,4	37	16	14	6
2005	29,0	11,6	10,9	11,4	34	13	13	13
2006	34,0	12,6	10,3	6,5	38	14	12	7
2007	36,0	13,3	10,4	5,8	39	14	11	6
2008	38,7	14,4	12,0	8,2	38	14	12	8
2009	35,3	13,6	10,1	4,9	40	15	11	5
2010	41,2	15,8	11,4	11,8	37	14	10	11
2011	47,5	20,6	13,2	26,7	33	15	9	19
2012	48,6	22,9	13,8	16,0	36	17	10	8
2013	46,7	20,4	13,1	52,3	28	12	8	31
2014	46,0	19,1	13,0	25,4	33	14	9	18
2015	48,9	19,2	13,9	29,2	33	13	9	19
2016	50,0	19	15,3	17,4	35	13	11	12
2017	53,6	20,6	15,8	17,6	36	14	10	12

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database> DS016893 verisin den yazarca derlenmiş ve hesaplanmıştır. (Erişim tarihi: 26.11.2018)

Tablo 2.21, Türkiye’nin, AB(28)’e yaptığı toplam ihracatta, en çok mal ihracatını Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa’ya yaptığını göstermektedir. Türkiye, AB’ye yaptığı toplam ihracatın yarısından fazlasını bu dört AB ülkesine yapmıştır. Türkiye’nin ihracatında da en önemli pazar Almanya’dır. 2004-2017 dönemi sonunda Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa’ya yapılan ihracat, dönem başına kıyasla ortalama olarak neredeyse ikiye katlanmıştır. Bu ülkelere yapılan toplam ihracat 2004 yılında 19,3 milyar Avro düzeyinde iken, 2017 yılında 37 milyar Avro düzeyine yükselmiştir. Ancak Tablo

¹⁷⁸ İsviçre’nin 2012-2017 döneminde İngiltere’den yaptığı 710812 tarifeli işlenmemiş altın ithalatı için Bkz. <https://comtrade.un.org/data> (Erişim tarihi: 27.11.2018).

2.21, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payının azaldığını da göstermektedir. İtalya'ya yapılan ihracatın payı ise değişmemiştir.

Tablo 2. 21: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017)

Yıllar	Milyar Avro				AB(28)'e yapılan toplam ihracatta % Pay			
	Almanya	İngiltere	İtalya	Fransa	Almanya	İngiltere	İtalya	Fransa
2004	7,1	5,0	4,0	3,2	22	15	12	10
2005	7,4	5,3	4,4	3,3	21	15	12	9
2006	8,2	6,0	5,4	3,7	19	14	13	9
2007	8,9	6,7	5,3	4,2	19	14	11	9
2008	8,8	5,6	5,6	4,6	19	12	12	10
2009	7,3	4,4	4,4	4,4	20	12	12	12
2010	8,8	5,4	5,2	4,8	20	13	12	11
2011	10,5	6,1	6,0	5,2	22	13	12	11
2012	10,7	6,9	5,3	4,9	22	14	11	10
2013	10,9	6,5	5,5	5,1	22	13	11	10
2014	11,9	7,6	5,7	5,3	22	14	11	10
2015	12,8	9,5	6,6	5,7	21	15	11	9
2016	13,4	10,8	7,5	6,0	20	16	11	9
2017	13,9	8,4	8,3	6,4	20	12	12	9

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database> DS016893 verisinden yazarca derlenmiş ve hesaplanmıştır. (Erişim tarihi: 29.11.2018)

Türkiye'nin 2004-2017 yılları arasında AB'den en çok ithalat yaptığı dört ülke Tablo 2.22'de gösterilmiştir. Tablo 2.22, Türkiye'nin bu dönemde, AB'den yaptığı toplam ithalatın yarısından fazlasını Almanya, İtalya, Fransa ve Hollanda'dan gerçekleştirdiğini göstermektedir. Türkiye'nin ithalatta en önemli ticari ortağı Almanya'dır. 2004-2017 döneminde, AB(28) ülkelerinden yapılan toplam ithalatın ortalama olarak dörtte birinden fazlası Almanya'dan gerçekleşmiştir. Almanya'yı, İtalya, Fransa ve Hollanda takip etmektedir. Türkiye'nin bu dört AB ülkesinden yaptığı ithalat, 2004-2017 dönemi başına kıyasla dönem sonunda ortalama olarak yaklaşık iki kat artmıştır. Ancak, Almanya, İtalya ve Fransa'dan yapılan ithalatın toplam ithalattaki payının dönem sonunda azaldığı

görülmektedir. Hollanda'nın 2004 yılında %6 olan payı ise, 2017 yılında %8'e yükselmiştir.

Tablo 2. 22: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı AB Ülkeleri (2004-2017)

Yıllar	Milyar Avro				AB(28)'den yapılan toplam ithalatta % Pay			
	Almanya	İtalya	Fransa	Hollanda*	Almanya	İtalya	Fransa	Hollanda*
2004	11,8	5,7	4,5	2,6	29	14	11	6
2005	12,4	6,2	4,8	3,2	28	14	11	7
2006	14,1	6,8	5,2	3,5	28	14	10	7
2007	14,9	7,2	5,2	4,0	28	14	10	7
2008	15,0	7,5	5,7	4,0	28	14	10	7
2009	11,6	5,7	4,8	3,6	26	13	11	8
2010	16,2	8,0	6,3	4,6	26	13	10	7
2011	20,1	9,6	6,7	5,0	27	13	9	7
2012	20,0	10,6	6,9	5,0	27	14	9	7
2013	21,4	10,1	6,3	5,2	28	13	8	7
2014	19,5	9,7	6,0	5,3	26	13	8	7
2015	22,6	10,0	7,2	5,7	29	13	9	7
2016	22,2	9,6	7,1	5,6	28	12	9	7
2017	21,8	10,1	6,7	6,5	26	12	8	8

*2004, 2006 ve 2017 yıllarında en çok ithalat yapılan dördüncü ülke İngiltere'dir. 2004-2017 döneminde, Almanya, İtalya ve Fransa'dan sonra en çok ithalat yapılan ülkeler olan Hollanda, İngiltere, İspanya ve Belçika'nın her birinin toplam ithalat içindeki payları ortalama %6-7 düzeyinde bulunmaktadır.

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database_DS016893 verisin den yazarca derlenmiş ve hesaplanmıştır. (Erişim tarihi: 29.11.2018)

2.6. Türkiye ve İsviçre'nin Dış Ticaret Dengesi ve Başlıca Ekonomik Göstergeler Açısından Karşılaştırılması

Tablo 2.23, İsviçre ve Türkiye'nin toplam GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH rakamlarını göstermektedir. Türkiye'nin satın alma gücü paritesine (SAGP) göre hesaplanan GSYİH tutarı 2004 yılında İsviçre'nin 2,5 katı iken 2017 yılına gelindiğinde yaklaşık 4 katına yükselmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin kişi başına düşen GSYİH rakamları benzer eğilim içerisinde iyileşmiş, 2004 yılında İsviçre'nin kişi başına düşen GSYİH'si Türkiye'nin 3,6 katı iken 2017 yılında 2,4 katı olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, cari fiyatlarla hesaplanan GSYİH tutarlarıyla SAGP'ye göre hesaplanan

tutarların birbirlerinden oldukça farklı sonuçlar verdiği unutulmamalıdır. Cari fiyatlarla karşılaştırıldıklarında birbirlerinin hemen ardında yer alan bu iki ekonomi, SAGP gündeme geldiğinde birbirlerinden oldukça uzaklaşmaktadır.¹⁷⁹

Tablo 2. 23: 2004-2017 Toplam GSYİH ve Kişi Başı GSYİH

Yıllar	Toplam GSYİH (SAGP) Milyar \$		Kişi Başı GSYİH (SAGP) Bin \$	
	İsviçre	Türkiye	İsviçre	Türkiye
2004	289,6	728,0	38,9	10,7
2005	301,7	807,2	40,3	11,8
2006	337,6	936,7	44,9	13,5
2007	375,6	1033,1	49,5	14,7
2008	402,2	1130,5	52,4	15,9
2009	400,8	1104,6	51,6	15,3
2010	415,7	1261,6	52,9	17,3
2011	444,5	1443,3	56,2	19,5
2012	462,6	1539,1	57,8	20,5
2013	486,2	1690,9	60,1	22,3
2014	506,9	1851,0	61,9	24,2
2015	527,6	1944,6	63,7	25,1
2016	536,1	2007,5	64	25,7
2017	547,9	2141,3	64,8	27,1

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (Erişim tarihi: 04.12.2018)

GSYİH, ekonomilerin performans bakımından sıralanması ve göreceli olarak sınıflandırılmasında önemli bir ölçüt iken, ekonomilerin yıldan yıla ne oranda büyüdüğü (veya küçüldüğü) ile daha fazla ilgilenilir. Her ekonomide en iyi durum belirli bir zaman serisinde giderek ivme kazanan bir büyüme oranı yakalamak olarak görülebilir. Ekonomik kriz olgusu ise, yaratıcı yıkım fikrinin ekonomide sert iniş çıkışlara izin veren yaklaşımını zorlamakta, sabit ancak sürdürülebilir oranda büyüme seçeneğini öne çıkarmaktadır. AB'nin, 2007-2008 global ekonomik krizinin ardından rayından çıkan

¹⁷⁹ Dünya ölçeğinde SAGP'ne göre yapılan GSYİH sıralamasında Türkiye 13'üncü, İsviçre 38'inci; cari fiyatlarla yapılan hesaplamada Türkiye 19'uncu, İsviçre 20'nci sırada yer alır. <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> (Erişim tarihi: 04.12.2018).

ekonomileri tekrar rayına oturtmak ve rayında tutmak stratejisinin bir ayağını sürdürülebilir büyümenin oluşturması rastlantı değildir.¹⁸⁰ Tablo 2.24 İsviçre ve Türkiye'nin ekonomik büyüme performanslarını bu perspektiften değerlendirilmesinde yardımcı olacaktır.

Tablo 2. 24: 2004-2017 Büyüme oranları (%)

Yıl	İsviçre	Türkiye
2004	2,8	9,6
2005	3,1	9,0
2006	4,0	7,1
2007	4,1	5,0
2008	2,2	0,8
2009	-2,2	-4,7
2010	3,0	8,5
2011	1,7	11,1
2012	1,0	4,8
2013	1,9	8,5
2014	2,4	5,2
2015	1,3	6,1
2016	1,6	3,2
2017	1,6	7,4

Kaynak: <https://stats.oecd.org/#>, Economic Outlook, GDPV_ANNPCT, (Erişim tarihi: 04.02.2019)

Pek çok ülkeyi derinden etkileyen 2007-2008 global ekonomik krizi İsviçre ve Türkiye'yi de etkilemiş, İsviçre %2,2; Türkiye %4,7 oranında küçülmüştür. 2008 yılı hariç, Türkiye'nin büyüme oranları İsviçre'nin büyüme oranlarının üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin yüksek büyüme oranları, Türkiye'de 2001 yılında yaşanan derin ekonomik krizin ardından, finans sektörünün yeniden düzenlenmesinden başlayıp, bütçe dengesinin sağlanmasını başa koyan makroekonomik bir disiplin uygulanmasına kadar uzanan bir dizi ekonomik reformun başlatılmasına bağlanmaktadır. Keza küresel çapta likidite bolluğunun ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin sağladığı itici gücün getirdiği uygun bir uluslararası ortamın varlığı da, diğer bir etken olarak görülmüştür.¹⁸¹ Türkiye'nin

¹⁸⁰ AVRUPA 2020 Akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme stratejisi. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC2020> (Erişim tarihi: 04.02.2019).

¹⁸¹ Z.Öniş ve M.Kutlay, The Dynamics of Emerging Middle-Power Influence in Regional and Global Governance: The Paradoxical Case of Turkey, *Australian Journal of International Affairs*, 71(2), 2017, s. 171.

büyüme oranları yüksek olsa da, dalgalanma aralığının İsviçre'ye göre geniş olması İsviçre'ye daha istikrarlı bir ekonomi görünümü kazandırmaktadır. İstikrarlı bir aralıkta büyüme hedefi gözetilmişse, sürdürülebilir büyüme hedefleri konusunda kısıtlayıcı olunmadığından, böyle bir hedef İsviçre'nin Avrupa stratejisine daha yakın olduğuna bir kanıt olacaktır.

AB enflasyon konusunda oldukça duyarlı ve temkinlidir. Almanya gibi bazı AB ülkelerinin geçmişte yüksek enflasyonun yıkıcı sonuçlarını ağır bir biçimde deneyimlemesi, öyle ki II. Dünya Savaşı sonrasında Nasyonal Sosyalizmin *Reichsmark* 'ı yerine *Deutsche Mark* 'ın tedavüle çıkarılması bu duyarlılık için yeterli bir nedendir. Günümüzde Avrupa Merkez Bankası'nın temel amacı olan fiyat istikrarının sağlanması soyut bir düzeyde değil, Avro bölgesi için %2'nin altında ve orta vadede %2'ye yakın bir düzeyde hedeflenmektedir. Tablo 2.25 İsviçre ve Türkiye'nin deneyimledikleri oranların bu hedefe ne derece yakın ya da uzak olduklarını göstermektedir.

Tablo 2. 25: 2004-2018 Enflasyon oranları (%)

Yıl	İsviçre	Türkiye
2004	0,8	8,6
2005	1,2	8,2
2006	1,1	9,6
2007	0,7	8,8
2008	2,4	10,4
2009	-0,5	6,3
2010	0,7	8,6
2011	0,2	6,5
2012	-0,7	8,9
2013	-0,2	7,5
2014	0,0	8,9
2015	-1,1	7,7
2016	-0,4	7,8
2017	0,5	11,1
2018	0,9	16,3

Kaynak: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=SNA_TAB
LE1# (Erişim tarihi: 10.02.2019)

Enflasyon, Türkiye ekonomisinde 2004-2016 yılları arasında ortalama %8 civarında yaşanmışken, 2017 ve 2018 yıllarında bariz bir yükselişe geçmiştir. Türkiye’de gözlenen enflasyon oranları AB’nin koyduğu hedeften uzaktır. 1980 ve 1990’lı yıllarda gözlenen yüksek enflasyon oranları, 2000’li yılların başından itibaren tek haneli oranlara gerilese de, oranların 2010’lu yılların ortasından itibaren iki haneli rakamlara doğru yeniden yükselişe geçmesi, enflasyonun, Türkiye ekonomisinin kronik sorunlarından biri olarak sayılabileceğini göstermektedir. Enflasyondaki bu süreğenlik, Türkiye’yi, İsviçre bir yana, diğer gelişmiş ülkelerden de ayırmaktadır.¹⁸² İsviçre ekonomisinde bu dönemde gerçekleşen enflasyon oranları ortalama olarak bu hedeften çok uzakta olmasa da, oldukça iniş çıkışlı bir yapıdadır. 15 yıllık dönemin 5 inde negatif enflasyon yaşandığı görülmektedir. Negatif enflasyon resesyon olasılığını akla getirir, ancak nedenleri değişken olabileceğinden işsizlik gibi diğer veriler bu olasılığın değerlendirilmesinde daha belirleyicidir. Tablo 2.26’de iki ülkenin işsizlik oranları gösterilmiştir.

Tablo 2. 26: 2004-2017 İşsizlik/Toplam İş Gücü Oranı (%)

Yıl	İsviçre	Türkiye
2004	3,9	9,7
2005	3,8	9,5
2006	3,3	9,0
2007	2,8	9,2
2008	2,6	10,0
2009	3,7	13,1
2010	3,5	11,1
2011	2,8	9,1
2012	2,9	8,4
2013	3,2	9,0
2014	3,0	9,9
2015	3,2	10,3
2016	3,3	10,9
2017	3,2	10,9

Kaynak: <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OE-MDC/ADVEC/WEOWORLD> (Erişim tarihi: 10.02.2019)

¹⁸² B.Bilici ve S.E.Çekin, Inflation Persistence in Turkey: A TVP-Estimation Approach, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Mayıs 2020, <https://doi.org/10.1016/j.qref.2020.04.002>.

İsviçre’de negatif enflasyonun yaşandığı 2012-2013 ve 2015-2016 yıllarında işsizlik oranlarının da yükselmesi geçici daralmaların göstergesidir. Buna rağmen işsizlik oranları oldukça düşüktür. Türkiye’de işsizlik, 2007-2008 global ekonomik krizinin ardından dönemdeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2010, 2011 ve 2012 yıllarında düşüş göstermekle birlikte 2013 yılından itibaren yükselmeye başlamış, AB-28 ülkeleri ortalamasının gösterdiği eğilimin tersi yönde hareket etmiştir.¹⁸³ Bu nedenle AB, bir taraftan Türkiye’nin önemli bir ekonomik potansiyele sahip olduğuna vurgu yaparken diğer taraftan yüksek işsizlik oranlarını yapısal ekonomik sorunlardan birisi olarak saymaktadır.¹⁸⁴ Ekonomik büyümeye rağmen, işsizlik başta olmak üzere, cari açık, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk ve sanayi üretiminin yüksek teknoloji ürünlerine doğru geçişinin sağlanamaması, Türkiye’nin başlıca ekonomik sorunları arasında sayılmaktadır.¹⁸⁵ Bunlar aynı zamanda, Türkiye’yi İsviçre’den olumsuz yönde ayırtıran ekonomik meseleler arasındadır.

Türkiye ve İsviçre, AB ile olan mal ticaretinde açık vermekte iken, tüm dünya ile mal ticareti söz konusu olduğunda farklılaşmaktadır. Türkiye dış ticaret açığı vermeye devam etmekte, İsviçre ise dış ticaret fazlası vermektedir.¹⁸⁶ Türkiye’nin kronik olarak açık vermesi, ülkenin önemli bir enerji¹⁸⁷ ithalatçısı olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında, ülkenin yaptığı ihracat, belli ölçüde ithalata bağımlıdır. Yani iplik üretip ihraç

¹⁸³ AB-28 ülkeleri ortalaması 2014 yılında %10,2 iken 2018 yılında %7’ye gerilemiştir.

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Erişim tarihi: 10.02.2019).

¹⁸⁴ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417_strategy_paper_en.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2019).

¹⁸⁵ F.Şenses, Turkey’s Experience with Neoliberal Policies since 1980 in Retrospect and Prospect, **Cambridge University Press**, Published online, 47, 2015, ss. 11-31.

¹⁸⁶ Bkz. Tablo 2.16, 2.17 ve 2.18

¹⁸⁷ Enerji ithalatı dendiğinde ifadenin enerji elde etmek için ithal edilen ürünleri (ham petrol, kömür gibi) kapsamıyla birlikte bizzat enerji kendisini (elektrik, doğalgaz gibi) de kapsadığını belirtmek gerekir. Elektrik enerjisi, armonize mal tanım ve kodlama sisteminde 271600 tarifesi ile bir mal olarak sınıflandırılmıştır. Doğalgaz ise AS’de 271111 tarife numarası ile numaralandırılmıştır.

etmek için pamuk; kumaş üretip ihraç etmek için iplik ve hazır giyim ihracatı için kumaş ve aksesuarlar ithal edilmektedir. Gümrük birliği ile uygulamaya konan dahilde işleme rejiminin esasını benzer projeler oluşturmaktadır. Açığın diğer bir nedeni ise, katma değeri yüksek ürünler (örneğin akıllı telefonlar, eczacılık ürünleri vb.) ithal edilirken, katma değeri yüksek mal ihracatının istenen düzeyde gerçekleşmemesi olduğu ileri sürülebilir. İsviçre ise, katma değeri ve teknolojisi yüksek ürünler ihracatı bakımından önemli bir konumdadır.

Tablo 2. 27: 2004-2017 Cari Denge/GSYİH ve Mal Dengesi

Yıllar	Cari Denge/GSYİH (%)		Mal Dengesi, Milyar ABD Doları	
	İsviçre	Türkiye	İsviçre	Türkiye
2004	14,66	-3,50	18,5	-22,4
2005	13,44	-4,16	9,2	-32,9
2006	14,30	-5,64	12,8	-40,9
2007	10,09	-5,37	22,1	-46,8
2008	2,29	-5,00	24,7	-52,9
2009	7,29	-1,62	11,8	-24,8
2010	14,67	-5,64	34,2	-56,3
2011	7,82	-8,87	29,4	-89,2
2012	10,66	-5,51	40,2	-65,4
2013	11,61	-6,69	53,7	-79,9
2014	8,53	-4,67	55,5	-63,6
2015	11,11	-3,73	53,7	-48,1
2016	9,85	-3,84	50,5	-40,9
2017	9,50	-5,52	49,9	-59,0

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (Erişim tarihi: 04.12.2018)

Cari denge rakamlarının GSYİH'ye oranları ile mal dengesi rakamları Tablo 2.27'de gösterilmektedir. 2004-2017 yılları arası dönemde İsviçre'nin cari fazlasının GSYİH'ye oranı ortalaması %10; Türkiye'nin cari açığının GSYİH'ye oranı ortalaması ise %5 olarak gerçekleşmiştir. 2007-2008 global ekonomik krizi, etkilerini İsviçre'de aynı yıl göstermiş, dönemin en düşük oranı (%2,29) bu yıl gözlenmiştir. Türkiye'de ise etki, dönemin en düşük oranı (%-1,62) ile 2009 yılında yaşanmıştır. Görüldüğü üzere, Türkiye ve İsviçre cari denge bakımından da farklılaşmakta, Türkiye'de yaşanan 1994 ve 2001

ekonomik krizleri öncesinde kötüleştiği açık bir şekilde gözlenen cari açık, yine Türkiye'nin kronik sorunlarından biri olarak öne çıkmakta ve ekonominin kırılganlığını artırmaktadır.¹⁸⁸

¹⁸⁸ H.Cömert ve E.Yeldan, A Tale of Three Crises in Turkey: 1994, 2001 and 2008-09, **Economic Research Center Working Papers in Economics**, 18(09), 2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSVİÇRE VE TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİNİN KAPSAMI

3.1.İsviçre’nin iktisadi gelişim süreci ve bu bağlamda Avrupa ile ilişkiler

Tarihçilere göre “İsviçre” ve “İsviçreli” kavramları 1400’lü yıllarda; 1848 yılında nihai şeklini alan “İsviçre devleti” ise XIX. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Federal anayasanın kabul edildiği 1848 yılı İsviçre tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir.

1848 yılında son şeklini alan yeni İsviçre devleti, mal ve emek bakımından gerçek bir iç pazar oluşturmak adına girişimlerin serbestçe kurulmasının yanı sıra, kantonlar arasında geçiş ücretlerinin ve ticaretin önündeki diğer engellerin kaldırılması suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır. Aynı zamanda, iç piyasa görece küçük olduğundan, İngiltere dahil çeşitli ülkelerle ilk serbest ticaret antlaşmaları imzalanmıştır. Hükümet, su gücünün kullanılması ve gıda alanındaki yenilikleri de kapsar şekilde sanayileşmeyi teşvik etmiştir. 1866 yılında, Nestlé’nin öncüsü fabrikanın kurulmasından bir yıl önce, ilk konsantre süt fabrikası kurulmuştur. Sanayi, hem doğal nüfus artışını, tarım hububata göre daha az emek yoğun özellik gösteren süt ürünleri, hayvancılık ve şarapçılık etrafında yeniden yapılandığından, hem de geride kalan köylüleri massedebilmiştir. Dolayısıyla ciddi bir göç yaşanmamış, ancak şehirlilik gelişmiştir. Bu ekonomik gelişmeler toplumsal bir takım değişimlere yol açmış ve 1850’li yılların sonlarında ilk sendikalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonomi 1860’lı yıllarda büyümesini sürdürmüş, buna paralel olarak, 1863 yılında İsviçre Reasürans Şirketi, 1869 yılında İsviçre Halk Bankası gibi yeni finansal yapılar piyasaya katılmıştır. 1873 yılında başlayan küresel ekonomik

kriz İsviçre’yi de etkilemiş, ancak tekstil dışı sanayideki modernleşme sürmüştür. Metalürji ve kimya sektöründe krize rağmen önemli gelişmeler sağlanmış, elektrik yaygınlaşmış, ilk telefon hatları kurulmuştur. Bankacılık sektörü modernleşmeye ve gelişmeye başlamıştır. Depresyon döneminin 1890’ların başlarında sona ermesiyle bazen ikinci sanayi devrimi olarak adlandırılan döneme girilmiş, elektrik, yatırımda ana sektör haline gelmiştir. Kimya ve mühendislik sektörleri gelişimini sürdürmüştür. Demiryolu ağ uzunluğu ikiye katlanmıştır. Sanayileşme etkisini göstermiş, 1900 yılı itibarıyla çalışan nüfusun yüzde 45’i imalat, yüzde 31’i tarım ve yüzde 24’ü hizmet sektöründe çalışır hale gelmiştir. Bu arada tekstil ve saat ihracatı önemli ihracat kalemleri arasında kendisine yer bulmuştur. Sonuçta İsviçre önemli bir ekonomik güç haline gelmiş, söz konusu dönemde İsviçre’nin kişi başı milli geliri neredeyse İngiltere ile aynı düzeye erişmiştir.

Öte yandan, eğitim olanaklarındaki ve dolayısıyla tahsilli insan sayısındaki artış, askerlik görevi, demiryolu ağlarının genişlemesi ve ulusal birlikteliğin sağlanmasına yönelik faaliyetler, ulusal kimliğin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Ancak bu kimlik dile, dine ya da ırka göre değil süreç içinde İsviçrelilerin bir arada yaşama iradesine bağlı olarak şekillenecektir.

XX. yüzyılın ilk yıllarında İsviçre ekonomisi genişlemesini sürdürmüştür. Öyle ki I. Dünya Savaşı başladığında İsviçre’nin nüfusu Avrupa’nın %1 ini oluştururken, ihracatı %3 ünü, sermaye stoğu %5,6 sını oluşturmaktaydı. Büyük ölçekli firma sayısı diğer pek çok ülkenin sahip olduğundan daha fazlaydı. Ticaret ve turizm öyle bir seviyeye gelmişti ki, oteller 22 milyon geceleme sayısına ulaştılar. Bu sayıya ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeniden erişilebilmiştir.

I. Dünya Savaşı İsviçre ekonomisi için ciddi sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. İhracatta azalma, turizm ve bankacılık sektöründe daralma, borçlanmada ve bununla beraber dahili vergilerdeki artış savaşın olumsuz ekonomik etkileri arasında sayılabilir. Savaş sonrasında kısa bir dönem için ihracat artsa da, Avrupa'nın genelini etkileyen savaş tazminatları krizi İsviçre'yi de dolaylı olarak etkilemiştir. Savaşın bitmesiyle ülkeler arasındaki ekonomik rekabet yeniden başlamış, yüksek enflasyon ve vergiler İsviçre için ihracatı pahalı hale getirmiştir. Tekstil ve saat ihracatı çok ciddi ölçüde azalmış, işsizlik artmıştır. Ancak 1920'lerin ikinci yarısına gelindiğinde ekonomi tekrar büyümüş, tarımın ekonomideki payının hizmetler lehine azalmasıyla yapısal değişim sürmüştür. İmalat sanayi, tekstil sektöründen metal, kimya ve gıda sektörüne geçişini devam ettirmiştir. Hem milli gelirden hem de emek ücretlerinde artış meydana gelmiştir.

Pek çok ülkeyi derinden etkileyen 1929 Büyük Buhranı sonrasında İsviçre de ekonomik olarak sıkıntılı bir döneme girmiştir. 1932 yılından başlayarak milli gelir ve varlık değerleri düşmüş, ödemeler dengesi fazlası yok olmuş ve sermaye yurt dışına kaçmaya başlamıştır. Hükümet bazı bankaları kurtarmak zorunda kalmış, başta saat sektöründe olmak üzere sanayi üretimi ciddi yara almıştır. Çözüm olarak düşünülen mali sıkılaştırma girişiminin siyaseten engellenmesi 1936 yılı devalüasyonunun yolunu açmış, İsviçre frankı %30 değer kaybetmiştir. Devalüasyon sayesinde ihracat ve turizmde görülen iyileşme, refah artışını beraberinde getirerek yeni teknoloji ürünü tüketim mallarına olan talebi bir hayli artırmıştır.

Ancak II. Dünya Savaşı öncesi koşullar her ülke için olduğu gibi İsviçre için de zorlayıcı olmuştur. İşgal olasılığına karşı hazırlıklar, kaynakların bu yönde kullanılmasına yol açmıştır. Artan giderler ise, İsviçre halkından daha fazla vergi alınması demektir. Savaş

sırasında ise, sığınmacıların getirdiği yük bir yandan, askeri harcamaların artışı diğer yandan borç artışını da beraberinde getirmiş, milli gelir düşmüştür.

Savaş nedeniyle İsviçre’de sadece 84 kişi hayatını kaybetmiş, 260 kişi de yaralanmıştır. Savaşın İsviçre’ye maliyeti ise 2,3 milyar frank tutarındadır. Diğer taraftan, savaş sırasında Almanya ile sürdürülen ekonomik ilişkiler, savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde İsviçre’ye duyulan şüphecilik ile gelişen siyasi bir maliyet oluşturmuştur. İsviçre dışındaki ülkelerde farklı düşünülse de, dünya savaşlarının dışında kalabilmek ve bunun getirdiği öz güven, İsviçre’de, özel bir ülke olduğu yönündeki düşünceyi (*Sonderfall*)¹⁸⁹ pekiştirmiştir.

Savaştan sonraki otuz yıl içerisinde İsviçre oldukça zengin bir ülke haline gelmiştir. Tahrip olmayan sanayi artan dış talebi karşılayabilmiş, istihdamda tarımdan imalat ve hizmetler sektörüne ciddi bir geçiş yaşanmıştır. 1960-1974 yılları arasında üretim üçe katlanmış, ekonomi istikrarlı bir şekilde büyümüştür. 1970 yılına gelindiğinde, dünya nüfusunun binde ikisine dahi erişemeyen ülke, dünya ticaretinin %2’sini oluşturmaktaydı. Yakıt ve hammadde ithalatı kaynaklı açığın, turizm ve görünmeyen diğer ihracat kalemleri ile kapatılması hizmetler sektörünün de gelişmesini sağlamaktaydı. Böylelikle İsviçre bankaları ile çalışmak yabancılar için de giderek cazip hale gelmeye başladı. Öyle ki, ülkedeki ekonomik ve finansal gelişmeyi sağlayan ve dışarıdan döviz spekülasyonları yapmaktan sorumlu görülen güçler Zürih’in yer altı yaratıkları (*gnomes of Zurich*) olarak tanımlanmaya başladı. Aslında bu, sürekli büyüyen ekonomisinin İsviçre’nin imajına yaptığı katkı olarak da görülebilirdi. Ekonomik büyümenin getirdiği refahtan ise

¹⁸⁹ İsviçre’nin özel bir ülke olduğunu ve kendine özgü birçok niteliğinin bulunduğunu ifade eden Almanca bir betimlemedir.

Ücretliler daha fazla pay almaya başlamış, İsviçre artık çalışanların yüksek ücret aldığı, pahalı ancak satın alma gücünün yüksek olduğu bir ekonomiyi ifade eder hale gelmiştir.

İsviçre'nin Avrupa Kömür ve  elik Topluluğu ve ardından AET'ye yaklaşımı, bu örgütlenmelerde İsviçre'nin ekonomik ve politik bağımsızlığının aşınacağı korkusu altında şekillenmiştir. Dolayısıyla İsviçre dış politikası geniş bir alanı kapsayan serbest ticaret bölgesi oluşturulması fikrini desteklemiştir. Fikrin başarısızlığı nedeniyle, İngiltere ile birlikte daha küçük bir serbest ticaret bölgesi kurulması ile yetinilmiş, böylelikle 1960 yılında EFTA ortaya çıkmıştır. İsviçre'nin Avrupa'ya kurumsal olarak eklemlenmesi anlamını taşıyan bu ilk adımı, 1963 yılında Avrupa Konseyi'ne; 1966 yılında GATT Anlaşmasına katılım izlemiştir. İngiltere'nin Avrupa Topluluklarına  yelik için başvurusu İsviçre'de rahatsızlık yaratsa da, Topluluklara  ye olmak ya da tamamen marjinal kalmak yerine üçüncü bir yol tercih edilerek, 1972 yılında Topluluk ile serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma İsviçre mallarının pazara serbestçe erişimini sağlayacak, serbest ticaret anlaşmasının tercih edilmesi sayesinde Topluluğa  ye olmanın getireceği herhangi bir yük ile de karşılaşılmayacaktır.

Petrol krizi nedeniyle 1970'lerde yaşanan ekonomik sıkıntılar İsviçre'yi de etkilemiş, ancak diğer ülkelere nazaran işsizlik düşük seviyelerde kalmış ve ekonomi genel olarak müspet bir görünüm taşımıştır. İşsizliğin düşük seviyelerde kalmasının esaslı nedeni ise, işini kaybeden 365 bin kişiden neredeyse yarısının göçmen olması ve bunların ülkelerine geri dönmeleri olarak gösterilmektedir. Yine de, yükselen petrol fiyatlarının enflasyona, iç talepte ve ihracatta gerilemeye neden olmasına engel olunamamıştır. Sonuçta sanayi üretiminin ve yatırımların azalması, 1973-1976 ve 1978-1981 arası yıllarda büyümenin durmasına neden olmuştur.

1980’lerde, dünyadaki gelişmelere paralel olarak, sınırlı da olsa hükümetin bazı fiyat kontrollerini ve bankalar üzerindeki düzenleyici yükleri kaldırdığı görülmektedir. 1982 yılından sonra, son petrol krizinin etkileri azalmaya ve ekonomi tekrar büyümeye başlamıştır. İhracat artmış, enflasyon ve işsizlik rakamları yarıya düşmüştür. Göç yeniden başlamış, 1990 yılına gelindiğinde toplam nüfus içindeki yabancıların oranı %18’e yükselmiştir.

AB’nin genişleyen ve derinleşen yapısının EFTA’nın etkisini azaltacağı endişesi Avrupa ile daha ileri işbirliğinin önemi hakkında İsviçre’de farkındalık yaratmış, İsviçre kamuoyu uygulanabilirliği konusunda iyimser olsa da, AB 1987 yılında Interlaken’de aldığı kararla üçüncü ülkelerin karar alma sürecine katılımını reddetmiştir. 1989 yılında, Avrupa Komisyonu Başkanı Delors’un EFTA ile ilişkilerde karar alma meselesini de kapsayacak yeni bir plandan bahsetmesiyle, İsviçre de bu plana dair görüşmelerde yerini almıştır. Avusturya ve İsveç tarafından sunulan önerinin sınırlı bir fayda sağlayacağı düşünülmüş ve iki ülke AB’ye üyelik için başvurmuştur. İsviçre tarafında ise, Alplerdeki karayolu trafiğinde görülecek aşırı artış endişe konusu olmuş, hükümet yeni bir demiryolu tüneli yapımını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda inşa edilen Gotthard tüneli, 57 kilometrelik uzunluğuyla günümüzde dünyanın en uzun tüneli olma özelliğine sahiptir. Sonuçta görüşmelerde sona gelinmiş, 1991 yılı Ekim ayında AEA Anlaşması metni büyük ölçüde şekillenmiştir. Uzlaşıya rağmen, İsviçre adına görüşmelere katılan yetkililer, anlaşmanın İsviçre’nin çıkarlarına ve ağırlığına uygun olmayacağını belirtmişlerdir.

Bu arada, İsviçre’nin geleneksel yansızlık politikası ve örnek demokrasisi, bazı yönetsel skandalların patlak vermesiyle sorgulanır hale gelmiştir. Bunun yanında, vatandaşlarının AB’ye katılımını destekler görüldüğü ilk oylamaların verdiği güvenle ve

yine halkoylamasıyla, 29 Mayıs 1992 tarihi itibarıyla Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonunun (IMF) bir üyesi haline gelmiş; 26 Mayıs 1992 tarihinde AB'ye katılım için başvuruda bulunmuştur. Başvuruya rağmen, dışarda kalmanın maliyetinin olmadığı, katılımın ise gönenci, birlikteliği ve bağımsızlığı tehdit edeceği yönündeki söylemler 2 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan AEA Anlaşması hakkında yapılan halkoylamasını etkilemiş ve 6 Aralık 1992 tarihinde yapılan oylamada katılım reddedilmiştir. Katılımın reddedilmesi, İsviçre'nin yakın dönemdeki politikasını etkileyen önemli bir etmen olarak görülmektedir. Bundan sonra hükümet, başvuruyu askıya almak ve Birlik hukukuna uyum programını yavaşlatmak zorunda kalmıştır.

1990'lı yıllar aynı zamanda II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa yaşanan bir ekonomik bunalımın da işaretini taşımıştır. 1991-1997 yılları arasında, ticarete ve talepte düşüş, deflasyonist politikalar ve düşük büyüme oranları nedeniyle ekonomi %2 oranında küçülmüştür. İşsizlik diğer ülkelerle mukayese edildiğinde hâlâ düşük kalsa da, %5,5'e yükselmiştir. Avrupa ülkeleri ortalamasının üzerinde seyreden enflasyon reel ücretlerin düşmesine ve sonuçta gelir dağılımının varlıklılar lehine değişmesine neden olmuştur. Grev sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Ekonominin yeniden yapılandırılması, serbestleştirilmesi ve özelleştirilmesini esas alan neo liberal yaklaşımlar çözüm olarak sunulmuş, ancak genel olarak kabul görmemiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında İsviçre'nin Yahudi mültecilere karşı tutumunun ve Almanya ile sürdürdüğü ekonomik ilişkilerinin 1990'lı yıllarda suçlayıcı bir şekilde gündeme getirilmesi, 1998 yılında İsviçre bankalarını, Yahudilerden toplanan ya da ganimet olarak elde edilen altınların İsviçre'de tutulması nedeniyle tazminat ödemeye zorlamıştır. Bunun yanında, 2002 yılında yapılan halkoylamasıyla reddedilse de, savaş sırasında sıkıntı yaşayanlar için bir dayanışma fonu oluşturulması önerilmiştir. Bu gelişmeler,

İsviçre'nin Avrupa bütünleşmesine karşı geleneksel endişelerinin sürdüğünün yansıması olarak görülebilir. AEA'ya katılımın reddedilmesi sonrasında yapılan görüşmeler sonucunda, İsviçre ve AB arasındaki ekonomik ilişkilerin ikili anlaşmalar yoluyla geliştirilmesine karar verilmiştir. 1999 yılında imzalanan ikili anlaşmalara, İsviçre için konulan “ya hepsi ya hiç” hükmü (giyotin klozu), İsviçre'nin anlaşmaların herhangi bir bileşeninde itirazının olması durumunda tüm anlaşmaların gündem dışı kalacağını garanti etmektedir. AB bu durumda, İsviçre'nin çekişmeli konuları halkoylamasına sunabileceğini ve dolayısıyla doğrudan demokrasisinin gücünü fark etmiş gözükmemektedir. Bu ikili Anlaşmalar setinin İsviçre için önemi ise, ulaşım ve işgücünün serbest dolaşımına dair hükümler içermesidir.

İsviçre'de, siyasi ve sosyal bir takım gelişmelerin de etkisiyle 1990'lı yıllarda başlayarak 2000'li yıllara sirayet eden ve geleneksel yaklaşımına uzak olmayan bir içe dönüklük ve statüko eğilimi yükselişine tanıklık edilse de, AB ile ikinci bir anlaşmalar seti müzakere edilmesinden geri durulmamıştır. 2004 yılında imzalanan bu anlaşmaların önemli bir özelliği İsviçre'nin Schengen sistemine dahil olmasıdır. Burada İsviçre için asıl önemli olanın, Avrupa'yı ziyaret eden turistlerin İsviçre'ye giriş için ayrı bir vize almaları gereğinin seyahat planlarından İsviçre'yi çıkarmak zorunda kalmaları, diğer taraftan ülkenin iltica başvurusu yapmak için bir çekim merkezi haline gelebileceği endişesi olarak gösterilmektedir.

2007-2008 global ekonomik krizi, yatırımlarda geleneksel tutuculuktan ayrılarak daha fazla risk almaya kayan yaklaşımın etkisiyle, İsviçre'nin en büyük bankasının ciddi kayıplar yaşamasına neden olmuş, bankanın kurtarılması için adım atmak zorunda kalınmıştır. Ülkenin en büyük bankasının 20 milyar İsviçre frangı tutarına ulaşan zararı, bankacılık sektöründe, İsviçre tarihindeki en büyük sektör kaybı olarak görülmektedir.

Ekonomi küçülmüş, iflaslar yaşanmaya başlamış ve işsizlik artmıştır. Hükümet ekonomiyi yeniden hareketlendirmek için birden fazla teşvik paketi hazırlamıştır. Krizin pek çok ülkeyi etkilemesi, İsviçre'deki düşük vergi oranları dolayısıyla diğer ülkelerdeki kazançların İsviçre'de vergilendirilmesinin ve bankacılık sistemindeki katı gizlilik prensibinin bu ülkelerce tartışılmasına ve İsviçre üzerinde baskı kurmalarına da yol açmıştır.

Bu arada, AB ile olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabalar sürse de, görüşmeler 2012 yılında kesintiye uğramıştır. Bu duraklama, Birlik mevzuatının kabulü, tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi gibi önemli konularda sağlanacak ilerlemeye engel olmuştur. 2014 yılından bu yana tekrar hız kazanan görüşmeler dizisi, kişilerin serbest dolaşımı, tarım ürünleri ticareti, hava ve karayolu taşımacılığı konularında çerçeve yeni bir anlaşmayı hedeflemektedir. Geline nokta, ekonomik ilişkilerin bundan sonra nereye doğru evrileceğinin, İsviçre'de hâlâ güçlü destek bulan bağımsızlık ve yansızlık geleneği ile son yıllarda artan göç kaynaklı endişeler çerçevesinde şekilleneceğini söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁹⁰

3.2.AB-İsviçre ekonomik ilişkilerinin hukuki dayanakları ve bu kapsamda temel özellikleri

1972 Serbest Ticaret Anlaşmasından bu yana, özellikle AEA'ya katılımın halkoylamasıyla reddedilmesinden sonra, İsviçre ve AB ekonomik ilişkileri ikili anlaşmalar zemininde ilerlemiştir. İki taraf arasında, temel konuları esas alan 20 anlaşma ve iç pazara kısmi olarak erişim sağlayan ve işbirliğini düzenleyen diğer 100'den fazla

¹⁹⁰ C.H.Church ve R.C.Head, **A Concise History of Switzerland**, New York, Cambridge University Press, 2013, ss. 21-251; https://www.swissinfo.ch/eng/retrospective_swiss-eu-relations--the-key-milestones/44444052 (Erişim tarihi 02.11.2019).

anlaşma imzalanmıştır. Bu düzenlemeler altında İsviçre, önemli bir adım olarak kişilerin serbest dolaşımını da kabul etmiştir. Bununla birlikte, malların ve kişilerin serbest dolaşımının sağlandığı İsviçre-AB ekonomik bütünleşmesini AEA'dan ayıran en belirgin fark, AEA'nın malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşımına dayanan bir iç pazar kurmuş olmasıdır.

Söz konusu ikili anlaşmalar, yapıldıkları yıl veya dönem itibarıyla dört grup altında incelenebilir. Birinci gruptaki anlaşmalar, 1972 yılında yapılan Serbest Ticaret Anlaşmasını da kapsayan ve malların serbest dolaşımını hedefleyen ilk anlaşmalar olarak görülmektedir. İkinci gruptaki anlaşmalar, eş zamanlı olarak 1999 yılında yapılan toplam 7 anlaşmayı (İkili I); üçüncü gruptaki anlaşmalar yine eş zamanlı olarak 2004 yılında yapılan toplam 9 anlaşmayı (İkili II) kapsamaktadır. Dördüncü grup anlaşmalar ise, 2004-2019 yılları arasında imzalanan diğer ikili anlaşmaları içermektedir. Birinci gruptaki anlaşmalar, Tablo 3.1'de gösterilmektedir.

Tablo 3. 1: İsviçre-AB İlk İkili Anlaşmaları

Anlaşma	İmza Tarihi	Yürürlük
Serbest Ticaret Anlaşması*	22.07.1972	01.01.1973
Sigortacılık Hizmetleri Anlaşması	10.10.1989	01.01.1993
Mal Taşımacılığı Anlaşması	21.11.1990	01.07.1991

*Söz konusu anlaşma başlığında ya da metninde anlaşmanın “serbest ticaret” anlaşması olduğu açıkça yer almasa da, içeriği itibarıyla serbest ticaret anlaşması olarak anılmaktadır.

Kaynak: <https://www.eda.admin.ch/dea/en/home/bilaterale-abkommen/inkrafttreten.html>

1972 Serbest Ticaret Anlaşması, AB (o tarihteki adıyla AET) ile İsviçre arasında, sanayi ürünleri ticareti için bir serbest ticaret bölgesi oluşturmuştur.¹⁹¹ Anlaşmaya taraf olanlar menşeli sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergileri ve eş etkili vergiler kaldırılmış, bunun yanında miktar kısıtlamaları sona erdirilmiştir. 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe

¹⁹¹ Anlaşmanın Lihtenştayn için de geçerli olduğunu resmileştiren ilave bir anlaşma, Lihtenştayn'ı da dolaylı olarak taraflar arasına katmaktadır.

giren anlaşmaya göre, gümrük vergilerinde 1 Nisan 1973 tarihinde %80 oranında indirim yapılacak, geriye kalan %20'lik kısım sonraki dört sene içerisinde indirime tabi tutularak 1 Temmuz 1977 tarihinde sıfırlanacaktı. Böylece, İsviçre'nin AB pazarına erişimi anlamında ilk adım atılmış, bu anlaşma ile, iki taraf arasındaki sanayi ürünleri ticaretinde serbest dolaşım temin edilmiştir. Ayrıca, bu anlaşma işlenmiş tarım ürünleri konusunda da hükümler içermekte ve iki tarafın tarımsal üretim maliyetlerindeki farkların dikkate alındığı özel bir tarife uygulaması öngörmektedir.

Anlaşmaya göre, taraflardan birinde, şirketler arasında rekabet bozucu anlaşmalar yapılması, hakim gücün kötüye kullanılması veya devlet destekleri gibi rekabetçi olmayan uygulamaların ortaya çıkması; diğer taraftan, anlaşma nedeniyle vergilerin kaldırılmış olmasının ya da ihracatçı tarafın hammadde ve ara mallar ithalatında uyguladığı vergilerin, ithalatçı tarafın uyguladığı vergilerden önemli ölçüde düşük olmasının, bir taraftaki üretim faaliyetine zarar vermesi; dumpingte bulunulması; herhangi bir ekonomik sektörde bozulma görülmesi ya da bir bölgedeki ekonomik durumun kötüleşmesi gibi durumlarda, tarafların gereken önlemleri alma hakkı bulunmaktadır. Önlemler seçilirken, anlaşmanın işleyişine en az zarar verecek olanlara öncelik tanınacaktır. Aynı zamanda, önlemler uygulamaya konulmadan önce ortaklık komitesine bilgi verilecektir. Ödemeler dengesinde bozulmanın veya bozulma tehdidinin varlığı halinde ise, taraflarca alınacak önlemlerde diğer tarafa bilgi verilmesi yeterli olacak, ortaklık komitesine bilgi vermek gerekmeyecektir.

Yine anlaşma ile kurulan söz konusu komite anlaşmanın yürütülmesi ve uygun bir şekilde uygulanmasında konusunda sorumluluk yüklenmiştir. Anlaşmanın kurumsal tarafını belirli ölçüde sembolize edebilen ortaklık komitesi için, sürekli ve düzenli bir çalışma düzeni oluşturulmamıştır. Komite yılda en az bir kere toplanacak, gerek duyulduğunda

ilave toplantılar yapabilecektir. Komite'nin görevi, anlaşmanın kapsamına giren konularda tavsiyelerde bulunmak ve kararlar almak olarak belirlenmiştir. Anlaşmanın uygun biçimde yürütülmesinin temini için Akit taraflar bilgi alışverişinde bulunacaklar ve taraflardan herhangi biri ortaklık komitesi içerisinde danışmalarda bulunulmasını isteyebilecektir. Komite karşılıklı mutabakat ile hareket edecektir. Komite kendisine yardımcı olmaları bakımından çalışma grupları da kurabilecektir.

1989 Sigortacılık Hizmetleri Anlaşması, karşılıklılık ve eşitlik zemininde doğrudan hasar sigortası alanında faaliyet gösteren şirketlerin iki tarafta serbestçe kurulmasını sağlamıştır. 2017 yılı itibarıyla, İsviçre sigortacılık sektörünün yurt içinde 50 bine yakın; yurt dışında 100 bini aşkın kişiye istihdam sağlıyor olması, anlaşmanın önemini göstermektedir. Anlaşma ile, hayat sigortası hariç diğer sigortacılık hizmetlerinin iki tarafta serbest dolaşımı sağlanmakta, İsviçre, AB iç pazarına sektör bazında erişim sağlamış bulunmaktadır.

Anlaşma ile yine bir ortaklık komitesi kurulmuştur. Bu Komiteye ilişkin hükümler, 1972 Serbest Ticaret Anlaşmasının ortaklık komitesini düzenleyen hükümleri ile benzerlik göstermektedir. Serbest ticaret anlaşmasında olduğu gibi, taraflardan herhangi birinin diğer tarafı bilgilendirmesiyle anlaşmanın sona erdirilebilmesi bu anlaşmada da açıkça yer almaktadır. Böyle bir durumda, bildirim tarihinden itibaren 12 ay süreyle anlaşmanın uygulanmasına devam edilecek, süre sonunda, anlaşmadan yararlanan şirketler üçüncü ülke şirketlerine uygulanan kurallara tabi tutulmaya başlanacaktır. Sigortacılık anlaşmasının bir önceki anlaşmadan farkı ise anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümler içermesi, tahkim sürecinde, tahkimin nasıl oluşacağı ve nasıl işleyeceğini düzenlemesidir.

Mallara yönelik gümrük işlemlerinin basitleştirilmesini ve sınır noktalarında işbirliğinin artırılmasını amaçlayan 1990 Mal Taşımacılığı Anlaşması ise, İsviçre ve AB arasındaki mal taşımacılığında yapılan kontroller ve uygulanan formaliteler hakkında hükümler içermektedir. Güvenlik kaygıları nedeniyle, 2011 yılında bu anlaşmanın kapsamı genişletilmiş ve üçüncü ülkelere getirilen mallar ya da üçüncü ülkelere gönderilen mallar için, malların gelişinden ya da gidişinden önce olmak üzere özet bildirim yapılması kararlaştırılmıştır. Taraflar, gereken şartları taşıyanlara yetkilendirilmiş ekonomik operatör yetkisi verebilecek, bu operatörlere güvenlikle alakalı gümrük kontrollerinde kolaylık sağlanacaktır. Anlaşma, taraflar arasındaki mal ticaretinin bir noktada, mümkün olan en kısa sürede ve istisnalar saklı kalmak kaydıyla rastlantısal yöntemle kontrol edilmesini, taraf toprakları arasında yapılan mal taşımacılığında, tarafların gümrük güvenlik tedbirleri uygulamalarından kaçınmalarını öngörmektedir. Anlaşmanın yer bakımından uygulanması alanına, İsviçre ile olan gümrük birliği ilişkisi devam ettiği sürece Lihtenştayn da dahil bulunmaktadır.

Tablo 3. 2: İsviçre-AB İkili Anlaşmalar I

Anlaşmalar	İmza Tarihi	Yürürlük
Kişilerin Serbest Dolaşımı	21.06.1999	01.06.2002
Ticarette Teknik Engeller	21.06.1999	01.06.2002
Kamu Alımları	21.06.1999	01.06.2002
Tarım	21.06.1999	01.06.2002
Araştırma* 1999-2002	21.06.1999	01.06.2002
2003-2006	16.01.2004	01.01.2004
2007-2013	25.06.2007**	01.01.2007
2014-2020	05.12.2014	08.10.2015
Sivil Havacılık	21.06.1999	01.06.2002
Kara Taşımacılığı	21.06.1999	01.06.2002

*AB programları sınırlı bir zaman için uygulandığından, her defasında yeni anlaşmalar müzakere edilmiştir.

**Geriye dönük hukuki etki içermektedir

Kaynak: <https://www.eda.admin.ch/dea/en/home/bilaterale-abkommen/inkrafttreten.html>

Kişilerin serbest dolaşımı, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile birlikte iç pazarın oluşturulmasında sağlanması gereken dolaşım özgürlüklerinden biridir.

Tablo 3.2’de gösterilen ve “İkili I”¹⁹² olarak da anılan anlaşmalar grubunda, kişilerin serbest dolaşımına ilişkin anlaşma da yer almıştır. Anlaşma, İsviçre ve AB vatandaşı kişilere başlıca şu hakları tanımaktadır:

- Vizeye veya benzeri bir uygulamaya tabi tutulmaksızın anlaşmaya taraf olan ülkelere giriş.
- Yerleşim hakkı.
- Ücretli çalışma hakkı.
- Kendi işini kurma hakkı.

Giriş ve yerleşim hakkı, ekonomik bir faaliyette bulunma şartına bağlı bulunmamaktadır. Hizmet sunan kişiler, bir takvim yılında 90 günlük çalışma süresini geçmemek üzere diğer taraf topraklarında hizmet sunabilecektir. Diğer taraf topraklarında yasal bir şekilde ikamet etmekte olan kişilere, bu topraklarda uyrukluk temelinde bir ayrımcılık yapılamayacaktır. Taraflar, uyruğunda olan kişilere sağladıkları yaşam, istihdam ve çalışma koşullarını, diğer taraf uyruğunda bulunan kişilere de sağlamayı amaçlamışlardır.

Anlaşmanın uygulanması Birlik hukukunda yerleşmiş bir kısım kavramların kullanılmasını gerektirdiğinden, uygulamada, Anlaşmanın imzalanmasından önce Avrupa Birliği Adalet Divanı’nca (ABAD) oluşturulmuş içtihat hukuku da dikkate alınacaktır.

Anlaşmanın yürütülmesi ve uygun bir şekilde tatbikinden ortaklık komitesi sorumlu olacaktır. Ortaklık komitesi tavsiyelerde bulunabilmekte, anlaşmada belirtilen

¹⁹² Söz konusu anlaşmalar, anlaşmalardaki hükümler gereği, aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Bu gruptaki anlaşmalardan herhangi birinin yenilenmemesi veya herhangi birinin sona erdirilmesi, diğerleri için de bağlayıcılık teşkil etmektedir. Bu nedenle, bu anlaşmalar grubu, “İkili I” olarak adlandırılmaktadır.

durumlarda kararlar alabilmektedir. Anlaşmanın uygulanmasından ya da yorumlanmasından doğan bir meselenin ortaklık komitesinin önüne getirilmesi durumunda, ortaklık komitesi sorunların çözümü konusunda da yetkili bulunmaktadır.

Yine İkili I anlaşmalar grubunda yer alan Ticarete Teknik Engeller Anlaşması ise, ürün standartları ve gerekliliklerinin iki taraf arasındaki ticarete yarattığı engellerin ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Sanayi ürünlerinin çoğunluğunu kapsayan anlaşma, bu ürünlerin standartlara uygunluk değerlendirmelerinin karşılıklı olarak tanınmasını temin etmektedir. Bu sayede İsviçre ve AB’de faaliyet gösteren üreticiler, pazara eşit koşullarda erişebilmektedir. Sanayi ürünlerinin piyasaya sürülebilmeleri için gerekli olan sertifikalandırma ve kabul süreçlerinin yalnızca bir kez yapılması, şirketler için maliyet ve zamandan tasarruf etmek anlamına gelmektedir. Anlaşma esasen, taraf ülkeler menşeli olan mallara uygulanmaktadır. Anlaşmada, tarafların temsilcilerinden oluşacak bir Komitenin kurulduğu belirtilmiş, önceki anlaşmada olduğu üzere, sorunların çözümü konusunda Komiteye yetki verilmiştir.

DTÖ anlaşmasının akdedilmesine giden süreçte gelişen ve aynı tarihte imzalanan (15 Nisan 1994) Kamu Alımları Anlaşması, örgüt yapısı altında imzalanan çok taraflı ticaret anlaşmalarından birisi durumundadır. AB ve İsviçre anlaşmanın tarafları arasındadır. Anlaşma eklerinde, anlaşmanın hangi kamu kurumları ve hangi hizmetler için uygulanacağı belirtilmektedir. Anlaşmanın bir kamu alımı için bağlayıcı olması, kamu alımının belirlenmiş bir eşik tutarın altında olmamasına bağlı bulunmaktadır. İsviçre ve AB arasında yapılan Kamu Alımları Anlaşması ile taraflar, DTÖ çatısı altında yapılan anlaşmanın kapsamını genişletmeyi hedeflemiştir. Anlaşma, inşaat hizmetleri dahil, telekomünikasyon ve demiryolu işletmeleri, elektrik dışında olmak üzere enerji alanında faaliyet gösteren kuruluşlar ve kamusal ihtiyaçları (su, elektrik, ulaşım gibi)

karşılımlarına yetkili kurumlarca izin verilmiş özel kuruluşların mal ve hizmet satın alımlarına, tarafların tedarikçilerinin ve hizmet sağlayıcılarının, karşılıklılık esasında, şeffaf ve ayrımcı olmayan bir biçimde katılım sağlamalarını güvence altına almaktadır. Diğer anlaşmalarda olduğu üzere, anlaşmanın yürütülmesinden sorumlu olarak kurulan ve karşılıklı uzlaşa ile hareket eden ortaklık komitesi, sorunların çözümünde için de bir zemin oluşturmaktadır.

İkili I Anlaşmalar seti içinde yer alan diğer anlaşmalardan biri olan Tarım Ürünleri Anlaşması, tarafların tarım ürünleri piyasasına serbestçe erişimlerinin geliştirilmesini amaçlamıştır. Anlaşma sayesinde peynir üzerindeki gümrük vergileri ve kotalar kaldırılacak; şarap ve alkollü içecekler, organik tarım, bitki sağlığı, hayvan yemleri ve tohumculuk gibi konulardaki teknik engeller azaltılacaktır. Peynir üzerindeki gümrük vergilerinin kaldırılması sayesinde İsviçre, 2004-2018 yılları arasında her yıl ortalama %1,8 düzeyinde ihracat artışı temin etmiştir. İsviçre ve AB, peynir ticaretindeki serbestleşme yanında, anlaşma eki listelerde yer alan sebze ve meyveler, diğer bahçecilik ürünleri, kurutulmuş etler ve şarapçılık ürünleri ticaretinde karşılıklı tavizler vermiş bulunmaktadır. Aşağıda yer alan tarım ürünleri ise, anlaşma dışında bırakılmıştır.

- Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar.
- Hazırlanmış veya konserve edilmiş balıklar, havyar ve balık yumurtalarından elde edilen havyar yerine kullanılan ürünler.
- Hazırlanmış veya konserve edilmiş kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer su omurgasızları.
- Yukarıda belirtilen ürünlerin atıkları.
- Ağırlıkça %20'den fazla balık, kabuklu hayvan, yumuşakça ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvan malzemesi içeren makarnalar.

-Balık, kabuklu hayvan, yumuşakça ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanların unları, kaba unları veya pelletleri.

Söz konusu ürünlerin anlaşma dışında bırakılması, AB'nin balıkçılık ve kültür balıkçılığı ihracatında önemli yer tutan İsviçre açısından makul bir ayrıcalık olarak gözükmemektedir. Tablo 3.3'te görüldüğü üzere İsviçre, AB'nin, ABD ve Norveç'ten sonra üçüncü büyük pazarı konumundadır.

Tablo 3. 3: AB'nin 2016 Yılı Balıkçılık ve Kültür Balıkçılığı Ürünleri İhracatı

Alıcı Ülkeler	Değer (Bin EUR)	İhracat İçindeki Payı (%)
ABD	559 180	11,8
Norveç	496 224	10,5
İsviçre	435 396	9,2
Çin Halk Cumhuriyeti	362 516	7,7
Japonya	336 484	7,1

Kaynak: https://ec.europa.eu/fisheries/5-external-trade_en (Erişim tarihi 06.12.2019)

1972 Anlaşmasına benzer şekilde, anlaşma ekinde sayılan ürünlerle ilgili olarak, bir taraf menşeli tarım ürünlerinin ithalatı, diğer taraf pazarında ciddi bir bozulmaya yol açmış veya bozulma yönünde bir tehdit oluşturmuşsa, taraflar gerekli korunma tedbirlerini uygulayabilmektedir. Anlaşma gereği olarak, korunma tedbirlerinin seçiminde, anlaşmanın işleyişini en az zarar verecek olana öncelik verilecektir.

Anlaşma tarafları, tarım ürünleri ticaretinin giderek serbestleşmesini de taahhüt etmişlerdir. Anlaşma ile kurulan komite, anlaşmanın iyi bir şekilde işleyişinden sorumlu olduğu gibi, sorunların çözümünde rol oynamakta, aralarındaki tarım ürünleri ticaretini gözden geçirmekte ve tavizli tarife öngören listelerde değişiklik yapabilmektedir. Karşılıklı uzlaşılı ile alınan komite kararları tarafların kendi kuralları doğrultusunda uygulanır.

Araştırma konusunda yapılan ikili anlaşmalar ise İsviçre ve AB arasında bilimsel ve teknolojik alanlarda işbirliğini hedeflemektedir. İsviçre ve AB’de yerleşik üniversiteler, araştırma kuruluşları, küçük ve orta ölçekli olanları da dahil sanayiciler ve bireysel araştırmacılar, tarafların anlaşma kapsamına giren araştırma program ve projelerine karşılıklı olarak katılım sağlayabilmektedirler. Bu sayede, bilgi ve iletişim teknolojileri, sağlık, enerji, nanoteknoloji, uzay ve çevre gibi alanlardaki araştırmaların eşgüdüm altında ve bütüncül bir şekilde yapılmasına imkân tanınmaktadır. 2014-2020 arası dönemine ilişkin hükümler içeren son anlaşmaya göre, AB’de yerleşik olup İsviçre’deki araştırma program ve projelerine katılım sağlayacak olan kişi ve kuruluşlar kendi masraflarını karşılamak durumundadır. İsviçre ise, AB programlarına katılım sağlanması karşılığında, GSYİH’sinin AB toplam GSYİH’sine oranı dikkate alınarak ilgili program giderlerine katkıda bulunmak zorundadır.

İkili I Anlaşmalar setinde yer alan diğer bir anlaşma sivil havacılık konusundadır. Anlaşma tarafların havacılık pazarlarına karşılıklı olarak erişiminin ve bu pazarlarda aynı koşullar altında faaliyet göstermelerinin önünü açmaktadır. Anlaşmanın 3 üncü maddesi, özel hükümler saklı kalmak kaydıyla uyrukluk temelinde bir ayrımcılığı bu doğrultuda yasaklamaktadır. Anlaşma kapsamında olmak üzere, iş kurma, acente, şube veya bağlı kuruluş açma özgürlüğünün kısıtlanmayacağı, Anlaşmanın 4 üncü maddesinde belirtilmektedir. Anlaşmaya göre, İsviçre ve AB uyruğunda bulunan ve hava taşımacılığı yapan kuruluşlar, İsviçre ve AB’deki iki nokta arasında trafik hakkına sahip olacaklar, İsviçre hava taşımacılık kuruluşları, Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten iki yıl sonra AB’nin farklı üye ülkelerindeki iki nokta arasında taşımacılık yapmaya başlayabileceklerdir. Dolayısıyla, yabancı havayolu şirketlerinin iç hat uçuşlarında pazara erişimi henüz sağlanmamıştır.

İkili I Anlaşmalar setindeki son anlaşma, kara taşımacılığını konu edinmiştir. Anlaşma bir taraftan kara taşımacılığı trafiğinin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamak suretiyle, karayolu ve demiryolu ile yapılan yolcu ve yük taşımacılığı piyasalarına erişimde serbestliği; diğer taraftan taşımacılık politikasında eşgüdümü amaçlamıştır. Anlaşmanın, çevrenin korunmasından vazgeçmeden taşımacılıkta etkinliğin sağlanması hedefi doğrultusunda, Alpleri kullanarak İsviçre'yi kat eden kara trafiği, karayolundan demiryoluna kaymaktadır. Bu trafikteki demiryolu payı 2018 yılı itibarıyla %70'e ulaşmıştır.

İkili II Anlaşmalar setine dahil olan anlaşmalar Tablo 3.4'te gösterilmektedir. Daha çok teknik meselelere odaklanan bu anlaşmalar seti içerisinde, Schengen alanına dahil olunması ve işlenmiş tarım ürünleri hakkında hükümler içeren iki anlaşma ekonomik etkiler bakımından önem arz etmektedir.

Tablo 3. 4: İsviçre-AB İkili Anlaşmalar II

Anlaşmalar	İmza Tarihi	Yürürlük Tarihi
İşlenmiş Tarım Ürünleri	26.10.2004	30.03.2005
Emeklilik	26.10.2004	31.05.2005
Tasarrufların Vergilendirilmesi	26.10.2004	01.07.2005
MEDIA 1	26.10.2004	01.04.2006
MEDIA 2 (2007-2013)	11.10.2007	01.08.2010
Eğitim, Mesleki Eğitim, Gençlik*	15.02.2010	01.03.2011
Çevre	26.10.2004	01.04.2006
İstatistik	26.10.2004	01.01.2007
Schengen/Dublin	26.10.2004	01.03.2008 (Resmi) 12.12.2008 (Fiili)
Hile İle Mücadele	26.10.2004	08.04.2009

*Bu konudaki müzakereler ilk aşamada niyet bildirisi ile sonuçlanmıştır: Official Journal of the European Union, 07.04.2010/L87.

Kaynak: <https://www.eda.admin.ch/dea/en/home/bilaterale-abkommen/inkrafttreten.html>

İsviçre ve AB arasındaki tarım ürünleri ticaretinin tedrici olarak serbestleştirilmesi eğilimi, işlenmiş tarım ürünleri anlaşmasının imzalanması ile sürdürülmüştür. İşlenmiş

tarım ürünleri konusundaki bu anlaşma¹⁹³, 1972 Serbest Ticaret Anlaşmasının 2 numaralı Protokolünü değiştirerek, tarım ürünleri ticaretindeki serbestleşmeyi bir adım öteye taşımaktadır. Anlaşma eki tablolarda yer alan tarım ürünlerinin ticaretinde, taraflar ilke olarak, tarımsal bileşen de dahil olmak üzere ithalatta gümrük vergisi ve eş etkili mali yükler uygulamayacak, ihraç desteklerinde bulunmayacaktır. Genellikle gıda olarak kullanılmayan hayvansal ürünler (tüyler, kabuklar, dişler, sindirim organları), bazı sebze ve meyveler, kahve, çay, mate çayı, bazı hayvansal ve bitkisel yağlar, kakao yağı, kakao tozu, sular ve çoğu alkollü içecekler gibi tarım ürünleri, ticareti serbestçe yapılacak ürünler arasında sayılmıştır. Bununla birlikte, tarafların tarımsal üretim maliyetlerinde görülecek farklılıklar dolayısıyla, işlenmiş tarım ürünlerinin içeriğinde bulunan tarımsal girdilerin ithal ve ihracında fiyat farkını telafi edecek tedbirler alınabilecektir. 1 Ocak 2002 tarihi itibarıyla, bu tarımsal girdilerde görülen fiyat farklılıkları Anlaşmada belirtilmiştir. Bu fiyat farklılıkları Tablo 3.5’te gösterilmektedir.

Tablo 3. 5: AB ve İsviçre İç Piyasa Referans Fiyatları

Tarımsal Girdi	İsviçre İç Piyasa Referans Fiyatı CHF/100 kg net	AB İç Piyasa Referans Fiyatı CHF/100 kg net	İsviçre/AB Referans Fiyat Farkı CHF/100 kg net
Buğday	64,00	19,45	44,55
Durum buğdayı	43,22	28,46	14,76
Çavdar	58,00	15,98	42,02
Arpa	32,46	11,81	20,65
Mısır	38,97	18,87	20,10
Buğday unu	105,88	27,23	78,65
Süt tozu	607,00	382,77	224,23
Yağsız süt tozu	481,04	295,49	185,55

Kaynak: İsviçre-AB İşlenmiş Tarım Ürünleri Anlaşması, Ek 2, Tablo III, (Erişim tarihi:18.12.2019)

Yukarıda belirtilen referans fiyat farklarına göre İsviçre’nin ithalat rejimi anlaşmada ayrıca yer bulmuş, İsviçre’ye ithal edilecek işlenmiş tarım ürünlerinin içeriğinde bulunan tarımsal girdiler için Tablo 3.6’daki tutarlar belirlenmiştir:

¹⁹³ Official Journal of the European Union, 26.01.2005/L23.

Tablo 3. 6: Tarımsal Girdi Payları

Tarımsal Girdi	Yürürlük Tarihinden İtibaren CHF/100 kg net	Yürürlük Tarihinden Üç Yıl Sonrası CHF/100 kg net
Buğday	40,00	38,00
Durum buğdayı	13,00	12,00
Çavdar	37,00	36,00
Arpa	18,00	18,00
Mısır	18,00	18,00
Buğday unu	70,00	67,00
Süt tozu	201,00	191,00
Yağsız süt tozu	167,00	158,00

Kaynak: İsviçre-AB İşlenmiş Tarım Ürünleri Anlaşması, Ek 2, Tablo III, (Erişim tarihi:18.12.2019)

Tarım paylarının nasıl hesaplanacağına da söz konusu anlaşmada yer verilmiştir.¹⁹⁴ AB'nin çoğu işlenmiş tarım ürünü ithalatındaki vergileri ve ihracatındaki iadeleri kaldırması, İsviçre'nin karşılık olarak bu ürünlerle ilgili ithal vergilerini ve ihraç iadelerini düşürmesi veya kaldırması, ticarete artışı beraberinde getirmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, AB'nin İsviçre'ye olan işlenmiş tarım ürünleri ihracatının miktar olarak %10, kıymet olarak %6 artış gösterdiği görülmektedir. Taraflar arasındaki ticaret hacmi ise, 2005-2018 yılları arasında %83 oranında artmış bulunmaktadır.

İkili II Anlaşmalar setinde yer alan önemli diğer bir anlaşma, taraf toprakları dahilinde kişilerin serbest dolaşımının kolaylaştırılmasına katkı sağlayan Schengen Anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile İsviçre, Schengen düzenlemelerine dahil olmuş, kişilerin serbest dolaşımını engelleyen ve özellikle coğrafi konumundan kaynaklanan kısıtlayıcı durum sona ermiştir. Schengen düzenlemelerine göre, anlaşmaya taraf ülke vatandaşları, taraf ülke toprakları arasında hudut kontrolleri olmaksızın serbestçe seyahat edebilmektedir. İsviçre Schengen düzenlemeleri doğrultusunda 2008 yılında kara hudut; 2009 yılında ise

¹⁹⁴ Örneğin kakaolu mısır gevreğinin net 100 kilogramı için, 25 kilogram buğday, 15 kilogram mısır, 5 kilogram buğday unu, 13 kilogram şeker (fiyat farkı bulunmadığından tarım payı öngörülmemiştir) ve 5 kilogram bitkisel yağ kullanıldığı öngörülmekte ve tarım payları bu bileşenler nispetinde hesaplanmaktadır.

hava hudut kontrollerine son vermiştir. Anlaşma aynı zamanda, Schengen vizesine sahip üçüncü ülke vatandaşı turistlerin Schengen alanındaki seyahatleri için de süreli bir serbestlik tanımaktadır. Bu sayede, turizm gelirlerinin artması beklenmekte idi. İsviçre Schengen’e katılım ile eş zamanlı olarak, iltica talepleri hakkında yapılacak işlemlerde ülkeler arasında eşgüdümü amaçlayan Dublin düzenlemelerine de katılmıştır.¹⁹⁵

İsviçre ve AB’nin ikili anlaşmalar müzakere etme ve çıkarlar kesiştiğinde akdetme şeklindeki geleneksel ilişki yapısı sadece bu anlaşmalarla sınırlı kalmamıştır. 2004 yılından sonra akdedilen diğer ikili anlaşmalar ve müzakeresi devam eden konular Tablo 3.7’de yer almaktadır:

Tablo 3. 7: İsviçre-AB Yakın Dönem Anlaşmaları

Anlaşma Kapsamı	İmza Tarihi	Yürürlük
Europol	24.09.2004	01.03.2006
Eurojust	27.11.2008	22.07.2011
Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması ve Güvenliği	25.06.2009	01.01.2011
Avrupa Savunma Ajansı ile (EDA) İşbirliği	16.03.2012	16.03.2012
Rekabet Kurumları Arasında İşbirliği	17.05.2013	01.12.2014
Galile ve Uydu Navigasyon (EGNOS)	18.12.2013	-
Avrupa İltica Ofisi (EASO)	10.06.2014	01.03.2016
Kurumlar Vergisi (Ortak Bildiri)	14.10.2014	-
Vergisel Konularda Otomatik Bilgi Değişimi (AEOI)	27.05.2015	01.10.2017
Emisyon Ticareti	23.11.2017	-
Polis İşbirliği (Prüm Kararı)	27.06.2019	-
Eurodac (Parmak izi) veri tabanına erişim	27.06.2019	-

Kaynak: <https://www.eda.admin.ch/dea/en/home.html> (Erişim tarihi: 26.12.2019)

Sonuç olarak, İsviçre ve AB arasında uzun yıllardan beri devam etmekte olan ekonomik yakınlaşma, İsviçre’nin coğrafi konumundan, sağlanacak ekonomik faydalardan, güvenlik, göç, çevre, teknoloji gibi alanlarda işbirliğinin getireceği olası avantajlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu durum, İsviçre açısından daha güçlü bir şekilde ortaya

¹⁹⁵ <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/fdfa.html> (Erişim tarihi 22.12.2019).

çıkarsa da, AB açısından da geçerlidir. Bununla birlikte, Avrupa şüphecililiği, göç, Brexit, İsviçre'nin süregelen egemenlik kaygıları ve doğrudan demokrasi geleneğine bağlılığı gibi faktörlerin, yakın gelecekteki ilişkilerin kapsamını ve gelişme hızını etkilemeye devam etmesi beklenmektedir.

3.3.Türkiye'nin iktisadi gelişim süreci ve bu bağlamda Avrupa ile ilişkiler

XIX. yüzyıl, sadece İsviçre açısından değil, Türkiye'nin tarihi geçmişini oluşturan Osmanlı Devleti açısından da önemli gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. İsviçre Federal Anayasası'nın 1848 yılında kabul edilmesinden yaklaşık 30 yıl sonra, Osmanlı da 1876 yılında Kanuni Esasi'yi kabul etmiştir. Bu dönemdeki demokratikleşme çabaları yanında, bazı ekonomik adımlar da atılmıştır. Avrupa kaynaklı da olsa, demiryolu yatırımlarına ağırlık verilmesi ve modern teknoloji ile çalışan sayılı bir kısım fabrikanın kurulması yine XIX. yüzyıla rastlamıştır. Bununla birlikte, XIX. yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında Osmanlı Devleti, borçlarını çevirmekte zorlanan, üretimde ve ihracatta tarım payının yüksek olduğu, büyük ölçekli sanayinin sınırlı bulunduğu bir ekonomiye sahipti.

XX. yüzyılın başlarında yaşanan Balkan Savaşları, sonrasında patlak veren I. Dünya Savaşı ve nihayet Milli Mücadele dönemi, ekonomik açıdan aşındırıcı ve zorlayıcı dönemlerdir. 1914 yılından 1918 yılına kadar süren I. Dünya Savaşı sonunda, milli gelir neredeyse yarı oranda küçülmüş, enflasyon 18 kat artmış, savaşlar dizisi nedeniyle nüfus % 20 azalmıştır.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Pamuk, op.cit., ss. 167, 172, 176.

Milli mücadelenin sona erdiği 1920’lerin başından 1929 Büyük Buhranına kadar olan dönem ekonomik kayıpların telafi edildiği bir dönemdir. Büyük Buhran ve 1929 yılından başlayarak gümrük vergilerinin giderek artırılması, dünyadaki genel eğilime aykırı olmamak üzere, 1930’ların korumacılık ve devletçilik etkisinde yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomik büyüme 1930’lu yıllar boyunca artmaya devam etmiştir. Türkiye, İsviçre örneğinde olduğu gibi, 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı’na katılmamıştır. Ancak yine İsviçre örneğinde olduğu gibi, savaşa hazır kuvvetler oluşturma maliyetinden, buna bağlı olarak üretimin düşmesi ve enflasyon gibi olumsuz ekonomik etkilerden uzak kalmak mümkün olmamıştır. 1930’lardaki büyüme savaş döneminde tersine dönmüştür.

Türkiye’deki tarımsal üretimde, II. Dünya Savaşının sona ermesiyle başlayarak önemli artışlar görülmüştür. 1948 yılına gelindiğinde, savaş öncesi dönemdeki miktarı aşan tarımsal üretim, 1960 yılına gelindiğinde ise, savaş öncesi üretim miktarının iki katına yaklaşmıştı.¹⁹⁷ Tablo 3.8’de görüldüğü gibi, II. Dünya Savaşı sonrası yıllar aynı zamanda, özellikle ABD ve Avrupa ekseninde olmak üzere, uluslararası topluma katılımın hız kazandığı yıllardır:

Tablo 3. 8: Türkiye’nin II. Dünya Savaşı Sonrası Katıldığı Çok Taraflı Anlaşmalar

Anlaşma	Kuruluş (İmza Tarihi)	Türkiye için Yürürlük/Katılım Tarihi
Birleşmiş Milletler	26.06.1945	24.10.1945
Uluslararası Para Fonu (IMF)	27.12.1945	11.03.1947
Dünya Bankası	27.12.1945	11.03.1947
Dünya Sağlık Örgütü	22.07.1946	09.06.1949
Avrupa Konseyi	05.05.1949	13.04.1950
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)	04.04.1949	18.02.1952
Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) (Gümrük İşbirliği Konseyi Sözleşmesi)	15.12.1950	29.01.1953
DTÖ (GATT Anlaşması)	30.10.1947	21.12.1953

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (Erişim tarihi: 30.12.2019)

¹⁹⁷ ibid, s. 229.

1950’li yılların başında ithalat rejiminin gevşetilmesi, ortalarında ise döviz krizinin baş göstermesiyle, ithalatta sınırlamalara yeniden başvurulması ve nihayetinde 1958 yılı devalüasyonunu içeren süreç, 1960’ların ilk yıllarına sirayet eden bir durgunluğu beraberinde getirmiştir. Ancak 1960’ların ithal ikameci sanayileşme politikaları, gelişen iç pazarın da etkisiyle, ekonomide büyümenin sürdürülmesine olanak sağlayabilmiştir. Yine 1960’ların ilk yarısında, 12 Eylül 1963 tarihinde, AB ile olan ilişkilerimizin temel hukuksal kaynağı olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma görüşmeleri Türkiye tarafından 31 Temmuz 1959 tarihinde yapılan ortaklık başvurusu ile başlamıştı. Ortaklık başvurusunun nedenleri arasında, Yunanistan’ın aynı dönemde başvuruda bulunması ve yaşanan ekonomik sıkıntılar sayılmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası koşullar ve savaştan sonra akdedilen uluslararası anlaşmalar dikkate alındığında, başvuru uluslararası toplumla yaklaşma çabalarının bir devamı olarak da görülebilir.

Ankara Anlaşması’nı, taraflar arasında bir gümrük birliğinin kurulması ve ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasına dair hükümler içeren Katma Protokol takip etmiştir. 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmekle beraber, yapılan ayrı bir geçici anlaşma sayesinde ticari hükümlerinin uygulanmasına 1 Eylül 1971 tarihinde başlanmıştır.

1958 yılında yapılan devalüasyon sonrasındaki ikinci önemli devalüasyon Katma Protokol’ün de imzalandığı 1970 yılına rastlamaktadır. Devalüasyon dış dengenin yeniden sağlanmasında etkili olurken, ilerleyen yıllarda enflasyonun yükselmesine engel olunamamıştır. 1973 yılında petrol fiyatlarının Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından artırılmasının ve 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatının ödemeler dengesi üzerindeki sonuçları, 1970’lerin ikinci yarısında belirmeye başlamış, 1970’lerin son yıllarında ülke artık yoklukların yaşandığı derin bir ekonomik kriz içine girmiştir. 1979

yılında petrol fiyatlarının bir kez daha arttırılması krizin etkilerini ağırlaştırmıştır. İthal ikameci sanayinin ihracata yönlendirilememesi, 1970'ler boyunca iç pazara odaklanılmaya devam edilmesi krizin ağır yaşanmasının nedenleri arasında sayılmaktadır. Bu yıllarda ihracatın gayrisafı yurt içi hasılaya oranı ortalama % 3,5; sanayi ürünleri ihracatının oranı ise % 2'nin altında kalmıştır.¹⁹⁸

Türkiye 1980'li yıllara 1970'lerin birikmiş sorunları ile girmiş ve 1980 yılında ekonomi bir önceki yıla göre %20'yi geçkin bir oranda¹⁹⁹ küçülmüştür. 1980 yılı aynı zamanda ekonomik dönüşümün başlatılmasına vesile olacak 24 Ocak kararlarının alındığı ve 12 Eylül askeri darbesinin gerçekleştiği bir yıl olmuştur.

24 Ocak kararları, başta ABD ve İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkelere 1970'li yılların stagflasyonuna bir çözüm olarak sunulmuş bulunan neo-liberal yaklaşımın Türkiye'deki tezahürü olarak görülebilir. Ekonomi yönetiminde 1980 yılından başlayarak dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin, finans piyasalarının serbestleştirilmesi gibi amaçlar taşıyan neo-liberal politikalar izlenmiş, 1980 yılında yapılan önemli bir devalüasyonla başlayan yeni kur politikası ve ihracat teşvikleri sayesinde ihracat önemli ölçüde artarak 1985 yılında GSYİH'nin % 8,6 sına yükselmiştir.²⁰⁰

1980'li yılların ikinci yarısında, 1980 askeri darbesi sonrasındaki normalleşme ve dışa açılımın da etkisiyle, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesine katılım iradesi yeniden canlanmış, 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik için başvuruda bulunulmuştur. 1980'li yıllar aynı zamanda, AB ekonomik bütünleşmesinde değişim adımlarının atıldığı yıllar idi. AB'de, ABD ve Japonya gibi ülkeler ile rekabet edebilmek için ekonomik bütünleşmenin derinleştirilmesi gerektiği ileri sürülüyordu. Bu doğrultuda 1 Temmuz

¹⁹⁸ ibid, ss. 241-245.

¹⁹⁹ Cari ABD Doları bazında.

²⁰⁰ Pamuk, op.cit., s. 268.

1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi gereğince, iç pazar 1992 yılı sonuna kadar kurulmalıydı. İç pazar, malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşımının sağlandığı, iç sınırların olmadığı bir alanı ifade etmekteydi. İç pazarı kurmak için alınacak kararlar, oybirliği yerine nitelikli çoğunlukla alınacaktı.²⁰¹ Diğer ifadeyle, AB ekonomik bütünleşmesi hız kazanıyordu. AB, 1980’lerde genişlemesini de sürdürdü. 1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan; Türkiye’nin başvurusundan bir yıl önce de, 1 Ocak 1986’da, İspanya ve Portekiz, AB’ye üye olmuştu. AB bütünleşmesinin genişlemesini sürdürmesi ve bunun yanında derinleşmeye başlamasının, diğer faktörler yanında, Türkiye’nin bu dönemde AB’ye yönelmesinde etkili olduğu ileri sürülebilir. Ancak, Avrupa Komisyonunun, Türkiye’nin başvurusu ile ilgili olarak 18 Aralık 1989 tarihinde Konsey’e gönderdiği görüşünde temel olarak, iç pazarın kurulumunun tamamlanmasına; EPB konusunda ilerleme sağlanıncaya kadar herhangi bir ülke ile genişleme müzakeresinde bulunulmasının makul olmayacağı belirtilmiştir.²⁰² Bundan sonraki ilişkiler gümrük birliğinin tamamlanması amacına yönelik olarak yürütülmüştür.

1980’li yılların ikinci yarısından başlayarak bütçe açıklarının, buna bağlı olarak borçlanma ihtiyacının artması ve kronik enflasyon, Türkiye’nin ciddi ekonomik sorunları arasında yer almıştır. Bu sorunlar ekonominin kırılganlığını arttırmış, krizlere zemin hazırlamış ve nihayetinde 1994 yılı kur krizi nedeniyle GSYİH yaklaşık %27 oranında²⁰³ küçülmüştür. 1994 krizinin bir yıl sonrasında ise, Türkiye AB ilişkilerinde önemli bir adım atılarak 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) imzalanmıştır. 1/95 sayılı OKK ile, iki taraf arasındaki gümrük birliğinin tesisinde son döneme ilişkin kurallar belirlenmiş ve 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Türkiye arasında gümrük birliği ilişkisi kurulmuştur.

²⁰¹ J.Snell, “The Internal Market and the Philosophies of Market Integration”, C.Barnard ve S.Peers (eds.), **European Union Law** içinde, Oxford, Oxford University Press, 2014, s. 310.

²⁰² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_91_46 (Erişim tarihi: 06.01.2020).

²⁰³ Cari ABD doları bazında.

Katma Protokol'deki takvime uygun olarak, sanayi ürünlerindeki vergiler kaldırılmış ve OGT uygulanmaya başlanmıştır. 1997 Lüksemburg Zirvesinde, Türkiye'ye, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Kıbrıs Rum Yönetimi gibi aday ülke statüsü verilmemesiyle²⁰⁴ Türkiye-AB arasındaki siyasi diyalog sona ermiştir. Bu durum 1999 Helsinki Zirvesi ile değişmiş, Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiş²⁰⁵ ve 2004 Brüksel Zirvesinde AB ile Türkiye arasında gecikmeksizin katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir.²⁰⁶

AB ile ilişkilerinin ilerlediği bu yıllarda, Türkiye ekonomisinin enflasyon, bütçe açığı ve borçlanma gibi sorunları devam etmiştir. Bir taraftan 1997-1998 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi, diğer taraftan 17 Ağustos 1999 depremi Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 1999 yılı sonunda, alınacak destek bağlamında uygulanacak politikalar IMF'ye bildirilmiş ve buna bağlı olarak bir dizi ekonomik tedbir uygulamaya konulmuştur. Buna rağmen, önemli siyasi sonuçlar da doğuracak olan 2001 ekonomik krizine engel olunamamıştır. 2001 krizi ekonomik göstergeleri alt üst etmiş, ilk günün sonunda döviz kuru yaklaşık %40 oranında devalüasyona uğramıştır. Aynı yıl sonundaki döviz kurları, devalüasyonun %100'ü geçtiğini göstermektedir.²⁰⁷ Tablo 3.9'da, Türkiye ekonomisinin 1999 yılı sonunda %3,4 ve 2001 yılı sonunda %6 oranında küçüldüğü görülebilmektedir.

Tablo 3. 9: Türkiye'nin 1990-2003 arası GSYİH büyüme oranları (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
9,3	0,9	6,0	8,0	-5,5	7,2	7,0	7,5	3,1	-3,4	6,6	-6,0	6,4	5,6
2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
9,6	9,0	7,1	5,0	0,8	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,4

Kaynak: <https://stats.oecd.org/#>, Economic Outlook, GDPV_ANNPCT, (Erişim tarihi: 12.01.2020)

²⁰⁴ https://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm#enlarge (Erişim tarihi 11.01.2020).

²⁰⁵ https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm (Erişim tarihi 11.01.2020).

²⁰⁶ https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (Erişim tarihi 11.01.2020).

²⁰⁷ https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html (Erişim tarihi 12.01.2020).

Alınan kriz önlemleriyle, enflasyon, kamu borçları ve büyüme gibi göstergelerde önemli iyileşmeler görülmüştür. 2000’li yılların ortaları aynı zamanda Türkiye-AB ilişkilerinde olumlu gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. 2004 Brüksel Zirvesinde alınan kararlar uyarınca, 3 Ekim 2005 tarihinde AB’ye katılım müzakereleri süreci resmen başlamış oldu. Müzakereler, sonraki yıllarda siyasal, sosyal ve ekonomik nedenlerle beklenen hızda ilerleyememiştir. Kıbrıs Rum Yönetimi ve Fransa kaynaklı meseleler, ulusal ve uluslararası düzeyde kimlik siyasetinin yükselmesi, Suriye’deki iç savaş ve göç meselesi, Türkiye’deki askeri darbe girişimi ve Brexit, siyasal ve sosyal zorlayıcılar arasında sayılabilir. ABD’de başlayan ve kısa sürede küreselleşen 2007-2008 finansal krizi, AB’yi de etkilemiş ve ciddi maliyet yaratmıştır. Türkiye ekonomisi ise, kriz dolayısıyla %5’e yakın oranda küçülmüştür(Tablo 3.9). Tüm bu gelişmelerin sonucunda, Avrupa Parlamentosu 24 Ekim 2016 tarihinde aldığı bir kararla, Avrupa Komisyonuna ve üye ülkelere, katılım müzakerelerinin geçici olarak askıya alınması çağrısında bulunmuş,²⁰⁸ 26 Haziran 2018 tarihli Zirvede, Türkiye’nin AB’den giderek uzaklaşmakta olduğu ileri sürülerek, Türkiye-AB arasında devam eden katılım müzakerelerinin fiili olarak askıya alınmasına karar verilmiştir.²⁰⁹

3.4.AB-Türkiye ekonomik ilişkilerinin hukuki dayanakları ve bu kapsamda temel özellikleri

AB ve Türkiye arasında 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması, iki taraf arasındaki ortaklık ilişkisini düzenleyen temel metindir ve gerekli şartlar sağlandığında

²⁰⁸ http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0450_EN.html (Erişim tarihi 13.01.2020).

²⁰⁹ <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf> (Erişim tarihi 13.01.2020).

Türkiye'nin AB'ye katılımının değerlendirilmesi yönünde bir niyeti da açıkça ortaya koymaktadır.²¹⁰

Bu anlaşma, Türkiye ile Birlik arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirerek, Türkiye ekonomisinin gelişmesini, istihdamın ve refah düzeyinin artırılmasını hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, taraflar arasında hazırlık, geçiş ve son dönemden oluşan bir süreç içerisinde bir gümrük birliği tesis edilmesine karar verilmiştir. Taraflar işçilerin serbest dolaşımını kademeli olarak gerçekleştirmek, iş kurma ve hizmet edimi serbestliği üzerindeki kısıtlamaları kaldırmak için kurucu anlaşmanın ilgili hükümlerinin yol göstericiliğinden yararlanacaktır. Yine taraflar, anlaşmanın amaçlarının gerçekleştirmesine yönelik olarak, kendi aralarındaki sermaye hareketlerinin kolaylaştırılması bakımından istişarede bulunacaklardır.

Ankara Anlaşması ile bir Ortaklık Konseyi kurulmuştur. Ortaklık Konseyi, anlaşma ile verilen görevlerin sınırları içinde eylemde bulunmak kaydıyla ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gittikçe gelişmesini sağlamaktan sorumludur. Ortaklık Konseyi, ilgili hükümetler ile Konsey ve Komisyondan katılan üyelerden oluşacak ve kararlarını oybirliği ile alacaktır.

Ortaklık anlaşmasında öngörülen geçiş döneminin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ise, 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol ile belirlenmiştir. Katma Protokol'ün gümrük birliğine ilişkin hükümlerine göre, Topluluk Türkiye kaynaklı mallara uyguladığı ithalat vergilerini ve eş etkili vergileri Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihte (1973) kaldıracak, Türkiye ise bu yöndeki yükümlüğünü belli bir takvim

²¹⁰ Ankara Anlaşması (AA) Madde 28: "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılımı olanağını incelerler"

içerisinde (1973-1995) yerine getirecektir. Akit taraflar ihracat üzerindeki gümrük vergilerini ve eş etkili vergileri, protokolün yürürlüğe girişinden en geç dört yıl sonra kaldıracaklar, OGT'ye geçiş yine belli bir takvim çerçevesinde (1973-1995) gerçekleşecektir. Yine aynı takvim içerisinde Türkiye Topluluktan yapılan ithalattaki miktar kısıtlamalarını kademeli olarak kaldıracak, Topluluğun Türkiye'den yaptığı ithalattaki miktar kısıtlamaları ise protokolün yürürlüğe girmesiyle sona erdirilecektir.

Gerek Ankara Anlaşması'nda gerekse Katma Protokol'de, işçilerin serbest dolaşımına, iş kurma hakkının tanınmasına ve hizmetlerin serbest dolaşımına uzanan bir perspektif sunulmuşsa da, bu konularda, taraf ülkelerde halen çalışan işçilere bir kısım haklar tanınması ve diğer iki konuda ise yeni kısıtlamalar getirilmemesi dışında herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.²¹¹

Katma Protokol'ün gümrük birliğinin gerçekleştirilmesine ve OGT'ye uyumun sağlanmasına yönelik takvimi çerçevesinde, 1990'lı yılların ilk yarısında alınan kararlar 1 Ocak 1996 tarihinde başlayacak gümrük birliğinin yolunu açmıştır. Her yıl itibarıyla yapılacak uyum ve indirim esas kararlar Tablo 3.10'da gösterilmektedir:

Tablo 3. 10: Gümrük Birliğine geçiş öncesi indirim ve uyum kararları

Bakanlar Kurulu Kararı Sayısı	Resmi Gazete Tarihi	Resmi Gazete Sayısı
90/1320	30.12.1990	20741
92/2746	05.03.1992	21162
92/3891	31.12.1992	21452
93/5128	28.12.1993	21802
94/6409	07.01.1995	22164
95/7603	30.12.1995	22509

Kaynak: İlgili Resmi Gazeteler.

²¹¹ AA Madde 12, 13, 14; KP Madde 36, 41.

1993-1996 arası döneminde yapılacak indirimler, ilgili yıllara ilişkin ithalat rejimi kararları ile sağlanmıştır. İndirimlerin tarife oranları üzerindeki etkisi, Tablo 3.11’de yer alan örnek bazı ürünlere uygulanan gümrük vergilerinin dönem içindeki değişimi ile gösterilebilir.

Tablo 3. 11: 1993-1996 yılları arasında bazı ürünler için gümrük vergileri

Yürürlük	Tarife	Eşya Tanımı	AB-EFTA Güm.Ver. %	Diğer Ülkeler Güm.Ver.%	Toplu Konut Fonu
01.01.1993	3303	Parfümler ve tuvalet suları	3,9	7	%48
01.01.1994			20	34,6	---
01.01.1995			10	20,6	---
01.01.1996			Muaf	4	---
01.01.1993	4011	Kauçuktan dış lastikler	2,4	5,8	%25
01.01.1994			1,8	5,8	%18
01.01.1995			1,3	5,8	%18
01.01.1996			Muaf	5,3	---
01.01.1993	5408	Suni filamentten mensucat	6,1	11	%27
01.01.1994			6,1	11	%16
01.01.1995			5	11	%16
01.01.1996			Muaf	10,4	---
01.01.1993	6112	Çeşitli kıyafetler	7,6	14	%21
01.01.1994			7,5	14	%14
01.01.1995			5,9	14	%14
01.01.1996			Muaf	13,6/8,0	---
01.01.1993	7006	Camlar; kavisli, işlenmiş...	8	14	%35
01.01.1994			8,3	14	%20
01.01.1995			7,2	14	%20
01.01.1996			Muaf	4,7/4,4	---
01.01.1993	8516	Ütüler	6,5	15	10\$/Adet
01.01.1994			6	15	3\$/Adet
01.01.1995			3	11,4	3\$/Adet
01.01.1996			Muaf	4,7	---
01.01.1993	9004	Gözlükler	8,5	15	4\$/Adet
01.01.1994			15	25	---
01.01.1995			10	20	---
01.01.1996			Muaf	4,8	---

Kaynak: 92/3902, 93/5132, 94/6341 ve 95/7606 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları.

Bu tablo, iki taraf arasındaki gümrük birliği ilişkisinin bir defada yapılan toplu bir indirimden ziyade, bir takvim çerçevesinde ilerlediğini göstermektedir. Son indirim ise 1 Ocak 1996 itibarıyla uygulanmaya başlanmış ve gümrük birliği ilişkisi başlamıştır. Gümrük birliği sonucunda, Türkiye’nin AB’den yaptığı sanayi ürünü ithalatındaki koruma oranları yaklaşık olarak %10’dan %0’a; üçüncü ülkelere yapılan ithalatta ise %15’ten %5,6’ya gerilemiştir. Toplu konut fonu, 1993 yılında tarifede yer alan ürünlerin

%87'si üzerinden alınırken, 1998 yılına gelindiğinde ürünlerin sadece %3'ü üzerinden alınır olmuştur. Yine gümrük birliğinin kurulması ve toplu konut fonunun aşamalı olarak kaldırılması sayesinde, sanayi ürünleri ithalatında uygulanan ortalama tarife 1993 yılında %27 iken, 1998 yılında %12 seviyesine düşmüş, AB'nin 1997 yılında %10 olan ortalama tarifesine oldukça yaklaşmıştır.²¹²

1/95 sayılı OKK'de yer aldığı üzere, taraflar arasındaki sanayi ürünleri ticaretinde ithalat ve ihracat vergileri ile eş etkili vergi ve resimler kaldırılmış, ithalatta ve ihracatta uygulanan miktar kısıtlamaları ile eş etkili önlemler yasaklanmıştır. İşlenmiş tarım ürünlerinin vergilendirilmesinde sanayi payı ve tarım payı ayrı dikkate alınacaktır. Karar doğrultusunda Türkiye, Birliğin OGT'sine uyum yükümlülüğünü üstlenmiştir. Bunun yanında, dış ticaret politikası, üçüncü ülkelerle sanayi ürünü ticareti anlaşmaları, sanayi ürünleri ticaretinde teknik engellerin kaldırılması, rekabet, sınai ve fikri mülkiyet hakları ve gümrük mevzuatı gibi gümrük birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda, Türk mevzuatı Birlik mevzuatına mümkün olduğunca uyumlu hale getirilecektir. Bu çerçevede belirtilen konularda uyum çalışmaları yapılmış, örneğin AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmaları paralelinde anlaşmalar akdedilmiş, gümrük mevzuatında değişikliklere gidilmiş, gümrük ve dış ticaret mevzuatına dahilde işleme ve hariçte işleme rejimi gibi yeni rejimler eklenmiştir.

Türkiye ve AB arasındaki tarım ürünleri ticareti, sanayi ürünleri ticaretinde olduğu üzere, AB'nin Türkiye menşeli bazı tarım ürünlerine²¹³ tarife kontenjanı dahilinde tek taraflı

²¹² World Trade Organization Press Release, 07.10.1998, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp083_e.htm (Erişim tarihi: 10.06.2020); World Trade Organization, **Trade Policy Review Turkey Report by the Secretariat**, 14.09.1998, https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/MultiDDFDocuments/32142/Q:/WT/TPR/S44-0.pdf;Q:/WT/TPR/S44-1.pdf;Q:/WT/TPR/S44-2.pdf;Q:/WT/TPR/S44-3.pdf;Q:/WT/TPR/S44-4.pdf;Q:/WT/TPR/S44-5.pdf/ (Erişim tarihi: 11.06.2020).

²¹³ Bkz. AA Geçici Protokol No 1: Ham ve mamul olmayan tütün, tütün döküntüleri, kuru üzüm, kuru incir, fındık.

tanıldığı tavizlerle başlayan asimetrik bir özellik göstermiştir. Katma Protokol, AB tarafından geçiş döneminde tercihli tarife uygulanacak tarım ürünlerinin kapsamını bir hayli genişletmiştir.²¹⁴ AB'nin Türkiye'den yaptığı tarım ürünleri ithalatında uyguladığı rejimde 1/73 ve 1/77 sayılı Ortaklık Konseyi Kararları ile yeni tavizler uygulamaya konulmuş, 1/80 sayılı OKK ile, ortak tarım politikası kapsamına giren Türkiye menşeli ürünlerin ithalatında uygulanan vergilerin altı yıllık bir dönem içerisinde tedrici olarak kaldırılması öngörülmüştür.

1/95 sayılı OKK'ye göre Türkiye, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak için kendi tarım politikasında ortak tarım politikası önlemlerini uygulayabilecek şekilde değişiklikler yapacaktır. Yine aynı karara göre, AB ve Türkiye, tarım ürünleri ticaretinde birbirlerine tanıdıkları tercihli rejimi karşılıklı çıkarlara dayanacak biçimde aşamalı olarak iyileştireceklerdir. Bu niyet doğrultusunda, 1/98 sayılı OKK ile, AB yanında Türkiye de tarım ürünleri ticaretinde tavizler uygulamaya başlamıştır. İşlenmiş tarım ürünleri ticaretinde de karşılıklı tavizlerin verildiği bir durum söz konusudur. 1/2007 sayılı OKK, iki taraf için de yıllık olarak gümrük vergisinden muaf tarife kotası belirlemiştir. Kotanın dolmasından sonra yapılacak ithalatta, tarım payı 1/95 sayılı OKK doğrultusunda vergilendirilecektir.

Türkiye ve AB arasındaki tarım ürünleri ticareti, bütünleşmenin ilk aşamalarında Türkiye lehine kurulan tavizli yapıdan, günümüzde karşılıklı tavizlerin verildiği bir yapıya doğru genişlemiştir. Toplam tarım ürünleri ticaretinde muafiyet ya da indirim içeren ticaretin aldığı paylar bu genişlemenin izlerini taşımaktadır. 1995 yılı değerlerine göre, Türkiye'nin AB'ye yapılan ihracatın %71'i vergi muafiyetinden ve %5'i vergi indiriminden yararlanmaktaydı. AB ise, Türkiye'ye yaptığı ihracatın %7'si kadar indirim

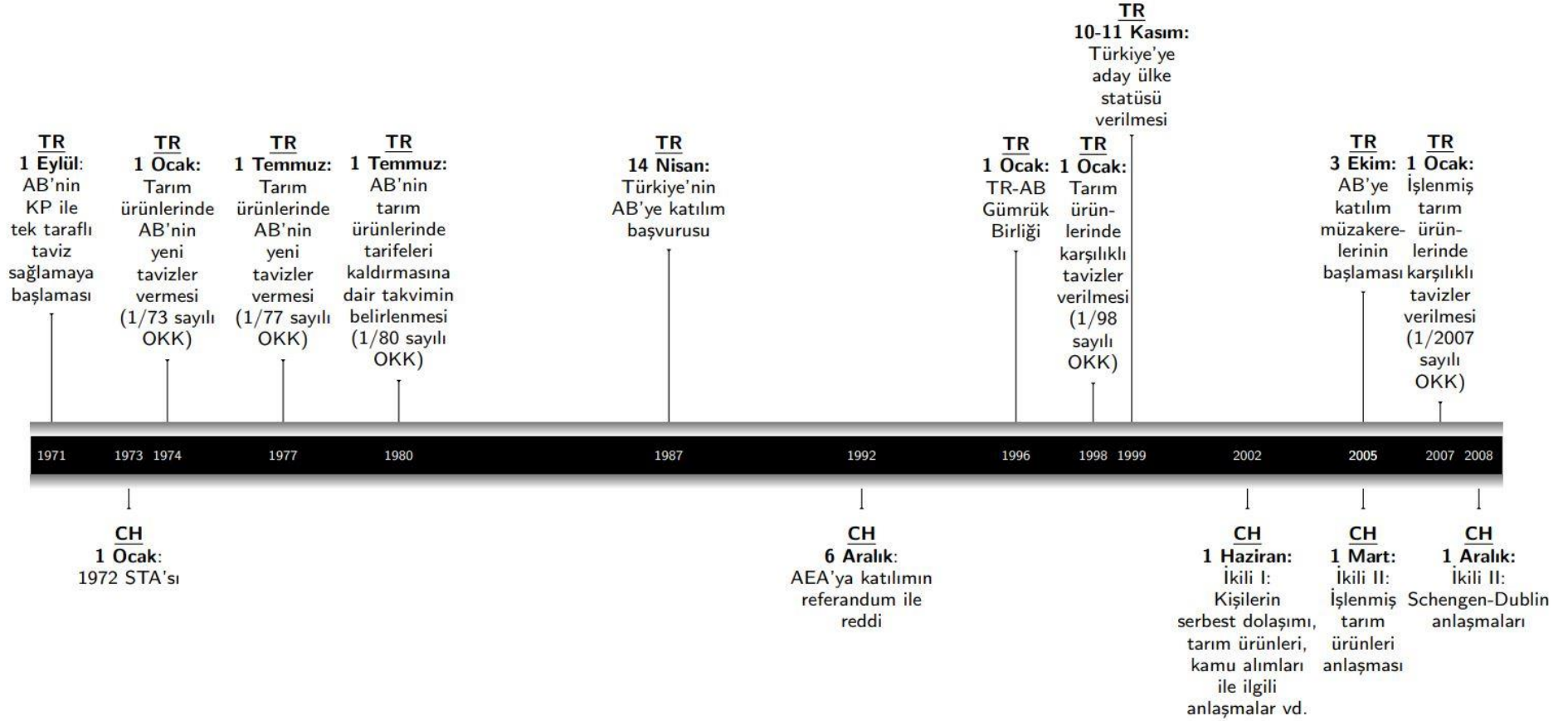
²¹⁴ Bkz. KP 6 sayılı Ek.

sağlamıştı. 1997 yılına gelindiğinde, AB'ye yapılan ihracatın %65'i vergi muafiyetinden ve %26'sı vergi indirimden fayda sağlamıştı. AB'ye sağlanan tavizler sonucunda, AB'nin Türkiye'ye yaptığı ihracatın %35'i vergi muafiyetinden ve %9'u vergi indiriminden yararlanır olmuştu.²¹⁵

Türkiye ve İsviçre'nin AB ile kurdukları ekonomik bütünleşme ilişkisinin gelişimi, Tablo 3.12'de yer almaktadır. İlişkilerdeki her bir değişiklik, tabloda yürürlüğe giriş tarihleri esas alınarak gösterilmiştir. Buna göre, Türkiye-AB ekonomik bütünleşme ilişkisi, 1 Eylül 1971 ile 1 Ocak 1996 arasında, AB'nin sanayi ürünleri ticaretinde Türkiye'ye tek taraflı olarak sağladığı tavizle, asimetrik bir özellik göstermiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde taraflar arasında gümrük birliği tesis edilmiş, 10-11 Kasım 1999 tarihinde yapılan Helsinki zirvesinde Türkiye'nin aday ülke statüsü teyit edilerek, 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakereleri başlamıştır. İsviçre-AB ekonomik bütünleşme ilişkisine bakıldığında ise, 1 Ocak 1973 tarihinden 1 Haziran 2002 tarihine kadar, taraflar arasındaki ekonomik bütünleşmenin 1972 yılında yapılan serbest ticaret anlaşmasına dayandığı görülmektedir. 1 Haziran 2002 tarihinden itibaren, İsviçre-AB ekonomik ilişkisinin derinleşmeye başladığı ileri sürülebilir. Bu tarihte, kişilerin serbest dolaşımı, tarım ürünleri ticareti ve kamu alımları anlaşmaları yürürlüğe girmiştir. Sonrasında ise, taraflar arasında, 1 Mart 2005 tarihinde işlenmiş tarım ürünleri anlaşması, 1 Aralık 2008 tarihinde de Schengen-Dublin anlaşmaları yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

²¹⁵ A.H.Akder, "Tarım Politikası", B.Akçay ve S.Akgül Açıkmeşe (eds.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-AB İlişkileri Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, ss. 425, 429.

Tablo 3. 12 Türkiye-AB ve İsviçre-AB ekonomik bütünleşme ilişkisinin gelişimi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İSVİÇRE’NİN, AVRUPA BİRLİĞİ İLE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN SONUÇLARININ AMPİRİK ANALİZİ: TÜRKİYE-AB VE İSVİÇRE-AB EKONOMİK BÜTÜNLEŞME ÖRNEKLERİNİN İHRACAT VE GSYİH ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1.Giriş

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve İsviçre’nin Avrupa Birliği ile ekonomik bütünleşmesinin sonuçlarının, ihracat ve GSYİH değişkenleri açısından ampirik olarak analiz edilmesidir. Serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birliklerinin ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri, değişik koşullar altında farklı açılardan analiz edilebilir. Kapsamları genişleyen serbest ticaret anlaşmalarının, diğer ifadeyle yeni nesil STA’ların, etkilerine yönelik analizlerin de bu doğrultuda kapsamı genişlenmiştir. Bu çalışmada, farklı bütünleşme modeline sahip İsviçre ve Türkiye karşılaştırılırken, karşılaştırmaya konu olan değişkenlerin seçiminde geleneksel yaklaşıma bağlı kalınarak analiz yapılmaktadır. Geleneksel yaklaşımda, ekonomik bütünleşmenin ticaret hacmi ve refah üzerindeki etkilerine odaklanılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da, ticaret hacmindeki değişimin göstergesi olarak ihracat, refah düzeyindeki değişiminin göstergesi olarak da GSYİH dikkate alınmaktadır.

Bu çerçevede, serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliğinin hangisinin refah düzeylerindeki olumlu değişime katkı verdiği test edilirken, AB ile gümrük birliği şeklinde bütünleşme ilişkisi kuran Türkiye ile yine AB ile serbest ticaret bölgesi oluşturmuş olan İsviçre örnekleri ele alınmakta ve bu ülkelerin sonuçları karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma, Türkiye için 1971-2016 dönemini, İsviçre için 1972-2016 dönemini kapsamaktadır.

Böylece, seçilen iki ülke için de, AB ile ekonomik bütünleşmenin ilk adımlarının atıldığı 1970’li yılların başlarına uzanan geniş bir dönemde analiz yapılması mümkün olmakta ve bütünleşme sürecinin ülkeler üzerindeki etkilerinin daha iyi görülebilmesi söz konusu olmaktadır. Literatürde, İsviçre-AB ekonomik bütünleşmesinin etkilerinin ampirik analizine ilişkin az sayıda çalışma olduğu görülmektedir.²¹⁶ Türkiye-AB ekonomik bütünleşmesinin etkileri konusundaki çalışmalar ise genel olarak, görece dar bir dönemi esas almaktadır.²¹⁷ Dolayısıyla yapılacak analiz, özellikle Türkiye-AB gümrük birliğinin etkilerinin değerlendirilmesi açısından, dönem seçimi itibarıyla de farklı bir bakış sunmaktadır.

Analizde karşılaştırma yapan çalışmalarda son yıllarda yeni bir yöntem olarak karşımıza çıkan sentetik kontrol metodunun kullanılması, çalışmayı yöntemsel olarak da farklılaştırmaktadır. Ekonomik bütünleşme sonrasında ihracat ve GSYİH’de ortaya çıkan değişim gözlemlenirken karşı olgusal durumun tahmini ihmal edilmektedir. Karşı olgusal durum, ekonomik bütünleşmeye gidilmemiş olmasıdır. Üyeler ekonomik bütünleşmeyi zaten tercih ettiklerinden ve her üye özgün bir niteliğe sahip olduğundan, karşı olgusal durumun tahmini ancak, ekonomik bütünleşmeye gitmemiş benzer birimlerin temsile uygun bir seçimi ile mümkün olabilmektedir. Sentetik kontrol metodu, temsile uygun bir seçim yaparak, incelenen birimin karşılaştırılmasında kullanılacak bir kontrol birimi oluşturmaktadır. Bu açıdan, farklılıklar ve benzerlikleri tekil birimler üzerinden gerçekleştiren diğer karşılaştırma yöntemlere göre üstünlüğe sahiptir. Metot aynı

²¹⁶ B.Açıkgöz Ersoy, A.Mack ve A.Schönenberger, Do Small Member Countries of the European Union Benefit Economically More Than the Large Countries? A Swiss Perspective, **International Journal of Economics and Finance Studies**, 3/2, 2011; F.Breuss, Austria and Switzerland – Experiences with and without EU membership, **Austrian Economic Quarterly**, 1/2006.

²¹⁷ B.Neyaptı, F.Taşkın ve M.Üngör, Has European Customs Union Agreement really affected Turkey’s trade?, **Applied Economics**, 39, 2007; C.S.P.Magee, Trade Creation, Trade Diversion, and the General Equilibrium Effects of Regional Trade Agreements: A Study of the European Community-Turkey Customs Union, **Review of World Economics**, 152/2, 2016.

zamanda, ilerdeki analizlerde görüleceği üzere, doğal afetler, siyasi ve ekonomik krizler gibi olayların etkilerinin yıllar itibarıyla gözlenmesine de olanak tanımaktadır.

4.2.Literatür

Literatürün gözden geçirilmesinde, ampirik çalışmamızın eksenini doğrultusunda daha çok, ekonomik bütünleşmelerin dış ticaret ve refah etkilerini inceleyen çalışma sonuçlarına ağırlık verilmiştir. Bu çalışmaları kapsayan literatür taraması, İsviçre ve AB arasındaki ekonomik bütünleşme ilişkisinin aksine, Türkiye ile AB arasında oluşturulan gümrük birliğinin, dış ticaret ve refah etkileri üzerinde çok sayıda çalışma olduğunu göstermektedir. İncelenen literatür, AB-İsviçre ve AB-Türkiye arasındaki bütünleşme ilişkisini inceleyen çalışmalar olarak iki grupta sunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye-AB üzerindeki çalışmalar da, ampirik analizde kullanılan tekniğe göre gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmada çalışmalar, dış ticaret verilerine göre çıkarımda bulunan yaklaşımlar, esneklik yaklaşımı, hesaplanabilir genel denge modeli, çekim modeli ve sentetik kontrol metodu kullanan yaklaşımlar altında ayrı olarak ele alınmıştır.

4.2.1.İsviçre-AB Ekonomik Bütünleşmesinin Etkileri

Türkiye-AB arasında kurulan gümrük birliğinin ekonomik etkilerini inceleyen literatüre göre, İsviçre-AB arasında yürürlüğe konan serbest ticaret anlaşmasının ekonomik etkilerini inceleyen literatürün sınırlı olduğu görülmektedir. Daha yakın bir geçmişte tesis edilen Türkiye-AB gümrük birliğine göre, İsviçre-AB serbest ticaret anlaşmasının daha uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, literatür daha çok, 2000’li yıllardan başlayarak İsviçre’nin AB ile ekonomik bütünleşmesinin derinleşmesinin etkilerini incelemiştir.

Vahl ve Grolimund'un (2006) 1999 yılında yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, İkili I Anlaşmalar seti İsviçre ekonomisinin uzun dönemde %2 düzeyinde büyümesini sağlayacaktır. Bu büyümenin İsviçre ekonomisine katkısının 5 milyar Avro düzeyinde olacağı tahmin edilmiştir.²¹⁸

İkili sektörel anlaşmalar yapılması ve İsviçre'nin AB'ye katılımı alternatiflerinin değerlendirildiği diğer bir çalışmada, hesaplanabilir genel denge modeli kullanılarak bu iki senaryonun ekonomik etkileri tahmin edilmiştir. Nieuwkoop ve Müller'in (2001) yaptıkları bu çalışmanın sonuçları, ikili anlaşmaların %5 düzeyinde bir refah artışı sağladığını, AB'ye katılımın daha yüksek bir refah artışı sağlayacağını göstermektedir. Bu çalışmada, İsviçre ve AB ülkelerinin ikili anlaşmalar yoluyla tedrici bir bütünleşmeden fayda sağlamaya devam edebilecekleri, ancak, İsviçre'nin ikili anlaşmalar modeli yerine AB'ye üye olmayı hedeflemesinin daha akılcı olduğu ileri sürülmektedir.²¹⁹ Grether ve Müller'in (2001) çalışmasının sonuçları ise, sermayenin serbestçe dolaşımı varsayımı altında, GSYİH'de %1,2 oranında artış öngörmektedir. Ancak, bu olumlu etkinin, diğer çalışmaların bulgularına göre daha zayıf olduğu görülmektedir. Çalışmada bunun nedeni olarak, İsviçre'nin AB bütçesine yapacağı katkının hesaba katılmış olması gösterilmektedir. Bu çalışmanın sonuçları, ikili anlaşmalar modeli ve AB'ye katılım arasında, refah etkileri bakımından önemli bir ayrışma bulunmadığına işaret etmektedir.²²⁰

²¹⁸ M.Vahl ve N.Grolimund, **Integration without Membership Switzerland's Bilateral Agreements with the European Union**, Brussels, Center for European Policy Studies, 2006, s. 63.

²¹⁹ R.V.Nieuwkoop ve A.Müller, "The Economic Effects of the Bilateral Sectoral Agreements and the Swiss EU Membership", R.E.Baldwin ve A.Brunetti (eds.), **Economic Impact of EU Membership on Entrants New Method and Issues** içinde, New York, Springer Science+Business Media, 2001, ss. 93-114.

²²⁰ J.Grether ve T.Müller, "Sorting out the Effects of Switzerland's Accession to the EU: A Simulation Analysis", R.E.Baldwin ve A.Brunetti (eds.), **Economic Impact of EU Membership on Entrants New Method and Issues** içinde, New York, Springer Science+Business Media, 2001, ss. 1-26.

İsviçre’yi, AB üyesi Avusturya ile karşılaştıran Breuss (2006), 1990’lı yıllardan itibaren AB ile olan ilişkileri farklılaşan Avusturya ve İsviçre ekonomilerinin ve bütünleşme sürecinin benzerlik ve farklılıklarına dikkat çekmiştir. 1995-2004 dönemine ait istatistikler, teoride beklenilenin aksine, İsviçre’nin AB ile yaptığı ticaretin toplam ticaretindeki payının düşmüş olduğunu göstermektedir. İsviçre, AB iç pazarının kurulmasından ise fayda sağlamıştır. AB’nin İsviçre mallarına olan talebinin gelir esnekliği yüksek olduğundan, AB iç pazarının tesisinin, İsviçre GSYİH’sine her yıl %0,2 düzeyinde bir katkı yaptığı tahmin edilmektedir. İsviçre’nin gümrük birliğine, AB’ye ya da EPB’ye katılımı senaryoları altında yapılan *ex ante* analizler ise, farklı sonuçlar sunmaktadır. Gümrük birliği senaryosunda, İsviçre’nin AB ile olan ticaretinin %3, GSYİH’sinin ise %0,2 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Tahminler, AB’ye katılımın GSYİH’de %2,9, EPB’ye katılımın ise %2,2 oranında artış yaratacağına işaret etmektedir. Breuss’un (2006) sonuçlarına göre, İsviçre’nin EPB’ye katılımı durumunda GSYİH’deki artış oranı azalmaktadır. Diğer taraftan test sonuçları, mevcut ikili anlaşmaların GSYİH üzerindeki olumlu etkisinin ise %2 düzeyinde olabileceğini göstermektedir.²²¹

Spirig ve Weder’in (2008) çalışması, İsviçre’nin AB’ye katılıp katılmaması konusunu farklı bir yaklaşımla ele almıştır. AB’ye katılım kararı bir yatırım olarak değerlendirilerek, yatırım teorisine dayalı bir analiz yapılmıştır. Analizde, bir ülkenin AB’ye katılımının beklenen net faydası beklenen maliyetlerden yüksek olsa dahi, acele olarak AB’ye katılım kararı verilmesinin şart olmadığı ileri sürülmektedir. Çalışmaya göre, AB’ye katılım durumunda ortaya çıkacak ekonomik kazanımlar ve maliyetlerin birbirlerini telafi eder durumda olduğu diğer çalışmalarda gösterilmiştir. Ancak bu

²²¹ F.Breuss, Austria and Switzerland – Experiences with and without EU membership, **Austrian Economic Quarterly**, 1/2006, ss. 13-39.

çalışma, politik faydalar oldukça sınırlıyken, politik maliyetin bir hayli yüksek olabileceğini göstermektedir. Bu durumda model, İsviçre'nin AB'ye katılımını ertelemesini açıklayabilmektedir.²²²

Stalder (2010), İsviçre ve AB arasında 2002 yılında yürürlüğe giren kişilerin serbest dolaşımı anlaşmasının, İsviçre ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yapılan ampirik analizin sonuçlarına göre, bu anlaşma İsviçre GSYİH'sinde artışa neden olmuştur. 2002-2008 dönemine ilişkin olarak, böyle bir anlaşmanın yapıldığı ve yapılmadığı durumlar arasındaki GSYİH düzey farklılığı %3,2 oranındadır. Bu da GSYİH'nin yıllık %0,5 oranında daha fazla artış gösterdiği anlamına gelmektedir.²²³

Ersoy vd.'nin (2011), Cobb-Douglas üretim fonksiyonu şartları altında 1995-2007 dönemi için yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, 1972 yılında yapılan Serbest Ticaret Anlaşması ile 2002 yılında yürürlüğe giren yedi adet ikili anlaşmanın etkisiyle, İsviçre'nin AB ile ileri düzeyde ekonomik bütünleşmesinin, İsviçre'ye potansiyel olarak önemli faydalar sağlayacağı tahmin edilmektedir.²²⁴

Mion ve Ponattu (2019) ise, AB iç pazarının İsviçre üzerindeki ekonomik etkilerine odaklanmışlardır. 2010-2016 dönemini kapsayan çalışmada, çekim modeli kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, iç pazar, refah, üretkenlik ve rekabet açısından üyelere kazanç sağlamakta, iç pazarın dışında kalan ülkeler ise, her ne kadar sınırlı düzeyde de olsa, iç pazardan olumsuz etkilenmekte ve iç pazara katılan ülkelerdeki kişi

²²² B.Spirig ve R.Weder, To Wait or Not to Wait: Swiss EU Membership as an Investment under Uncertainty, **Swiss Journal of Economics and Statistics**, 144, 2008, ss. 85-114.

²²³ P.Stalder, Free Migration between the EU and Switzerland: Impacts on the Swiss Economy and Implications for Monetary Policy, **Swiss Journal of Economics and Statistics**, 146, 2010, ss. 854, 855.

²²⁴ B.Açıkgöz Ersoy, A.Mack ve A.Schönenberger, Do Small Member Countries of the European Union Benefit Economically More Than the Large Countries? A Swiss Perspective, **International Journal of Economics and Finance Studies**, 3/2, 2011, ss. 11-21.

başı gelir, %2,07 ila %4,35 oranında artmaktadır. Bunun yanında Avrupa'nın ortasında yer alan ülkelerdeki refah artışının daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. İsviçre'nin iç pazara katılımı sayesinde kişi başına düşen gelir artışı oranı, %4,02 düzeyinde bulunmuştur. Kişi başına düşen milli gelir artışı parasal olarak ifade edildiğinde ise, en yüksek artış İsviçre'de gözlenmektedir.²²⁵

Saint-Ouen'e (1988) göre, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden başlayarak İsviçre'nin Avrupa bütünleşmesine karşı tutumunun en önemli özelliği bu tutumundaki istikrardır. İsviçre'nin, özellikle ekonomik düzeyde olmak üzere, bütünleşme sürecine katılım konusunda herhangi bir engeli olmamıştır. Ancak tarafsızlık, bağımsızlık ve egemenlik ilkelerinin korunması adına, gümrük birliği seçeneği yerine serbest ticaret seçeneği tercih edilmiş, liberal kalmak, müdahaleci ve ulus üstü politikalara (örneğin ortak tarım politikası) boyun eğmeye yeğ tutulmuştur. Bu politikanın sürdürülebilirliği gündeme geldiğinde temel sorun, İsviçre'nin bağımsızlık ve tarafsızlığından vazgeçmeden AB'nin kararlarına nasıl katılacağı olmaktadır.²²⁶

4.2.2. Türkiye-AB Gümrük Birliğinin Etkileri

Türkiye-AB gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerine dair literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak, çalışmamızın amacı, gümrük birliğinin ihracat ve GSYİH üzerindeki etkilerini analiz etmek olduğundan, literatür, gümrük birliğinin ticaret ve refah etkilerine odaklanan çalışmalar açısından ele alınmış ve bu çalışmalar beş grup altında incelenmiştir.

²²⁵ G.Mion ve D.Ponattu, Estimating Economic Benefits of the Single Market for European Countries and Regions, **Bertelsmann Stiftung Policy Paper**, 2019, ss. 11, 22.

²²⁶ F.Saint-Ouen, Facing European Integration: The Case of Switzerland, **Journal of Common Market Studies**, 26(3), 1988, ss. 273-285.

4.2.2.1.Dış Ticaret Verilerini Esas Alan Çalışmalar

Gümrük Birliği oluşturulduktan sonraki ilk iki yılı (1996 ve 1997) inceleyen Demir ve Temur (1998) ve Uyar (2001), gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisi bulunduğu ve bu etkinin Birlik lehine ancak Türkiye aleyhine olduğu sonucuna ulaşmışlardır.²²⁷

Hartler ve Laird'in (1999) çalışmasının sonuçları ise, AB-Türkiye gümrük birliği ilişkisinin Türkiye üzerinde refah artırıcı etki yaratması bakımından gerekli şartları (önceki tarife oranları, coğrafi yakınlık gibi) taşıdığını ve gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etki yaratmadığını göstermektedir. Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatın toplam ihracat içindeki payının az da olsa düşüş göstermiş olması, ticaret saptırıcı etkinin olmadığına bir işaret olarak gösterilmiştir.²²⁸

Morgil (2000) ise, gümrük birliğinin Türkiye için sınırlı düzeyde de olsa ticaret yaratıcı etkiye yol açtığı, ticaret yaratıcı etkinin AB tarafında daha güçlü olduğu, ama Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ticaretinde herhangi bir değişiklik yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır.²²⁹ Togan'ın (2000) bulguları, Morgil'in (2000) aksine, Türkiye'nin ihraç ettiği malların AB piyasalarına giriş koşullarında önemli bir değişiklik olmadığı için, Türkiye'nin Birliğe yaptığı ihracatın genel olarak gümrük birliği ilişkisinden etkilenmediğini göstermektedir. Buna karşılık, Togan'a göre, Türkiye'nin gerek AB'den

²²⁷ Demir ve Temur ile Uyar'dan aktaran O.E.Yıldırım ve C.Dura, Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 28, 2007, s. 152.

²²⁸ C.Hartler ve S.Laird, The EU Model and Turkey: A Case for Thanksgiving?, **Journal of World Trade**, 33(3), 1999, s. 150.

²²⁹ O,Morgil, The Impact of Trade Liberalization: Turkey's Experience with the Customs Union, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 18(2), 2000, s. 194.

gerekse Birlik dışından yaptığı ithalat artmıştır. Üstelik bu artış oranı, Birlikten yapılan ithalatta daha yüksektir.²³⁰

Arslan ve Usul (2002), 1989-2001 yılları arası dönemi kapsayan çalışmalarında, Chow kırılma testini kullanmışlardır. Analiz sonuçları, gümrük birliği sürecinin ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerinin Türkiye'nin lehine olmadığını göstermektedir. Seyidoğlu ve Kemer'e (2002) göre, gümrük birliği sonrasında Türkiye, AB menşeli mallar için genişleyen bir pazar haline gelmiş, tüketim malları ithalatı artmış ve AB'ye yapılan sanayi malları ihracatının, Türkiye'nin toplam sanayi malları ihracatı içindeki payı düşmüştür.²³¹

Dura (2003), daha uzun dönemi (1984-2001) kapsayan çalışmasında, Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde, ihracatın ithalatı karşılama oranının dönem başında %82 düzeyinde iken, dönem sonunda %60 düzeyine gerilediğini göstermiştir. Gümrük birliği sonucunda ortaya çıkan serbestleşme nedeniyle, AB ile olan ticaretin Türkiye aleyhine gelişmesi ve AB ile dış ticaret açığının artması söz konusu olmuştur.²³²

AB'den yapılan ithalatın iç tüketim içindeki payının artmasını ticaret yaratıcı etkinin göstergesi olarak ele alan Filiztekin (2003), önceki çalışmalardan farklı sonuçlara ulaşmıştır. Filiztekin'in sonuçları, gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkiden çok ticaret yaratıcı etkide bulunduğunu göstermektedir. 1996 yılından sonra Türkiye'nin dış ticareti artarken toplam talebi içindeki ithalatın payı da artmış, buna mukabil, AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payında önemli bir değişiklik olmamıştır.²³³ Filiztekin'in

²³⁰ S.Togan, Effects of a Turkey-European Union Customs Union and Prospects for the Future, **Russian & East European Finance and Trade**, 36(4), 2000, s. 16.

²³¹ Arslan ve Usul ile Seyidoğlu ve Kemer'den aktaran Yıldırım ve Dura, op.cit., s. 153.

²³² Dura'dan aktaran Yıldırım ve Dura, ibid., ss. 153, 154.

²³³ A.Filiztekin, AB ile Gümrük Birliğinin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri, 2003, https://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/filiztekin_makale.pdf (Erişim tarihi: 09.09.2019).

(2003) sonuçlarını teyit eden Akkoyunlu-Wigley'in (2005) çalışması da, gümrük birliğinin Türkiye'nin bazı sektörlerinde ticaret yaratıcı etki yarattığını, bu sektörlerde yerli üretimin fiili tüketim içindeki payı azalırken, AB'den yapılan ithalatın payının arttığını göstermektedir.²³⁴

Pöschl vd.'nin (2005) sonuçları, Filiztekin (2003) ve Akkoyunlu-Wigley'in (2005) bulgularını desteklemekte ve gümrük birliğinin Türkiye'nin ithalatına etkisinin Türkiye'nin ihracatına etkisinden daha güçlü gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Pöschl vd. (2005), gümrük birliğinin dikkate değer bir ticaret yaratıcı etkide bulunduğunu, ama AB'nin 1970'li yıllarda sanayi ürünlerinin çoğunda gümrük vergilerini kaldırmış olmasının, Türkiye'nin ihracatının artışının ithalatının altında kalmasında etkili olduğunu ileri sürmektedir.²³⁵

Kuşat'ın (2015) çalışmasında gümrük birliğinin statik etkileri dış ticaret verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Gümrük birliği öncesi (1980-1995) ve sonrası (1996-2013) dönemlerinin karşılaştırıldığı çalışmada, her iki dönemde AB'ye yapılan ihracatın artmasıyla beraber AB'ye yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatındaki payının ilk dönemde %1,6; ikinci dönemde %23,4 oranında azaldığı ortaya çıkmıştır. Yine her iki dönemde de toplam ithalatın arttığı, ama gümrük birliği sonrasındaki dönemde toplam ithalattaki artışın daha güçlü olduğu görülmektedir. AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı ise ilk dönemde %26,9 artmışken, ikinci dönemde %34,2 oranında azalmıştır. Diğer ifadeyle, gümrük birliği sonrasında Türkiye-AB arasındaki ticaretin hacim olarak artmasına rağmen, toplam ticaretteki payının azalması, gümrük birliğinin gerek ithalat gerek ihracat üzerindeki ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerinin zayıf

²³⁴ Akkoyunlu-Wigley'den aktaran Yıldırım ve Dura, op.cit., s. 154.

²³⁵ J.Pöschl vd., Turkey: Macroeconomic Vulnerability, Competitiveness and the Labour Market, **Turkish Economic Association Discussion Paper**, 2005/5, s. 68.

olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Kuşat'a (2015) göre, Türkiye'nin gümrük birliğinin kurulmasından elde etmeyi umduğu refah etkilerinin, incelenen dönemde beklendiği gibi ortaya çıkmadığı görülmektedir.²³⁶

4.2.2.2.Esneklik Yaklaşımını Kullanan Çalışmalar

Halıcıoğlu'nun (1996) çalışmasında, AB ile kurulan gümrük birliği ve alternatifleri refah etkileri bakımından karşılaştırılmış, gümrük birliğinin Türkiye için en iyi tercih olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan *ex-ante* ve *ex-post* çalışmada, gümrük birliğinin Türkiye gayri safi milli hasılasına etkisinin %0,39-1,80 düzeyinde olumlu olduğu bulunmuştur.²³⁷

Neyaptı vd.'nin (2007) 1980-2001 dönemini kapsayan analiz sonuçlarına göre de, gümrük birliği Türkiye'nin ticaretini önemli ölçüde artırmıştır. Ancak, AB'ye yapılan ihracat artışı gümrük birliği sonrasındaki ortalama ihracat artışından düşük, AB'den yapılan ithalat artışı ise bu ortalamadan yüksektir. Ayrıca, Türkiye'nin GSYİH'si ile Türkiye'nin ithalatı ve ticaret yaptığı ülkelerin GSYİH'leri ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki ilişkinin pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²³⁸

Kandoğan'ın (2009) 1962-2002 dönemine ilişkin çalışmasında, gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisinin AB'ye üye olmayan ülkelere yapılan ithalat artışı ile birlikte gözlemlenebildiği, emek yoğun teknoloji kullanan sektörlerdeki küçük bir ticaret sapırtıcı etki dışında, gümrük birliğinin refah arttırıcı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²³⁹

²³⁶ N.Kuşat, Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri: 1980-1995/1996-2013 Karşılaştırmalı Analizi, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 29/4, 2015, s. 641.

²³⁷ Halıcıoğlu'ndan aktaran Yıldırım ve Dura, op.cit., s. 155.

²³⁸ B.Neyaptı, F.Taşkın ve M.Üngör, Has European Customs Union Agreement really affected Turkey's trade?, **Applied Economics**, 39, 2007, ss. 2121-2132.

²³⁹ Y.Kandoğan, Trade Creation and Diversion Effects of Europe's Regional Liberalization Agreements, **International Economic Journal**, 23(4), 2009, ss. 599, 612, 613.

Seki (2005), gümrük birliğinin Türkiye'nin net ihracat üzerindeki etkilerini 1985-2003 dönemi için analiz etmiştir. Analizinin sonuçları, Türkiye'nin AB'ye ihracatında sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen AB'den yapılan ithalatın daha hızlı arttığını, bunun yanında gümrük birliğinin dış ticarete yapısal bir kırılmaya yol açtığını göstermektedir.²⁴⁰

Karaman ve Özkale (2006), ithalat talebini esas aldıkları çalışmalarında, genel olarak gümrük birliğinin ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Sektör bazında yapılan analizin sonuçları ise, bazı sektörlerde (makinalar, mekanik cihazlar, otomotiv) ticaret yaratıcı, bazı sektörlerde (demir, çelik) ticaret saptırıcı etki bulunduğunu, bazı sektörlerde (plastik, organik kimyasallar) ise herhangi bir etki bulunmadığını göstermektedir.²⁴¹

4.2.2.3.Hesaplanabilir Genel Denge Modelleri

Harrison vd.'nin (1997) tahminleri, statik hesaplanabilir genel denge modeli altında yaptıkları çalışmalarında, gümrük birliğinin Türkiye'nin refahına, GSYİH'sinin %1,1'i oranında katkıda bulunacağını göstermektedir. Harrison vd. (1997), kazancın her yıl gerçekleşmesini beklemekle birlikte, dinamik etkiler hesaplamaya katıldığında kazancın daha da yükseleceğini ileri sürmüşlerdir.²⁴²

Köse'nin (1996) aksak piyasa koşullarında gümrük birliğinin etkilerinin incelendiği çalışmasında, Türkiye ekonomisindeki tekелci yapıların korunduğu durumda GSYİH'de

²⁴⁰ Seki'den aktaran Yıldırım ve Dura, op.cit., s. 156.

²⁴¹ F.N.Karaman ve N.L.Özkale, Static Effects of the EU-Turkey Customs Union, 2006, <https://www.semanticscholar.org/paper/Static-Effects-of-the-EU-Turkey-Customs-Union-Karaman-Ozkale/e413e6bdad8e1c56553c1040e0d58287841097d1>, (Erişim tarihi: 13.09.2019).

²⁴² G.W.Harrison, T.F.Rutherford ve D.G.Tarr, Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union, **European Economic Review**, 41, 1997, s. 867.

%0,5 oranında bir azalma; rekabetçi piyasa koşullarında ise %0,1 oranında artış meydana geleceği belirlenmiştir.²⁴³

Mercenier ve Yeldan (1997), gümrük birliğinin etkilerini, Köse (1996) gibi, aksak piyasa koşullarını dikkate alarak incelemişlerdir. İki senaryo altında yapılan çalışmanın bulguları; (1) gümrük birliğinin net refah etkisinin, ticaret hadlerindeki bozulmanın, aksak piyasanın rekabetçiliği artıran yeniden yapılanmasının getireceği olumlu etkiden büyük olması nedeniyle negatif; (2) iç pazara katılımın refah etkisi ise, aksak piyasa firmalarını dış rekabetten koruyan tarife dışı engellerin de ortadan kalkması nedeniyle pozitif olacağını göstermektedir.²⁴⁴

De Santis'in (2000) analizi ise, gümrük birliği dolayısıyla imalat sanayisindeki korumanın ortadan kalkmasına rağmen, kurulan modelin tüm senaryolar altında tekstil, giyim, deri ve kürk mamullerindeki üretimin ve ticaretin arttığını göstermektedir.²⁴⁵

Bayar vd.'nin (2000), gümrük birliğinin ilk dört yılının analiz edildiği çalışmaları standart Global Ticaret Analizi Projesi'ne (GTAP) dayanmıştır. Çalışma bu modeli, eksik rekabet ve sabit ölçek getirisine dayalı, çok bölgeli hesaplanabilir bir genel denge modeli olarak tanımlamıştır. Bayar vd'ye (2000) göre modelin simülasyon sonuçları, gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi üzerinde önemli bir olumsuz etkisinin bulunmadığını, üretim, dış ticaret, sermaye ve işgücü kullanımı üzerindeki kısa dönemli etkilerin düşük olduğunu, önemli bir ticaret sapması yaşanmadığını ve refah üzerindeki etkinin ise olumlu olduğunu

²⁴³ Köse'den aktaran Yıldırım ve Dura, op.cit., s. 158.

²⁴⁴ J.Mercenier ve E.Yeldan, On Turkey's trade policy: Is a customs union with Europe enough?, **European Economic Review**, 41, 1997, ss. 871-880.

²⁴⁵ R.A.De Santis, The Impact of a Customs Union with the EU on Turkey's Welfare, Employment and Income Distribution: An AGE Model with Alternative Labour Market Structures, **Journal of Economic Integration**, Haziran 2000, s. 234.

göstermiştir. Yine simülasyon sonucunun, AB ile daha fazla ekonomik entegrasyonun büyük potansiyel faydalarını teyit ettiği ileri sürülmüştür.²⁴⁶

Bekmez'in (2002) genel denge modeline dayalı çalışması, gümrük birliğinde tarifelerin düşürülmesinin Türkiye'nin ithalat ve ihracatının AB lehine değişimine neden olduğu, AB'ye üye olmayan ülkeler ile yapılan tercihli ticaret anlaşmaları nedeniyle diğer ülkelerle yapılan ticaretin de artma eğiliminde bulunduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, çalışmanın bulguları, gümrük birliği ilişkisinin GSYİH'de %2 oranında bir düşüşe yol açacağını, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin (iç pazara katılım) gerçekleşmesi durumunda, Türkiye ekonomisinin pek çok yönden daha olumlu etkileneceğini göstermektedir. Bu sonuç, Mercenier ve Yeldan'ın (1997) sonuçlarını da teyit etmektedir.²⁴⁷

4.2.2.4.Çekim Modelleri

Antonicci ve Manzocchi (2006), Türkiye'nin 1967-2001 dönemindeki dış ticaretini çekim modeli altında analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda gümrük birliğinin, Türkiye ve AB arasında ilave bir ticaret yarattığına ilişkin güçlü bir kanıt elde edilememiş, bununla birlikte, 1970'ler için zayıf da olsa bir ticaret etkisi görülmüştür.²⁴⁸ Bilici vd.'nin (2008) çalışmalarında ise aynı model altında 1992-2006 dönemi incelenmiş, AB ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretinde her zaman için önemli bir yer tuttuğu, ancak, Antonicci ve

²⁴⁶ A.Bayar vd., **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri "İlk Dört Yılın Ekonometrik Analizi"**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No.159, 2000, ss. 24, 25, 36, 37.

²⁴⁷ S.Bekmez, Sectoral Impacts of Turkish Accession to the European Union A General Equilibrium Analysis, **Eastern European Economics**, 40(2), Mart-Nisan 2002, s. 82.

²⁴⁸ D.Antonicci ve S.Manzocchi, Does Turkey have a special trade relation with the EU?: A gravity model approach, **Economic Systems**, 30(2), Haziran 2006, ss. 157-169.

Manzocchi'ye (2006) benzer şekilde, gümrük birliğinin AB'nin Türkiye'nin ticaretindeki önemini dikkat çeken düzeyde artırmadığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁴⁹

Nowak-Lehman vd. (2007), 1988-2002 dönemine ilişkin olarak Türkiye'nin önemli 16 ihracat sektörünün AB'ye olan ihracat performansını çekim modeli altında incelemişlerdir. Buna göre, Türkiye'nin ihracatında neredeyse tüm sektörlerde belirgin bir artış görülmektedir.²⁵⁰

Adam ve Moutos (2008), 1988-2004 dönemine ilişkin veriler ile yine çekim modelini kullanarak gümrük birliğinin etkilerini incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre, hem Türkiye'nin AB-15 ülkelerine yaptığı ihracatta, hem AB-15 ülkelerinin Türkiye'ye yaptığı ihracatta artış gözlenmektedir.²⁵¹

Dünya Bankası'nın (2014) çekim modelinde, gümrük birliğinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri, yaklaşık 150 ülkenin 1990-2010 dönemine ait verileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Modelin tahmin sonuçları, Türkiye'nin AB ile yaptığı ticaretin, modelin diğer değişkenler ile öngördüğü düzeye benzer olduğunu göstermiştir. Diğer ifadeyle, gümrük birliğinin etkisinin katsayıları anlamlı bulunmamıştır. Bunun nedeni olarak, modelin sadece toplam ihracatı dikkate alması, analiz dönemde finansal kriz yaşanması, Uruguay raundu taahhütleri, Çin'in DTÖ'ye katılımı ve diğer ülkelerdeki serbestleştirme çabaları gibi faktörler gösterilmiştir.²⁵²

²⁴⁹ Ö.Bilici, E.Erdil ve İ.H.Yetkiner, The Determining Role of EU in Turkey's Trade Flows: A Gravity Model Approach, **Working Papers in Economics**, 08/06, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekim 2008, ss. 2,15.

²⁵⁰ F.Nowak-Lehmann vd., The Impact of a Customs Union between Turkey and the EU on Turkey's Exports to the EU, **Journal of Common Market Studies**, 45/3, 2007, ss. 719-743.

²⁵¹ A.Adam ve T.Moutos, The Trade Effects of the EU-Turkey Customs Union, **The World Economy**, 31(5), 2008, ss. 685-700.

²⁵² World Bank, **Evaluation of the EU-Turkey Customs Union**, World Bank Report No. 85830-TR, 2014.

Magee'ye (2016) göre, 1996-2010 dönemi için çekim modeli kullanılarak yapılan çalışma sonucu, gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisinin, ticaret saptırıcı etkinin iki katı olduğunu, ancak gümrük birliğinin etkisinin genel olarak zayıf kaldığını göstermektedir.²⁵³

4.2.2.5.Sentetik Kontrol Metodu Kullanan Çalışmalar

Aytuğ vd.'nin (2017), 1989 ve 2013 yılları arasındaki verileri esas alan çalışmasında, Türkiye-AB gümrük birliğinin ekonomik etkileri sentetik kontrol metodu ile ilk defa analiz edilmiş, çalışma sonuçları, gümrük birliğinin kurulmamış olması durumunda Türkiye'nin AB'ye ihracatının %38; kişi başına düşen GSYİH'sinin ise %13 oranında düşük olacağını göstermiştir.²⁵⁴

4.3.Kuramsal Çerçeve

Birinci bölümde, Viner'in (1950), tercihli ticaret anlaşmaları ve serbest ticaret bölgelerinin gümrük birlikleri karşısındaki konumu ile ilgili kısmi değerlendirmelerde bulunduğu değinilmişti. Viner'e göre, seçici olmayan tam bir tercihli ticaret durumu, gümrük birliği kadar iyi ya da gümrük birliği kadar kötü olacaktır. Shibata'nın (1971) analizi ekonomik etkilerin benzer olduğunu göstermekle birlikte, farklılıklara da dikkat çekmiştir. Curzon'a (1974) göre, bütünleşmenin statik etkileri bakımından serbest ticaret bölgeleri ile gümrük birlikleri birbirine benzer ya da bu etkiler bakımından serbest ticaret bölgeleri gümrük birliklerine tercih edilebilir durumdadır. Diğer ifadeyle, serbest ticaret bölgesi gümrük birliğine kıyasla geride ve önemsiz bir bütünleşme örneği değildir.

²⁵³ C.S.P.Magee, Trade Creation, Trade Diversion, and the General Equilibrium Effects of Regional Trade Agreements: A Study of the European Community-Turkey Customs Union, **Review of World Economics**, 152/2, 2016, ss. 383-399.

²⁵⁴ H.Aytuğ vd., Twenty Years of the EU-Turkey Customs Union: A Synthetic Control Method Analysis, **Journal of Common Market Studies**, V.55, 2017, ss. 419-431.

Robson (1998) ise, gümrük birliği seçeneğinin serbest ticaret bölgesi seçeneğinden daha iyi olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu kuramsal  er eve içerisinde, İsviçre ve Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdikleri ekonomik bütünleşme örneklerinin ihracat ve GSY H etkileri bakımından benzer veya belli ölçüde serbest ticaret bölgesi lehine sonuçlar vermesi beklenmektedir.

4.4. Metodoloji

Ampirik analiz, İsviçre ve Türkiye'nin AB ile olan ekonomik bütünleşmelerinin, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yapılan ihracat ve GSY H değişkenleri üzerindeki etkilerini ve bu etkinin iki ülkeden hangisinde daha güçlü olduğunu test etmektedir. Analizde, sentetik kontrol metodu kullanılmaktadır. Metot, karşılaştırma yapan çalışmalarda yeni bir yaklaşım sunduğu ve bu çalışmalardaki kullanımı giderek arttığı için tercih edilmektedir. Sentetik kontrol metodu, önemli bir olayın yaşanması, herhangi bir konuda yasaklık ya da serbesti getirilmesini içeren politika değişimleri veya çalışmamızda olduğu gibi ekonomik bütünleşmeye gidilmesi gibi pek çok durumu ifade edebilecek bir müdahalenin etkisinin tahmin edilmesinde kullanılabilmektedir. Metodun en önemli özelliği, niteliksel ve niceliksel yaklaşımın birlikte kullanımına izin vermesidir. Sentetik kontrol metodu, sadece analiz konusu ülkenin müdahaleye maruz kaldığını, müdahalenin bu ülke üzerindeki etkisinin devam ettiğini, müdahaleye maruz kalan ülkedeki müdahale etkisinin belirlenmesinde kullanılacak ülkelerin böyle bir müdahaleye maruz kalmadığını ve bu müdahaleden etkilenmediğini varsaymaktadır. 1965-2016 dönemini kapsayan analizde örneklem, içinde Avustralya, Bolivya, Fas, Filipinler, Finlandiya, Güney Kore, İrlanda, İspanya, İsveç, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Norveç, Peru, Portekiz, Sri Lanka, Tayland, Uruguay ve Yunanistan'ın bulunduğu toplam 21 ülkeden oluşmaktadır. Analizde, ekonomik bütünleşmenin ihracat ve GSY H  zerindeki etkileri, önce Türkiye ve İsviçre için ayrı yapılmakta, sonrasında

etkinin hangi ülkede daha güçlü olduğu tartışılmaktadır. Analiz sonucunda, ihracat ve GSYİH etkileri bakımından, iki ülkenin AB ile olan ekonomik bütünleşmesinin benzer ya da İsviçre lehinde etkiler göstermesi beklenmektedir.

Abadie vd.'nin (2010), Kaliforniya'da uygulamaya konulan tütün kontrol programının sigara tüketimi üzerindeki etkilerini araştırmak için geliştirdikleri sentetik kontrol metodunun²⁵⁵ karşılaştırma içeren çalışmalarda kullanımı giderek artmaktadır.²⁵⁶ Abadie vd.'ne (2015) göre, karşılaştırma yapan önceki çalışmalar, az sayıda örneği dikkate almakta ve bu örneklerin özelliklerinin, eşanlı olarak ortak ve farklı yönlerinin tanımlanarak analiz edilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle Abadie vd. (2015), yakın dönemdeki yöntemsel tartışmaların, niceliksel ve niteliksel yaklaşımlar arasında bir bağ kurulmasının önemine dikkat çektiğini belirtmişlerdir.²⁵⁷

Niceliksel ve niteliksel yaklaşımı bir araya getiren sentetik kontrol metodu, belirli bir olay veya müdahale karşısında, araştırılan konu ile ilgili birimler arasındaki çıktıların karşılaştırmasına dayanmaktadır. Bir tarafta olay veya müdahaleye maruz kalan birim, diğer tarafta bu birime benzer ancak olay veya müdahaleye maruz kalmayan birimler olmak üzere karşılaştırma yapılır. Olay veya müdahaleye maruz kalmamış karşılaştırma birimleri, olay veya müdahalenin yokluğunda, ilgi alanı ne ise –örneğin ihracatın ya da GSYİH'nin seyri- bunun karşı olgusal durumunu yeniden oluşturmak için kullanılmaktadır.²⁵⁸

²⁵⁵ A.Abadie, A.Diamond ve J.Hainmueller, Synthetic Control Methods for Comparative Case Studies: Estimating the Effect of California's Tobacco Control Program, **Journal of the American Statistical Association**, Haziran 2010, ss. 493-505.

²⁵⁶ Aytuğ vd., op.cit.; A.Dolu ve T.Göksel, NAFTA'nın Meksika Ekonomisi Üzerindeki Etkileri: Sentetik Kontrol Metot Yaklaşımı, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 22/3, 2017; O.Gharehgozli, An Estimation of the Economic Cost of Recent Sanctions on Iran using the synthetic control method, **Economics Letters**, 157(C), 2017.

²⁵⁷ A.Abadie, A.Diamond ve J.Hainmueller, Comparative Politics and the Synthetic Control Method, **American Journal of Political Science**, Nisan 2015, s. 495.

²⁵⁸ ibid, s. 496.

Uygun olmayan karşılaştırma birimlerinin seçimi hatalı değerlendirmeler yapılmasına neden olabileceğinden, karşılaştırma birimlerinin seçimi önem arz etmektedir. Sentetik kontrol metodu, karşılaştırma birimlerinin nasıl seçileceğini belirleyen iyi formüle edilmiş yapısıyla, doğru niceliksel çıkarsamalar yapılması olanağını ve aynı zamanda niteliksel analizin ihmal edilmemesini sağlamaktadır.²⁵⁹

Karşılaştırmalı siyaset biliminde genelde ülkeler ve bölgeler gibi çoklu birimler üzerinde çalışılmaktadır. Birim sayısı yeterli ise, karşılaştırma birimleri –ülkeler ve bölgeler gibi- arasından yapılacak bir kombinasyonun, ilgi alanını temsil eden birim veya birimlerin özelliklerini yeniden oluşturmakta tek bir karşılaştırma biriminden daha iyi sonuçlar vermesi beklenmektedir. “Sentetik kontrol” olarak adlandırılan bu kombinasyon, ilgi alanının özelliklerini en iyi yansıtan tüm olası karşılaştırma birimlerinin ağırlıklı ortalaması kullanılarak oluşturulmaktadır.²⁶⁰

Dolayısıyla sentetik kontrol metodunun amacı, müdahaleden etkilenmiş bir *X* ülkesi ve müdahaleden etkilenmemiş çeşitli ülkeleri kullanarak yapay bir müdahaleden etkilenmemiş *X* ülkesi oluşturmaktır. Bu sayede müdahaleden etkilenmemiş *X* ülkesinin sonuçları ile *X* ülkesinin sonuçları kıyaslandığında müdahalenin *X* ülkesine yaptığı etki tahmin edilebilmektedir. Bu yapay/sentetik *X* ülkesi oluşturulurken iki boyutlu bir değişkenler matrisi kullanılmaktadır. Bu boyutlardan ilki olan sentetik *X* ülkesini oluşturmak için kullanılacak olan değişkenler grubu, bir ülkenin sahip olabileceği nüfus, gelir-gider dengesi, iklim gibi genel özellikleri yansıtan değişkenleri barındırmaktadır. İkinci boyut ise ülkelerin kendisidir ancak uygulama kısmında bu boyut ikiye ayrılmaktadır. İlki müdahaleden etkilenmeyen ülkelerin müdahale öncesi zaman dilimindeki ortalama değerleri, ikincisi ise *X* ülkesinin müdahale öncesi zaman

²⁵⁹ ibid, s. 496.

²⁶⁰ ibid, s. 496.

dilimindeki tüm dönemlerdeki değerleridir. Amaç ise müdahale öncesinde müdahaleden etkilenmeyen ülkelerin değişkenlerinin ağırlık vektörünü çıkartarak X ülkesinin sentetik bir kopyasını elde etmektir. Bu sentetik X ülkesinin diğer ülkelerin ağırlıklı bir ortalaması olduğu ve diğer ülkelerin müdahaleden etkilenmediği varsayıldığından sentetik X ülkesi müdahaleden etkilenmemiş bir X ülkesi yakınsaması olmaktadır.

Tablo 4. 1: Sentetik Bölge Oluşumunda Kullanılan Değişkenler Matrisi

	Değişken 1	Değişken 2	...	...	Değişken N
Ülke 2 (Ortalama)					
Ülke 3 (Ortalama)					
...					
...					
Ülke $J+1$ (Ortalama)					
Ülke 1 $t=1$					
Ülke 1 $t=2$					
...					
...					
Ülke 1 $t=T_0-1$					

Kaynak : Yazar

4.4.1. Modelin Oluşumu

Sentetik kontrol metodunda kullanılan modelde ilk olarak üzerinde çalışılacak olan bölge sayısı $J + 1$ olarak seçilmektedir. Sadece ilk bölgenin müdahaleye maruz kaldığı varsayıldığında, geriye J adet kontrol bölgesi²⁶¹ kalmaktadır. Diğer yandan ilk bölge, müdahaleden sonra müdahalenin etkilerine kesintisiz bir biçimde maruz kalmaya devam etmektedir.

Araştırma konusu müdahalenin gerçekleştiği zamana T_0 , eğer i bölgesi t anında müdahaleden etkilendiyse incelenen sonuca Y_{it}^N , eğer i bölgesi t anında müdahaleden etkilenmediyse incelenen sonuca Y_{it}^I denilsin. Yani Y sonucu, 1 'den $J+1$ 'e kadar giden i bölgeyi, 1 'den bulunulan zamana (T) kadar giden t zamanı, üste yazılan N harfi

²⁶¹ Donör havuzu olarak da adlandırılmaktadır.

müdahaleden etkilenmemeyi, I harfi ise müdahaleden etkilenmeyi temsil etsin. Ayrıca müdahalenin, böyle bir müdahalenin gerçekleşmediği bölgelerde sonuca bir tesiri olmadığı ve müdahalenin T_0 'dan önce bir etkisinin olmadığı varsayılmaktadır. Bu yüzden T_0 'a kadar olan zaman zarfında $Y_{it}^I = Y_{it}^N$ eşitliği her bölge ve her zaman için sağlanmaktadır. Bazı durumlarda müdahaleler, henüz gerçekleşmeden sonuca etki edebilirler. Bu durumlarda T_0 'ı müdahalenin gerçekleştiği zaman yerine bu etkinin başladığı zaman olarak değiştirmek mümkündür.

Temel varsayımlar sıralandıktan ve tanımlar yapıldıktan sonra yöntemin matematiksel modellemesine geçilmektedir.²⁶² İlk olarak müdahalenin i bölgesine t anına kadar yaptığı etki, $\alpha_{it} = Y_{it}^I - Y_{it}^N$ olarak tanımlanmaktadır ve D_{it} i bölgesi t anında müdahaleye maruz kalıp kalmadığına yönelik olarak kaldıysa 1 kalmadıysa 0 olacak şekilde bir gösterge olarak kullanılırsa i bölgesinin t anında incelenen sonucu $Y_{it} = \alpha_{it}D_{it} + Y_{it}^N$ şeklinde formüle edilebilmektedir. Amaç T_0 anından T anına kadar her α_{1t} nin değerini en doğru biçimde tahmin etmektir ve bu noktada bilinen $\alpha_{1t} = Y_{1t}^I - Y_{1t}^N = Y_{1t} - Y_{1t}^N$ olduğudur. Y_{1t}^I zaten birinci bölgenin t anındaki sonucu ve bu sonuç birebir elde edilebilmektedir. Bu yüzden α_{1t} 'yi tahmin etmek için sadece Y_{1t}^N 'ye ihtiyaç bulunmakla birlikte Y_{1t}^N 'yi elde etmek henüz mümkün değildir. Çünkü birinci bölgenin T_0 anından sonra müdahaleye maruz kalmamış bir sonucu bulunmamaktadır. Dolayısıyla Y_{1t}^N faktörü aşağıdaki model ile ifade edilmektedir.

$$Y_{it}^N = \delta_t + \theta_t Z_{it} + \lambda_t \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

δ_t : Ortak ve sabit bilinmeyen değer.

²⁶² Model ayrıntıları için Bkz. Ek III.

θ_t : Zamana bağılı olarak değişen $1 \times r$ büyüklüğünde bilinmeyen parametreler vektörü.

Z_i : Müdahaleden etkilenmemiş $r \times 1$ büyüklüğünde gözlemlenmiş değişkenler vektörü.

λ_t : $1 \times F$ büyüklüğünde gözlemlenmemiş ortak faktör vektörü.

μ_i : $F \times 1$ büyüklüğünde bilinmeyen faktör yükü vektörü.

ε_{it} : Bölgesel seviyede sıfır ortalamalı sapma miktarı.

$J \times 1$ büyüklüğünde bir ağırlık vektörü, $W = (w_2, w_3, \dots, w_{j+1})'$ ve $k = 2, \dots, J+1$ için $w_2 + \dots + w_{j+1} = 1$ ve $w_k \geq 0$, şeklinde ele alınsın. Bu W vektörünün her elemanının, potansiyel bir sentetik kontrol ağırlığı temsil etmekte olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda 1 numaralı denklemde tanımlanan model, ağırlıklar dikkate alınırsa, aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\sum_{k=2}^{J+1} w_k = \delta_t + \theta_t \sum_{k=2}^{J+1} w_k Z_k + \lambda_t \sum_{k=2}^{J+1} w_k \mu_k + \sum_{k=2}^{J+1} w_k \varepsilon_{kt} \quad (2)$$

Eğer modelin başlatıldığı andan T_0 'a kadar her zaman dilimi için;

$$\sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_{k1} = Y_{11}, \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_{k2} = Y_{12}, \dots,$$

$$\sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_{kT_0} = Y_{1T_0}, \text{ ve } \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Z_k = Z_1,$$

eşitliğini sağlayan bir $(w_2^*, \dots, w_{j+1}^*)$ bulunabilirse, T_0 anından sonraki zaman diliminde de aynı ağırlık vektörünü kullanarak Y_{1T} 'i, $T > T_0$, yani müdahaleden etkilenmemiş bir sonuç kümesi elde edilebilir. Elde edilen ağırlık vektörü eldeki çok sayıda veriden yararlanarak müdahale öncesinde hangi bölgenin hangi oranda birleştirilerek sentetik bir birinci bölge elde edileceğini göstermektedir. Diğer bölgelerin müdahaleden etkilenmediği varsayımı altında, aynı ağırlık vektörü müdahale sonrasında da kullanılarak müdahaleden etkilenmemiş sentetik bir birinci bölge elde edilebilir.

2 no.lu denklemin tamamen tutarlı olması için $(Y_{11}, \dots, Y_{1T_0}, Z'_1)$ 'in $((Y_{21}, \dots, Y_{2T_0}, Z'_2), \dots, (Y_{j+11}, \dots, Y_{j+1T_0}, Z'_{j+1}))$ 'in dışbükey zarfına dahil olması gerekmektedir. Matematiksel olarak mümkün olsa da verilerin gerçekleşmiş değerleri temsil etmesi ve değiştirilememesi sebebiyle 2 no.lu denklemin tamamen tutması imkânsıza yakındır. Bu sebeple sentetik kontrol bölgesi 2 no'lu denklemi yaklaşık olarak sağlayacak şekilde seçilmektedir. 1 no'lu denklem ile modellenen sentetik kontrol metodunun tutarlı yanlarından bir tanesi yüzeysel değerler veri olarak kullanıldığında bile genel olarak sosyal bilimlerin deneysel çalışmalarında kullanılan sabitlenmiş etkiler modelinin aksine λ_t ile ifade edilen zaman ile değişen etkiler modelini kullanarak daha kesin sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olmasıdır. Bu yüzden bu modelde farklı zaman dilimlerinden elde edilen verilerin farkı alındığında, gözlemlenmeyen karıştırıcı değişken μ_j ortadan kaybolmamaktadır. Ancak $\sum_{k=2}^{j+1} w_k^* Z_k = Z_1$ ve $\sum_{k=2}^{j+1} w_k^* \mu_k = \mu_1$ eşitliklerini sağlayan bir sentetik kontrol bulunursa sapmalardan arındırılmış bir Y_{1t}^N elde edilebilmektedir. Bu özelliklere sahip bir sentetik kontrol bulmak mümkün olmayabilir. Çünkü adı üstünde $\mu_1, \dots, \mu_{j+1}$ değişkenleri gözlemlenebilen değişkenler değildir. Ancak uygun standart koşullarda 1 no'lu denklem bir sentetik kontrolün Z_1 ve yeterince büyük bir müdahale öncesi sonuçlar kümesine uygun olmasının koşulunun Z_1 ve μ_1 'e uygun olması olduğunu

ima etmektedir. Bu yüzden $\sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Z_k = Z_1$ ve $\sum_{k=2}^{J+1} w_k^* \mu_k = \mu_1$ eşitliklerini sağlayan bir sentetik kontrol ancak yaklaşık olarak bulunabilir.

4.4.2. Veri Seti

AB tarafından, 1970'lerde çoğu sanayi ürünündeki tarifelerin Türkiye lehine kaldırılmış olması gümrük birliğinin asimetrik özelliklerinin birini oluşturmuştur. Türkiye ve AET arasında 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol'ün onay sürecinin belirli bir zaman gerektirmesi ve Protokolün ticari hükümlerinin bir an evvel uygulamaya geçirilmesi amacıyla 27 Temmuz 1971 tarihinde Türkiye ile AET arasında Geçici Anlaşma imzalanmıştır. Geçici anlaşmanın 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmesi ile Türk sanayi ürünleri, AB pazarına gümrük vergisi veya eş etkili herhangi bir vergiye maruz kalmaksızın erişmeye başlamıştır. Bu nedenle gümrük birliğinin Türkiye'nin ihracatındaki etkisi, modelin uygulanmasında müdahale yılı olarak kabul edeceğimiz 1971 yılına dek uzanan bir dönemde içerisinde gözlemlenmektedir.

AB ile İsviçre arasında yapılan ve 1972 Anlaşması olarak da bilinen serbest ticaret anlaşması, Türkiye için müdahale yılı olarak beliren 1971 yılının hemen sonrasına denk gelmektedir. 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren anlaşma sayesinde, gümrük vergilerinde 1 Nisan 1973 tarihi itibarıyla önemli ölçüde indirimde gidilmiştir. Bu durumda İsviçre için müdahale zamanı 1972 yılı olarak alınabilmektedir.

Ancak sentetik kontrol metodunun uygulanması için müdahale zamanından önceki yıllara ilişkin verilere de ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bakımdan, veri mevcut olduğu ölçüde geriye gidilmiştir. Gerek Türkiye gerekse İsviçre için yapılacak analiz dönemi bu çerçevede

1965-2016 dönemi olarak belirlemiştir.²⁶³ Avustralya, Bolivya, Fas, Filipinler, Finlandiya, Güney Kore, İrlanda, İspanya, İsveç, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Norveç, Peru, Portekiz, Sri Lanka, Tayland, Uruguay ve Yunanistan ise, sentetik kontrolün oluşumu için seçilmiştir. Kontrol grubunda yer alan ülkeler ile Türkiye ve İsviçre'nin, 1965-2016 dönemine ilişkin verileri, çoğunluğu Dünya Bankasından olmak üzere, Birleşmiş Milletler ve OECD veri tabanlarından alınmıştır.

Analizde 15 değişken esas alınmakla birlikte, gerçeği en iyi yansıtan sentetik kombinasyona ulaşılmaya çalışıldığından, yeterli yakınsamayı sağlayamayan değişkenler, iki defada üçer değişken olmak üzere analizden çıkarılmıştır. Sonuçta analiz 9 değişken kullanılarak sonuçlandırılmıştır. Bu değişkenler Tablo 4.2'de gösterilmektedir.²⁶⁴

Tablo 4. 2: Sentetik Bölgenin Oluşumu İçin Kullanılan Değişkenler

Türkiye	İsviçre
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı (Mn\$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı (Mr \$)
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı (Mn\$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı (Mr \$)
Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)
Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum sayısı)	GSYİH, cari (Milyar \$)
GSYİH, cari (Milyar \$)	Mal ticareti (GSYİH yüzdesi)
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)
Tarımsal arazi (toplam arazideki %)	Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH yüzdesi)
Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı/toplam mal ith.	Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı/toplam mal ith.
Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı/toplam mal ihr.	Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı/toplam mal ihr.

4.5.Ampirik Analiz ve Sonuçları

Analiz, İsviçre ve Türkiye'nin, AB ülkeleri arasında en önemli ticaret ortakları olan Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı ihracatı ve iki ülkenin GSYİH'lerinin

²⁶³ Başta ekonomik değişkenler olmak üzere, ülkelerin karşılaştırmasında kullanılabilecek pek çok değişken analizde kullanılabilmektedir. Ancak değişkenlere ilişkin veri bulunmaması veya verilerin yıllar itibarıyla eksik olması gibi kısıtlar değişken seçimini ve dolayısıyla ülke seçimini de etkilemektedir. Bu durum, Türkiye ve İsviçre'ye mümkün olduğunca benzer ülkelerin seçilmesi konusunda zorluk yaratmakta, dolayısıyla analizimizin geneli bakımından da bir kısıt yaratmaktadır

²⁶⁴ Değişkenlere ilişkin veri kaynakları, değişken tanımları ve öncül analizler için Bkz. Ek IV.

bütünleşmeden ne şekilde etkilendiği test etmektedir. Ancak, İsviçre ve Türkiye'nin bu ülkelerden yaptıkları ithalatı ile iki ülkenin mal ve hizmet ihracatının GSYİH'lerine oranları, ihracat ve GSYİH etkilerinin değerlendirilmesine katkı sağlayacakları için ayrıca analiz edilmiştir. İki ülkenin gerçek değerlerinin, sentetik değerlerinden ne ölçüde ayrıştıklarının karşılaştırılması ise, bütünleşme etkisinin hangi ülkede daha güçlü olduğunu göstermektedir.

4.5.1. Türkiye – Sentetik Türkiye

Tablo 4.3'te Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den ithalat, bu ülkelere ihracat, GSYİH ve mal ve hizmet ihracatının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı açısından Türkiye ve sentetik Türkiye'nin değerleri yer almaktadır. Tahminin gücü değerlerin birbirine yakın olması ile ölçülmektedir. Tablo 4.3'teki sonuçlara bakıldığında, analizimizin esas konusunu oluşturan Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı ve GSYİH açısından, gerçek ve sentetik değerlerinin birbirlerine yakınlıklarının tatmin edici düzeyde olduğu söylenebilir. Tablo 4.4 ise, sentetik Türkiye'yi oluşturan ülke ağırlıklarını göstermektedir.

Tablo 4. 3: Sentetik Türkiye İçin Tahmin Sonuçları

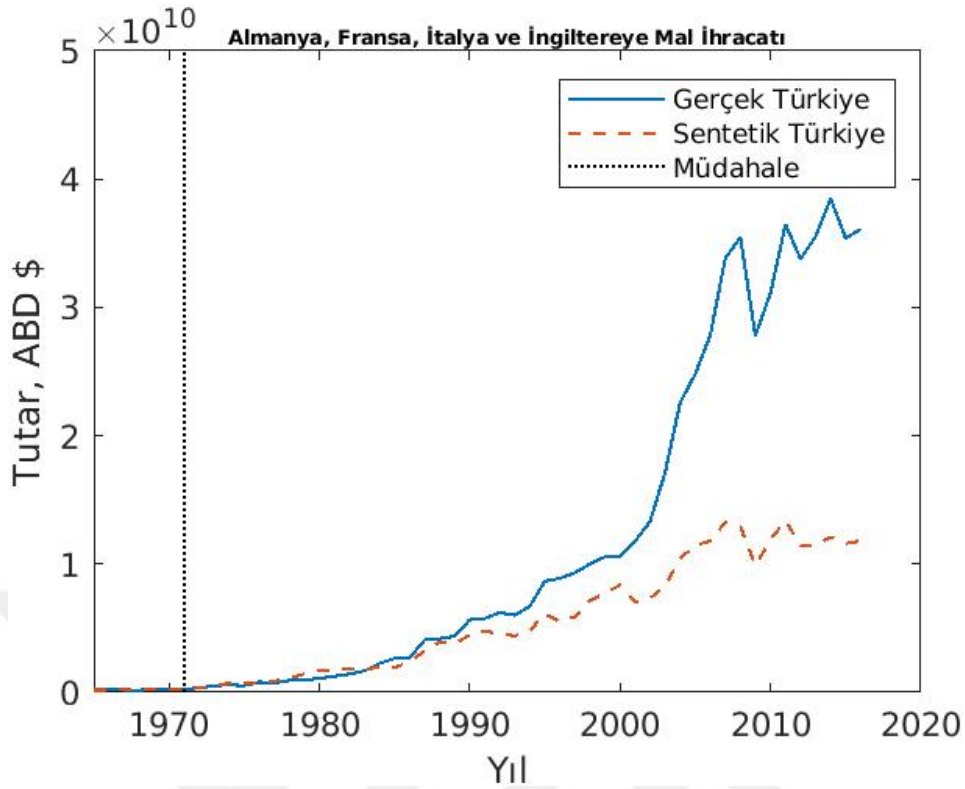
Değişkenler (1965-1971, Ortalama)	Sentetik Türkiye				
	Türkiye	(2) İHR	(5) GSYİH	(1) İTH	(6) İHR/ GSYİH
(1)Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı (Mn \$)	373	268	374	375	372
(2)Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı (Mn \$)	208	207	207	177	88
(3)Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	51,01	55,56	60,58	60,16	60,59
(4)Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum sayısı)	5,78	6,06	5,77	5,75	6,80
(5)GSYİH, cari (Milyar \$)	16	13	16	25	30
(6)Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	4,26	14,48	12,98	10,48	7,42
(7)Tarımsal arazi (toplam arazideki %)	49,15	45,73	49,15	48,24	50,25
(8)Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı/toplam mal ithalatı	82,50	83,36	84,22	88,39	96,59
(9)Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı/toplam mal ihracatı	76,04	81,46	76,04	78,65	77,89

Tablo 4.4'e göre, ülke ağırlıkları dikkate alındığında Türkiye'nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı ihracat bakımından sırasıyla Fas, Güney Kore ve Meksika; GSYİH bakımından Meksika, Fas, Kolombiya ve Sri Lanka; Türkiye'nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den yaptığı ithalat bakımından Meksika, Fas, Güney Kore ve Yunanistan, sentetik Türkiye'nin oluşumunda önemli yer tutmaktadır. Toplam mal ve hizmet ihracatının GSYİH içindeki payı bakımından ağırlığın tamamını Meksika tek başına sağlamaktadır. Türkiye'nin ve ağırlıkların uygulanması sonucunda elde edilen sentetik Türkiye'nin değerleri Grafik 4.1 ve 4.2'de yer almaktadır.

Tablo 4. 4: Sentetik Türkiye İçin Ülke Ağırlıkları

Ülkeler	Sıra	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye İhracat	GSYİH	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den İthalat	Mal ve Hizmet İhracatı/ GSYİH
Avustralya	1	0	0,0566	0	0
Bolivya	2	0	0	0	0
Fas	3	0,5882	0,1987	0,2318	0
Filipinler	4	0	0	0	0
Finlandiya	5	0	0	0	0
Güney Kore	6	0,2735	0	0,1573	0
İrlanda	7	0	0	0	0
İspanya	8	0	0	0	0
İsveç	9	0	0,0163	0	0
Japonya	10	0,0367	0	0,0400	0
Kanada	11	0	0	0	0
Kolombiya	12	0	0,1583	0	0
Kosta Rika	13	0	0	0	0
Meksika	14	0,1016	0,3648	0,4315	1
Norveç	15	0	0	0	0
Peru	16	0	0	0	0
Portekiz	17	0	0	0	0
Sri Lanka	18	0	0,1392	0	0
Tayland	19	0	0	0	0
Uruguay	20	0	0	0	0
Yunanistan	21	0	0,0660	0,1393	0

Grafik 4. 1 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, İhracat, (ABD \$)

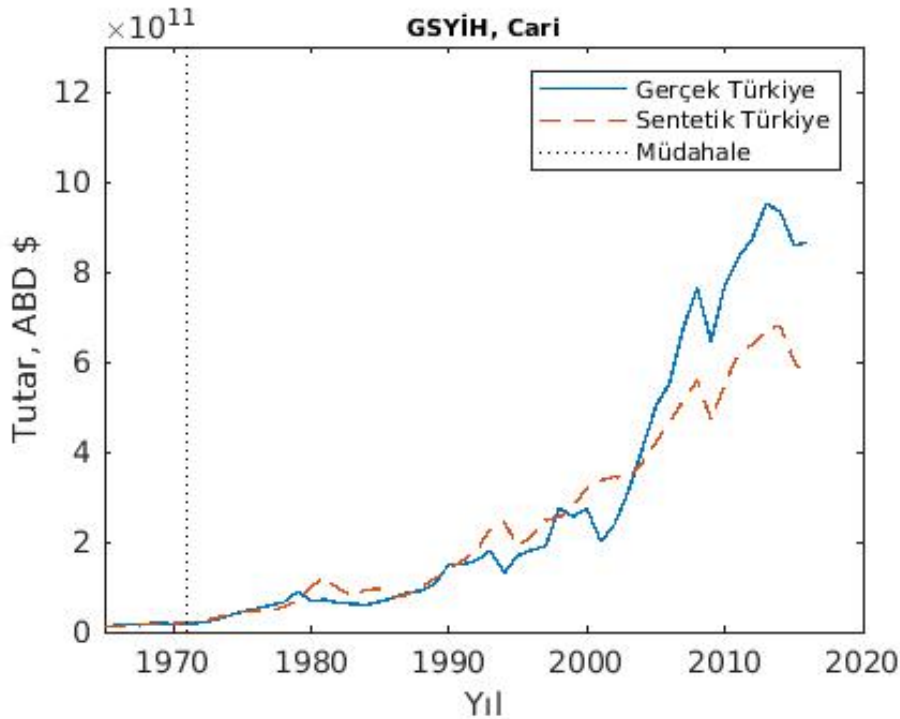

Grafik 4.1'e göre, müdahale yılı olarak alınan 1971'den 1970'lerin sonuna kadar Türkiye ve sentetik Türkiye arasında önemli bir ayrışma ortaya çıkmamaktadır. Hatta 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında ayrışmanın, sınırlı düzeyde sentetik Türkiye lehine olduğu ortadadır. Bu durum, belirtilen dönemde artan ekonomik sıkıntılara ve 1980 askeri darbesine bağlanabilir. Türkiye'nin dış ticaret politikasını değiştirdiği 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin değerleri sentetik değerlerin üzerinde seyretmeye başlamakta, AB ile gümrük birliği ilişkisinin kurulmasıyla bu ayrışma artmaktadır. 1980'li yıllardaki kur politikası ve bunun yanında ihracat teşvikleri Türkiye'nin ihracatını artırmış, gümrük birliği sayesinde ise, AB'nin dört ülkesine yapılan ihracat artışı sentetik Türkiye'ye göre hızlanmıştır. 2000'li yılların başından itibaren, Türkiye'nin gerçek ve sentetik değerleri arasındaki mesafe, gerçek Türkiye lehine sürekli olarak genişlemektedir. Bu durumun, hem gümrük birliğinin dinamik etkilerine hem de 2001 krizinden sonra uygulamaya konulan ekonomik programın etkilerine bağlanması mümkündür. Gümrük birliğinin dinamik etkileri sayesinde, Türkiye'de rekabetçi bir

piyasa oluşmuş, ürün kalitesinde ve standartlarında artış sağlanmıştır. AB pazarının büyüklüğü ölçek ekonomisine geçişi mümkün kılmış, Türk sanayisi teknolojik bir dönüşüm içerisine girmiştir. Beklenenin oldukça altında da olsa, doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'ye ilgisi artmıştır. İdari ve teknik kapasite güçlenmiş, dış ticaretteki işlem maliyetleri azalmış ve pozitif dışsallıklar ekonomik büyüme ve refaha katkıda bulunmuştur.²⁶⁵

2007-2008 global ekonomik krizinin etkisi ise, yine hem Türkiye hem de sentetik Türkiye için gözlemlenebilmektedir. 2007-2008 global ekonomik krizi, değişen düzeylerde olmak üzere tüm dünya ülkelerini etkilemiştir. Varlık fiyatlarının hızla düşmesi, finans sektörünün likidite sıkıntısına girmesi ve yine aynı sektörde yaşanan eşi görülmemiş iflaslar, işsizlik ve dolayısıyla talep daralmasına yol açmış, dünya ticareti bu durumdan kötü yönde etkilenmiştir.

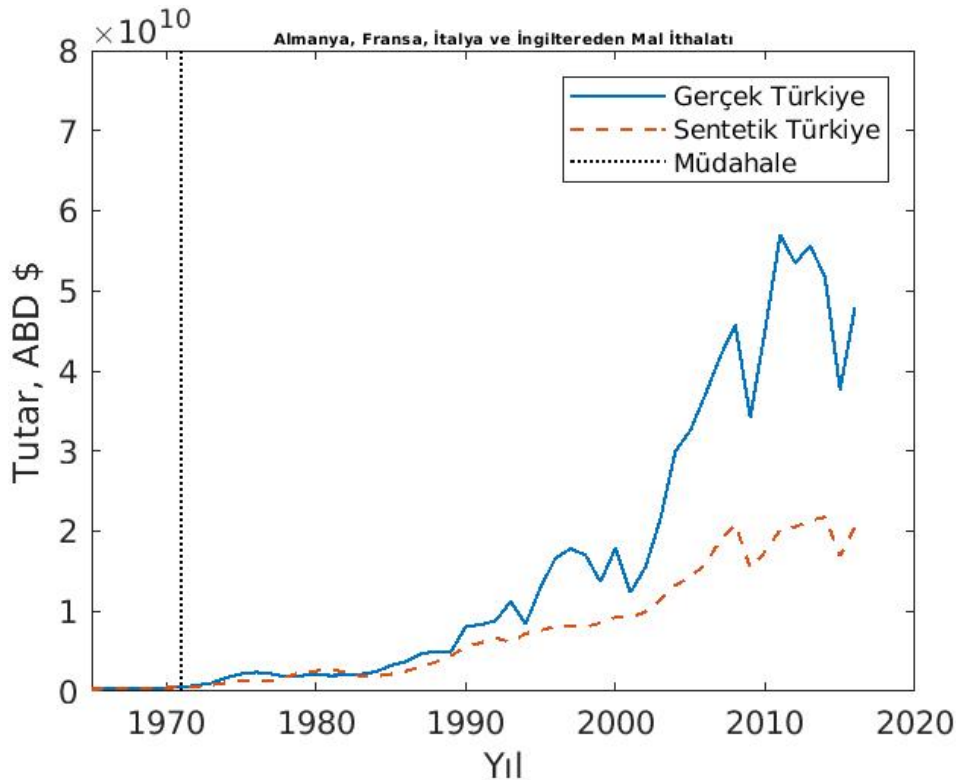
Grafik 4. 2 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, GSYİH, (ABD \$)

²⁶⁵ A.Şahinöz, **Gümrük Birliği Politik İktisat Sorunsalı**, Ankara, Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları, 2019, ss. 187-193.

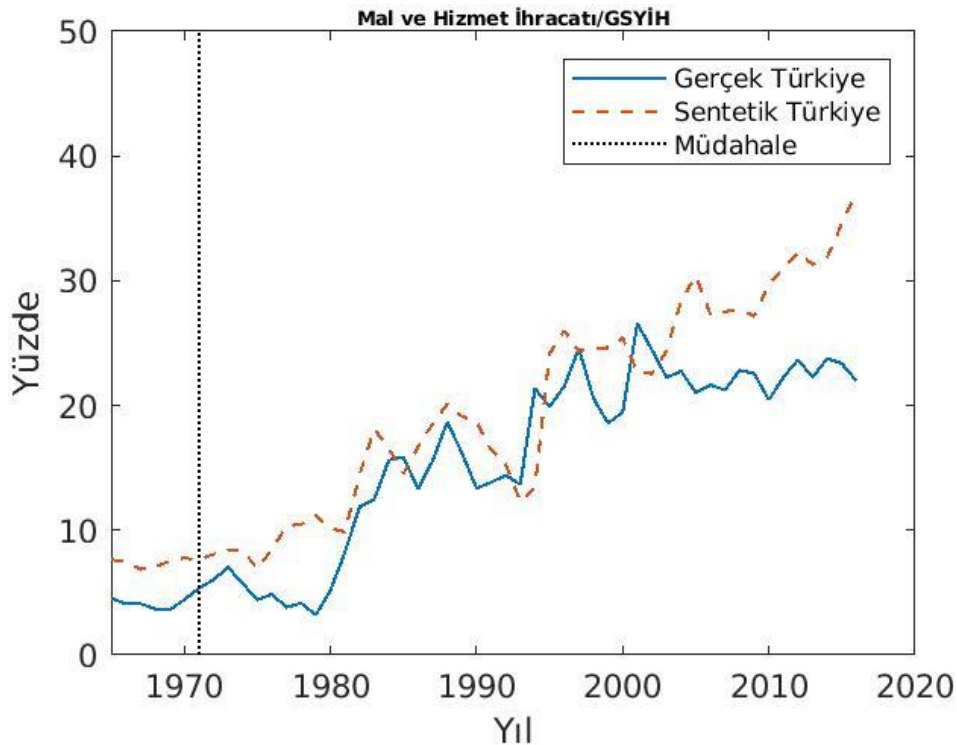
Türkiye'nin ve sentetik Türkiye'nin GSYİH değerlerindeki ilk önemli farklılaşma 1980'lerde sentetik lehine ortaya çıkmaktadır. Sonraki önemli farklılaşma ise, 1994 yılında gözlenmektedir. 1994 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz GSYİH'de düşüşe neden olmuştur. 1994 krizi sonrasında gerçek Türkiye değerlerinin yükselişe geçmesinin, kriz sonrasında ekonomideki iyileşmenin ve AB ile tesis edilen gümrük birliğinin etkilerinden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak, gümrük birliğinin 1990'lı yılların ikinci yarısındaki görülen bu artış üzerindeki etkisine temkinli yaklaşmak gerekebilir. Çünkü gümrük birliğinin rekabet ve verimlilik artışı yoluyla GSYİH üzerindeki göstereceği dinamik etkilerin orta ve uzun vadede oluşması beklenmektedir. 1999 depremi ve sonrasında 2001 ekonomik krizi, yine Türkiye'nin GSYİH'sinde düşüşe yol açmakta, ancak, 2000'li yılların ortalarına doğru Türkiye ile sentetik Türkiye değerleri, gerçek Türkiye lehine ayrılmaya başlamaktadır. 2007-2008 global ekonomik krizinin ve sonraki yıllardaki daralmaların etkisinin, hem gerçek Türkiye hem sentetik Türkiye'nin değerlerine yansıdığı görülmektedir.

Grafik 4. 3 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, İthalat, (ABD \$)

Grafik 4.3'e bakıldığında ise, müdahale sonrasına denk gelen ilk yıllarda, Türkiye ve AB'nin sanayi ürünleri ticaretinde birbirlerine karşı uyguladıkları tarifelerdeki Türkiye lehine oluşan asimetriye rağmen, Türkiye'nin ithalat değerlerinin belirli ölçüde sentetik Türkiye'nin değerlerinin üzerinde seyrettiği görülebilmektedir. 1980'li yılların başında durum tersine dönmekle birlikte, aynı yılların ortalarından başlayarak sürekli bir şekilde Türkiye'nin ithalat değerleri sentetik Türkiye'nin ithalat değerlerinin üzerinde seyretmektedir. Gerçek Türkiye, sentetik Türkiye ile mukayese edildiğinde, ithalatın gümrük birliği sonrasında artmış bulunduğu görülmektedir. Türkiye'nin ithalat değerleri ekonomik kriz dönemlerinde azalmaktadır. Bununla beraber, genel olarak bakıldığında 1980'lerin sonlarından itibaren gerçek Türkiye'nin ithalat değerleri ile sentetik Türkiye'nin ithalat değerleri arasındaki aralık giderek genişlemektedir. Türkiye'nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı ihracat ile bu ülkelerden yapılan ithalatın sentetik örneğine göre benzer bir eğilim içermesi, bu dört ülke ile yapılan ticarete ihracat ve ithalatın birlikte arttığını, dış ticaret açığının sürdüğünü göstermektedir.

Grafik 4. 4 Gerçek Türkiye-Sentetik Türkiye, Mal ve Hizmet İhracatı/GSYİH (%)

Türkiye'nin toplam mal ve hizmet ihracatının GSYİH içindeki payı, müdahale öncesinde artmaya başlamış, ancak bu artış, müdahale sonrasında kısa bir dönem için devam etmiştir. Sentetik Türkiye'nin (Meksika: Ağırlık=1) oranları tüm seride çoğu zaman gerçek Türkiye'nin değerlerinin üzerindedir. Buna rağmen, iki trendin özellikle 1980'lerin başından 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar birbirlerine yakın seyretmesi, ayrışmanın 2000'li yılların ilk yarısından itibaren sentetik Türkiye lehine artması, bunun yanında, sentetik Türkiye'nin de gümrük birliğinin tesisine benzer güçlü bir müdahaleye maruz kalması (Meksika'nın Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'na {NAFTA} taraf olması) gibi nedenlerin, gümrük birliği açısından kontrol sonuçlarının bu değişken üzerindeki açıklama gücünü belli ölçüde kısıtladığı söylenebilir.²⁶⁶

Sonuç olarak, analiz bulguları, AB'nin Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı tarifelerin 1971 yılında kaldırmasının, Türkiye'nin GSYİH'si ve Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı ihracat üzerinde önemli bir etki yaratmadığını, Türkiye'nin ihracatı üzerindeki asıl etkinin AB ile gümrük birliği ilişkisi kurulduktan sonra görüldüğünü ve Türkiye'nin GSYİH'sindeki artış eğiliminin de yine gümrük birliği ile tetiklendiğini göstermektedir. Bu durumda, AB-Türkiye gümrük birliğinin, ticaret yaratıcı etkisinin bulunduğu, AB'den yapılan ithalatın, AB'ye yapılan ihracattan daha fazla genişlemesinin, bu etkinin AB tarafı için daha güçlü olduğunu gösterdiği ileri sürülebilir. Yine AB-Türkiye gümrük birliğinin kurulması sayesinde, Türkiye'nin GSYİH'si yükselişe geçmiş, Türkiye'nin refahı gümrük birliğinden olumlu etkilenmiştir. Literatürün genelinde, AB-Türkiye gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisinin ve refah etkisinin olumlu olduğu gösterildiğinden, analizin bulguları, literatürün bulguları ile de genel olarak örtüşmektedir. Türkiye'nin 1970'li yıllarda AB tarafından sağlanan tavizden

²⁶⁶ Dolu ve Göksel, op.cit., ss. 915-926.

yeterince yararlanamaması da dikkat çekici bir bulgudur. Şahinöz (2019) bu durumu, Türkiye'nin potansiyel ihrac ürünlerinin (pamuklu dokuma, makine halısı gibi) AB tarafından taviz dışı bırakılmasına ve Türkiye'nin o dönemde uyguladığı ithal ikameci sanayileşme politikasına bağlamaktadır.²⁶⁷

4.5.2.İsviçre – Sentetik İsviçre

AB-Türkiye ekonomik bütünleşmesinin ihracat ve GSYİH üzerindeki etkilerinin test edildiği analiz, benzer biçimde İsviçre için tekrar edilmiştir. İsviçre'nin analizinin Türkiye'den farkı, müdahale öncesi dönemin bir yıl uzaması ve kontrol değişkenlerinin bazılarının değişiklik göstermesidir. Sentetik İsviçre açısından tahmin sonuçları ve ülke ağırlıkları, Tablo 4.5 ve 4.6'da yer almaktadır. Tablo 4.5'teki değerler, İsviçre'nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı mal ihracatı ve İsviçre'nin GSYİH'si bakımından, değişkenlerin gerçek ve sentetik değerleri arasındaki farklılıkların makul düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. 5: Sentetik İsviçre İçin Tahmin Sonuçları

Değişkenler (1965-1972, Ortalama)	Sentetik İsviçre				
	İsviçre	(2) İHR	(4) GSYİH	(1) İTH	(6) İHR/ GSYİH
(1)Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı (Mr \$)	3,61	2,33	1,81	2,36	1,61
(2)Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı (Mr \$)	1,77	1,77	1,38	1,80	1,52
(3)Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	72,77	74,20	72,96	74,26	74,12
(4)GSYİH, cari (Milyar \$)	22	32	22	33	21
(5)Mal ticareti (GSYİH yüzdesi)	45,43	35,82	44,47	35,34	41,13
(6)Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	29,87	22,34	26,55	22,11	29,77
(7)Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH yüzdesi)	29,25	22,19	29,11	21,81	29,63
(8)Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı/toplam mal ithalatı	88,50	85,97	86,75	85,93	87,03
(9)Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı/toplam mal ihracatı	81,28	84,66	87,36	84,51	86,07

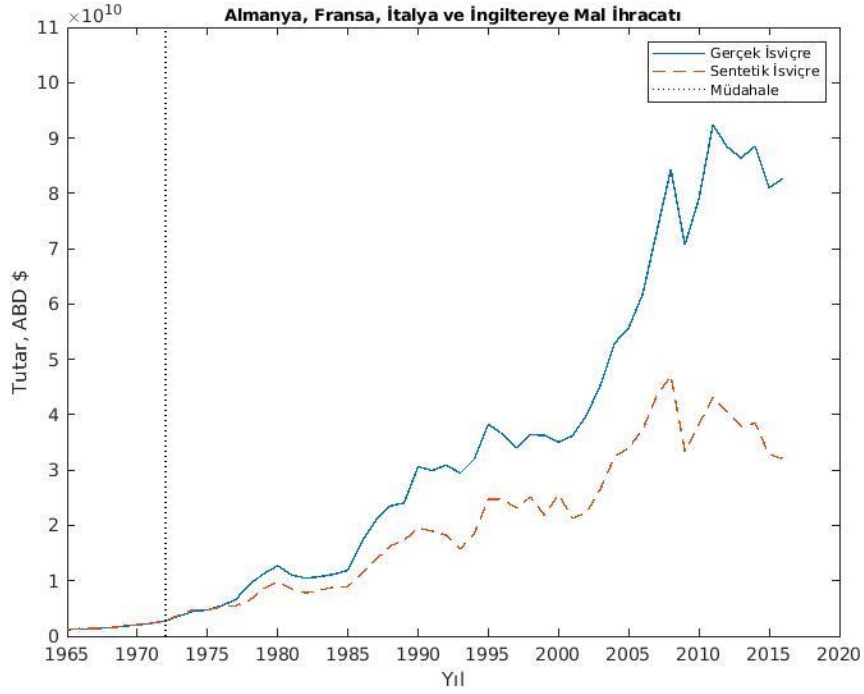
²⁶⁷ Şahinöz, op.cit., ss. 19, 20.

Tablo 4. 6: Sentetik İsviçre İçin Ülke Ağırlıkları

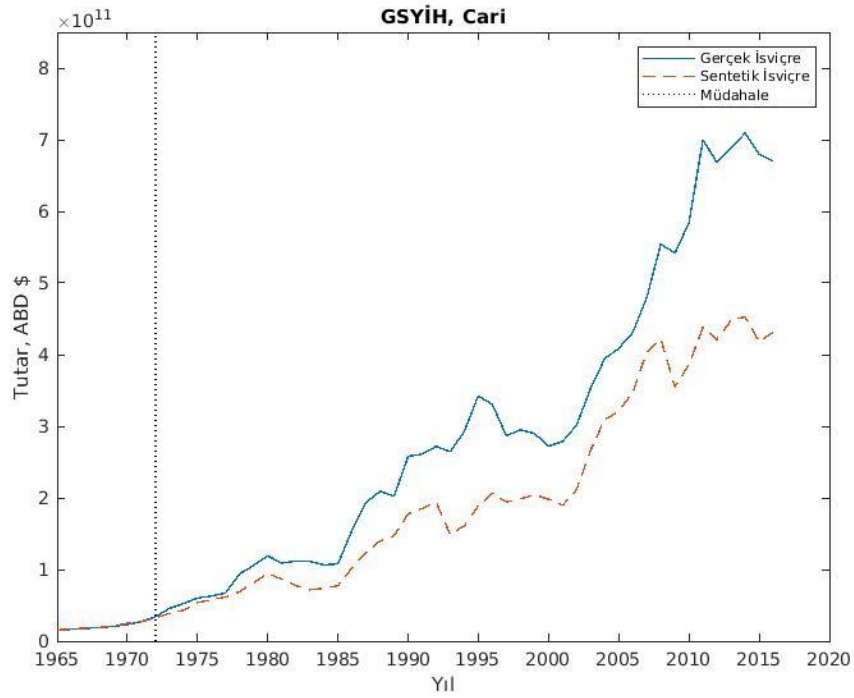
Ülkeler	Sıra	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye İhracat	GSYİH	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den İthalat	Mal ve Hizmet İhracatı/ GSYİH
Avustralya	1	0	0	0	0
Bolivya	2	0	0	0	0
Fas	3	0	0	0	0
Filipinler	4	0	0	0	0
Finlandiya	5	0	0	0	0
Güney Kore	6	0	0	0	0
İrlanda	7	0	0,3864	0	0
İspanya	8	0	0	0	0
İsveç	9	1	0,6136	1	0,4564
Japonya	10	0	0	0	0
Kanada	11	0	0	0	0
Kolombiya	12	0	0	0	0
Kosta Rika	13	0	0	0	0
Meksika	14	0	0	0	0
Norveç	15	0	0	0	0,5436
Peru	16	0	0	0	0
Portekiz	17	0	0	0	0
Sri Lanka	18	0	0	0	0
Tayland	19	0	0	0	0
Uruguay	20	0	0	0	0
Yunanistan	21	0	0	0	0

Tablo 4.6’da yer alan, sentetik İsviçre’nin oluşturulmasında ortaya çıkan ülke ağırlıkları, İsviçre’nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere’ye yaptığı ihracat ve bu ülkelerden yaptığı ithalatın analizi için tek başına İsveç’in ağırlık oluşturduğunu göstermektedir. Ağırlığı, GSYİH bakımından İsveç ve İrlanda; İsviçre’nin mal ve hizmet ihracatının GSYİH içindeki payı bakımından Norveç ve İsveç sağlamaktadır. Gerçek İsviçre’nin ve ağırlıkların uygulanması sonucunda elde edilen sentetik İsviçre’nin değerleri Grafik 4.5 ve 4.6’da yer almaktadır. Grafik 4.5’e göre, gerçek ve sentetik İsviçre karşılaştırıldığında, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere’ye yapılan ihracatın, 1970’lerin ikinci yarısından başlayarak gerçek İsviçre lehine ayrışmaya başladığı görülmektedir. Ayrışma 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren çok daha güçlü gözlemlenmektedir. Grafik 4.6, gerçek İsviçre ve sentetik İsviçre’nin GSYİH ayrışmasının da benzer özellikler taşıdığını göstermektedir.

Grafik 4. 5 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre, İhracat, (ABD \$)

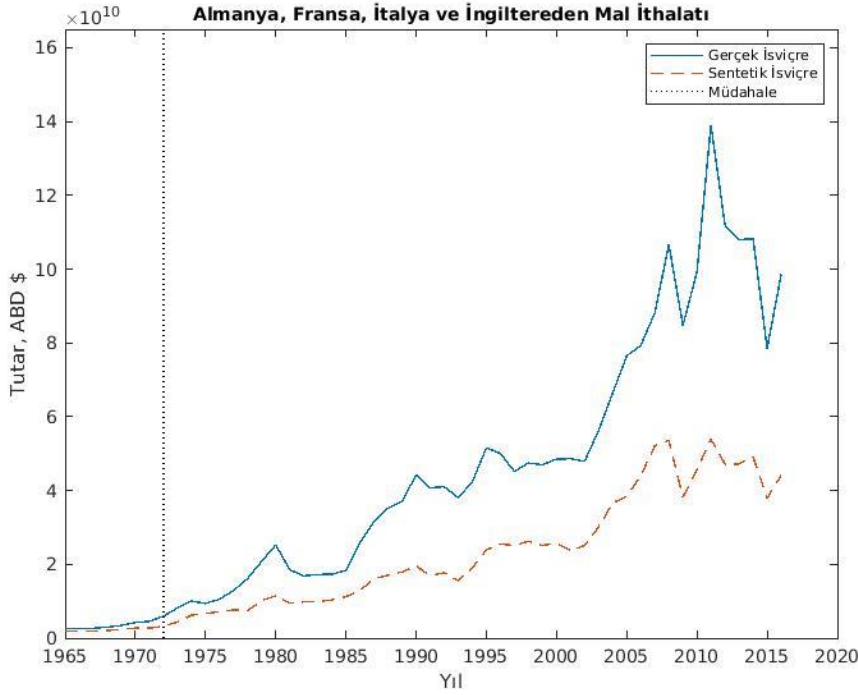

Grafik 4. 6 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre, GSYİH, (ABD \$)

Grafik 4.7, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere’den yapılan mal ithalatı bakımından gerçek İsviçre ve sentetik İsviçre’nin eğilimlerini göstermektedir. İsviçre lehindeki ayrışmanın ilk tepe noktası 1980 yılında görülmektedir. 1985 yılından itibaren aralık genişlemekte, yine 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren ayrışma daha güçlü olarak ortaya çıkmaktadır. 2007-2008 global ekonomik krizinin olumsuz etkileri hem gerçek İsviçre hem de sentetik İsviçre tarafından deneyimlenmiştir.

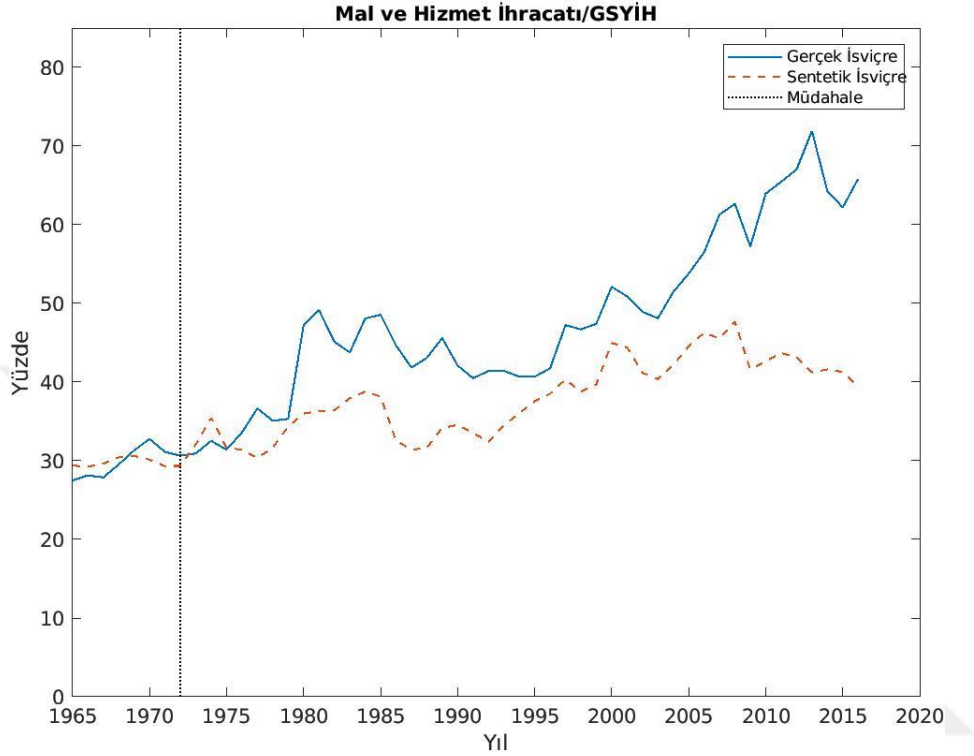
Grafik 4. 7 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre, İthalat, (ABD \$)

Gerçek İsviçre ve sentetik İsviçre’nin mal ve hizmet ihracatının gayrisafi yurt içi hasılaya oranlarına ilişkin eğilimler ise, Grafik 4.8’de gösterilmektedir. Grafik 4.8’e göre, gerçek İsviçre ve sentetik İsviçre karşılaştırıldığında, 1970’lerin ortasından itibaren gözlemlenmeye başlayan ayrışmanın gerçek İsviçre lehine olduğu, iki eğilim arasındaki

farkın 2007-2008 global ekonomik krizinden sonra çok daha belirgin bir hal aldığı görülmektedir.

Grafik 4. 8 Gerçek İsviçre-Sentetik İsviçre Mal ve Hizmet İhracatı/GSYİH (%)

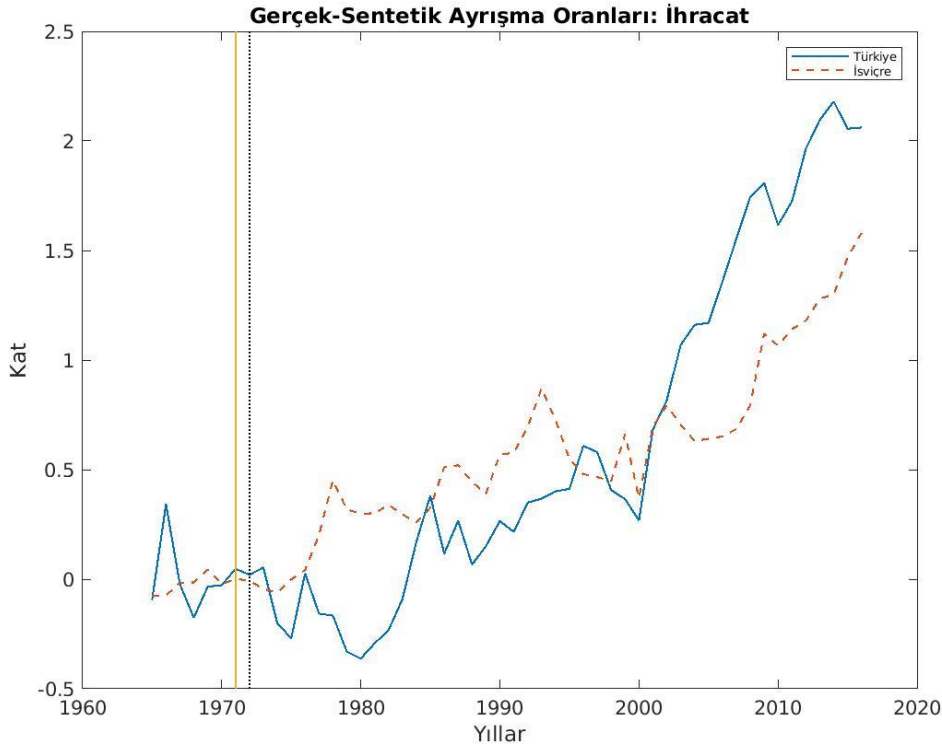
Analiz sonuçları, İsviçre'nin AB ile 1972 yılında yaptığı serbest ticaret anlaşmasının, İsviçre'nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı mal ihracatını ve İsviçre'nin GSYİH'sini artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, AB ile yaptıkları toplam mal ticaretinde sürekli olarak açık veren Türkiye ve İsviçre'nin, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere ile yaptıkları ticarette, hem ihracat, hem de ithalat artışının birlikte gerçekleştiği görülmektedir.

4.5.3. Türkiye - İsviçre Karşılaştırması

Bu çalışmanın temel amacı, İsviçre ve Türkiye'nin AB ile tesis ettikleri farklı ekonomik bütünleşme ilişkisinin (yani serbest ticaret alanının kurulmasıyla başlayan ikili

anlaşmalar yapısı ve gümrük birliği), bu ülkelerin ihracatı ve GSYİH'leri üzerindeki değişimlerin, hangi tür ekonomik bütünleşme ilişkisinde daha güçlü ortaya çıktığını görmektedir. Bu ülkelerin gerçek değerleri ile sentetik değerleri arasındaki farkların, sentetik değerlere oranı ve bu oranların yıllar içinde gösterdiği eğilim, iki farklı ekonomik bütünleşme aşamasının yarattığı etkinin mukayese edilmesine imkân vermektedir.

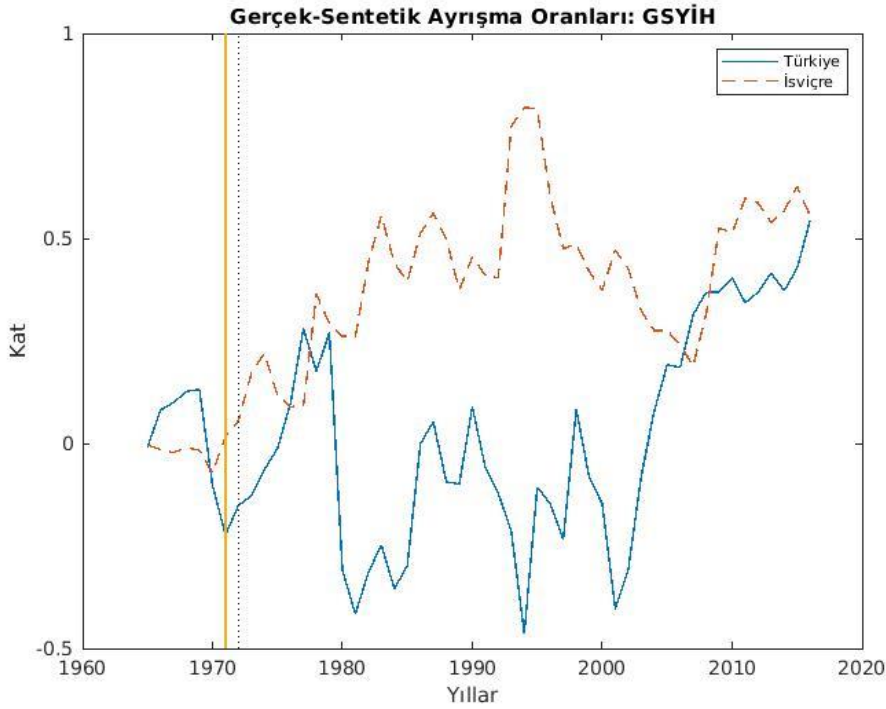
Grafik 4. 9 Türkiye-İsviçre Gerçek-Sentetik Ayrışma Oranları: İhracat

Grafik 4.9’da, 1972 yılında yapılan İsviçre-AB serbest ticaret anlaşmasının, İsviçre’nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere’ye yaptığı ihracat üzerindeki etkisinin, Ankara Anlaşması sonrasında, 1971 yılında AB tarafından Türkiye’nin sanayi ürünleri için sağlanan vergi muafiyetinin yarattığı etkiden daha büyük olduğu görülmektedir. Bu durum, 1990’lı yılların ortasında gerçekleşen AB-Türkiye gümrük birliğinin tesisine kadar sürmüştür. 1996 yılında işlemeye başlayan gümrük birliği ile 2000’li yılların başı arasındaki dönem, İsviçre ve Türkiye arasında etki büyüklüğü bakımından yakınlaşma ve çakışma dönemidir. Sonraki dönemde durumun, İsviçre’den ziyade Türkiye lehine

değiştirdiği görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle, Türkiye'nin, AB ile çok daha önce gümrük birliği ilişkisi kurmuş olsa idi, daha avantajlı olabileceği ileri sürülebilir. Aynı zamanda, süreç içerisinde, ilk başlarda İsviçre'nin AB ile serbest ticaret bölgesi oluşturmasının Türkiye'ye AB tarafından tek taraflı vergi muafiyeti sağlayan tercihli ticaretten daha olumlu etkiler doğurması, sonrasında ise, Türkiye-AB arasında kurulan gümrük birliğinin İsviçre-AB arasında serbest ticaret bölgesi kurulması ile başlayan ekonomik bütünleşme modelinden daha olumlu etkilere yol açması, ekonomik bütünleşmede bir sonraki aşamaya geçişin, iki ülke için de fayda sağlayabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, İsviçre'nin AB ile olan ekonomik ilişkilerinin kapsamının genişletilmesi ve AB-Türkiye gümrük birliği anlaşmasının güncellenmesi yönündeki çabaların devamı, ekonomik bütünleşmenin bir sonraki aşamasına geçiş bakımından iki ülke için de yarar sağlayabilecektir.

Grafik 4. 10 Türkiye-İsviçre Gerçek-Sentetik Ayrışma Oranları: GSYİH

İsviçre'nin AB ile 1972 yılında girdiği ekonomik bütünleşmenin GSYİH üzerindeki etkisi ise, neredeyse her dönemde Türkiye'nin değerlerinin üzerindedir. Grafik 4.10'daki tablo, serbest ticaret bölgesinin refah etkileri bakımından gümrük birliğinden üstün olduğu yönündeki teoriyi desteklese de, 1980 askeri darbesi, 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Üstelik Türkiye'nin grafikteki eğilimi 2000'li yılların başından beri yükselişe geçmiş ve yakın dönemde İsviçre ile önemli ölçüde yakınsama göstermiştir.

Sonuç olarak, AB örneğinde görüldüğü gibi, ekonomik bütünleşmenin, bir aşamasından diğerine geçişi teşvik eden dinamik bir özelliği bulunmaktadır. Aksi halde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik ya da gümrük birliğinin güncellenmesi gibi çabaları mevcut olmazdı. Gümrük birliğinin güncellenmesi gerekliliğine ilişkin olarak, çok çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerin en başında, Türkiye'nin AB'nin ortak dış ticaret politikasındaki karar alma sürecinde yer almamasına rağmen alınan kararlardan etkilenmesi ve gümrük birliğinin yeni nesil bölgesel ticaret anlaşmalarının kapsadığı konuları içermemesidir. Türkiye, AB'nin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle anlaşma yapamadığı takdirde, üçüncü ülkelerin ürünlerine pazarlarını açmış olmakta, ancak, AB ülkelerinin bu ülkelerle yaptıkları ticarete tavizden yararlanmaları nedeniyle, AB ülkelerine kıyasla dezavantajlı duruma düşmektedir. Diğer taraftan, yeni nesil bölgesel ticaret anlaşmalarının, tarım, hizmetler, kamu alımları, yatırımlar vb. gibi çok çeşitli konuları barındırması nedeniyle, gümrük birliğinin kapsamının genişletilmesinin ilave ekonomik kazançlar sağlayacağı da beklenmektedir.²⁶⁸ Yalçın vd.'nin (2016) çalışmasına göre, serbest ticaret anlaşmasına dönüş yapılmasının da dahil olduğu farklı

²⁶⁸ M.S.Akman, "Revision of the Customs Union between Turkey and the EU in the Context of Global Dynamics and the EU's External Relations Modelling", **AB'nin Dış Ekonomik İlişki Modelleri ve Bu Bağlamda Türkiye-AB Gümrük Birliğinin Güncellenmesi** içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları No:553, 2017, ss. 88-90.

alternatiflerin sonuçları, gümrük birliğinin daha derin bir ekonomik bütünleşmeye doğru geliştirilmesinin Türkiye için en makul seçenek olduğunu göstermiştir. Bu seçeneğe göre Türkiye, %1,8 oranında refah artışı sağlamaktadır.²⁶⁹ Keza Dünya Bankasının raporunda (2014) da, gümrük birliğinin kapsamının genişletilmesinin sağlayacağı faydalara vurgu yapılmakta, tarım, hizmetler, kamu alımları ve iş insanların serbest dolaşımı gibi konular gümrük birliğinin güncellenmesinde önemli başlıklar olarak görülmektedir.²⁷⁰

Bu bağlamda, Türkiye için gümrük birliğinden serbest ticaret anlaşmasına dönüş ilerleyici bir politika tercihi olmayacağı gibi, Avrupa'nın merkezinde ve yine Avrupa ile ekonomik olarak ciddi düzeyde eklemlenmiş bir ülke olarak İsviçre'nin geleneksel dış ticaret politikasını sürdürmesi de bütünleşme anlamında ilerleyici bir tercih olmayacaktır. Bundan ötürü Brexit sonrasında AB ile İngiltere'nin ekonomik ilişkileri hangi yapı altında sürdüreceğine ilişkin alternatifler arasında yer alan gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşması seçenekleri de, ekonomik bütünleşmenin ileri bir safhasından ciddi birer geri dönüş olarak görülmelidir.

²⁶⁹ E.Yalçın vd., Turkey's EU Integration at a Crossroads, **BertelsmannStiftung GED Study**, 2016, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/NW_Turkey_s_EU_integration.pdf

²⁷⁰ World Bank, op.cit., 2014.

SONUÇ

XVIII. yüzyılda gelişmeye başlayan klasik dış ticaret teorisi, uluslararası ticaretin serbestleşmesinin dünya refahında artış sağlayacağı düşüncesine dayanmıştır. Avrupa Birliğinin de temellerinin atıldığı 1950’li yıllara gelindiğinde ise, ekonomik bütünleşme yoluyla ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesinin sağlayacağı faydalar konusunda temkinli yaklaşılması gerektiği ileri sürülmüş ve sonraki yıllarda ekonomik bütünleşme üzerindeki tartışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Ekonomik bütünleşme teorisi bu şekilde gelişirken, AB ekonomik bütünleşmesi de genişlemiş ve derinleşmiştir.

Başlangıçta 6 üyesi bulunan AB, günümüzde 27 üye ülkeden oluşan büyük bir ekonomiyi temsil etmektedir. Türkiye de, AB’ye (o dönemde AET) 31 Temmuz 1959 tarihinde ortaklık başvurusu yapmış ve 12 Eylül 1963 tarihinde iki taraf arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Ankara Anlaşması’nı 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol takip etmiş, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı ile gümrük birliği ilişkisi kurulmuştur. 14 Nisan 1987 tarihinde AB’ye tam üyelik başvurusunda bulunan Türkiye, 2004 Brüksel Zirvesinde alınan kararla, 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile katılım müzakerelerine başlamıştır. Katılım müzakereleri, AB müktesebatını temsil eden 35 faslı içermekte olsa da, sadece 16 fasıl müzakerelere açılabilmiştir. 26 Haziran 2018 tarihli AB Zirvesinde ise, Türkiye’nin AB’den giderek uzaklaşmakta olduğu ileri sürülerek, Türkiye-AB arasında devam eden katılım müzakereleri fiilen askıya alınmıştır. Ancak, 2016 yılından bu yana, Türkiye-AB arasında, aralarında ekonomik ilişkilerin de bulunduğu farklı konularda yüksek düzeyli diyalog toplantıları yapılmakta olup, bu durum ilişkilere verilen önemin devam ettiğini göstermektedir. Türkiye-AB arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler ile yatırım

ilişkilerinin ele alındığı 28 Şubat 2019 tarihli üçüncü yüksek düzeyli ekonomik diyalog toplantısı sonucunda, ekonomik ilişkilerin derinleşmesini sağlayacağından, gümrük birliğinin güncellenmesinin bir gereksinim olarak dile getirildiği görülmektedir.

Türkiye, AB'ye katılım konusunda uzun yıllardan beri istekli iken, Avrupa coğrafyasının ortasında yer alan İsviçre, AB bütünleşmesine mesafeli durmuştur. İsviçre, ortak pazara katılım yerine, ekonomik ve politik bağımsızlığını koruyabileceği bir serbest ticaret bölgesine katılımı tercih etmiş ve 4 Ocak 1960 tarihinde EFTA'yı kuran yedi ülke arasında yer almıştır. 22 Temmuz 1972 tarihinde AB (AET) ile imzalanan serbest ticaret anlaşması ise, İsviçre-AB ekonomik bütünleşme sürecinin başlamasını sağlamıştır. Anlaşma'nın İsviçre açısından önemi, İsviçre mallarının pazara serbestçe erişiminin sağlanması, ancak, serbest ticaret anlaşmasının tercih edilmesi sayesinde, Birliğe üye olmanın getireceği herhangi bir yükü karşılaşılmamasıdır. Bir serbest ticaret bölgesi kuran 1972 anlaşması, 2002 yılına kadar İsviçre-AB ekonomik bütünleşmesinin temelini oluşturmuştur.

Bu bakımdan, Türkiye-AB ve İsviçre-AB arasındaki ekonomik bütünleşmenin etkilerinin karşılaştırılmasında, serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliği karşılaştırması öne çıkmakla birlikte, çalışmada iki ülkenin AB ile olan ekonomik bütünleşmelerinin 1970'lere değin uzanan geniş bir dönemde ele alınması, bu bütünleşme süreçlerinde farklılaşan aşamaların etkilerinin gözlemlenmesine de imkân sağlamış bulunmaktadır.

İsviçre ve Türkiye dış ticaret politikaları açısından ele alındığında, İsviçre'nin dış ticaret politikasının, İsviçre'nin bağımsızlığına verdiği önem ve buna uygun olarak oluşan dış politik kimliğinin etkisi altında şekillendiğini söylemek mümkündür. AET'ye katılım yerine, EFTA'yı kuran ülkeler arasında yer alınması, ekonomik ve politik bağımsızlığın

yitirilebileceği endişesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Ülkenin dış ticaret politikalarını etkileyen diğer bir faktör de, ülkenin doğrudan demokrasi geleneği olmuştur. AB ve Avrupa Ekonomik Alanı dışında kalınması yönünde alınan kararlar, doğrudan halk tarafından alınmıştır. Öte yandan, tarım ürünleri ticareti hariç olmak üzere, İsviçre'nin geleneksel olarak liberal bir tarife sistemine sahip olduğu görülmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kaynaklı ürünlere daha fazla taviz verilmekte, bu ürünler vergisiz ya da indirimli vergi oranlarıyla İsviçre pazarına erişebilmektedir.

İsviçre'nin aksine, 1980'li yıllara kadar, Türk dış ticaret politikasının korumacı bir nitelik taşıdığı görülmektedir. 1980'li yıllardan başlayarak dış ticaret giderek serbestleşmiş, 1996 yılında Türkiye-AB arasında gümrük birliği ilişkisi tesis edilmiştir. Günümüzde artık, 1960 ve 70'li yılların aksine, vergi numarasına veya kimlik numarasına sahip her gerçek veya tüzel kişinin, prensip olarak dilediği her türlü malı ithal; ihracatçı birliğine üye olmak koşuluyla her türlü malı ihraç edebildiği bir dış ticaret rejimi uygulanmaktadır. Dış ticaretin serbestleşmesi ve gümrük birliğinin etkisi ile, dış ticaret hacmi yıllar boyunca artmaya devam etmiştir. AB'nin ODTP'sine uyum gereği, bir çok ülke ile serbest ticaret anlaşması akdedilmiştir. Örneğin 1 Mayıs 2013 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye-Güney Kore STA'sı, yakın dönemde bu kapsamda yürürlüğe giren önemli anlaşmalardan biridir.

Türkiye ve İsviçre arasında, dış ticaret ve diğer ekonomik göstergeler bakımından farklılıklar ve benzerlikler bir arada bulunmaktadır. Dünya mal ticaretinden alınan payların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu payların, AB'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı mal ticaretinden alınan paylar ile karşılaştırması, iki ülke için de AB ile yapılan ticaretin önemini ortaya koyabilmektedir. İsviçre ve Türkiye'nin AB içerisindeki en

önemli ticari ortağı Almanya'dır. Yine iki ülke, AB ile yaptıkları mal ticaretinde sürekli olarak açık vermektedirler.

Dış ticaret göstergelerindeki bu tür benzerliklere rağmen, iki ülkenin dış ticaret ürün bileşimleri açısından farklılaştığı görülmektedir. İsviçre'nin ihracatında, yüksek teknolojili ürünler (eczacılık ürünleri) ve orta-yüksek teknolojili ürünler (organik kimyasallar) önemli yer tutmaktadır. Türkiye'nin ihracat ürün bileşiminde son yıllarda orta-yüksek teknoloji gerektiren ürünlerin (otomobil, beyaz eşya, makine-teçhizat) payı artsa da, orta-düşük ve düşük teknoloji ürünler (hazır giyim, demir-çelik ve bunlardan mamul eşya, meyveler) önemli yer tutmaktadır. İki ülke arasındaki bu farkın oluşmasında, İsviçre'nin sanayileşme konusunda Türkiye'den çok daha önce (XIX. yüzyıl) ciddi mesafeler kaydetmesinin önemli rolü olduğu ileri sürülebilir. Hâlbuki aynı dönemde, Türkiye'deki sanayi malları üretimi oldukça sınırlı idi. Sanayileşmenin önem kazanması, İsviçre'den çok sonra (XX. yüzyılın ortaları) başlamıştır. Mevcut durumda, Türkiye'nin yıllar içerisinde sağladığı ekonomik gelişim ve dönüşüme rağmen, yüksek teknolojili üretim açısından iki ülke arasında önemli bir fark olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye ve İsviçre'nin iktisadi gelişim süreci ve bu süreçte Avrupa Birliği ile kurdukları ekonomik bütünleşmenin özellikleri dikkate alındığında da, iki ülkenin bu bağlamda farklılıklar ve benzerlikler taşıdığı görülmektedir. İki ülke de II. Dünya Savaşına katılmamış, ancak savaşın yarattığı olumsuz ekonomik koşullardan etkilenmişlerdir. İsviçre, savaştan sonraki 30 yıl içinde önemli ölçüde zenginleşmiştir. Türkiye'nin ithal ikameci politikaları ülkenin büyümesine katkı sağlamasına rağmen, 1970'li yıllarda ortaya çıkan siyasi ve ekonomik olumsuzluklar, aynı yılların sonunda ülkeyi derin bir krize sürüklemiştir. Bunun sonucunda, 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinde dışa açılma ve serbestleşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllar, aynı

derecede olmamakla birlikte, gerek Türkiye gerek İsviçre için ekonomik kayıplar yaşandığı yıllar olmuştur. İsviçre’de 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik daralmanın, AB ile 1972 yılında kurulan serbest ticaret anlaşması ilişkisinin, 1999 yılında imzalanan ikili anlaşmalarla geliştirilmesine yol açtığı da söylenebilmektedir. Yine 2007-2008 global ekonomik krizi, iki ülkeyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Kriz nedeniyle, İsviçre’nin en büyük bankasının 20 milyar İsviçre frangı tutarına ulaşan zararı, bankacılık sektöründe, İsviçre tarihindeki en büyük sektör kaybı olarak görülmektedir. Krizin etkisiyle, 2009 yılında, Türkiye ekonomisi %4,7, İsviçre ekonomisi %2,2 oranında küçülmüştür.

Öte yandan, Türkiye-AB ve İsviçre-AB arasında kurulan ekonomik bütünleşme ilişkilerinin bir diğer benzerliği de, bütünleşme öncesinde ağırlıklı olarak gelecekteki ortakları ile ticaret yapmalarıdır. Bütünleşme öncesinde, gerek Türkiye’nin gerekse İsviçre’nin dış ticaretinde, başta Almanya olmak üzere, AB üyesi ülkeler önemli yer tutmuştur. Ekonomik bütünleşme teorisinde ileri sürüldüğü gibi, bu durumda hem Türkiye’nin hem de İsviçre’nin, AB ile tesis ettikleri bütünleşmelerden, AB dışı bir bütünleşmeye göre daha fazla fayda sağlamaları olası görülmektedir.

Ekonomik bütünleşme teorisine göre, gümrük birliğinden sağlanacak faydayı OGT’nin düzeyi de etkilemektedir. Gümrük birliğinde optimal bir gümrük tarifesinin belirlenmesi, ticaret saptırıcı etkiyi azaltmaktadır. Birlikten önce üçüncü ülkelere karşı uygulanan vergiler, gümrük birliği sonrasında uygulanan OGT’den yüksek olduğundan, ampirik çalışmalar ile desteklendiği üzere, Türkiye’nin gümrük birliği ile üstlendiği OGT’ye uyum yükümlülüğünün ticaret saptırıcı etkisi oldukça sınırlıdır. Ancak AB’nin OGT’sinin İsviçre’nin bütünleşme tercihini etkilediği görülmektedir. Tarım ürünleri ve bazı sanayi malları üzerindeki korumacı tutum saklı kalmak üzere, İsviçre’nin uyguladığı tarifelerin, AB’nin uyguladığı OGT’den düşük olması, İsviçre’nin AB ile olan ekonomik

bütünleşmesinde serbest ticaret bölgesi ilişkisini tercih etmesinin bir nedeni olabilir. Gümrük birliği ilişkisi, yüksek AB OGT'si nedeniyle, İsviçre'nin üçüncü ülkelerden temin ettiği hammadde maliyetini artırabilir ve İsviçre'nin rekabet gücünü zayıflatabilirdi.

Diğer taraftan, İsviçre ve Türkiye'nin, AB'ye üyelik konusundaki istek ve üyeliğin gerektirdiği koşulların sağlanması bakımından farklılaştığı da görülmektedir. İsviçre üyelik koşullarını karşıladığı halde AB'ye mesafelidir. 26 Mayıs 1992 tarihinde AB'ye katılım için başvuruda bulunan İsviçre, Brexit oylamasının on gün öncesinde, 15 Haziran 2016 tarihinde yapılan bir meclis oylamasıyla başvurunun geri çekilmesine karar vermiştir. Başvurunun geri çekilmesi kararı, AB'ye 27 Temmuz 2016 tarihinde resmen bildirilmiştir. Türkiye'de ise, AB'ye üyelik konusunda uzun yıllardır istekli olunmasına ve bu yöndeki müzakere süreci 3 Ekim 2005 tarihinde resmen başlamasına rağmen, son yıllarda AB'ye üyelik hedefinden uzaklaşıldığı görülmektedir.

Ulusal yetkileri AB'nin uluslar üstü yapısına devredilmesini tercih etmeyen İsviçre, AB ile ilişkilerini 1972 Serbest Ticaret Anlaşmasıyla başlayan sektörel ikili anlaşmalar yapısı altında ilerletmiştir. İkili anlaşmalar yapısı altında, sivil havacılık anlaşması hariç, ABAD'a yetki verilmemekte ve İsviçre'nin AB'nin ikili anlaşmalar konusuna temas edecek yeni düzenlemelerini kendiliğinden üstlenmesi gerekmemektedir. Anlaşmaların genelinde, anlaşmaların yürütülmesi ve uygulanması, ortaya çıkan sorunların çözümü gibi konuların anlaşmalar ile kurulan ortak komitelerin yetkisine bırakıldığı görülmektedir. Türkiye-AB gümrük birliği ilişkisinde ise, ortaklık hukukunun kapsadığı belirli konularda AB tarafından ilerde yapılacak değişikliklerin üstlenilmesi gerekmekte, uygulamada pek karşılığı bulunmamasına rağmen, sorunlar Ortaklık Konseyi'nce ABAD'a taşınabilmektedir.

İsviçre'nin AB ile akdettiği ikili anlaşmalar konuları bakımından gözden geçirildiğinde, İsviçre-AB ilişkisinin, Türkiye-AB ilişkisine göre ekonomik bütünleşme anlamında daha kapsamlı olduğu görülmektedir. 1993 yılında yürürlüğe giren sigortacılık hizmetleri anlaşması, hasar sigortası alanında faaliyet gösteren şirketlerin iki tarafta serbestçe kurulmasını sağlamıştır. 1991 yılında yürürlüğe giren ve 2011 yılında gözden geçirilen Mal Taşımacılığı Anlaşması, mal taşımacılığında yapılan kontroller ve uygulanan formalitelerin azaltılmasını hedeflemektedir. 2002 yılında yürürlüğe giren Kamu Alımları Anlaşması, tarafların tedarikçileri ve hizmet sağlayıcılarının; aynı yıl yürürlüğe giren Sivil Havacılık Anlaşması ise, yine tarafların hava taşımacılığı alanında faaliyet gösteren kuruluşlarının, bu pazarlara erişiminin önünü açmaktadır. Aynı yıl yürürlüğe giren diğer bir anlaşma olan Kara Taşımacılığı Anlaşması, Sivil Havacılık Anlaşmasına benzer şekilde, karayolu ve demiryolu ile yapılan yolcu ve yük taşımacılığı piyasalarına erişimi, bunun yanında, taşımacılık politikasında eşgüdümü amaçlamıştır.

İsviçre modeli anlaşma konuları açısından Türkiye modeline göre daha kapsayıcı gözükse de, İsviçre modelinin iç pazar özelliklerini taşımaktan uzak olduğu da belirtilmelidir. İsviçre ve AB arasında hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına ilişkin henüz geniş kapsamlı bir anlaşma akdedilmemiştir. İlişkilerin dayanağı olan hukuki metinlerdeki niyete rağmen, taraflar arasında hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması, Türkiye modelinde de öncelikler arasında yer almamıştır.

İsviçre ile AB arasında akdedilen ve 2002 yılında yürürlüğe giren Kişilerin Serbest Dolaşımı Anlaşması, İsviçre ve Türkiye'yi bu konuda ayırtırmaktadır. Anlaşma ile, İsviçre ve AB vatandaşı kişilere, vizeye veya benzeri bir uygulamaya tabi tutulmaksızın taraf topraklarına giriş, bu topraklarda yerleşim, ücretli çalışmak için işe erişim, kendi

işini kurma ve taraf topraklarında kalmayı sürdürme hakkı tanınmıştır. Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri tanımlayan temel hukuki metinler olan Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de kişilerin serbest dolaşımının sağlanmasına yönelik bir perspektif sunulmuşsa da, İsviçre modelinin aksine, taraf ülkelerde halen çalışmakta olan işçilere bir kısım haklar tanınması ve yeni kısıtlamalar getirilmemesi dışında herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.

İki ülkenin AB ile geliştirdikleri ekonomik bütünleşme modelleri, malların serbest dolaşımı konusunda da bazı farklar içermektedir. İsviçre ve AB arasında 1972 yılında akdedilen serbest ticaret anlaşması ile, sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergileri ve eş etkili vergiler kaldırılmış, miktar kısıtlamaları sona erdirilmiştir. Türkiye modeline bakıldığında, 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol'ün ticari hükümlerinin yürürlüğe girdiği 1971 yılı itibarıyla AB tarafınca Türkiye kaynaklı mallara uygulanan ithalat vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarının tek taraflı olarak kaldırıldığı görülmektedir. Sanayi ürünleri üzerindeki vergilerin ve miktar kısıtlamalarının iki taraflı olarak tamamen kaldırılması 1 Ocak 1996 tarihinde uygulamaya konulan gümrük birliği ile sağlanmıştır. Gümrük birliği ile birlikte Türkiye, üçüncü ülkelere karşı uyguladığı gümrük tarifelerini de AB OGT'si ile uyumlu hale getirmiştir.

Mal ticaretinin diğer unsurunu oluşturan tarım ürünleri ele alındığında, tarım ürünleri ticaretinin, Türkiye modelinde, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşmasından başlayarak 1990'lı yıllara gelinceye kadar, AB'nin Türkiye kaynaklı tarım ürünlerine tek taraflı olarak tanıdığı vergi muafiyetleri ve indirimleri çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir. 1990'lı yılların sonundan itibaren, tarım ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ticareti, karşılıklı olarak verilen tavizlerle şekillenmeye başlamıştır. İsviçre ve AB arasındaki tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi adımları ise, 2002 yılında

yürürlüğe giren Tarım Anlaşması ile atılmış bulunmaktadır. Bu anlaşma sayesinde, peynir üzerindeki vergiler ve kotalar kaldırılmış, bazı tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı tavizler sağlanmıştır. Anlaşma tüm tarım ürünlerini kapsamamış, İsviçre'nin önemli ithalatçı konumunda bulunduğu balıkçılık ürünleri de anlaşma dışında tutulmuştur. 2005 yılında yürürlüğe giren İşlenmiş Tarım Ürünleri Anlaşması ise, 1972 Serbest Ticaret Anlaşmasının 2 numaralı Protokolünü değiştirerek, tarım ürünleri ticaretindeki serbestleşmeyi bir adım öteye taşımıştır.

İsviçre ve Türkiye'nin bütünleşme modelleri bu belirlemeler altında karşılaştırıldığında, sanayi ürünleri üzerindeki vergiler ve miktar kısıtlamalarının 1972 Serbest Ticaret Anlaşması sayesinde karşılıklı olarak kaldırıldığı İsviçre modelinin, Türkiye ve AB arasında gümrük birliğinin oluşturulduğu 1996 yılına kadar, ticaretin serbestleştirilmesi bakımından üstünlüğü bulunduğu ileri sürülebilir. Bu dönemde, AB'nin Türkiye lehine olmak üzere sanayi ürünlerinde vergileri kaldırdığı, tarım ürünlerinde muafiyet ve indirimler sağladığı da unutulmamalıdır. Gümrük birliği ile birlikte iki ülke arasında, AB ile yapılan sanayi ürünleri ticaretinin serbestleşmesi konusundaki fark tamamen ortadan kalkmıştır. Ancak, İsviçre ve AB arasındaki ekonomik bütünleşme sürecinin, 2000'li yılların başlarından itibaren Türkiye modelinin kapsamadığı kişilerin serbest dolaşımı, kamu alımları, sivil havacılık ve kara taşımacılığı gibi konulara yönelmesi yeniden fark yaratmış gözükmektedir.

Çalışmanın ampirik analiz içeren kısmı, AB ve İsviçre-AB ekonomik bütünleşmelerinin ekonomik etkileri üzerinde durmuştur. 1965-2016 dönemine ilişkin veriler kullanılarak sentetik kontrol metodu ile yapılan ampirik analiz sonuçları, AB'nin Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı tarifelerin 1971 yılında kaldırmasının, Türkiye'nin GSYİH'si ve Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı ihracat üzerinde önemli bir

etki yaratmadığını, Türkiye'nin ihracatı üzerindeki asıl etkinin AB ile gümrük birliği ilişkisi kurulduktan sonra görüldüğünü ve Türkiye'nin GSYİH'sindeki artış eğiliminin de yine gümrük birliği ile tetiklendiğini göstermektedir. Literatürün genelinde, AB-Türkiye gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkisinin ve refah etkisinin olumlu olduğu ileri sürüldüğünden, bulgular literatürün (Harrison vd., 1997; Bayar, 2000; Neyaptı vd., 2007; Aytuğ vd., 2017) bulguları ile de genel olarak örtüşmektedir.

Analizin İsviçre'ye ilişkin bulguları ise, AB ile 1972 yılında yapılan serbest ticaret anlaşmasının, İsviçre'nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı mal ihracatını ve İsviçre'nin GSYİH'sini artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, AB ile yaptıkları toplam mal ticaretinde sürekli olarak açık veren Türkiye ve İsviçre'nin, benzer şekilde, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere ile yaptıkları ticarete, hem ihracat, hem de ithalat artışının birlikte gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye-AB ve İsviçre-AB ekonomik bütünleşmelerinin etkilerinin karşılaştırılmasında ise, ihracat ve GSYİH etkilerinin aynı eğilim içinde hareket etmediklerini görülmektedir. Analiz bulgularına göre, gümrük birliğinin uygulamaya konduğu 1996 yılına kadar, 1972 Serbest Ticaret Anlaşmasının İsviçre'nin Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye yaptığı ihracat üzerindeki etkisi, 1971 yılında AB tarafından Türkiye'nin sanayi ürünleri için sağlanan vergi muafiyeti etkisinden büyüktür. 1996-2000 yılları arasındaki dönem, iki modelde yakınlaşma ve çakışma dönemi olarak gözükmekte, durum sonraki dönemde Türkiye lehine değişmektedir. Bu sonuçlar, ihracat yönüyle ticaret yaratıcı etkinin, tek taraflı tavizler içeren tercihli ticaret, serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliği sıralaması içinde, bir sonraki ekonomik bütünleşme lehine ortaya çıktığını gösterebilmektedir. Diğer ifadeyle, İsviçre ve Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdikleri ekonomik bütünleşme modelleri ele alındığında, serbest ticaret bölgesinin ihracat üzerindeki etkisi tek taraflı

taviz içeren tercihli ticaretin bu yöndeki etkisini; gümrük birliğinin ihracat üzerindeki etkisi ise serbest ticaret bölgesinin etkisini aşmaktadır. Bu sonuca göre, ekonomik etkiler anlamında serbest ticaret bölgesinin gümrük birliğine göre üstün ya da benzer sonuçlar vereceği hipotezi ihracat bakımından doğrulanamamaktadır. Ancak Türkiye modelinde, hipotezin bu sonucun gerçekleşmesi bakımından öngördüğü OGT'nin birlikten önceki en düşük tarife olarak belirlenmemesi koşulunun geçerli olmadığını belirtmek gerekir. Gümrük birliği sonrasında Türkiye'nin ithalatı da genişlemiş, OGT'nin uygulanmaya başlanmasıyla üçüncü ülkelere karşı uygulanan tarife rejimi de önemli ölçüde serbestleşmiştir. Bu nedenle bulgular, literatürün, gümrük birliğinin serbest ticaret bölgesine tercih edilebilir olmasının OGT düzeyine bağlı olduğu öngörüsü ile de uyumludur.

GSYİH gerçekleştirmelerinin, sentetik İsviçre ve sentetik Türkiye'nin değerlerinden ne ölçüde ayrıştıklarına dair analiz ise farklı sonuçlar vermektedir. İsviçre'nin AB ile yapılan 1972 Serbest Ticaret Anlaşması ile başlayan ekonomik bütünleşme modelinin GSYİH üzerindeki etkisi, neredeyse her dönemde Türkiye modelinin değerlerinin üzerindedir. Bu yöndeki bulgunun, serbest ticaret bölgesinin refah etkileri bakımından gümrük birliğinden üstün olduğu yönündeki teoriyi desteklediği söylenebilir. Ancak, Türkiye'nin yaşadığı ciddi siyasi ve ekonomik krizlerin, bu ayrışmayı etkilediği ortadadır. Bu nedenle, yaşanan bu krizlerin AB ile olan ekonomik bütünleşme sürecini ne yönde etkilediği de, ileride yapılacak çalışmalarla ortaya konabilir. Çünkü krizlerin, ticareti, rekabeti ve yatırım kararlarını ciddi biçimde etkileme olasılığı bulunmaktadır. Diğer taraftan, 2000'li yılların başından itibaren GSYİH etkileri Türkiye lehine yükselişe geçmiş ve yakın dönemde İsviçre ile yakınsama göstermiştir. Bu sonuç, gümrük birliğinin dinamik etkilerine bağlanabildiği kadar, 2001 ekonomik krizinden sonra uygulamaya konulan ekonomik programın etkilerine de bağlanabilir. Bu bakımdan da,

ilerideki çalışmalar için, Türkiye-AB gümrük birliğinin dinamik etkilerinin analizi önemini korumaktadır.

Ekonomik bütünleşmenin etkilerinin, Türkiye-AB ve İsviçre-AB arasında kurulan ekonomik bütünleşmeler üzerinden analiz edilmesinde, Türkiye ve İsviçre'nin bazı ekonomik göstergeleri (kişi başına düzen GSYİH, yüksek teknolojiyi üretim, küresel rekabet gücü vb.) açısından oldukça farklı olmaları, 1960'lı yıllara kadar uzanan bir dönemde yapılan analizde kullanılabilecek değişkenlere ilişkin hiç veri bulunmaması veya verilerin yıllar itibarıyla eksik olması gibi faktörlerin ciddi birer kısıt oluşturduğu ileri sürülebilir. Ancak, çalışmanın ampirik kısmında Türkiye ve İsviçre için seçilen kontrol grubunun, Türkiye ve İsviçre'yi temsil etmek bakımından uygun ülkelerden oluştuğu görülmektedir. Türkiye için Güney Kore ve Meksika, İsviçre için İsveç ve Norveç gibi ülkeler kontrol grubunda yer almıştır. Mutlak olarak Türkiye ve İsviçre'nin karşılaştırılması yerine, Türkiye ve İsviçre'nin kendilerine benzeyen ülkeler ile karşılaştırması, buradan hareketle iki ülkenin benzerlerinden ne kadar ayrıştıklarının karşılaştırılması, belirtilen kısıtların etkilerini sınırladığı söylenebilir.

İsviçre-AB ekonomik bütünleşme modelinin tanımlanması ve bu modelin ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi konusunda literatürde kısıtlı çalışmalar bulunması nedeniyle, çalışmanın bu alandaki literatürü zenginleştirmesi beklenmektedir. Çalışma, Türkiye-AB ve İsviçre-AB ekonomik bütünleşmesinin etkilerini de ilk defa karşılaştırmış bulunmaktadır. Yine analizde kullanılan sentetik kontrol metodu, karşılaştırma yapan çalışmalarda üstünlüğü olduğu ileri sürülen yeni bir yöntemdir. Türkiye-AB gümrük birliğinin ekonomik etkilerinin 1970'lerin başlarına kadar geriye giden bir dönem içerisinde gözlemlenmiş olmasının da, çalışmayı, genel olarak gümrük birliğinin etkilerini görece daha kısa bir dönem içinde analiz eden diğer çalışmalardan ayırdığı

düşünülmektedir. Dolayısıyla, çalışmanın ekonomik bütünleşme alanındaki literatüre bu konularda katkı sağlaması olasıdır.

Çalışmanın bulguları ışığında, ekonomik bütünleşme tercihlerinin elde edilecek kazanç düzeyini etkilediği, ancak bu etkinin oluşumunda, sadece bütünleşme tercihinin değil ülkelere özgü koşul ve unsurların da rol oynadığı söylenebilmektedir. İsviçre ve Türkiye'nin sentetik örnekleri ile karşılaştırıldığında, AB ile gerçekleştirdikleri ekonomik bütünleşmeden fayda sağladıkları görülebilmektedir. 2000'li yılların başından itibaren AB ile olan ekonomik ilişkilerin kapsamının genişletilmesi, İsviçre modelinde söz konusu fayda konusunda farkındalık oluştuğunun bir göstergesidir. Tam üyelik müzakerelerinde yaşanan duraksamaya rağmen, benzer farkındalığın Türkiye açısından da geçerli olduğu görülmektedir. Türkiye-AB ekonomik bütünleşme sürecinde, siyasal ve sosyal olumsuzlukların yaşandığı dönemlerde dahi, iki taraf yetkililerinin ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine devam edilmesi yönündeki söylemleri devam etmektedir.

Sonuç olarak, ekonomik bütünleşmenin Türkiye ve İsviçre üzerinde bu güne dek yarattığı olumlu etkiler nedeniyle, bütünleşmenin ileri bir aşamaya taşınmasının iki ülke için de daha faydalı olacağı ileri sürülebilir. İsviçre'nin bağımsızlık, yansızlık ve doğrudan demokrasi geleneği, ilerlemenin kapsamını ve hızını belirleyici bir unsur olarak gözükmektedir. İsviçre modelinin, kişilerin serbest dolaşımını sağlamış bulunan mevcut yapısının, bir iç pazar oluşturulmasına daha elverişli olduğu gözlenmektedir. Ancak iç pazara koşulsuz katılım, AB müktesabatının kabul edilmesi anlamına geleceğinden, İsviçre'nin geleneksel kimliği uyuşmamaktadır. Bu koşullar altında iç pazara erişimin ancak, İsviçre'ye tanınan ayrıcalıklarla sağlanabileceği öngörülebilir. Kaldı ki, İsviçre ve AB arasında yapılmakta olan yakın dönem müzakerelerinde de, böyle bir politikanın

izlerini görmek mümkündür. İsviçre, iç pazarı önemseydiği kadar, bağımsızlığını da önemsemektedir.

Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerindeki yaklaşımı ise, İsviçre'nin iç pazara koşullu erişimi hedefleyen yaklaşımının oldukça ötesindedir. Gümrük birliği ile başlayan ve tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla devam eden süreçteki tüm kazanımlar, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefinden uzaklaşmasıyla tehdit altına girmiş bulunmaktadır. Türkiye için yakın dönemdeki en iyi seçeneğin, olumsuz tüm koşullara rağmen, tam üyelik müzakerelerine dönülmesi yönünde çaba gösterilmesi olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, müzakere sürecinde ilerleme kaydetmeksizin başka alternatiflerin tartışmaya açılmasının, Türkiye-AB ilişkilerine katkı sağlamayacağı ve üstelik tam üyelik sürecini olumsuz etkileyebileceği de ileri sürülebilmektedir.

KAYNAKÇA

Abadie, A., Diamond, A. ve Hainmueller, J., Comparative Politics and the Synthetic Control Method, **American Journal of Political Science**, Nisan 2015, ss. 495-510.

Abadie, A., Diamond, A. ve Hainmueller, J., Synthetic Control Methods for Comparative Case Studies: Estimating the Effect of California's Tobacco Control Program, **Journal of the American Statistical Association**, Haziran 2010, ss. 493-505.

ABD Başkanı Trump'a ve Kongre'ye Açık Mektup,
<https://www.ntu.org/library/doclib/Embargoed-Economists-Letter-2018-1.pdf>
(Erişim tarihi: 15.03.2019).

Açıkgöz Ersoy, B., Mack, A. ve Schönenberger, A., Do Small Member Countries of the European Union Benefit Economically More Than the Large Countries? A Swiss Perspective, **International Journal of Economics and Finance Studies**, 3(2), 2011, ss. 11-21.

Adam, A. ve Moutos, T., The Trade Effects of the EU-Turkey Customs Union, **The World Economy**, 31(5), 2008, ss. 685-700.

Akçay, B. ve Bilgin, A.A., "BREXIT: Nedenleri ve İngiltere Ekonomisine Olası Etkileri", B.Akçay ve A.Ege (eds.), **AB Üzerine Yazılar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, ss. 223-264.

Akder, A.H., "Tarım Politikası", B.Akçay ve S.Akgül Açıkmeşe (eds.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-AB İlişkileri Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, ss. 419-437.

Akman, M.S., "Dış Ticaret Politikası", B.Akçay ve İ.Göçmen (eds.), **AB Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, ss. 639-673.

Akman, M.S., "Revision of the Customs Union between Turkey and the EU in the Context of Global Dynamics and the EU's External Relations Modelling",

**AB'nin Dış Ekonomik İlişki Modelleri ve Bu Bağlamda Türkiye-AB
Gümrük Birliğinin Güncellenmesi** içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi
Yayınları No:553, 2017, ss. 75-96.

Akman, M.S., AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından
Bir Değerlendirme, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 13(1), 2014, ss. 1-29.

Antonucci, D. ve Manzoichi, S., Does Turkey have a special trade relation with the
EU?: A gravity model approach, **Economic Systems**, 30(2), Haziran 2006, ss.
157-169.

Avrupa Birliği Komisyonu AB-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması Değerlendirme
Raporu, 2017, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/june/tradoc_155673.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2019).

Aytuğ, H. vd., Twenty Years of the EU-Turkey Customs Union: A Synthetic Control
Method Analysis, **Journal of Common Market Studies**, V.55, 2017, ss. 419-
431.

Baier, S.L. ve Bergstrand, J.H., Do Free Trade Agreements Actually Increase Members'
International Trade? **Journal of International Economics**, 71(1), 2007, ss. 72-
95.

Balassa, B., **The Theory of Economic Integration**, London, George Allen & Unwin
Ltd, 1969.

Baldwin, R. ve Jaimovich, D., Are Free Trade Agreements Contagious? **Journal of
International Economics**, 88(1), 2012, ss. 1-16.

Baldwin, R. ve Wyplosz, C., **The Economics of European Integration**, London,
McGraw-Hill Education, 2015.

Balkır, C., **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram Politika ve Uygulama AB ve
Dünya Örnekleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Baltalı, H.A., **AB'nin Dünya Ticaretindeki Yeri ve Dış Ticaret Politikası**, İstanbul,
Derin Yayınları, 2016.

- Bayar, A. vd., **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri "İlk Dört Yılım Ekonometrik Analizi"**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No.159, 2000.
- Baykal, S. ve Göçmen, İ., **AB Kurumsal Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Bekmez, S., Sectoral Impacts of Turkish Accession to the European Union A General Equilibrium Analysis, **Eastern European Economics**, 40(2), Mart-Nisan 2002, ss. 57-84.
- Bhalla, A.S. ve Bhalla, P., **Regional Blocs Building Blocks or Stumbling Blocs?**, London, Palgrave-Macmillan, 1997.
- Bilici, B. ve Çekin, S.E., Inflation Persistence in Turkey: A TVP-Estimation Approach, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Mayıs 2020, <https://doi.org/10.1016/j.qref.2020.04.002>
- Bilici, Ö., Erdil, E. ve Yetkiner, İ.H., The Determining Role of EU in Turkey's Trade Flows: A Gravity Model Approach, **Working Papers in Economics**, 08(06), İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekim 2008.
- Bond, E., Syropoulos, C. ve Riezman, R., A Strategic and Welfare Theoretic Analysis of Free Trade Areas, 2002, <https://www.biz.uiowa.edu/faculty/rriezman/papers/newftas8.pdf>, (Erişim tarihi: 28.01.2020).
- Bouvet, F., A Note on the Synthetic Control Method and Its Application to the Study of the European Union and European Countries, <https://www.eustudies.org/eusa-forum/eusa-interest-section-essays/7/download> (Erişim tarihi: 10.06.2020).
- Bown, C.P., Mega-Regional Trade Agreements and the Future of the WTO, 2016, https://www.cfr.org/content/publications/attachments/Discussion_Paper_Bown_Mega-Regionals_OR.pdf, (Erişim tarihi: 02.10.2018).
- Breuss, F., Austria and Switzerland – Experiences with and without EU membership, **Austrian Economic Quarterly**, 1/2006, ss. 13-39.
- Carpenter, T. ve Floater, G., BREXIT: Impacts on UK and EU Trade, **The Graduate Institute Geneva Policy Brief 002**, Cenevre, 2016.

Chowdhry, S., Sapir, A. ve Terzi, A., The EU-Japan Economic Partnership Agreement, 2018, http://bruegel.org/wp-content/uploads/2018/10/EXPO_STU2018603880_EN.pdf, (Erişim tarihi: 16.03.2019).

Church, C.H. ve Head, R.C., **A Concise History of Switzerland**, New York, Cambridge University Press, 2013.

Clausing, K.A., Customs Unions and Free Trade Areas, **Journal of Economic Integration**, 15(3), 2000, ss. 418-435.

Corden, W.M., Harry Johnson's Contributions to International Trade Theory, **Journal of Political Economy**, 92(4), 1984, s. 576.

Cömert, H. ve Yeldan, E., A Tale of Three Crises in Turkey: 1994, 2001 and 2008-09, **Economic Research Center Working Papers in Economics**, 18(09), 2018.

Curzon, V., **The Essentials of Economic Integration Lessons of EFTA Experience**, London, Palgrave-Macmillan, 1974, ss. 264-266.

De Santis, R.A., The Impact of a Customs Union with the EU on Turkey's Welfare, Employment and Income Distribution: An AGE Model with Alternative Labour Market Structures, **Journal of Economic Integration**, Haziran 2000, s. 234.

Dolu, A. ve Göksel, T., NAFTA'nın Meksika Ekonomisi Üzerindeki Etkileri: Sentetik Kontrol Metot Yaklaşımı, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 22/3, 2017, s. 919.

Facchini, G., Silva, P. ve Willmann, G., The Customs Union Issue: Why Do We Observe So Few of Them? **Journal of International Economics**, 90(1), 2013, ss. 136-147.

Felbermayr, G. ve Aichele, R., **How to Make TTIP Inclusive for All? Potential Economic Impacts of the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) on Developing Countries**, Münih, Ifo Institute, Report, 30.08.2015.

Fırat, A. ve Gökbayrak, F., **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları**, İstanbul, Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2016.

Filiztekin, A., AB ile Gümrük Birliğinin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri, 2003, https://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/filiztekin_makale.pdf (Erişim tarihi: 09.09.2019).

Gehrels, F., Customs Union from a Single-Country Viewpoint, **The Review of Economic Studies**, 24(1), 1956-1957, ss. 61-64.

Gharehgozli, O., An Estimation of the Economic Cost of Recent Sanctions on Iran using the synthetic control method, **Economics Letters**, 157(C), 2017, ss. 141-144.

Göçmen, İ., “İç Pazar”, B.Akçay ve İ.Göçmen (eds.), **AB Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, ss. 383-405.

Grether, J. ve Müller, T., “Sorting out the Effects of Switzerland’s Accession to the EU: A Simulation Analysis”, R.E.Baldwin ve A.Brunetti (eds.), **Economic Impact of EU Membership on Entrants New Method and Issues** içinde, New York, Springer Science+Business Media, 2001, ss. 1-26.

Griller, S., Obwexer, W. ve Vranes, E., “Mega-Regional Trade Agreements New Orientation for EU External Relations?” S.Griller, W.Obwexer ve E.Vranes (eds.), **Mega-Regional Trade Agreements CETA, TTIP, and TiSA New Orientations for EU External Economic Relations** içinde, Oxford University Press, 2017, ss. 3-16.

Guiso, L., Sapienza, P. ve Zingales, L., Monnet’s Error?, **Economic Policy**, 31(86), 2016, ss. 249-297.

Hanson, B.T., What Happened to Fortress Europe?: External Trade Policy Liberalization in the European Union, **International Organization**, 52(1), 1998, ss. 55-85.

Harrison, G.W., Rutherford, T.F. ve Tarr, D.G., Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union, **European Economic Review**, 41, 1997, ss. 861-870.

Hartler, C. ve Laird, S., The EU Model and Turkey: A Case for Thanksgiving?, **Journal of World Trade**, 33(3), 1999, ss. 147-165.

- Horn, H., Mavroidis, P.C. ve Sapir, A., **Beyond the WTO? An anatomy of EU and US preferential trade agreements**, Brüksel, Bruegel Blueprint Series VII, 2009.
- Johnson, H.G., The Economic Theory of Customs Union, *Pakistan Economic Journal*, 10, 1960, ss. 14-32.
- Kahraman, S., “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası”, B.Akçay ve İ.Göçmen (eds.), **AB Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** içinde, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, ss. 131-160.
- Kandoğan, Y., Trade Creation and Diversion Effects of Europe’s Regional Liberalization Agreements, **International Economic Journal**, 23(4), 2009, ss. 591-615.
- Karaman, F.N. ve Özkale, N.L., Static Effects of the EU-Turkey Customs Union, 2006, <https://www.semanticscholar.org/paper/Static-Effects-of-the-EU-Turkey-Customs-Union-Karaman-Ozkale/e413e6bdad8e1c56553c1040e0d58287841097d1> (Erişim tarihi: 13.09.2019).
- Kaykusuz, M., **İktisadi Kriz Teorileri**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2016.
- Krueger, A.O., Free Trade Agreements versus Customs Unions, **Journal of Development Economics**, 54, 1997, ss. 169-187.
- Kuşat, N., Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri: 1980-1995/1996-2013 Karşılaştırmalı Analizi, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 29/4, 2015, ss. 625-644.
- Kuźelewska, E., Do the Swiss not want to join the European Union? Swiss referenda on European Integration, **Prezegląd Politologiczny**, 3, 2013, ss. 85-97.
- Lipsey, R.G. ve Lancaster, K., The General Theory of Second Best, **The Review of Economic Studies**, 24(1), 1956-1957, ss. 11-32.
- Lipsey, R.G., The Theory of Customs Unions: A General Survey, **The Economic Journal**, 70(279), 1960, ss. 496-513.

- Mach, A., Hausermann, S. ve Papadopoulos, Y., Economic Regulatory Reforms in Switzerland: Adjustment without European Integration, or How Rigidities Become Flexible, **Journal of European Public Policy**, 10(2), Nisan 2003, ss. 301-318.
- Madner, V., “A New Generation of Trade Agreements An Opportunity Not to Be Missed?” S.Griller, W.Obwexer ve E.Vranes (eds.), **Mega-Regional Trade Agreements CETA, TTIP, and TiSA New Orientations for EU External Economic Relations** içinde, Oxford University Press, 2017, ss. 307-313.
- Magee, C.S.P., Trade Creation, Trade Diversion, and the General Equilibrium Effects of Regional Trade Agreements: A Study of the European Community-Turkey Customs Union, **Review of World Economics**, 152(2), 2016, ss. 383-399.
- Meade, J.E., **The Theory of Customs Unions**, Amsterdam, North Holland Publishing Company, 1955.
- Mengiler, Ö., **BREXIT’in Düşündürdükleri**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2017.
- Mercenier, J. ve Yeldan, E., On Turkey’s trade policy: Is a customs union with Europe enough?, **European Economic Review**, 41, 1997, ss. 871-880.
- Meyer, F.V., General Equilibrium of International Discrimination: The Case of Customs Unions. J.Vanek, **The Economic Journal**, 77(305), 1967, ss. 121-123.
- Mion, G. ve Ponattu, D., Estimating Economic Benefits of the Single Market for European Countries and Regions, **Bertelsmann Stiftung Policy Paper**, 2019.
- Morgil, O., The Impact of Trade Liberalization: Turkey’s Experience with the Customs Union, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 18(2), 2000, ss. 189-195.
- Neyaptı, B., Taşkın, F. ve Üngör, M., Has European Customs Union Agreement really affected Turkey’s trade?, **Applied Economics**, 39, 2007, ss. 2121-2132.
- Nieuwkoop, R.V. ve Müller, A., “The Economic Effects of the Bilateral Sectoral Agreements and the Swiss EU Membership”, R.E.Baldwin ve A.Brunetti (eds.),

Economic Impact of EU Membership on Entrants New Method and Issues içinde, New York, Springer Science+Business Media, 2001, ss. 93-114.

Nowak-Lehmann, F. vd., The Impact of a Customs Union between Turkey and the EU on Turkey's Exports to the EU, **Journal of Common Market Studies**, 45/3, 2007, ss. 719-743.

Öniş, Z. ve Kutlay, M., The Dynamics of Emerging Middle-Power Influence in Regional and Global Governance: The Paradoxal Case of Turkey, **Australian Journal of International Affairs**, 71(2), 2017, ss. 164-183.

Pagden, A., **Avrupa Fikri**, 2010, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Pamuk, Ş., **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Panagariya, A. ve Findlay, R., A Political-Economy Analysis of Free Trade Areas and Customs Unions, **The World Bank Policy Research Working Paper Series**, 1261, 1994.

Pöschl, J. vd., Turkey: Macroeconomic Vulnerability, Competitiveness and the Labour Market, **Turkish Economic Association Discussion Paper**, 2005/5.

Robson, P., **The Economics of International Integration**, London, Routledge, 1998.

Rodrik, D., "What Do Trade Agreements Really Do?", **Journal of Economic Perspectives**, 32(2), 2018, ss. 73-90.

Roy, J., Do Customs Unions Members Engage in More Bilateral Trade than Free-Trade Agreement Members, **Review of International Economics**, 18(4), 2010, ss. 663-681.

Rye, L., The European Free Trade Association Formation, Completion and Expansion, 2018,
https://www.researchgate.net/profile/Lise_Rye/publication/324910329_The_European_Free_Trade_Association_Formation_Completion_and_Expansion/links/5aeadbef45851588dd829996/The-European-Free-Trade-Association-Formation-

Completion-and-Expansion.pdf?origin=publication_detail (Erişim tarihi: 11.10.2018).

Saint-Ouen, F., Facing European Integration: The Case of Switzerland, **Journal of Common Market Studies**, 26(3), 1988, ss. 273-285.

Sarıbeyoğlu, M., **Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2010.

Schütze, R., From the “Closed” to the “Open” Commercial State: A Very Brief History of International Economic Law, **Journal of the History of International Law**, 19(4), 2017, ss. 495-524.

Senti, R., “Swiss Foreign Trade Policy”, J.M.Gabriel ve T.Fischer (eds.), **Swiss Foreign Policy, 1945-2002** içinde, New York, Palgrave-Macmillan, 2003, ss. 186-209.

Shibata, H., “A Theory of Free Trade Areas”, P.Robson (ed.), **International Economic Integration** içinde, Harmondsworth, Penguin, 1971, ss. 68-87.

Snell, J., “The Internal Market and the Philosophies of Market Integration”, C.Barnard ve S.Peers (eds.), **European Union Law** içinde, Oxford, Oxford University Press, 2014, ss. 300-324.

Spirig, B. ve Weder, R., To Wait or Not to Wait: Swiss EU Membership as an Investment under Uncertainty, **Swiss Journal of Economics and Statistics**, 144, 2008, ss. 85-114.

Stalder, P., Free Migration between the EU and Switzerland: Impacts on the Swiss Economy and Implications for Monetary Policy, **Swiss Journal of Economics and Statistics**, 146(IV), 2010, ss. 821-874.

Şahinöz, A., **Gümrük Birliği Politik İktisat Sorunsalı**, Ankara, Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları, 2019.

Şenses, F., Turkey’s Experience with Neoliberal Policies since 1980 in Retrospect and Prospect, **Cambridge University Press**, Published online, 47, 2015, ss. 11-31.

- Tena-Junguito, A., Lampe, M. ve Fernandez, F.T., How Much Trade Liberalization Was There in the World Before and After Cobden-Chevalier? **The Journal of Economic History**, 72(3), 2013, ss. 708-740.
- Togan, S., **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu**, İstanbul, Türk Eximbank, 1994.
- Togan, S., Effects of a Turkey-European Union Customs Union and Prospects for the Future, **Russian & East European Finance and Trade**, 36(4), 2000, ss. 5-25.
- Tovias, A., A Survey of the Theory of Economic Integration, **Journal of European Integration**, 15(1), 1991, ss. 5-23.
- Uçkan-Dağdemir, E., **Çok Taraflı Ticaret Sistemi Çerçevesinde Ekonomik Entegrasyon Teorisi Geleleksen Yaklaşımdan Yeni Yaklaşımlara**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Vahl, M. ve Grolimund, N., **Integration without Membership Switzerland's Bilateral Agreements with the European Union**, Brussels, Center for European Policy Studies, 2006.
- Viner, J., **The Customs Union Issue**, London, Carnegie Endowment for International Peace, 1950.
- World Bank, **Evaluation of the EU-Turkey Customs Union**, World Bank Report No. 85830-TR, 2014.
- World Economic Forum, **The Global Competitiveness Report 2019**, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (Erişim tarihi: 22.05.2020).
- World Trade Organization, **Press Release 07.10.1998**, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp083_e.htm (Erişim tarihi: 10.06.2020)
- World Trade Organization, **Trade Policy Report, Report by the Secretariat, Switzerland and Liechtenstein**, 2017,

https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=238893,235617,118794,115582,72651,102591,73562,68263,23348&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True
(Erişim tarihi: 24.10.2018).

World Trade Organization, **Trade Policy Review, Report by the Secretariat, Turkey, 2016**, https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=230511,226788,56061,109720,70584,64797,33313,32142&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True (Erişim tarihi: 06.11.2018).

World Trade Organization, **Trade Policy Review, Turkey, Report by the Secretariat, 14.09.1998**, https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/MultiDDFDocuments/32142/Q:/WT/TPR/S44-0.pdf;Q:/WT/TPR/S44-1.pdf;Q:/WT/TPR/S44-2.pdf;Q:/WT/TPR/S44-3.pdf;Q:/WT/TPR/S44-4.pdf;Q:/WT/TPR/S44-5.pdf/
(Erişim tarihi: 11.06.2020).

Yalçın, E. vd., Turkey's EU Integration at a Crossroads, **BertelsmannStiftung GED Study**, 2016, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/NW_Turkey_s_EU_integration.pdf

Yıldırım, O.E. ve Dura, C., Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 28, 2007, ss. 141-177.

Young, A.R., Trade Politics Ain't What It Used to Be: The European Union in the Doha Round, **Journal of Common Market Studies**, 45(4), 2007, ss. 789-811.

WEB kaynakları

Altın endüstrisi bilgi servisi, <http://goldbarsworldwide.com>

Avrupa Birliği Dış Eylem Servisi, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en

Avrupa Birliği hukuku kaynaklarına erişim tabanı, <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=en>

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT), <https://ec.europa.eu/eurostat>

Avrupa Birliği, https://europa.eu/european-union/index_en

Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Anlaşma,
<https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>

Avrupa Komisyonu, https://ec.europa.eu/info/index_en

Avrupa Konseyi, <https://www.consilium.europa.eu/en/>

Avrupa Parlamentosu, <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>

Dünya Ticaret Örgütü, <https://www.wto.org/index.htm>

İsviçre Dışışleri Federal Departmanı, <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa.html>

İsviçre hükümeti, <https://www.admin.ch/gov/en/start.html>

İsviçre referandum sayıları, 1848-2020,
https://www.bk.admin.ch/ch/d/pore/va/vab_2_2_4_1.html

İsviçre Uluslararası Haber Birimi, <https://www.swissinfo.ch/eng>

Lihtenştayn hükümeti, <https://www.regierung.li/default.aspx?lang=en>

T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, <https://www.ab.gov.tr/>

T.C. Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

T.C. Merkez Bankası döviz kurları, https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html

Trade wars, Trump tariffs and protectionism explained,
<https://www.bbc.com/news/world-43512098>

Uluslararası Motorlu Taşıt Üreticileri Örgütü, <http://www.oica.net/>

Uluslararası Para Fonu, <https://www.imf.org/external/index.htm>

World Bank Country Profiles, <http://databank.worldbank.org/data/embed-int/CountryProfile/id/b450fd57>, (Erişim tarihi: 6 ve 13 Kasım 2018).

Resmi Gazeteler

Official Journal of the European Union, 07.04.2010/L87

Official Journal of the European Union, 26.01.2005/L23.

T.C. Resmi Gazete, 05.03.1992/21162

T.C. Resmi Gazete, 07.01.1995/22164

T.C. Resmi Gazete, 08.02.2008/26781

T.C. Resmi Gazete, 25.02.1995/22213 (Mükerrer)

T.C. Resmi Gazete, 28.12.1993/21802

T.C. Resmi Gazete, 30.12.1990/20741

T.C. Resmi Gazete, 30.12.1995/22509

T.C. Resmi Gazete, 31.12.1953/8597

T.C. Resmi Gazete, 31.12.1992/21452

T.C. Resmi Gazete, 31.12.1994/22158 (Mükerrer)

T.C. Resmi Gazete, 31.12.1995/22510 (Mükerrer)

EKLER

EK I: GATT 1947 Anlaşması Madde XXIV Fıkra 5,6,7,8.

“XXIV-Ülkeler Bakımından Uygulama-Sınır Ticareti-Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgeleri

...

5.Anlaşma hükümleri aşağıdaki hususlar saklı kalmak şartıyla üye ülkeler arasında bir gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına veya bir gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi oluşturmaya yönelik geçici anlaşma akdedilmesine engel değildir.

a). Gümrük birliği oluşturulması veya gümrük birliği oluşturmaya yönelik geçici anlaşmanın akdi sırasında belirlenecek gümrük vergileri bu birliğe veya anlaşmaya katılmayan üye ülkeler ile yapılan ticarete genel olarak birliğin oluşturulması veya anlaşmanın akdinden önce bu birlik veya anlaşmaya katılan ülkelere uygulanan yüksek ve ticaret ile ilgili düzenlemeler öncekinden kısıtlayıcı olmayacaktır.

b). Serbest ticaret bölgesi oluşturulması veya serbest ticaret bölgesi oluşturmaya yönelik geçici anlaşmanın akdi sırasında bölge veya anlaşmaya katılan her ülkede mevcut gümrük vergileri, bölge veya anlaşmaya katılmayan üye ülkeler ile yapılan ticarete bölgenin oluşturulması veya anlaşmanın akdinden önce bu bölgelerde geçerli gümrük vergilerinden yüksek ve ticaret ile ilgili düzenlemeler öncekinden kısıtlayıcı olmayacaktır..

c). (a) ve (b) bentlerinde belirtilen geçici her anlaşma, gümrük birliğinin veya serbest ticaret bölgesinin makul bir süre içinde oluşturulmasını sağlamak için bir plan ve program içermelidir.

6.(5-a) da belirtilen koşulları taşıyan bir üye ülke bir gümrük vergisi oranını II nci madde hükmüne aykırı olarak artırmak istediğinde hakkında XXVIII inci maddedeki usul uygulanacaktır. Telafi edici tavizlerin belirlenmesinde birliğe katılmış diğer ülkelerde uygulanan mukabil gümrük vergisinde yapılan indirimler nedeniyle esasen temin edilmiş olabilecek telafi edici tavizler gerektiği şekilde göz önünde bulundurulacaktır.

7. a) Bir gümrük birliğine veya serbest ticaret bölgesine veyahut böyle bir birlik veya bölge oluşturmak için akdedilen bir geçici anlaşmaya taraf olmaya karar veren her üye ülke durumdan hemen üye ülkelere haber verecek ve bu birlik veya bölge ile ilgili bilgileri üye ülkelerin diğer üyelere vermeye gerek duyacağı rapor ve önerilere esas olmak üzere bildirecektir.

b) 5 inci fıkra da belirtilen geçici bir anlaşmada yer alan plan ve programı, anlaşmaya katılmış taraflarla danışmalarda bulunarak inceleyen ve (a) bendi gereğince sağlanan bilgiyi gerekli şekilde göz önünde bulunduran üye ülkeler, anlaşmanın, gümrük birliğinin veya serbest ticaret bölgesinin taraflarca kararlaştırılan süre içinde oluşturulmasına olanak tanıyan nitelikte bulunmadığı veya bu sürelerin makul olmadığı düşüncesine ulaşırsa, anlaşmaya taraf ülkelere önerilerde bulunacaktır. Üye ülkeler böyle bir anlaşmayı, öneriler çerçevesinde düzeltmeye hazır olmadıkça, durumu göre, devam ettiremeyecek veya yürürlüğe koyamayacaktır.

c) 5 inci fıkranın (c) bendinde yer alan program veya planda yapılacak herhangi bir esaslı değişiklik üye ülkelere bildirilecektir. Üye ülkeler değişikliği gümrük birliğinin veya serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasını tehlikeye düşürecek veya gereksiz yere geciktirecek nitelikte gördüğü takdirde, ilgili üye ülkeleri kendisiyle danışmalarda bulunmaya çağırabilecektir.

8. Bu Anlaşmanın uygulanmasında,

a). Gümrük birliği ifadesinden iki veya daha fazla gümrük ülkesi yerine aşığıdaki şartlar altında oluşan tek bir gümrük ülkesi anlaşılacaktır.

i) Gümrük vergileri ve ticaret ile ilgili diğer kısıtlayıcı düzenlemeler (gerektiğinde uygulanmak şartıyla XI, XII, XIII, XIV, XV ve XX nci maddelerle izin verilen kısıtlamalar hariç) birliğe katılan ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir kısmı hakkında veya hiç değilse bu ülkeler menşeli mallar üzerindeki ticaretin önemli bir hakkında kaldırılmış olacaktır.

ii) 9 uncu fıkra hükümleri saklı kalmak kaydıyla birlik üyelerinin her birinin birliğe katılmayan diğer ülkelerle yaptığı ticarete uyguladığı gümrük vergileri ve kısıtlayıcı düzenlemeler esas itibarıyla aynı olacaktır.

b). Serbest ticaret bölgesi ifadesinden kendi ülkeleri menşeli malları kapsayan ticaretin önemli bir kısmı üzerinden gümrük vergileri ve diğer kısıtlayıcı düzenlemeleri (gerektiğinde uygulanmak şartıyla XI, XII, XIII, XIV, XV ve XX nci maddelerle izin verilen kısıtlamalar hariç) kaldırmış bulunan iki veya daha fazla gümrük ülkesinden oluşan bir grup anlaşılacaktır.”

EK II: Armonize Sistemin Fasil Düzeyinde Ürün Sınıflandırması

BÖLÜM I CANLI HAYVANLAR; HAYVANSAL ÜRÜNLER

Fasıl 1 Canlı hayvanlar

Fasıl 2 Etler ve yenilen sakatat

Fasıl 3 Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar

Fasıl 4 Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal; Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan yenilebilir hayvansal menşeli ürünler

Fasıl 5 Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan hayvansal menşeli ürünler

BÖLÜM II BİTKİSEL ÜRÜNLER

Fasıl 6 Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; yumrular, kökler ve benzerleri; kesme çiçekler ve süs yaprakları

Fasıl 7 Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular

Fasıl 8 Yenilen meyveler ve yenilen sert kabuklu meyveler; turunçgillerin ve kavun ve karpuzların kabukları

Fasıl 9 Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat

Fasıl 10 Hububat

Fasıl 11 Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inulin; buğday gluteni

Fasıl 12 Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum ve meyveler; sanayide veya tıpta kullanılan bitkiler; saman ve kaba yem

Fasıl 13 Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar

Fasıl 14 Örülmeye elverişli bitkisel maddeler; tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler

BÖLÜM III HAYVANSAL VE BİTKİSEL KATI VE SIVI YAĞLAR VE BUNLARIN PARÇALANMA ÜRÜNLERİ; HAZIR YEMEKLİK KATI YAĞLAR; HAYVANSAL VEYA BİTKİSEL MUMLAR

Fasıl 15 Hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazır yemeklik katı yağlar; hayvansal veya bitkisel mumlar

BÖLÜM IV GIDA SANAYİİ MÜSTAHZARLARI; MEŞRUBAT, ALKOLLÜ İÇKİLER VE SİRKE; TÜTÜN VEYA TÜTÜN YERİNE GEÇEN İŞLENMİŞ MADDELER

Fasıl 16 Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları

Fasıl 17 Şeker ve şeker mamulleri

Fasıl 18 Kakao ve kakao müstahzarları

Fasıl 19 Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri

Fasıl 20 Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar

Fasıl 21 Yenilen çeşitli gıda müstahzarları

Fasıl 22 Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke

Fasıl 23 Gıda sanayisinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler

Fasıl 24 Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler

BÖLÜM V MİNERAL MADDELER

Fasıl 25 Tuz; kükürt, topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento

Fasıl 26 Metal cevherleri, cüruf ve kül

Fasıl 27 Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar

BÖLÜM VI KİMYA SANAYİİ VE BUNA BAĞLI SANAYİİ ÜRÜNLERİ

Fasıl 28 Anorganik kimyasallar; kıymetli metallerin, radyoaktif elementlerin, nadir toprak metallerinin ve izotoplarının organik veya anorganik bileşikleri

Fasıl 29 Organik kimyasallar

Fasıl 30 Eczacılık ürünleri

Fasıl 31 Gübreler

Fasıl 32 Debagatte veya boyacılıkta kullanılan hülasalar; tanenler ve türevleri; boyalar, pigmentler ve diğer boyayıcı maddeler; müstahzar boyalar ve vernikler; macunlar; mürekkepler

Fasıl 33 Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları

Fasıl 34 Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama müstahzarları, yağlama müstahzarları, suni mumlar, müstahzar mumlar, temizleme veya bakım müstahzarları, ışık temini için kullanılan her türlü mumlar ve benzerleri, model yapmaya mahsus her türlü patlar, "dişçi mumları" ve alçı esaslı dişçilik müstahzarları

Fasıl 35 Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler; tutkallar; enzimler

Fasıl 36 Barut ve patlayıcı maddeler; pirotekni mamulleri; kibritler; piroforik alaşımlar; ateş alıcı maddeler

Fasıl 37 Fotoğrafçılıkta veya sinemacılıkta kullanılan eşya

Fasıl 38 Muhtelif kimyasal ürünler

BÖLÜM VII PLASTİKLER VE MAMULLERİ; KAÇUK VE MAMULLERİ

Fasıl 39 Plastikler ve mamulleri

Fasıl 40 Kaçuk ve kaçıktan eşya

BÖLÜM VIII HAM POSTLAR VE DERİLER, KÖSELELER, POSTLAR KÜRKLER VE BU MADDELERDEN MAMUL EŞYA; SARACİYE EŞYASI VE EYER VE KOŞUM TAKIMLARI; SEYAHAT EŞYASI, EL ÇANTALARI VE BENZERİ MAHFAZALAR; HAYVAN BAĞIRSAĞINDAN MAMUL EŞYA (İPEK BÖCEĞİ BAĞIRSAĞI HARIÇ)

Fasıl 41 Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler

Fasıl 42 Deri eşya; saraciye eşyası ve eyer ve koşum takımları; seyahat eşyası, el çantaları ve benzeri mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya (ipek böceği bağırsağı hariç)

Fasıl 43 Postlar, kürkler ve taklit kürkleri; bunların mamulleri

BÖLÜM IX AĞAÇ VE AHŞAP EŞYA; ODUN KÖMÜRÜ; MANTAR VE MANTARDAN MAMUL EŞYA; HASIRDAN, SAZDAN VEYA ÖRÜLMEME ELVERİŞLİ DİĞER MADDELERDEN MAMULLER; SEPETÇİ VE HASIRCI EŞYASI

Fasıl 44 Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü

Fasıl 45 Mantar ve mantardan eşya

Fasıl 46 Hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamuller; sepetçi ve hasırcı eşyası

BÖLÜM X
ODUN VEYA DİĞER LİFLİ SELÜLOZİK MADDELERİN HAMURLARI; GERİ
KAZANILMIŞ KAĞIT VEYA KARTON (DÖKÜNTÜ, KIRPINTI
VE HURDALAR); KAĞIT, KARTON VE MAMULLERİ

Fasıl 47 Odun veya diğer selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton (döküntü, kırıntı ve hurdalar)

Fasıl 48 Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya

Fasıl 49 Basılı kitaplar, gazeteler, resimler ve baskı sanayinin diğer mamulleri; el ve makina yazısı metinler ve planlar

BÖLÜM XI
DOKUMAYA ELVERİŞLİ MADDELER VE BUNLARDAN MAMUL EŞYA

Fasıl 50 İpek

Fasıl 51 Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat

Fasıl 52 Pamuk

Fasıl 53 Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler; kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden dokunmuş mensucat

Fasıl 54 Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler

Fasıl 55 Sentetik ve suni devamsız lifler

Fasıl 56 Votka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler; sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya

Fasıl 57 Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları

Fasıl 58 Özel dokunmuş mensucat; tuftedilmiş dokumaya elverişli mensucat; dantela, duvar halıları; şeritçi ve kaytancı eşyası; işlemler

Fasıl 59 Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş dokumaya elverişli maddelerden mensucat, dokumaya elverişli maddelerden teknik eşya

Fasıl 60 Örme mensucat

Fasıl 61 Örme giyim eşyası ve aksesuarı

Fasıl 62 Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı

Fasıl 63 Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim eşyası ve dokumaya elverişli maddelerden kullanılmış eşya; paçavralar

BÖLÜM XII
AYAKKABILAR, BAŞLIKLAR, ŞEMSIYELER, GÜNEŞ ŞEMSIYELERİ,
BASTONLAR, İSKEMLE BASTONLAR, KEMERLER, KIRBAÇLAR,
VE BUNLARIN AKSAMİ; HAZIRLANMIŞ TÜYLER
VE BUNLARDAN MAMUL EŞYA; YAPMA ÇİÇEKLER;
İNSAN SAÇINDAN MAMUL EŞYA

Fasıl 64 Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı

Fasıl 65 Başlıklar ve aksamı

Fasıl 66 Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kamçılar, kırbaçlar ve bunların aksamı

Fasıl 67 Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya; yapma çiçekler, insan saçından eşya

BÖLÜM XIII
TAŞ, ALÇI, ÇİMENTO, AMYANT, MİKA VEYA BENZERİ
MADDELERDEN EŞYA; SERAMİK MAMULLERİ;
CAM VE CAM EŞYA

Fasıl 68 Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya

Fasıl 69 Seramik mamulleri

Fasıl 70 Cam ve cam eşya

BÖLÜM XIV
TABİİ VEYA KÜLTÜR İNCİLERİ, KIYMETLİ VEYA YARI KIYMETLİ
TAŞLAR, KIYMETLİ METALLER, KIYMETLİ METALLERLE KAPLAMA
METALLER VE BUNLARDAN MAMUL EŞYA; TAKLİT
MÜCEVHERCİ EŞYASI; METAL PARALAR

Fasıl 71 Tabii veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kıymetli metallerle kaplama metaller ve bunlardan mamul eşya; taklit mücevherci eşyası; metal paralar

BÖLÜM XV
ADİ METALLER VE ADİ METALLERDEN EŞYA

- Fasıl 72** Demir ve çelik
Fasıl 73 Demir veya çelikten eşya
Fasıl 74 Bakır ve bakırdan eşya
Fasıl 75 Nikel ve nikelden eşya
Fasıl 76 Alüminyum ve alüminyumdan eşya
Fasıl 77 (AS Nomanklatüründe ileride kullanılmak üzere saklı tutulmuştur.)
Fasıl 78 Kurşun ve kurşundan eşya
Fasıl 79 Çinko ve çinkodan eşya
Fasıl 80 Kalay ve kalaydan eşya
Fasıl 81 Diğer adi metaller; sermetler; bunlardan eşya
Fasıl 82 Adi metallere aletler, bıçakçı eşyası ve sofa takımları; adi metallere bunların aksam ve parçaları
Fasıl 83 Adi metallere çeşitli eşya

BÖLÜM XVI
MAKİNALAR VE MEKANİK CİHAZLAR; ELEKTRİK MALZEMELERİ:
BUNLARIN AKSAM VE PARÇALARI; SES KAYDEDİCİLER VE
KAYDEDİLEN SESİ TEKRAR VERMEYE MAHSUS CİHAZLAR,
TELEVİZYON GÖRÜNTÜ VE SES KAYDEDİCİLERİ VE
KAYDEDİLEN GÖRÜNTÜ VE SESİ TEKRAR VERMEYE
MAHSUS CİHAZLAR: BUNLARIN AKSAM,
PARÇA VE TEFERRUATI

- Fasıl 84** Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları
Fasıl 85 Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydetmeye ve kaydedilen sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar, televizyon görüntü ve seslerinin kaydedilmesine ve kaydedilen görüntü ve sesin tekrar verilmesine mahsus cihazlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı

BÖLÜM XVII
NAKİL VASITALARI

- Fasıl 86** Demiryolu ve benzeri hatlara ait taşıtlar ve malzemeler ve bunların aksam ve parçaları; her türlü mekanik (elektromekanik olanlar dahil) trafik sinyalizasyon cihazları
Fasıl 87 Motorlu Kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça ve aksesuarı
Fasıl 88 Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları
Fasıl 89 Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar

BÖLÜM XVIII
OPTİK ALET VE CİHAZLAR, FOTOĞRAF, SİNEMA, ÖLÇÜ, KONTROL, AYAR
ALET VE CİHAZLARI, TIBBİ VEYA CERRAHİ ALET VE CİHAZLAR;
SAATÇİ EŞYASI; MÜZİK ALETLERİ; BUNLARIN AKSAM,
PARÇA VE AKSESUARI

Fasıl 90 Optik alet ve cihazlar, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, tıbbi veya cerrahi alet ve cihazlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı

Fasıl 91 Saatler ve bunların aksam ve parçaları

Fasıl 92 Müzik aletleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı

BÖLÜM XIX
SİLAHLAR VE MÜHİMMAT; BUNLARIN AKSAM, PARÇA VE AKSESUARI

Fasıl 93 Silahlar ve mühimmat; bunların aksam, parça ve aksesuarı

BÖLÜM XX
MUHTELİF MAMUL EŞYA

Fasıl 94 Mobilyalar, tıpta ve cerrahide kullanılan mobilyalar, yatak takımları ve benzeri doldurulmuş eşya; tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan aydınlatma cihazları; reklam lambaları, ışıklı tabelalar, ışıklı isim plakaları ve benzerleri; prefabrik yapılar

Fasıl 95 Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı

Fasıl 96 Çeşitli mamul eşya

BÖLÜM XXI
SANAT ESERLERİ, KOLLEKSİYON EŞYASI VE ANTİKALAR

Fasıl 97 Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar

Fasıl 98 (Akit taraflarca özel amaçlarla kullanılmak üzere saklı tutulmuştur.)

Fasıl 99 (Özel Amaçlı Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonları)

EK III: Sentetik Kontrol Metodunun Matematiksel Gösterimi

$$Y_{it}^N = \delta_t + \theta_t Z_{it} + \lambda_t \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\sum_{k=2}^{J+1} w_k = \delta_t + \theta_t \sum_{k=2}^{J+1} w_k Z_k + \lambda_t \sum_{k=2}^{J+1} w_k \mu_k + \sum_{k=2}^{J+1} w_k \varepsilon_{kt} \quad (2)$$

Modelin başlatıldığı andan T_0 'a kadar her zaman dilimi için,

$$\sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_{k1} = Y_{11}, \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_{k2} = Y_{12}, \dots,$$

$$\sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_{kT_0} = Y_{1T_0}, \text{ ve } \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Z_k = Z_1,$$

eşitliğini sağlayan bir $(w_2^*, \dots, w_{J+1}^*)$ bulunabildiğinde, T_0 anından sonraki zaman diliminde de aynı ağırlık vektörünü kullanarak Y_{1T} 'i, $T > T_0$, yani müdahaleden etkilenmemiş bir sonuç kümesi elde edilebilir.

Denklem 1 ve denklem 2 birleştirildiğinde ise,

$$Y_{1t}^N - \sum_{k=2}^{J+1} w_k = \theta_t \left(Z_1 - \sum_{k=2}^{J+1} w_k Z_k \right) + \lambda_t \left(\mu_1 - \sum_{k=2}^{J+1} w_k \mu_k \right) + \sum_{k=2}^{J+1} w_k (\varepsilon_{1t} - \varepsilon_{kt}) \quad (3)$$

elde edilmektedir. Sapma oranı olan ε'_{it} 'nin bölge ve zamandan bağımsız bir değişken olduğu varsayılmaktadır. Ancak bu varsayım altında bile gözlemlenmeyen kalıntı olarak

$u_{it} = \sigma_t \mu_i + \varepsilon_{it}$ zaman ve bölgeye bağlı olabilmektedir. Çünkü içerisinde $\sigma_t \mu_i$ terimini barındırmaktadır.

Y_t^P , t. elemanı Y_{it} 'ye eşit olan $T_0 \times 1$ büyüklüğünde bir vektör; aynı şekilde ε_t^P , t. elemanı ε_{it} 'ye eşit olan $T_0 \times 1$ büyüklüğünde bir vektör ve son olarak θ^p ve σ^p sırasıyla t. sırası θ_t' 'ye eşit $T_0 \times r$ matrisi ve t. sırası σ_t' 'ye eşit $T_0 \times F$ matrisi olsun.

Denklem 3 kullanıldığında aşağıdaki denklem elde edilebilmektedir.

$$Y_1^P - \sum_{k=2}^{J+1} w_k Y_k^P = \theta^P \left(Z_1 - \sum_{k=2}^{J+1} w_k Z_k \right) + \lambda^P \left(\mu_1 - \sum_{k=2}^{J+1} w_k \mu_k \right) + \sum_{k=2}^{J+1} w_k (\varepsilon_1^P - \varepsilon_k^P)$$

$\frac{1}{M} (\sum_{t=T_0-M+1}^{T_0} \lambda' \lambda^t)$ 'nin en küçük özdeğeri $\xi(M)$ olsun. $\xi(M)$ 'in sıfırdan uzakta sınırlandığı varsayılmaktadır. Her positif tam sayı M için $\xi(M) \geq \xi > 0$, ve λ^P, λ^P tekil olmadığına göre,

$$\begin{aligned} Y_{1t}^N - \sum_{j=2}^{J+1} w_j Y_{jt}^N &= \lambda_t (\lambda^{P'} \lambda^P)^{-1} \lambda^{P'} \left(Y_1^P - \sum_{j=2}^{J+1} w_j Y_j^P \right) \\ &+ (\theta_t - \lambda_t (\lambda^{P'} \lambda^P)^{-1} \lambda^{P'} \theta^P) \left(Z_1 - \sum_{j=2}^{J+1} w_j Z_j \right) \\ &- \lambda_t (\lambda^{P'} \lambda^P)^{-1} \lambda^{P'} \left(\varepsilon_1^P - \sum_{j=2}^{J+1} w_j \varepsilon_j^P \right) \\ &+ \sum_{j=2}^{J+1} w_j (\varepsilon_{1t} - \varepsilon_{jt}). \end{aligned}$$

sağlandığı için,

$$Y_{1t}^N - \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_{kt} = \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* \sum_{s=1}^{T_0} \lambda_t \left(\sum_{n=1}^{T_0} \lambda'_n \lambda_n \right)^{-1} \lambda'_n (\boldsymbol{\varepsilon}_{ks} \boldsymbol{\varepsilon}_{1s}) - \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* (\varepsilon_{kt} - \varepsilon_{1t}) \quad (4)$$

eşitliği elde edilebilmektedir.

Denklem 2'yi sağlayan bir $(w_2^*, \dots, w_{J+1}^*)$ bulunursa denklem 5 elde edilebilir:

$$Y_{1t}^N - \sum_{j=2}^{J+1} w_j^* Y_{jt}^N = R_{1t} + R_{2t} + R_{3t} \quad (5)$$

$$R_{1t} = \lambda_t (\lambda^{P'} \lambda^P)^{-1} \lambda^{P'} \sum_{j=2}^{J+1} w_j^* \boldsymbol{\varepsilon}_j^P,$$

$$R_{2t} = -\lambda_t (\lambda^{P'} \lambda^P)^{-1} \lambda^{P'} \boldsymbol{\varepsilon}_1^P,$$

$$R_{3t} = \sum_{j=2}^{J+1} w_j^* (\varepsilon_{jt} - \varepsilon_{1t}).$$

$t > T_0$ için R_{2t} ve R_{3t} sıfır ortalamalı olmaktadır. Ayrıca R_{1t} aşağıdaki şekilde de yazılabilir:

$$R_{1t} = \sum_{j=2}^{J+1} w_j^* \sum_{s=1}^{T_0} \lambda_t \left(\sum_{n=1}^{T_0} \lambda'_n \lambda_n \right)^{-1} \lambda'_s \varepsilon_{js}.$$

$\sum_{t=1}^{T_0} \lambda'_t \lambda_t$ simetrik ve pozitif tanımlı bir matris olduğu için bu matrisin tersi de aynı şekilde simetrik ve pozitif tanımlıdır. Eğer Cauchy-Schwarz Eşitsizliği uygulanırsa aşağıdaki eşitsizlik elde edilir:

$$\begin{aligned}
& \left(\lambda_t \left(\sum_{n=1}^{T_0} \lambda'_n \lambda_n \right)^{-1} \lambda'_s \right)^2 \\
& \leq \left(\lambda_t \left(\sum_{n=1}^{T_0} \lambda'_n \lambda_n \right)^{-1} \lambda'_t \right) \left(\lambda_s \left(\sum_{n=1}^{T_0} \lambda'_n \lambda_n \right)^{-1} \lambda'_s \right) \\
& \leq \left(\frac{\bar{\lambda}^2 F}{T_0 \underline{\xi}} \right)^2.
\end{aligned}$$

Eğer j 2'den $J+1$ 'e kadar için $\varepsilon_j^{-L} = \sum_{s=1}^{T_0} \lambda_t \left(\sum_{n=1}^{T_0} \lambda'_n \lambda_n \right)^{-1} \lambda'_s \varepsilon_{js}$ olarak tanımlanırsa j 2'den $J+1$ 'e kadar ve t 1'den T_0 'a kadar bazı p çift sayıları için $|\varepsilon_{jt}|$ p . anlar için bulunmakta ve Hölder Eşitsizliği kullanılarak aşağıdaki eşitsizlik;

$$E \left[\sum_{j=2}^{J+1} w_j^* |\bar{\varepsilon}_j^L| \right] \leq \left(E \left[\sum_{j=2}^{J+1} |\bar{\varepsilon}_j^L|^p \right] \right)^{1/p}.$$

Rosenthal eşitsizliği kullanılarak da,

$$E |\bar{\varepsilon}_j^L|^p \leq C(p) \left(\frac{\bar{\lambda}^2 F}{\underline{\xi}} \right)^p \max \left\{ \frac{1}{T_0^p} \sum_{t=1}^{T_0} E |\varepsilon_{jt}|^p, \left(\frac{1}{T_0^2} \sum_{t=1}^{T_0} E |\varepsilon_{jt}|^2 \right)^{p/2} \right\},$$

eşitsizliği elde edilebilir ki bu eşitsizlikteki $C(p)$ p . andaki Poisson rastgele değişkenini ifade eder. Eğer,

$$\sigma_{jt}^2 = E |\varepsilon_{jt}|^2, \sigma_j^2 = \frac{1}{T_0} \sum_{t=1}^{T_0} \sigma_{jt}^2, \sigma^{-2} = \max_{j=2, \dots, J+1} \sigma_j^2, m_{p,jt} = E |\varepsilon_{jt}|^p, m_{p,j} =$$

$$\frac{1}{T_0} \sum_{t=1}^{T_0} m_{p,jt} \text{ ve } \bar{m}_p = \max_{j=2, \dots, J+1} m_{p,j} \text{ ise } t > T_0 \text{ için,}$$

$$E |R_{1t}| \leq C(p)^{1/p} \left(\frac{\bar{\lambda}^2 F}{\underline{\xi}} \right) J^{1/p} \max \left\{ \frac{\bar{m}_p^{1/p}}{T_0^{1-1/p}}, \frac{\bar{\sigma}}{T_0^{1/2}} \right\}. \quad (6)$$

Denklem 6 eğer müdahale öncesi periyod artarsa sapma miktarını sıfıra giden bir fonksiyon ile sınırlandırılabilirliğini anlatmaktadır. Bu bilgi ışığında t T_0+1 'den T 'ye

kadar olacak şekilde α_{1t} 'yi tahmin edebilmek için $\hat{\alpha}_{it} = Y_{1t} - \sum_{k=2}^{J+1} w_k^* Y_k$ kullanmanın mantıklı olduğuna kanaat getirilebilmektedir.

EK IV: Değişkenlere İlişkin Veri Kaynakları, Değişken Tanımları ve Öncül Analizler

Değişken	Tanım	Kaynak
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Bu ülkelerden yapılan tüm mal ithalatını ifade etmektedir.	BM Comtrade Veritabanı
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	Bu ülkelere yapılan tüm mal ihracatını ifade etmektedir.	BM Comtrade Veritabanı
Doğumda yaşam beklentisi, toplam (Yıl)	Yaşam beklentisi, ölümlerde yaşamı boyunca sıra dışı bir durum yaşanmadığı varsayımı altında, yeni doğanın yaşayabileceği yıl sayısını göstermektedir.	DB
Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum)	Toplam doğurganlık oranı kadın başına doğabilecek çocuk sayısını temsil etmektedir.	DB
GSYİH (Cari ABD doları)	Alış fiyatlarıyla GSYİH, ülkede yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt katma değer, ürüne ilişkin vergilerin eklenmesi ürünlerin değerine dahil edilmeyen desteklerin çıkartılması suretiyle elde edilen genel toplamdır. ABD dolarına çevrim, yerel paranın bir yıla ilişkin resmi döviz kurları kullanılarak yapılmaktadır.	DB
Mal ticareti (GSYİH'deki yüzde)	Mal ticaretinin GSYİH'deki payı, mal ithalatı ve ihracatı toplamının GSYİH'ye bölünmesiyle elde edilmektedir. (Cari ABD doları)	DB
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'deki yüzde)	Mal ve hizmet ihracatı, ülke dışına sağlanan tüm malların ve hizmetlerin toplamını temsil etmektedir. Çalışma tazminatları, yatırım gelirleri ve transfer ödemeleri hariçtir.	DB
Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH'deki yüzde)	Mal ve hizmet ithalatı, ülke dışından sağlanan tüm malların ve hizmetlerin toplamını temsil etmektedir. Çalışma tazminatları, yatırım gelirleri ve transfer ödemeleri hariçtir.	DB
Tarımsal arazi (Toplam arazideki yüzde)	Tarımsal arazi, sürekli bir biçimde ekilir durumda olan arazinin toplam arazi içindeki payıdır.	DB
Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı (Toplam mal ithalatındaki yüzde)	Yüksek gelirli ülkelere mal ithalatı, DB sınıflandırmasına göre yüksek gelirli ülkelere yapılan mal ithalatı toplamıdır. Veri, ülke tarafından yapılan toplam ithalattaki yüzdeyi ifade eder.	DB
Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı (Toplam mal ihracatındaki yüzde)	Yüksek gelirli ülkelere mal ihracatı, DB sınıflandırmasına göre yüksek gelirli ülkelere yapılan mal ihracatı toplamıdır. Veri, ülke tarafından yapılan toplam ihracattaki yüzdeyi ifade eder.	DB
Not: İsviçre'nin GSYİH'sine ilişkin eksik veriler (1970-1979 yılları arası) OECD İsviçre raporları (1980, 1982) ve https://countryeconomy.com/ verilerinden tamamlanmıştır.		

Türkiye: Analiz I

		Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)
	Gerçek	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Oran	Oran	Oran	Oran
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	\$373.440.214,30	\$402.918.993,30	\$314.523.754,10	\$374.908.879,40	\$371.748.139,40	-0,08	0,16	0,00	0,00
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	\$207.524.222,90	\$205.587.798,50	\$176.445.053,90	\$168.751.563,50	\$88.465.376,14	0,01	0,15	0,19	0,57
Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	51,01	60,34	55,82	65,80	60,59	-0,18	-0,09	-0,29	-0,19
Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum sayısı)	5,78	5,61	6,78	4,35	6,80	0,03	-0,17	0,25	-0,18
Genç doğurganlığı oranı (15-19 yaş arası 1000 kadın başına doğum sayısı)	112,24	103,37	127,33	75,66	117,69	0,08	-0,13	0,33	-0,05
GSYİH, cari (ABD \$)	\$16.006.225.212,00	\$16.090.187.738,00	\$15.729.598.964,00	\$25.979.176.476,00	\$29.897.142.857,00	-0,01	0,02	-0,62	-0,87
Mal ticareti (GSYİH yüzdesi)	8,48	19,54	20,83	15,75	11,06	-1,30	-1,46	-0,86	-0,30
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	4,26	12,72	13,07	10,13	7,42	-1,99	-2,07	-1,38	-0,74
Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH yüzdesi)	5,78	13,70	14,69	11,91	9,22	-1,37	-1,54	-1,06	-0,60
Nüfus artışı (yıllık %)	2,38	2,20	2,73	1,73	3,09	0,08	-0,15	0,27	-0,30
Nüfus, toplam	33.296.718,71	26.937.221,54	30.388.890,81	30.195.811,32	49.018.568,29	0,19	0,09	0,09	-0,47
Tarımsal arazi (toplam arazideki %)	49,15	61,11	50,05	64,19	50,25	-0,24	-0,02	-0,31	-0,02
Tüketici fiyatları ile enflasyon (yıllık %)	9,27	13,98	3,34	19,88	3,85	-0,51	0,64	-1,14	0,58
Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı (toplam mal ithalatındaki %)	82,50	83,56	87,88	82,76	96,59	-0,01	-0,07	0,00	-0,17
Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı (toplam mal ihracatındaki %)	76,04	78,39	79,33	76,15	77,89	-0,03	-0,04	0,00	-0,02

Türkiye: Analiz II

		Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)
	Gerçek	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Oran	Oran	Oran	Oran
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	\$373.440.214,30	\$268.456.447,00	\$295.845.296,30	\$373.890.614,80	\$371.748.139,40	0,28	0,21	0,00	0,00
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	\$207.524.222,90	\$207.098.729,70	\$158.632.413,20	\$134.771.460,30	\$88.465.376,13	0,00	0,24	0,35	0,57
Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	51,01	55,56	55,15	62,07	60,59	-0,09	-0,08	-0,22	-0,19
Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum sayısı)	5,78	6,06	6,75	5,25	6,80	-0,05	-0,17	0,09	-0,18
Genç doğurganlığı oranı (15-19 yaş arası 1000 kadın başına doğum sayısı)	112,24	100,50	125,01	72,86	117,69	0,10	-0,11	0,35	-0,05
GSYİH, cari (ABD \$)	\$16.006.225.212,00	\$12.533.682.004,00	\$15.724.185.731,00	\$23.124.721.629,00	\$29.897.142.854,00	0,22	0,02	-0,44	-0,87
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	4,26	14,48	13,43	9,07	7,42	-2,40	-2,16	-1,13	-0,74
Nüfus artışı (yıllık %)	2,38	2,37	2,67	2,30	3,09	0,00	-0,12	0,03	-0,30
Nüfus, toplam	33.296.718,71	26.152.745,26	30.026.005,46	36.756.258,79	49.018.568,28	0,21	0,10	-0,10	-0,47
Tarımsal arazi (toplam arazideki %)	49,15	45,73	50,16	46,19	50,25	0,07	-0,02	0,06	-0,02
Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı (toplam mal ithalatındaki %)	82,50	83,36	88,98	89,95	96,59	-0,01	-0,08	-0,09	-0,17
Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı (toplam mal ihracatındaki %)	76,04	81,46	80,63	79,40	77,89	-0,07	-0,06	-0,04	-0,02

İsviçre: Analiz I

		Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)
	Gerçek	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Oran	Oran	Oran	Oran
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	\$3.607.674.849,00	\$2.330.567.372,09	\$1.805.706.387,12	\$2.358.220.059,00	\$1.166.080.546,49	0,35	0,50	0,35	0,68
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	\$1.766.990.772,00	\$1.775.184.279,42	\$1.377.762.122,09	\$1.795.667.160,00	\$1.213.639.885,87	0,00	0,22	-0,02	0,31
Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	72,77	74,13	72,96	74,26	73,35	-0,02	0,00	-0,02	-0,01
Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum sayısı)	2,25	2,13	2,79	2,10	2,67	0,05	-0,24	0,07	-0,19
Genç doğurganlığı oranı (15-19 yaş arası 1000 kadın başına doğum sayısı)	20,93	39,33	30,45	39,01	29,42	-0,88	-0,45	-0,86	-0,41
GSYİH, cari (ABD \$)	\$21.675.053.743,68	\$32.575.001.593,66	\$21.778.185.017,67	\$32.952.247.124,15	\$20.393.951.910,09	-0,50	0,00	-0,52	0,06
Mal ticareti (GSYİH yüzdesi)	45,43	35,35	44,47	35,34	39,32	0,22	0,02	0,22	0,13
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	29,87	22,12	26,55	22,11	29,70	0,26	0,11	0,26	0,01
Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH yüzdesi)	29,25	21,85	29,11	21,81	30,11	0,25	0,01	0,25	-0,03
Nüfus artışı (yıllık %)	0,98	0,75	0,73	0,73	0,87	0,24	0,26	0,25	0,11
Nüfus, toplam	6.078.199,00	7.994.481,70	6.009.571,36	7.944.170,13	10.398.424,22	-0,32	0,01	-0,31	-0,71
Tarımsal arazi (toplam arazideki %)	42,57	9,51	37,42	9,18	15,05	0,78	0,12	0,78	0,65
Tüketici fiyatları ile enflasyon (yıllık %)	4,24	5,08	5,50	5,10	5,53	-0,20	-0,30	-0,20	-0,30
Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı (toplam mal ithalatındaki %)	88,50	85,50	86,75	85,93	85,98	0,03	0,02	0,03	0,03
Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı (toplam mal ihracatındaki %)	81,28	84,12	87,36	84,51	84,55	-0,03	-0,07	-0,04	-0,04

İsviçre: Analiz II

		Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	GSYİH, cari (ABD \$)	Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)
	Gerçek	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Sentetik	Oran	Oran	Oran	Oran
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'den mal ithalatı	\$3.607.674.849,00	\$2.358.220.059,00	\$1.805.706.413,00	\$2.358.220.068,00	\$1.165.716.000,00	0,35	0,50	0,35	0,68
Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'ye mal ihracatı	\$1.766.990.772,00	\$1.795.667.160,00	\$1.377.762.146,00	\$1.795.667.173,00	\$1.269.123.797,00	-0,02	0,22	-0,02	0,28
Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	72,77	74,26	72,96	74,26	72,72	-0,02	0,00	-0,02	0,00
Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum sayısı)	2,25	2,10	2,79	2,10	2,70	0,07	-0,24	0,07	-0,20
GSYİH, cari (ABD \$)	\$21.675.053.743,68	\$32.952.247.124,00	\$21.778.185.158,00	\$32.952.247.720,00	\$21.283.589.992,00	-0,52	0,00	-0,52	0,02
Mal ticareti (GSYİH yüzdesi)	\$45,43	\$35,34	\$44,47	\$35,34	\$42,43	0,22	0,02	0,22	0,07
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH yüzdesi)	29,87	22,11	26,55	22,11	29,76	0,26	0,11	0,26	0,00
Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH yüzdesi)	29,25	21,81	29,11	21,81	30,26	0,25	0,01	0,25	-0,03
Nüfus artışı (yıllık %)	0,98	0,73	0,73	0,73	0,97	0,25	0,26	0,25	0,01
Tüketici fiyatları ile enflasyon (yıllık %)	4,24	5,10	5,50	5,10	4,89	-0,20	-0,30	-0,20	-0,15
Yüksek gelirli ekonomilerden mal ithalatı (toplam mal ithalatındaki %)	88,50	85,93	86,75	85,93	85,55	0,03	0,02	0,03	0,03
Yüksek gelirli ekonomilere mal ihracatı (toplam mal ihracatındaki %)	81,28	84,51	87,36	84,51	84,78	-0,04	-0,07	-0,04	-0,04

ÖZET

Ekonomik bütünleşme, 1950'lerden itibaren iktisat yazınında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Büyük ölçüde Viner'in gümrük birliği analizi ile başlayan tartışmalar, bütünleşmenin diğer aşamalarına doğru genişlemiştir. Bununla birlikte, bütünleşme türleri arasında yer alan serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliğinin ekonomik etkilerinin karşılaştırılmasına yönelik çalışmalar sınırlı düzeyde kalmıştır. Karşılaştırma yapan teorik analizlerde, serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birliklerinin ekonomik etkilerinin benzer olduğu ya da serbest ticaret bölgelerinin üstünlüğünün olduğu iddia edilmiştir. Bu çalışmada, İsviçre-AB arasında 1972 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmasıyla başlayan ekonomik bütünleşme ilişkisinin ve Türkiye-AB arasında 1996 yılında tesis edilen gümrük birliğinin, ihracat ve GSYİH etkilerinin karşılaştırması amaçlanmıştır. Karşılaştırmada, iki ülkenin iktisadi gelişimleri, AB ile olan ilişkilerinin seyri ve kapsamı, dış ticaretleri ve dış ticaret politikaları göz önünde bulundurularak, iki bütünleşme ilişkisinin farklılıkları ve benzerliklerinin belirlenmesine çalışılmıştır. Bulgular genel olarak, İsviçre-AB ilişkilerinin, İsviçre'nin yansızlık ve doğrudan demokrasi geleneğinden önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. 2000'li yılların başından itibaren ikili anlaşmalar yoluyla hız kazanan ekonomik bütünleşme ilişkisi, malların yanında kişilerin de serbest dolaşımını sağlamıştır. Türkiye-AB arasında kurulan gümrük birliği ilişkisi ise, İsviçre-AB ekonomik ilişkisine göre daha statik kalmış ve güncellenmesi gereksinimi doğmuştur. Ancak gerek gümrük birliğinin güncellenmesi gerekse Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri konusunda, yakın bir dönem içinde olumlu bir gelişme sağlanmasının mümkün olmadığı tahmin edilmektedir. Çalışmanın, 1970'lerin başı ile 2016 yılı arasındaki dönemde, Türkiye-AB ve İsviçre-AB bütünleşme

ilişkisinin ekonomik etkilerinin sentetik kontrol metodu altında karşılaştırıldığı ampirik analiz kısmının bulguları ise, ekonomik etkiler anlamında serbest ticaret bölgesinin gümrük birliğine göre üstün ya da benzer sonuçlar vereceği hipotezinin ihracat bakımından doğrulanamadığını göstermektedir. Bununla birlikte, İsviçre-AB ekonomik bütünleşme ilişkisinin GSYİH üzerindeki etkisi, neredeyse her dönemde Türkiye-AB ilişkisinin etkisinden daha fazladır. Bu bulgu ise, serbest ticaret bölgesinin refah etkileri bakımından gümrük birliğinden üstün olduğu yönündeki teoriyi desteklemektedir. Çalışmanın tüm bulguları genel olarak değerlendirildiğinde ise, iki ülke için de, AB ile olan ekonomik bütünleşmelerinin daha ileri aşamaya taşınması, sağlanacak ekonomik faydalar bakımından makul bir tercih olarak görülmektedir.

ABSTRACT

Economic integration started to take an important place in the economics literature since 1950s. The discussions, which started largely with Viner's customs union analysis, expanded into other stages of integration. However, efforts to compare the economic effects of the free trade area and customs union, which are among the integration types, have been limited. In the comparative theoretical analysis, it was claimed that the economic effects of free trade areas and customs unions were similar or the advantage of free trade areas was superior. In this study, it is aimed to compare the effects of economic integration relationships started with the free trade agreement signed between Switzerland and the EU in 1972, and the customs union between Turkey and the EU established in 1996, on GDP and exports. In the comparison, considering the economic development of the two countries, the course and scope of their relations with the EU, their foreign trade and foreign trade policies, the differences and similarities between the two integration relations were tried to be determined. Findings show that in general, Swiss-EU relations are significantly affected by Switzerland's tradition of neutrality and direct democracy. The economic integration relationship, which has gained momentum through bilateral agreements since the beginning of 2000s, has enabled the free movement of people as well as goods. Compared to the Swiss-EU economic relations, the customs union relationship established between Turkey-EU has remained more static and a need of updating has arisen. However, it is estimated that it is not possible to achieve a positive development both in updating the customs union and Turkey's EU accession negotiations in the near future. In this study, in the period from the early 1970s to 2016, under synthetic control method, the findings of the empirical analysis of the compared economic impact

of Turkey-EU and Swiss-EU integration show that the hypothesis, claiming the free trade area will yield superior or equal results regarding economic effects compared to the customs union in terms of export effects, has not been verified. However, the impact of Swiss-EU economic integration relations on GDP is greater than the effect of the Turkey-EU relations nearly every period. This finding supports the theory that the free trade area is superior to the customs union in terms of welfare effects. When all the findings of the study are evaluated generally, it is seen as a reasonable choice for both countries to carry their economic integration with the EU to a higher level with regard to economic benefits.

